

S. D. LUZZATTO'S
HEBRÄISCHE BRIEFE

GESAMMELT

VON SEINEM
SOHNE

Dr. SALIAS

Herausgeber

EISIG GRÄBER.

PRZEMYŚL
1882.

DRUCK VON ŻUPNIK & KNOLLER, PRZEMYŚL.

ERSTER
BAND.

3099 p. 377

Kurze Inhaltsübersicht ZU S. P. LUZZATTO'S BRIEFEN

VON

PROFESSOR DR. DAVID KAUFMANN.

I. Der zwölfjährige Luzzatto an seinen Vater.

II. Der dreizehnjährige L. an seinen Vater. — Die Mutter hat ihm die commentirte Pesachhagada unter dem Titel מעלה בית חורין auf seinen Wunsch gekauft.

V. Ein Neujahrswunsch für seine Tante B. Luzzatto.

VI. Eine Epistel zu Neujahr 5588 an I. S. Reggio. — (Die Formen הוסדה (2 M. 9, 18) und נכה (4 M. 22, 6). Gegen S. Wessely's Unterscheidung von מאן und אבה לא.

VII. An denselben. — Die Sucht zu generalisiren, die anfangs L. selber nach der glücklichen Lösung einiger Schwierigkeiten in der masoretischen Vocalisation dieses in allen Einzelheiten sicher nicht zu bewältigende Problem für lösbar halten ließ, hat auch den sonst so verdienstvollen S. Wessely verleitet, die Synonyma im Hebräischen zu läugnen. Als heilige von Gott geschaffene Sprache könne es keine haben. —

Die älteste aller Sprachen, zeigt nun L. durch zehn Beweise, sei das Hebräische allerdings, aber den Namen der heiligen Sprache erhielt es erst, nachdem es aus dem Leben verschwunden war. Gott aber kann sehr wohl auch Synonyma geschaffen haben, die in der Bedeutung durch Nichts sich unterscheiden. — Ein Zweifel in Betreff Simon b. Jochai's Auctorität am Sohar.

VIII. „ „ L. will eine kurze Synonymik ohne Gewaltthaten, wie sie Wessely begangen, schreiben. — 3 M. 35, 4 u/5. ist nur von 2000, nicht von 3000 Ellen als Freiplatz der Leviten die Rede. Moses Mendelssohn ist als Anhänger Leibnizens ein Lügner der Willensfreiheit. — Was bedeutet עמר סופרים Nedarim f. 37 b?

IX. „ „ Proben seiner Synonymik.

X. „ „ Fortsetzung mit neuen Proben. — Bemerkungen gegen Kimchi und Archevolti über die Vocalisation der zwei Arten des Waw conversivum.

XI. „ „ Erklärung von Gen. 20, 16. Die älteren und neueren jüd. Exegeten haben sich bei ihren Erklärungen nicht von den Accenten bestimmen lassen.

XII. " " deutlichere Erklärung von Gen. 20, 16. Das Nomen **סֵה** = Verführung. — Das Nomen braucht nicht aus der üblichen Conjugationsform des Verbums gebildet zu werden. — Synonyma.

XIII. " " Beweise für das vorbiblische Alter der Schreibkunst. Beispiele für die lügnerischen Behauptungen der Rationalisten — Nothwendigkeit der Annahme einer Verbalclasse mediae Jod. — Absicht, die Synonymie hestweise herauszugeben. —

XIV. " " Widerlegung der unnöthigen Annahme Reggio's, Mose sei der Erfinder der Schrift. — Beweise für die Zuverlässigkeit und Göttlichkeit des Pentateuchs und der Prophetie Moses (in der Art Juda Halewis.) — Kurze Erklärung von Deut. 32. 1—44.

XV. An Lolli. Nähere Bestimmung der Regeln des **דְּהִיק** und **אֲתִי מְרַחֵק**. Das Irreführende der Bezeichnung **יְהוָה** für Vocale. Nicht nur die bekannten Accente der Pause, sondern jedes Satzende bewirkt Vocalendehnung. Die Annahme der impersonalen Construction erklärt eine Reihe von Schwierigkeiten beim Gebrauch des scheinbaren Passivums im Hebräischen. Kein uneigentlichen Passivum kann daher ein Infinitiv des Activums zu ein pass. Verbum finitum hinzutreten, woraus sich ein Beweis für die Traditionellen Auffassung von Lev. 23, 30 ergibt (vgl. p. 72).

XVI. " " Gelegentlich eine Erklärung von Eccl. 7, 14. Die Bedeutung der Wurzel **פִּיַע** und demgemäß eine Auslegung von Ex. 32, 25, die in V's italienischer Bibelübersetzung aufgenommen erscheint: in guisa che sarebbero rimasti sbalorditi in mezzo a quelli che si fossero sollevati contro di essi. — Hierdurch soll Ahron von der Schrift vertheidigt, nicht, wie allgemein angenommen wurde, angeklagt werden. —

Fortsetzung der Bemerkungen über **דְּהִיק**, **אֲתִי מְרַחֵק**; Accente, die Kamez verlängern. **וַיִּמַּשׁ**; Ex. 10, 21 einfach Hifil. Synonymie von **אֱלֹהִים**, **יְהוָה**, **שָׁרִי**.

XVII. An Reggio. Probe eines hebräischen Wörterbuchs, u. z. die Stämme **אֲבָב** und **אֲבָר** mit zahlreichen Erläuterungen von Schriftstellen und ihren talmudischen Deutungen.

XVIII. " " Den Plan des Wörterbuchs betreffende Erweiterungen. V. berichtet stillschweigend Accent — und selbst Buchstabenfehler der Texte, so p. 55 **הַבִּינָה** für **הַבִּינָה** Job. 28. 27. **מִתְנָה** Eccl. 7, 7 kann mit einer männlichen Verbalform verbunden sein, da solche Bildungen im Hebr. das Neutrum (vgl. p. 54) vertreten und eine Ellipse enthalten, zu der **דָּבָר** oder **מָקוֹם** zu ergänzen ist. **וַאֲמַשׁ** Gen. 27, 21 ist eine erweichte Kalforn von **מַשׁשׁ**. Synonymie von **מַשׁשׁ**, **מַשְׁשׁ**.

וימש Ex. 10, 21 = p. 50. Eine Probe aus dem Wörterbuche:
אבה. Synonymie von לא אבה und מאן.

XIX. " " Die Accente waren weder dem Talmud noch den späteren Commentatoren als bindend erschienen. Anwendung des Unterschiedes von מאן und לא אבה auf Deut. 25, 7. אביונה Eccl. 12, 5 bedeutet die Zustimmung, abgeleitet von אבה; die Stelle ist demnach zu übersetzen: du endest die Nachgiebigkeit. — Die Bedeutung von חכם und חכמה; der Anfang des Wörterbuches: der Buchstabe א, die Lautgesetze der אהח"ע Gruppe, die der Quieszentia א"ה"י und speziell von א"י, die besonderen Eigenthümlichkeiten des א, א als einer der Lautte אהח"ע"ר und der Bildungsbuchstaben א"ת"י und האמנתי. Die Artikel אב, אביון, אבוי, mit zahlreichen syntaktischen und exegetischen Bemerkungen. —

XX. An S. V. Lolli. Der Ausdruck והאברתי Lev. 23, 30 im Gegensatze zu dem gewöhnlichen והכרתי deutet wohl darauf hin, daß zwischen unvollkommener und vollkommener Vernichtung ein Unterschied gemacht werde. — Die Annahme der Tradition, daß in הכרת תכרת Lev. 15, 30 das Leben im Jenseits aus der Schrift bestätigt sei, fände hierdurch eine exegetische Stütze.

XX. " " Bemerkungen über die Synonymie von ראה, ענה, חזה, הביט, von העיד und ענה. — ער soll ursprünglich den Warnenden bedeutet haben, wodurch sich überraschende Bestätigungen für die halachische Tradition ergeben. Beweise dafür, daß beide Schwa am Ende eines Wortes ruhen = p. 62 f. Ein Beweis aus Hieronymos gegen das hohe Alter der Vocalisation. — Unterschied der Bedeutungen von אהר und מהמה, der U. im Traum eingefallen. —

XXI. " "

XXII. An Reggio. Lob der Schriften S. Lewisohns. Die weiblichen Cardinalzahlen bis 10 haben die kürzere, ursprüngliche männliche Form, weil man zuerst der Finger (אצבע fem.) zum Zählen sich bediente. Synonymie von ארץ und ארמה. איד Feuchtigkeit, daher auch Auflösung, Unglück. סקל und רגם, — eine Bemerkung über קרי — und כלי und שמלה,

XXIII. An Lolli. Gegen die Abbala, die keine Tradition, sondern verworrene Philosophie enthalte, besonders gegen Josef Caro's מגיד מישרים

XXIV. " " Die Varianten der Zehngebote in Ex. und Deut. —

XXV. An Reggio. U. bestreitet den Einfluß der Phantasie an

die Conception und erklärt demgemäß Gen. 30, 37 ff. und die Aeußerung des Talmuds B. mezia f. 87a in Betreff Isak's.

XXVI. " " Die Bedeutungen der 7 Conjugationsformen בנינים sind von Salomo Hanau ungenügend erklärt, von Moses Mendelssohn (רמב"ם), N. H. Wessely (רנה"ו), Salomo Dubno (מהרש"ד), Isak Satanow, Juda Benschem, Joel Brill, S. Löwison (רשב"ל), Mose Kuniger zu wenig oder unbefriedigend behandelt worden. —

L. will zunächst die Passivformen Pual und Hofal nach seiner Theorie darstellen. — Er unterscheidet ein zum Piel gehöriges und ein impersonales Pual (יתום). Dieses letztere vertritt das Nifal, u. z. drückt es bei denjenigen Stämmen, wo dieses impersonal ist, die Beziehung auf die Person des Thätigen aus, und ist impersonal, wo das Nifal jene Beziehung angibt. Das Hofal dagegen ist stets das Passivum des Factitivs (Hifil). Die zwölf Hofalformen, bei deren Bedeutung eine Ableitung vom Hifil unzulässig ist, müssen darum als Pualformen erklärt werden, von denen acht sich deutlich zum Piel in Beziehung bringen lassen und vier als impersonales Pual der zweiten Art anzusehen sind. —

XXVII. " " Die Frage, warum von manchen Stämmen nur das Piel, nicht das Kal gebraucht wird, und warum diese oft grundverschiedene Bedeutungen aufweisen, will L. vorläufig nicht behandeln. — Der regelmäßige Unterschied in den Bedeutungen der beiden Formen läßt sich dagegen dahin aussprechen, daß das Piel die Verstärkung, Stetigkeit, Dauer (oft auch Gegenseitigkeit), Complication der durch das Kal bezeichneten Handlung ausdrückt, wie dies unter sehr beachtenswerthen exegetischen Aufschlüssen an allen Stämmen mit Ausnahme von תכן und תכן gezeigt wird.

XXVIII. " " L. hat den Commentar zu Eccl. beendet und möchte nur noch mit einigen Erklärungen Mendelssohns sich auseinandersetzen. —

XXIX. " " Der Auseinandersetzung der Bedeutungen von Piel und Hifil sind die 2. Bemerkungen voranzuschicken, daß

1) bei den י"י durch die Gleichheit von 3 p. fut. Kal und Hifil schon in der Zeit der lebenden hebräischen Sprache Mißgriffe vorkamen, so daß hier auf Bedeutungsunterschiede zwischen Kal und Hifil gar nicht eingegangen werden darf, und daß

2) das Hifil zuweilen kein Factitivum bedeutet — Das Hifil bedeutet die Veranlassung der Handlung, die sich dann von selbst oder durch einen Anderen vollzieht. — Bei scheinbarer Gleichheit in der Bedeutung von Piel und Hifil bedeutet jenes die selbstthätige, dauernde, oder beginnende und

abschließende Beschäftigung mit der Handlung oder, wo auch das Hifil dies bedeutet, im Gegensatz zur einmaligen die allmälige Handlung. Anwendung der allgemeinen Regel auf die einzelnen Stämme mit überraschenden exegetischen Aufschlüssen. — Kritik und kurze Abfertigung von H. Wessely's Aufstellungen in Betreff dieser Materie. —

XXX. An Lolli. Eine Neujahrsepistel im Ma'amensstil. —

XXXI. An den Corrector G. Engländer. L. hat in dem hebr. Texte des von I. E. Morpurgo italienisch übersetzten Gebetbuchs nur die Vocalisation corrigirt und nur in Einem Falle sich eine sprachliche Aenderung erlaubt. — Obwohl in Triest der deutsche Gebetritus herrscht, so sind doch wie z. B. im Sigdalgebete Varianten aus dem italienischen eingedrungen. —

XXXII. An Lolli. Unter Privatmittheilungen eine Erklärung von Gen. 1, 27, wo das göttliche Ebenbild in dem Vorhandensein sämtlicher auf die Thiere nur einzeln vertheilten Fähigkeiten beim Menschen erkannt wird. —

XXXIV. " " R. H. Wessely's Erklärung von Gen. 1. 27 wird getadelt. **חַוָּ** bezieht sich durchaus nicht bloß auf körperliche Form. —

XXXV. An Reggio. Josua 10, 13 könnte nach der Bemerkung eines Freundes von L. eher für das Kopernikanische System beweisen, da der Stillstand des Mondes, der scheinbar überflüssig erwähnt wird, nur nach dieser Annahme mit dem Stillstande der Erde (bez. Sonne) in ursächlicher unmittelbarer Verbindung steht. —

XXXVI. An Josef Almanzi. — Zurückweisung seiner Verbesserungsvorschläge in einem Gedichte L.'s — Beispiele für das Fehlen des Chateph in der Bibel. —

XXXVII. An Lolli. Ein Gedicht L.'s (XXXVI.) ist im Tempel vorgetragen worden und hat Beifall gefunden. —

XXXVIII. An Reggio. Die Maßregeln Esra's und Nehemia's in Betreff der Amonniterinnen und Moabiterinnen. — Auffälligkeit der Accentuation bei den Ausdrücken **עָשָׂה הַטּוֹב . . . הָרַע בְּעֵינֵי ה'**

XXXIX. " " Widerlegung von acht Beweisen, die R. dafür erbrachte, daß das Verbot Deut. 23, 4 sich auch auf die Frauen dieser Völkerschaften erstreckt. —

XL. " " Rechtfertigung einiger von R. angegriffenen Stellen in L.'s Uebersetzung der Gebete. —

XLI. " " Eine heftige Fortsetzung dieser Rechtfertigungen. —

XLII. An Almanzi. L. verwirft den hebr. Musikstil, der unbe-

kümmert um den Sinn nur dem Anklang an die Bibel zu Liebe ganze Stellen wohl oder übel aus der h. Schrift entlehnt. Er zeigt A., wie selbst in seinem Sonett auf Mendelssohn Spuren dieses schlechten Stiles sich zeigen. V. stellt an sich und darum auch an Andere die höchsten Ansprüche.

XLIII. An Reggio. — V. wird aufgefordert, sich an der Herausgabe eines hebr. Lehrbuchs der Mathematik zu betheiligen —

XLIV. " " Die Werthlosigkeit des Sefer Hajaschar.

XLV. An E. A. Lattes. Geleitbrief einer Probe seiner hebräischen Forschungen. —

XLVI. An E. L. Morpurgo — V. will der Aufforderung des Wiener Buchdruckers Anton v. Schmid, die italienischen Juden möchten der Pflege der hebr. Sprache sich widmen und ihm Bücher zusenden, die er auf seine Kosten drucken wolle, Folge leisten und einen Band Gedichte mit einer Geschichte der hebr. Poesie als Einleitung ihm übergeben.

XLVII. An J. Almanzi, der ihn ein Jahr auf Antwort warten ließ und diese in Form eines Gedichtes sandte, das V.'s Weisungen zu folgen schien —

XLVIII. An E. A. Lattes. V., der seine Gedichte unter dem Titel כְּנֵר נָעִים zum Druck vorbereitet, möchte die durch E. L. Morpurgo an Lattes gesandte Probe (vgl. XLV.) zurückhaben. —

XLIX. An J. Almanzi. — Eine Reimepistel. —

LIII. An E. A. Lattes. S. Somborg's Religionsbuch כְּנֵר נָעִים scheint V. für die Jugend zu philosophisch. — Lattes Vorgänger, der Rabbiner von Venedig, O. Calimani habe vor vierzig Jahren bereits ein treffliches italienisches Schulbuch der Religionslehre geschrieben, das in's Deutsche übersetzt werden sollte. —

LV. " " Ein Empfehlungsschreiben für G. A. Randegger.

LVI. An G. A. Randegger. — Ein Freundschaftsbrief des Lehrers an den Schüler. —

LVII. " " Weder die jefardische, noch die deutsche Aussprache des Hebräischen kann in allen Stücken als genau und maßgebend angesehen werden. — Für die deutsche, völlig vocallose Aussprache des Schwa führt V. dreizehn Beweise an und widerlegt die etwaigen Einwände. Entkräftung der Beweise von M. Lemans gegen die deutsche Aussprache. — Die spanischen Dichter, die Masora, die Transcriptionen der LXX. sprechen freilich für die jefardische Aussprache, doch beweisen sie für die alte Zeit eben so wenig, wie die Correspondenz der fünf langen und kurzen Vocale, die eine widernatürliche, künstelnde Einteilung darstellen, da die hebr. Sprache nur sieben Vocale besitzt. —

LVIII. An Abram C o l o g n a. — Rechtfertigung seiner Aenderung von מתרצה in רוצה im italienischen Gebetbuche (vgl. XXXI.)

LX. An A. B. P i p e r n o, den Herausgeber der Lieder Sammlung קול עוגב (Livorno 1846), der L. offenbar zur Mitarbeiterschaft aufgefordert. — L. macht ihn auf seine Arbeiten in der Zeitschrift Bickure Haittim aufmerksam. —

LXI. An Jehuda J e i t t e l e s. Unfeloß zu Lev. 1, 16 lautet die Lesart in einem im Jahre 1451 geschriebenen (nicht verfaßten) Unfeloß-Commentar דמוקרין. L. diskutiert die Form, die ein Singular sein könne und von קרן abgeleitet sei, wie הקצה beseitigen von מקצוע (Vgl. וערת-זרת). L. theilt noch zwei Varianten zu Lev. 24 5. und Deut. 22 5 aus dieser Handschrift mit, die heute in der Ausgabe des כתשגן (ed. Wilna) 3. St. nachgelesen werden können. קודשא in Raddischgebete hält L. für eine fehlerhafte Form, da קודשא dem Subst. קודש und nicht dem Adj. קדוש entspricht. —

LXII. " " In der Pentateuchausgabe Lissabon 1491 fand L. im Unfeloß zu Lev. 1, 16 die L. דמשדין, die L. annimmt. Widerlegung von I's Einwendungen gegen die beiden anderen Varianten. — L. fand in der Hs. 350 Varianten, von denen 120 mit der Ausgabe von Viss, stimmen. — L. theilt 50 solcher Varianten unter Angabe der L. in den Ausgaben von Venedig 1548 und Wien 1794 mit. L. sammelt bereits seine Wahrnehmungen über die Uebersetzermethode des Unfeloß, die Bausteine des אורה גר (Wien 1830), von denen er bezeichnende Proben liefert. — Die Rechtfertigung der Form קודשא durch J., die L. nicht im Raddischgebete allein anstößig findet, kann L. aus drei Gründen nicht annehmen. —

LXIII. An I. S. R e g g i o. Eine lobende Anerkennung von R's Schrift התורה והפילוסופיא (Wien 1828), aus der L. nur einzelne Aenderungen hinweggewünscht hätte. —

LXIV. An Lolli. L. berichtet von seiner Beschäftigung mit Unfeloß und den Manuscripten desselben, den Vorstudien zum אורה גר. —

LXV. An A. R a n d e g g e r. L. ist mit den Vorbereitungen zur Übersiedelung nach Padua beschäftigt. — Erklärung von Jer. c. 12. Das Syrische hat L. im Verständniß der Targumim gefördert. — Anfrage in Betreff des Prophetencodex vom Jahre 1106, der auch das Targum enthält.

LXVI. An G. E n g l ä n d e r. — L. ersucht, in der druckbereiten Handschrift seines אורה גר ein Citat zu berichtigen, das er irrthümlich aus Mose Kimchi anführt, während es David Ibn Jachja angeht.

שגיאות דהבין!

צד 6 שורה 1 תחת כ"ח צ"ל כ"ה. צד 8 שורה 22 תחת אולם צ"ל ואולם. צד
 17 שורה 22/23 תחת על על צ"ל על. צד 19 שורה 11 תחת שיודע צ"ל שיודיע.
 צד 22 בהערה תחת עי' מ"ש בישרון שם צ"ל עי' מ"ש בישרון שנה א' חוברת ב'
 צד 23. צד 24 שורה 14 תחת ערמאה צ"ל עראמה. צד 26 שורה 6 תחת יאמר
 ערום צ"ל ערוה. צד 33 שורה 1 תחת Frodoto צ"ל Erodotto. שם שורה 10
 תחת Frodoto צ"ל Erodotto. צד 34 שורה 11 תחת Condilliac צ"ל Condillac
 צד 38 שורה 4 חומו צ"ל תומו. צד 49 שורה 14 צוה לנו מנדה בלו, צ"ל צוה-לנו,
 מנדה-בלו. שם שורה 24 חרה לי וחרה לך צ"ל חרה-לי וחרה-לך. שם שורה 30
 הב' צ"ל השנים. שם שורה 31 הודה צ"ל הורה? צד 52 שורה 9 יתרום צ"ל
 יתרגם. צד 57 שורה 36 אך הוא צ"ל אך אם הוא. צד 59 שורה 2 accon sentire
 צ"ל acconsentire. צד 72 שורה 34 תשובך צ"ל תשובתך. צד 73 שורה 11
 Premier צ"ל Premier. צד 80 שורה 30 הורים צ"ל הורם. צד 81 שורה 3
 אלקוין צ"ל אלקבין. שם שורה 7 כוסותו צ"ל כוסות. שם שורה 15 יתמהמה צ"ל
 יתמהמה, צד 83 שורה 10 Women צ"ל Women. צד 86 שורה 12-13 יואל
 בן בריל צ"ל יואל בריל. צד 87 שורה 8 חרבני צ"ל חרבני. שם שורה 10 מהרג צ"ל מהרג
 צד 88 שורה 21 הזייתו צ"ל הווייתו. צד 90 שורה 18 פעל צ"ל פעל. צד 91
 שורה 12 לידי צ"ל לידידי. צד 92 שורה 9 גאל צ"ל גבל? צד 96 שורה
 25 Premier צ"ל Premier. צד 97 שורה 27 Pjemier צ"ל Premier. שם
 שורה 27 Index צ"ל Index. צד 98 שורה 15 גדולים המדקדקים צ"ל גדולי
 המדקדקים. צד 99 שורה 8 שתרבב צ"ל שתשרבב. שם שורה 15 מפעיל צ"ל
 מפעול? שם שורה 20 המאבד צ"ל המאביר. צד 102 שורה 23 מסתמר צ"ל
 מסתתר. צד 103 שורה 7 ותצדיקי צ"ל ותצדקי. שם שורה 9 צמתותוני צ"ל
 צמתוני. צד 106 שורה 21 התרצא צ"ל התרצה. צד 107 בהערה ועונב צ"ל
 ועונב. צד 108 שורה 15 אתה צ"ל אתה. שם שורה 22.. צ"ל. צד 109 שורה
 1 הבקר צ"ל והבקר. צד 110 שורה 11 דברי צ"ל דבר. צד 112 שורה 15
 ותיקן צ"ל ותיכון Tycho. צד 113 שורה 4 (a date) צ"ל (la date). צד 114 שורה 30
 ואעשיר צ"ל ואעשיר. צד 119 שורה 4 מלמטה novogliono צ"ל vogliono.
 צד 120 שורה 6 לפי צ"ל לפני. צד 122 שורה 17 אמרת צ"ל אמרתי. צד
 125 שורה 11 מלמטה de generazione צ"ל di generazioni. צד 126 המכתב
 XLV נכתב אל מעלת הרב הכולל המאור הגדול כמו"ה אליה אהרן לאשש נ"י
 ר"מ ור"מ בעיר ואם בישראל בעיר ויניציאה יע"א. צד 128 שורה 5 מלמטה l'
 צ"ל l'. צד 130 שורה 9 מלמטה השיר צ"ל השירי. צד 135 שורה 8 J צ"ל G
 צד 137 שורה 11 בוו צ"ל בוי. שם שורה 15 והשנויה צ"ל והשניה. שם שורה
 16 ככרמיש צ"ל ככרמיש. שם שורה 29 זבולה צ"ל זבולה. צד 139 שורה 5
 ישם צ"ל שום. שם שורה 3 מלמטה ושירק צ"ל ושורק. שם שורה 7 מלמטה מהברת
 צ"ל בהברת? צד 140 שורה 12 יכל צ"ל וכל. צד 144 תחת 1824. 3. 21 צ"ל
 1828. 7. 29. שם שורה 26 מקרבן צ"ל מקרבין. צד 152 שורה 14 תחת
 (der heiliger Nahme) צ"ל (der heilige Name).

ותחת אשר קויתי לבער הקוצים מן הכרם , נמצאתי חלילה מוסיף עליהם .
ופה אשים למלי קנצי , ואשתחווה ואצא , ואני תפלה לנורא עלילה יזריח
ויגיה אור אדוני המגיה המשכיל כאור החמה , וישים חלקו עם מצדיקי הרבים
לעולם ועד ,

כחפצו וכחפין אוהבו הכותב והותם פה טריאסטי היום יום שמיני לחדש הרביעי
התקפ"ט .

הצעיר שמואל דוד רוצאטו

אנטאן די שמיד להוציא לאור פעם שלישית את התלמוד הבבלי, ונכפלה שמחתי בהציי מחר כי לשונך אדוני במודעה ההיא כי הגהת הדפוס הנכבד הנזכר עודנה גם היום ביד גבר נבון וחכם כמוך.

ואני הצעיר כי כל ישעי וכל חפצי מעודי עד היום הזה להג הרבה ויגיעת בשר לחרוש מחשבות ולכתבן על ספר לחלקם ביעקב, ישוטטו רבים ותרבה הדעת, ומה גם עתה כי נקרא נקראתי להעתיק אהלי ממולדתי לעיר פאדובה ללמד דבר ה' ולשון אבותינו בקאללעגיוס ראביניקום אשר יוקם שם בקרוב, ותוחלתי מאלהי יהיה עמדי להוסיף שנית ידי כפלים לתושיה לכל אשר ימצא שם בדק לצורך המתלמדים ולתועלת כל שוחרי מדע, אמרתי קרבת אדוני לי טוב, ומה נעים כי נברתה ברית אני ואתה, והיה אדוני לי למליץ אצל האדון המחוקק המפואר, אשר גבר ערי חסדו עד היום והודיע טיבו לרבים בבכורי העתים תקפ"ו — תקפ"ט אשר נתן בהם מקום למחברותי עשר ידות מיתר המחברים הנכבדים ממני, וחסדו מאתי לא ימוש וזכרו מלוח לבי לא ימוש כיתד התקועה במקום נאמן, ובריתי נאמנת לו בכל אשר אלך.

ועתה אחת היא שאלתי ובקשתי מאתך אדוני, כאשר יגיע תור מאמרי אוהב גר לפני האדון המחוקק לרצון להוציאו לאור (וכאשר ימהר יחישה יומו, כן יגביר חסדו עם עבדו) ישים עינו בנוספות אשר שלחתי אליו זה מקרוב, ויחפש וימצא בו כדברים האלה לאמר: "ואני אתמה על ר' משה קמחי, אשר בסוף מהלך שבילי הדעת כתב שהרמב"ם חבר עת שערי רצון להפתח" וזה משגה יצא מתחת ידי בעבור אשר ראיתי מאמר שער השיר נדפס בדפוס בומבירג בסוף מהלך שבילי הדעת, בלי שום רמז שיודיע למי הוא המאמר ההוא; ועתה במקרה ראיתי והתברר לי כי השער ההוא איננו לר' משה קמחי, רק הוא חלק ממאמר שקל הקדש להרב ר' דוד אבן יחייא בעל לשון למודים, כי כל השער ההוא מסכים מלה במלה עם הכתוב בשקל הקדש, והעדות הברורה כי זה לקוח מזה ולא בהפך, הלא היא כי הוזכר בשער ההוא החכם בדרשי, אשר נודע היותו מאוחר מאה שנה לר' משה קמחי, וקודם בזמן לר' דוד אבן יחייא. אשר על כן אחלי יכוננו לפני כבוד אדוני בבוא מאמרי לידו ימחה מתוכו את המלות הרשומות למעלה, וישים את אלה תחתיהן "ואני אתמה על החכם ר' דוד אבן יחייא בעל לשון למודים אשר כתב בשקל הקדש אשר לו (הנדפס בסוף ספר לשון למודים, וחלק ממנו גם כן בסוף ספר מהלך שבילי הדעת) שהרמב"ם חבר עת שערי רצון להפתח".

ואחרי הקדמת תודותי לחסדו זה אשר יגמלני כבוד אדוני, עוד זאת ידבר נא עבדך באזני אדוני ואל יחר אפך בעבדך, ואבקש מאתו ומאת האדון המחוקק שאחרי תום מלאכת הדפסת מאמרי הנזכר עם נוספותיו, ישולח לידי העתק אחד ממנו, למען אבדקו חפוש אחר חפוש (אחרי אשר ידוע משל הקדמוני בשם שא"א לבר בלא תבן), ואצרוף כבוד סיגי הדפוס בלוח אשר אשלח ליד אדוני להוסיף בצד המאמר, וזה אני אומר לא לחוסר בטחוני בחריצות אדוני במלאכתו מלאכת ההגהה, אפס מדאגה מדבר פן המצא תמצא בהעתק אשר שלחתי אות או מלה או נקדה אחת שרא תהיה כתיבתה כתיבה תמה וניכרת, ולהיות רוב דברי הספר סובבים על חלופי נסחאות, הנה חלוף קל בדפוס יוכל לשבש הענין,

בקרב האומה. עד כאן תפלת הנביא לשובת בני עמו, מכאן ואילך תשובת רוח הקדש, כי את רגלים רצת וילאוך וגו' כפירוש ר' יוסף קמחי, והוא משל הדיוט ידוע אצלם, ענינו, לא יכולת בדבר הקל, ואתה מתפאר בדבר החמור? ופירושו בצדו, כי גם אחיך וגו' כלומר, איך תחשוב שאתה יודע כי רובם זכאים, ולכן תתפלל שאענוש הרשעים, בעבור הצלת הרוב, שלא ילמד מהם? הנה אחיך ובית אחיך אתה היית בושה בהם ומאמין בהם, והנה גם הם בגדו בך, ראה איך אינך מכיר לבותם: מעתה אל תאמן בהם, ודע כי אין מיעוטם רשעים, אבל רובם או כלם, לפיכך כבר נחתם גזר דינם לכליון, ולא אחוש עוד להעניש קצתם להצלת קצתם, אבל אניה להם שיצליחו, כי חפצתי להשמידם, על דרך ומשלם לשונאיו אל פניו להאבדו, וזה טעם עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי, ושאר הפרשה, שאינו אלא הודעת חתימת הגזרה על החרבן ועל הגלות, לבאר לירמיהו כי תפלתו עליהם חוץ למקומה וחוץ לזמנה, על דרך ואתה אל תתפלל. כן נ"ל המשך הפרשה, לפי דרכי דרך הפשט הפשוט המתישב על הדעת, בלי דוחק כלל, וגם ידעתי כי לא יסכימו לדעתי גדולי המפרשים, וביאור מנחה חדשה איננו לפני. ואתה תלמידי ידידי חזק ואמץ בדרך חכמה אשר דרכה רגלך בה, והשמיעני ישון ושמחה בשומעי ממך בשורות טובות משלומך ומחבמתך. ואני בימים שעברו שמתי פני ללמוד לשון סורי (Syrische Sprache) ולקטתי ממנה בשמים בהבנת ובהגהת התרגומים, ומאשר ידעתי כי נקל זאת ללבך לב חכם, כי רצת את סוסים ולא הלאוך, ומה לא תתחרה את הרגלים? איעצך שתשים גם אתה פניך אליה בקצת שעות הפנאי, (כי ידעתי לא יחסרו לך בעירך הספרים) ודעת לנפשך ינעם. ואחת אבקש מאתך, שתבקש ותדרוש האמת הוא המצא בעירך בביבליאטעקא פובליקא נביאים עם תרגום כתיבת יד, משנת 1106 (הוא שנת מות רש"י ז"ל). ותודיעני כמה מספרי הקדש נכללו בו, ואז אבקש ממך לבדוק אותו בקצת מקראות אשר ארשום לפניך. ועתה אשים למלי קנצי, ואתברך ואצא, וגם ידירנו שחז"ל דורש שלומך וטובתך, והוא שלום בעצמו האל יעזרהו ויצליחהו. אשתי עומדת בשמיני מן התשעה, וחלתה באסכרה והשקיתיה רפואה כשלשים יום, ושבה לאיתנה, האל יפקח עיני יצוריו, ויבער רופאי אליל מן הארץ. ואתה ידידי שלום, אהבני וכתוב אלי מוזמן לזמן, וגם אני אליך. נאום אוהבך הכו"ח פה טריאסטי ליל ל"ז לספירה שנת התקפ"ט.

הצער שד"ל

Nr. LXVI.

An Gabriel Engländer

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 60

Ante I. Nr. 30.

9. 7. 1829.

ח' תמוז התקפ"ט

לכבוד התורני החכם השלם האיש גבריאל המגיה המעולה, רוב שלומות ושובע שמחות אמן.

בנחל הבשור (וויזן ניסן תקפ"ט) ראיתי בשמחה התעוררות המחוקק המפואר

25. 5. 1829.

כ"ב אייר 5589.

אל הבחור הנחמד המשכיל והנבון בני אהובי בחירי רצתה נפשי אהרן שי' שלום ואמת .

שמח שמחתני תלמידי חביבי בכתבך הרומי והעברי, הן במה שראיתי מתוכו שקידתך על הלמודים לטוב לך, ולשמחת הוריד היקרים ולשמחתי, והן באשר הראיתני כי עודני לנגד עיניך ולא נשכחתי מלבך, ואהבת נעורים לא תמאס. ומה מאד צר לי על לחץ הזמן אשר לא יתנני התעלם אתך באהבים ולהרחיב פה ולהאריך לשון עמך באגרת שלומים ומכתב ידידות, והיה זה לי למשיב נפש, ולך אחשוב יהיה לרצון! אפס כי איננו עתה מופנה אף לא מצד אחד, כי סבבוני טרדות, כי גולה אני למקום תורה, וקרב לי זמן הנסיעה, ואני בהול לא על ממוני, אבל על למודי, ושוקד אני על חבור קטון אשר החליתי, להשלימו פה עודני שקט על שמרי, טרם יבאו הימים אשר אומר אל שכלי, בעלוני אדונים זולתך, ואצטרך לעשות רצוני כרצון אחרים. כי ידוע יהיה לך כי נקרא נקראתי ללכת פאדואה בראשון לחדש יוליוס הבא עלינו, למען התחבר אל המלמד האחר אשר יהיה עמדי, וזה לתקן סדר הלמודים לפני נאוועמבער. ואשר שאלת לדעת מה הדברים המוטרים עלי ללמד, גם זה לא הוגבל עדיין בצמצום, רק דרך כלל אני קרוא בעבור תורה שבכתב וידיעת הרשון וקורות הימים לאומתנו, וחבר נבחר בעבור תורה שבעל פה לכל מחלקותיה.

ויען להאריך כחפצי אין בידי לעת עתה (ובכל לבבי אעשנו כאשר יניח ה' לי) אמרתי אשיבך מלין על דבר ביאורך בפרשה י"ב לירמיה, ואומר כדרכי באמת ובתמים ובלא שפת חלקות, כי מצאתי ביאורך דחוק מאד ובלתי מתישב עד פשט הכתובים, כי לדעתי הענין פשוט הרבה יותר מאשר חשבת ומאשר חשבו נכבדי המפרשים אשר מעורם, ולא אאריך בהערות על דבריך, כי תשמע פירושי ואתה תשפוט, ונאמן עלי לדיין שכלך הישר כי תסכים דעתך עם דעתי! רק זאת אומר, כי מה שפירשת התיקם וגו' דרך נסיון, לא יתכן אחרי אשר קראם רשעים, כי הצדיקים ינסו לא הרשעים, והמנוסה אם לא יעמוד בנסיון אינו נקרא על זה רשע. והנני מבאר לך דעתי בקיצור. אחרי שאמר ה' לירמיה ושארית לא תהיה להם וגו'. התחכם הנביא הצדיק ע"ה ללמד סניגוריא עליהם, ואמר מדוע דרך וגו', כלומר למה אתה מניח לרשעים מתי מספר אשר בקרב ישראל שיצליחו, וזה גורם שאחרים ילמדו מדרכיהם הרעים: ואתה ה' ידעתני וגו' ואתה יודע כי לא משנאה אני אומר לפניך מה שאב בא לומר, כי ידעת היותי תמיד מתפלל על טובת בני עמי, ואמנם עתה אני אומר לפניך על אותם הרשעים מתי מספר אשר בתוכנו: התיקם כצאן לטבחה, התיקם והפרידם מכלל האומה, והענישם כפי חובם, למען הנשארם ישמעו וייראו ולא יוסיפו לעשות כמעשיהם. שאם אין אתה עושה כן, עד מתי תאבל הארץ וגו' כי אמרו לא יראה אחריתנו, האחרים והם הרוב, הרואים בהצלחת הרשעים. יאמרו אין דין ואין דיין, וההשחתה הולכת ומתרבה

9. 11. 1828.

ג' כסלו 5589

שדב"ח"ל אל שחבד"ל
שלומך ישגא ויגדל

במים קרים על נפש עיפה, היתה לי מגלה עפה, אשר כתבת אלי, כי הייתי על אובל אולי, ירא וחרד פן חרה אפך בי על אשר תקפה עלי שנתי, ופן בליל החותם ההוא חתמת דיני לחיבה, ועתה ראיתך מוחה מספך את אשר חטאתי לך, גם אלה תשכח ואנכי (ואותי) לא תשכח, על כן ששתי כשמחת בקציר וכמוצא שלל רב, אבל מה אעשה כי אינני מופנה משום צד להשיב אליך דברי הן כמשפטי, כי אין לי התרגום לעבוד עבודתו, ולא אשקוט עד תומה, וזה לא יתנני השב רוחי, ככל אשר ראית בימי היותך בזה, אפס כי לבלתי תחשוב בלבך שכל מלאכתי אבוד זמן בבדיקת חלופי הנסחאות, אגידה לך כי דרשתי וחקרתי על כל המקומות אשר נטה בהם אנקלוס מלתרגם הכתוב מדה במלה, הן בשנוי לשון, הן בשנוי ענין, הן בתוספת לשון, הן בתוספת ענין, ומצאתי דרכיו בזה שלשים ושתים נתיבות חכמה, ואני מפרש אותם אחד לאחד, ומחלק הכתובים איש איש על מקומו, איש את רעהו יעזורו בהבנת כוונת אנקלוס, וזה דבר חדש לא שערוהו הראשונים, ואור גדול יוצא ממנו להאיר חשכת התרגום, וסוף סוף איננה מלאכה בלתי ראויה לאיש אשר כמוני, כי לא תצא מתחת ידי בלא הדושים רבים ונכבדים.

רעיונך על מכירת יוסף הוא עצם האמת בלא ספק, גם כי לא חדש הוא, כי כבר קדמך תלמידי היקר שמואל חיים זלמן זה ימים ושנים, והודיתי לו והסגמתי עמו, ואחרי כן מצאתי לרב החזקוני שאומר כן בפירושו הראשון, אלא שהוא אומר אחריו דבר אחר; ועל כל פנים, יפה דנת ידיד, ויפה ביארת רעיונך החדש אצלך, יפה הקשית ויפה תירצת.

ועתה אני בודק תרגום כתיבת יד ישן נושן משנת מה לאלף השישי, ואני מלקט ממנו נסחאות משונות, ומפני שכבר היה מי שדבר בגיסת אשתי לתתה לבעל הכוזר (ושם אמו יהודית כאשר ידעת) משיבועך אני בסוד גדול מופלא ומכוסה מכל החי מכל בשר שתגיד לי מה דעתך ומה מחשבתך, ומה טיבו של חותן אבן עזרא, וסוף סוף אם יהיה הדבר נאה ומתקבל אם אין, וכל זה לפי האהבה אשר בינך וביני ביושר לבב ובזריזות. ואתה שלום וביתך שלום, ואביך ואחריך ובניך ובנותיך שלום.

כחפץ ש"ד הכותב וכחפץ רעיתו וכחפץ פרי בטנה.

טריאסטי ג' כסלו תקפ"ט

אמרותיהם המפוזרות קדמה וימה, וגלוי תעלומות ונשכחות היקרות לאוהבי תושיה, מתוק לנפש, משמח לב ומאיר עינים, וכל זה מלבד צחות הלשון ונועם המליצה ותקון הסדר הבהיר והמזהיר.

כי על כל אלה ראיתי מכתבך מקבץ במעוט כמותו שבחי ספר המורה להרמב"ם בבחינת עומק למודיו ונטייתם כלם אל התורה והיראה למען הצדיק רבים, ושבחי מאור עינים לר' עזריה בבחינת נועם הקריאה בו מצד רבוי עניניו וחלופם, וכל זה עם העדר הדברים הקשים והמרים אשר באו בשני הספרים החשובים ההמה. כי אמנם לא שקר מלי אהשוב, אם אחליט כי גם אותם התורניים אשר לא היתה דעתם נוחה הימנו לא ימצאו בו בוסר אשר יקהה שניהם כערך הבוסר אשר מצאו אבותיהם בשני הספרים היקרים הנזכרים, אשר היו להם למשטח חרמי"ם. אשר על כן צר לי מאד כי לא שמרת לפיך מהסוס בקצת ענינים אשר הם חוץ מענין הספר, אשר אולי בשתיקתם היה ספרך עודה לרצון עד שלחן תופשי התורה, והיה יגיעך ועמלך לתועלת להם ולא לזרא. יגער ה' בשטן אשר הסיתך לשלוח ירך ולגעת אל קצת מנהגים אשר אם אינם מצוה הדור מצוה הם, ועל כל פנים אין בהם רע לא נגד התורה ולא נגד השכל, מאחר שהכל יודעים כי המון העם הרואה לעינים לא יתפעל בזולת סימנים חיצונים אשר תשבע עינו לראות, בדרך שצותה התורה הקדושה על עשיית המקדש וכליו זהב או מצופים זהב, ועל בגדי הקדש שיהיו לכבוד ולתפארת בזהב ואבן יקרה, ועתה אשר אין לנו אחת מאלה, הלא תועלת יש ולא נזק, וכמעט מן ההכרח אני רואה בתקנת הכתר והרמונים ופתיחת שערים והגבהה וגלילה ולוייה, ועל הכל בסנדקות והסעודה שאחריה והמתנות הנלוות אליה אשר היא בכללה המצאה טובה מאד למתק לחיך ההמון מרירות המצוה הגדולה מצות המילה. וכן בענין דין ראש השנה (מלבד כי השכל מגמגם הרבה במה שחדשת בו ועכ"פ אמת הוא שאין הכורא צריך ליום מיוחד לעיין על הנהגת עולמו, ועוד אם ישפוט על הכלל צריך הוא שישפוט על הפרט, כי אין ידיעה בכלל אלא מתוך הפרט, א"כ חזרת למה שברחת ממנו, ומלבד שאם ברצונו הטוב לתקן קלקולי עולמו לא יתכן שימתין עד שיתוקן מאליו, כי זה לא יהיה מעולם, ואם יהיה אין צורך לתקונו, ויותר יצדק לפי השכל האנושי שיתקנהו כשיראהו מקולקל, ולא שימתין עד שיתקרב מעצמו אל התקון) הנה אתה מבטל תועלת ההפחדה, אשר ראה בחכמתו בעל העקדה, וכל הענין ההוא חוץ מכוונת הספר, ומה נכבד היה הספר אם היה הענין ההוא חסר ממנו! צר לי מאד, ידידי, צר לי מאד על ענינים מתי מספר אלה אשר השחיתו כוונתך להועיל, בתתך פתחון פה לבעלי הדין להשמיע בחוץ תלונותם, ועל הכלל כלו יצאו לתת כרם חמד כגפן סדום וישרה אשר ברכו ה' כשדמות עמורה. ויהי מה אני אוסיף ועוד אוסיף וארבה ולא אסור להשתעשע במאמר הנכבד הזה אשר כתבת להורותנו, ואענדנו עטרות לי, ואברכך בחיי, יוסיף ה' לך חיים ושלוש להוסיף עוד ירך במכתבי תורה ותושיה לחן ולחסד בעיני אלהים ואדם, ולשמחה וששון לרעך אשר כנפשך

טריאסטי כ"ה תשרי התקפ"ט.

Nr. LXIII

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 57. Premier livre de mém. f. 146

3. 10. 1828

כ"ה תשרי התקפ"ט

ליד ידי ליש"ר שלום ואמת

אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים, הוא הבוחן כליות יבחק וידע אם לא במרד ולא במעל נעשתה החטאת, ובדעתו יצדיק צדיק, ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו, ומי יקום למליץ לו ומי יצדיקהו, והאל אשר אשם לו הוא עד הוא בעל דין והוא עתיד לדון? זאת אשיב אל לבי על כן אתהלחל ואתמוגג, כי זה שנה אשר יצא לאור ספרך התורה והפילוסופיאה, ואני, כי שמעתי דבת רבים קול שופר שמעה נפשי תרועת מרחמה במחנה, מנעתי את עיני מהתענג לאורו, פתוני ואפת הסיתוני וגם יכלו לי אנשי שלומי, וחלקתי כבוד לרב, וחטאתי לאלהים. כי אמנם לו לך לבדך חטאתי החרשתי, ופללני אלהים, והוא היודע תם לבבי כבר נתנני לרחמים לפניך, ואהבתך היקרה אשר זה עשר שנים חננת את עבדך לא חסרה דבר, אבל מה אעשה כי עוונותי עברו ראשי נגד ה' ונגד האמת חותמו וחותמי, מוסר כלמתי אשמע בחדרי לבי אף לילות יסרוני כליותי לאמר כאחד הנבלים עשית, עצמת עיניך מראות בטוב, ולא הפצת בברכה ותרחק ממך, הנה פועל הכם השוקד על דלתות האמת, אם אלה מעללי גבר כלביא יקום וכארי יתנשא על חלומות העם ההולכים בחשך, ואת מוראו לא יירא ולא יעריץ? אך אף לזאת הנה אתברך בלבבי לאמר שלום יהיה לי, הצדיקני אלהי, כי הנה הוא בחג הסכות החולף הזה הביא אל ביתי, גבר עמיתי, איש בריתי, שחבד"ל, אשר להשכיל לא חדל, ויבא בידו ספרך למען אקרא בו, כאלו האמת האהובה לי מעודי חמלה עלי, ותסר צעיפה מעליה, ותקרב אלי מאליה, כראותה אותי בורה ממנה ולא מרוע לב, ונתקיים בי הפך המנהג שהיא תבא אחריו שחבריו יקיימוה בידך.

ועתה הנה ידוע יהיה לך ידידי כי קראתי מכתבך מראשו לסופו, וקראתיו בשמחה ובטוב לבב מרוב כל תענוג, ומאד התעלסה נפשי בו כקורא באחד הספרים מתי מספר אשר התקבצו בהם הטוב והמועיל והערב. הטוב מצד מה שבא בו מהצעת סברות הפוקרים האחרונים וגלוי ערותם וביטול טענותיהם בחכמה וביראת ה', עם ביאור עקרי אמונתנו בדרך נאות מאד על פי התורה והמצוה והשכל, יותר מכל מה שכתבו בו הראשונים אשר לפני רנה"ו זצ"ל. המועיל מצד מה שהתבאר בו מהסכמת התורה עם החכמה והמחקר, עם בטול טענות התורניים המחללים שם שמים בקדושת כוונתם, ועם הקרבת מציאות והכרה האמונה אל השכל, ועם זה בהגבלת ממשלת המחקר סביב סביב, פן יהרוס אל ה' לראות ונפר. והערב מצד רבוי הענינים המתחלפים הבאים בספר הזה, וזכרון מחברים ממחברים שונים, עם קבוצ

לגלות לו מחשבותי עודן עצורות בקרבי טרם תצאנה מקירות לבי וחוצה, והיה אם יישר בעיני כבודו לגלות אזני בהערות והגהות על רעיוני ועל דברי, גם את הטוב אקבל בלב טוב מידיד טוב היקר בעיני, אבל שישלח האגרת ליד המוציא ס' בה"ע, לדבר הזה יסלה לי כבודו, כי בדעתי גם אני לשלוח לבה"ע המאמר אשר בלבי לחבר על הענינים האלה, ועתה אם טוב בעיניו אני אשלח לו כל מאמרי אשר אכתוב פעם אחר פעם באגרותי והוא יכתוב עליו הערותיו וישלח אותן אלי ואעתיק אותן בשם כבודו בקונטרסים אשר אשלח אל המדפיס, כי לתהלה תחשב לי, או אם כה יאמר ישמור אותן ויתנן במאמר אחר שיכתוב לעצמו, וזה יהיה לכבוד לשנינו, אבל לתת בבה"ע אגרת שיכתוב לי טרם יראה כל אשר בלבי לכתוב על הענינים האלה, שב ואל תעשה עדיף; יגלה לי אדוני את כל דבו, וידע נאמנה כי לא עם אוהב כאוהבי הדור הזה ידבר, אבל עם אוהב טהור לב אשר פיו ולבו שוים, ושפת חלקות לא ידע, ומבוחר לשון ערומים ירחק ויברח:

התירוץ אשר תירץ כבודו הרם לקיים נוסח שמיא דקודשא בריך הוא איננו בעיני תירוץ מספיק, ראשונה שלדבריו שהכוונה השם הקדוש (der heiliger Name) מה נאמר בשאר מקומות שאנו אומרים קודשא בריך הוא בל' זכר השם כמו ומי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא ורבים כמהו, כי אמנם שאלתי לא על נוסח הקדיש לבדו יצאה אלא על הכלל כלו יצאה; שנית הטעם שהביא "שלא לומר שמיא דקדישא שלא ישתתף בו המלאך, לדעתי יש לו פירכא, שאם נקרא המלאך בשם קדיש, לא נקרא בשם קדישא שענינו הקדוש בה"א הידיעה מה שלא יתכן אלא למיוחד שבקדושים; ושלישית אחר שאמרו יתגדל ויתקדש שמיא רבא ולא אמרו שמיא דרבא למה אמרו שמיא דקודשא ולא שמא קדישא, אם הכוונה השם הקדוש? "אשר על כן עדיין בדעתי אני עומד שהנוסח משובש ושאינ לומר אלא שמיא דקדישא, וכן בכל מקום שאומרים קודשא בריך הוא צריך לומר קדישא בריך הוא.

אם יש את נפשו לחזק בינינו עבותות הידידות יסיר מפתח אגרותיו השבחים הנהוגים, ויכתוב אלי כמשפט הקדמונים: ממני יהודה בן יונה "לידידי שמואל דוד בן חזקיה שלום, והיה זה שלום וחזק לאהבתנו כל ימי חיינו. ועתה בהתחדש עלינו השנה אעתר אל אלוה וירצהו, ושנת ברכה עליו יגזור, וכל משלח ידו יברך ויעזור, ושלל ורכוש אליו יבזור, וישביעהו שובע שמחות, וגם יגן ואנחות, כלבו וכלב ידידו הנושא אהבתו דראשו עטרת, לתהלה ולשם ולתפארת, הכו"ה פה טריאסטי ביום ששה ועשרים לחדש הששי, שהוא יום האחד ועשרים לחתונתי, שנת תקפ"ה

הק' שמואל דוד לוצאטו

- (44) כי תשתרר ויש"ב אתרברבת יא"ר מתרברבת .
- (45) כל תרומות ויש"ב אפרשנת, יא"ר ורנ"א אפרשות .
- (46) לא תחמוד כסף וזהב עליהם ויש"ב עליהון, יא"ר ורנ"א דעליהון .
- (47) או אל השופט ויש"ב לות דיינא, יא"ר ורנ"א מן דיינא .
- (48) לא חפצתי לקחתה ויש"ב לא רעיתי, יא"ר לא רעינא .
- (49) ויביאנו אל המקום הזה ויש"ב ואתינא, יא"ר ורנ"א ואיתינא .
י-י-י-י-י
- (50) ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך ויש"ב ורנ"א וידבקונך, יא"ר והשיגוך
 דברכות וידבקנך ל' נקבות (כי אמנם לוויין ל' זכר) .
- ודי בזה לעת עתה לאיש כמהו למען יראה כי לא היה לפני בעל ס' יא"ר תרגום
 משובש, ושהשבושים מרובים בתרגומים אשר לפנינו יותר מבאשר היו לפנינו, כאשר
 עיניו תחזינה מישרים, כי לא חפצתי להאריך בדקדוקים על כל פסוק ופסוק .
 וכבר עלה בדעתי לחבר מאמר בעניני החלופים האלה (ואורי אברוק עוד בספרים
 אחרים עתיקים כ"י או בדפוס כפי אשר תשיג ידי) ולדבר ג"כ בטעמי קצת שנויים
 ששינה אנקלוס מלשון המקרא, וזה לפי מחשבה שעלתה בלבי, שעקר התרגום
 לא נעשה מתחלתו מימי עזרא ואילך אלא לצורך ההדיוטות ועם הארץ, ושעלכן
 התחכם אנקלוס לתקן לשונו לפעמים בחלופי מלשון הכתוב כדי שלא יכשלו בו
 המון העם, וזה עשה על שני פנים: לפעמים בשמירת הכוונה ושנוי הלשון, כמו
 אמותה הפעם שתרגם אלו אנא מאית זמנא הדא מנחם אנא, שבאמת אין המכוון
 במליצת אמותה הפעם אלא זה שאם ימות ימות טוב לבב, לא חלילה שיבחר
 מות לנפשו, ואנקלוס רצה לסלק מכשול עון כזה מלב ההמון ותרגם לפי הכוונה;
 וכן הוא לדעתי לא תיכלון בשר בחלב, שלא ליתן פתחון פה לעם הארץ להלק
 בין גדי לשאר בהמה, ורבים כאלה: ולפעמים בשנוי הלשון ושנוי הכוונה ג"כ,
 להסיר מכשול מדרך העם, כמו ויתעצב אל לבו ואמר למתבר תקפיהון כרעותיה,
 בא אחיך במרמה בחוכמא, כי רחל גנבתם נסיבתנון, ורבים כאלה. וחשבתי ג"כ
 כי לכך נבחר אנקלוס למלאכה זו כי להיותו נכרי שנתגייר יותר היה מרגיש במה
 שהוא תמוה ממה שירגיש בו אחד מישראל שהורגל בתורה מתחלת ילדותו. ולא
 היתה כוונת אנקלוס להרחיק הגשמות בלבד, אבל להרחיק כל מה שהוא זר ותמוה
 אצל ההמון, וכל מה שיוכל להקל בעיניהם כבוד התורה, דוגמת מה ששנינו
 מעשה ראובן נקרא ולא מיתרגם. וכבר החלתי ללקט אחד אחד את שהם מן
 המין הראשון, ואת שמן המין השני, ובדעתי לבארם באר היטב, ולהוציא לפעמים
 מדעת המפרשים ז"ל שדוחקים פירוש הכתוב להולמו עם תרגום אנקלוס, והם לא
 ידעו כי רוח אחרת היתה אתו, כגון מי מלל לאברהם שדחקוהו רש"י ורשב"ם
 והוציאוהו מדי פשוטו, הביאם לזה תרגום אנקלוס, ומי מלל לאנקלוס שיעמדו
 שנים אנשים חכמים ויפרשו הכתוב על פי תרגומו אשר לא נעשה אלא בשביל
 ההדיוטות? ואיך לא ראו המפרשים ז"ל שאין זה אלא דוגמת הכתוב הקודם צחוק
 עשה לי שתרגם חדוא, כל השומע יצחק לי שתרגם יחדי, לבלתי יצחק ההמון
 השומע?
- והנה כבודו הרם יראה בעיניו ולבבו יבין כי כמנהג רעים אהובים מנהגי אתה,

- יש לפרש נוסחת דבהון בדל"ת שמושית, ית די—בהון בישא, את אשר בהם רע .
- (21) יענה את שלום פרעה וש"ב יתתב ית שרמא, יא"ר שלמ"א, לפי שהוא נפעל דלג ית, וכן רנ"א ; וכיוצא בזה
- (22) כי ידעתי את מכאוביו וש"ב ארי גלי קדמי ית כיביהון, יא"ר ורנ"א ארי גלי קדמי כיביהון ; וכן
- (23) ויושב את משה ואת אהרן וש"ב ואיתותב ית משה, יא"ר ואתתב משה ; וכן
- (24) כי שמע את תלונותיכם וש"ב ארי שמיע קדם ה' ית תורעמתכון, יא"ר ארי שמיען קדמוהי תורעמתכון ; וכן
- (25) שמעתי את תלונות וש"ב שמיע קדמי ית תורעמת, יא"ר שמיע קדמי תורעמת ; וכן
- (26) ימלא את ידכם וש"ב יתקרב ית קרבניכון, יא"ר יתקרב קרבנכון . וכיוצא בזה
- (27) אחרי הטוח את הבית , וכן
- (28) ראיתי את העם הזה .
- (29) אתם ידעתם כי שנים וש"ב ידעתון, יא"ר ידעיתון כלומר יודעים אתם, אבל ידעתון משמע לשעבר, וכן
- (30) כי תלינו עליו וש"ב אתרעמתון, יא"ר מתרעמיתון, רנ"א מתרעמתון .
- (31) פן תורש וש"ב דלמא תתמסכן, יא"ר דלמא תשתיצי, אפשר מפני שאמר וכל אשר לך ואין נופל לשון ריש ועושר בבהמות, וכן רנ"א.
- (32) קברו אותי וש"ב וח"ג קברו, יא"ר קברו, אבל קברו הוא תרגום של קברו .
- (33) ויקם משה ויושיען וש"ב ופרקינן, יא"ר ופרקינן, וכן
- (34) ויסתר משה פניו וש"ב וכבשינן, יא"ר וכבשינן .
- (35) תכבד העבודה וש"ב תתיקר, יא"ר יתקף .
- (36) את העני עמד וש"ב ית עניא, יא"ר ורנ"א לעניא .
- (37) ויאכלו וישתו וש"ב כאלו אכלין ושתן, יא"ר כאלו אכילין ושתן, פירוש כאלו הם אכולים ושתויים, כלומר כאדם שהוא שבע ושמח במה שאכל ושתה .
- (38) וידבר ה' אל משה וש"ב ומליל יא"ר ורנ"א וממליל .
- (39) ויבאו האנשים על הנשים וש"ב וח"ג עד נשיא, יא"ר ורנ"א עם נשיא ,
- (40) ואם תחתיה וש"ב ואם באתרהא, יא"ר ואם באתרה ל' יחיד פ' במקומה , אבל באתרהא יהיה לשון רבים פירוש במקומותיה, אבל ומראה עמוק ומחזהא לשון רבים, וכן לשון רו"ל מראיו שוקעים (לפי זה נמצא כי מלות מכין ועמיק מוטעות הן, וצ"ל מכיכין עמיקין .
- (41) יוציא אל מחוץ למחנה וש"ב יפיק, יא"ר ורנ"א יתפקון .
- (42) בכל ביתי נאמן הוא וש"ב ביתי, יא"ר ורנ"א עמי (נראה תקון לשון מפני ההדיוטות) .
- (43) יגדל נא כח ה' וש"ב חילא מן קדם ה', יא"ר ורנ"א קדמך .

ישפוט, וראהבת הקיצור אציין נוסחת תנ"ך גדול דפוס ויניציאה בציון וש"ב שהוא פרט שנת הדפסתו, ואציין בציון יא"ר ספר כ"י שבידי הנכתב בשנה ההיא, ובציון רנ"א חומש ליסבונא, ואציין באותיות ח"ג חומש גדול עם שלשה תרגומים וראב"ע ורשב"ם דפוס וויען שנת תקנ"ד.

- (1) ויניחהו בגן עדן וש"ב ואשריה, יא"ר ואשרייה, וכן רנ"א וכן ח"ג.
- (2) ויתעצב אל לבו וש"ב ואמר במימריה, יא"ר ואמר למתבר תקפיהון ואינו מתורגם ואמר במימריה כי במימריה הוא תרגום אל לבו וכאן תרגמו כרעותיה — וכן רנ"א.
- (3) כי לא המטיר ה' אלהים וש"ב ארי לא אחית מטרא ה' אלהים, יא"ר ארי לא אחית ה' מטרא, רנ"א וח"ג ארי לא אחית ה' אלהים מטרא.
- (4) נפצה כל הארץ וש"ב אתבדרו כל ארעא, יא"ר ורנ"א אתבדרו בכל ארעא.
- (5) ואחר נפוצו משפחות הכנעני וש"ב אתבדרו, יא"ר אתבדרא לנקבות רבות.
- (6) ונברכו בך כל משפחות האדמה וש"ב רנ"א וח"ג ויתברכון, יא"ר ויתברכון ורעית ל' נקבות רבות.
- (7) אשר אם יוכל איש למנות וש"ב כמה דלית אפשר לגבר דממני, יא"ר כמה דלא אפשר לגבר דימני.
- (8) אנכי ברחת וש"ב ערקת, יא"ר רנ"א וח"ג ערקא.
- (9) והיתה בריתי וש"ב וח"ג ותהי קיימי, יא"ר ורנ"א ויהי קימי.
- (10) השופט כל הארץ לא יעשה משפט וש"ב הדיין כל ארע ברם יעבד דינא (והוא באמת חרוף וגדוף), רנ"א הדיין כל ארעא, ורבנו הגדול נ"י פירש הה"א ה"א הקריאה, ולא ידעתי אם יש ה"א כזאת בלשון ארמית; ועוד שאם היה לקריאה ה"ל תעביד לנכח, יא"ר דיין כל ארעא ברם יעבד דינא, והוא הנכון, וכן נדפס בתנ"ך גדול דפוס אמשטודם הנקרא קהלות משה. ואני לא ידעתי מאין בא בח"ג נוסח דראין כל ארעא לא יעבד דינא, שלהיותו בלא סימן לתמיהא נמצא חרוף וגדוף.
- (11) אשר לא ידעו איש וש"ב ידעינן, יא"ר ידעינן, רנ"א ידעונין.
- (12) במבחר קברינו וש"ב קברנא, יא"ר קברנא לפי שהוא לשון רבים.
- (13) לך נתתיה וש"ב יהביתה, יא"ר ורנ"א יהבתה, וכן
- (14) נתתיה ירושה יא"ר ורנ"א יהבתה, וכן
- (15) וגם נתתיו כלוי יא"ר ורנ"א יהבתייה.
- (16) וישתחוו לך לאמים, וש"ב וח"ג וישתעבדון לך מלכון יא"ר ורנ"א וישתעבדון.
- (17. 18) שכרתיך עבדתיך וש"ב אגרתך פלחתיך, יא"ר אגרתך פלחתיך.
- (19) יעשה את אחותנו וש"ב יעביד ית אחתנא, רנ"א וח"ג יתעביד ית אחתנא, יא"ר יתעביד לאחתנא (והוא הנכון לדעתי).
- (20) את דבתם וש"ב רנ"א וח"ג דבהון, יא"ר שבהון (אולי מל"ח מה שיבו, ואולי

אמנם אוהב האמת אנכי, ושונא החנופה אנכי, על כן אוהבי מעטים כי אוהבי האמת מעטים. ועתה כבואי לעניני האגרת, אומר לכבודו הרם כי נוסחת דמקריין קיטמא ברי"ש גם בעיני לא נכונה, וכשהרציתי הדבר לפני עטרת ראשנו החכם המופלא היקר בעמו כמוהר"ר אברהם קולוניא נ"י, אמר לי שאם יש לנו להחליף הדל"ת ברי"ש טוב לנו לסרס המלה ולקרוא דמריקין, אחרי שמצאנו לשון זה גם בתרגום, ויהי הם מריקים שקיהם מריקין תרגום, והנאני הדבר מאד. אמנם אחר זה בא לידי החומש הנדפס בעיר ליסבונא בשנת רנ"א, ומצאתי בו נוסח אחר, והוא באתר דמשדין קיטמא, ושמתתי כמוצא שלל רב, כי הוא בעיני עצם האמת, ודומה לתרגום ירושלמי שהוא בית שפיכות קיטמא, וגם רבנו הגדול נ"י ועמו קצת מן החברים ה"י הסכימו בזה שהנוסח הזה דמושדין הוא הנכון. אלא שעדיין יש כאן זקן אחד שאומר כי לא יתכן שיהיה תרגום אל מקום הדשן האמור אצל מוראת העוף שהיתה ניתנת אצל המזבח במקום שפיכת תרומת הדשן דומה לתרגום אל שפך הדשן שהיה מקום אחר מחוץ למחנה. ואני אומר שאין מחובת אנקלוס להכניס עצמו בחלוקים ובדיוקים כאלה, כי מתרגם הוא ולא מפרש, ואם התורה קבעה שני מקומות לשפיכת הדשן, אין צורך למתרגם להבדיל ביניהם, ובפרט שהדבר למד ממקומו, שהרי כאן נאמר אצל המזבח קדמה, ושם נאמר והוציא את כל הפר אל הפר מחוץ למחנה; ויותר מזה היה ראוי לתמוה על אנקלוס שהניח עין תחת עין על פשט הכתוב, ולא הוסיף דבר שירמזו על הפירוש המקובל. בענין שבה כבשרו אל נא יחר לכבודו ואדברה, כי אגב שישפיה ומהירות כתיבתו לא דק, ונאמן עלי הדיין שיודה יודה ידן ידן כי לא ראי תבת הות כראי אתא הוה, כי אתא בינוני ותבת עבר, ואם היה בינוני היה משפטו תייבא, והנה התחברות פעל העבר עם הבינוני שמענו, אבל התחברותו עם פעל עבר לא שמענו, לפיכך תבת הות כבשריה עד כרחנו שתי מליצות הן, תבת מליצה אחת, הות כבשריה מליצה אחרת, ועדיין צריכין אנו לדברי בעל הספר כ"י שתוספת מלת הות להורות על ההשאות בבריאות, כלומר שבה לאיתנה והיתה כשאר בשרו.

דבריו על תרתין גריצן נכונים, ועולים בקנה אחד עם דברי הספר כ"י שהעתקתי לפניו באגרת הקודמת.

כבודו הרם דוחה בקש נוסח ולא יתקן גבר בתקוני איתתא (הנמצא בספר כ"י במקום ולא יתקן שהוא פער יוצא וחסר הפעול) וכל מה שהביא מן התלמוד איננו נוגע אפילו באצבע קטנה לענין הקריאה יתקן או יתקן. לדבר הזה יסלח לי כבודו הרם, כי אז תתקיים בינינו אהבה ואהבה אם לא יהיה בינינו משוא פנים, כי אמנם אהבת דורשי חכמה תלויה היא בדבר, והוא דרישת האמת, ואם ישא איש את פני רעהו בתורה, לסוף בטל דבר ובטלה אהבה.

ובענין חלופי נסחאות הנמצאים בס' כ"י שבידי אגודה לידידי כי אחרי כתבי אליו עברתי על פני כלול ולקטתי בו שלש מאות וחמשים נסחאות משונות מנוסח תנ"ך גדול דפוס ויניציאה שנת ו"ש"ב, הן אמת שיש מהן משובשות, אך רבות מהן צודקות ונכונות בלא ספק; וגם אחרי כן מצאתי מאה ועשרים מהן ככתבן וכצורתן בחומש ליסבונא שנת רנ"א, אמרתי אערוך קצתן לפני כבודו הרם ובעיניו

אחלה אדוני (אשר לא כדת) יברך בשמי שני ידיריו, כבוד החכם הירץ
הומברג וכבוד החכם משה לנדויא, כי אנשי מופת המה נאמני השכל ושרידיו ירבו
ימיהם וימי אדוני בשלום יחדיו.

עבד לאדוני מצעירי דורשי לשון עבר

שמואל דוד לוצאטו

נבחר לפראפעסאר בקולעניוס ראביניקוס אשר יוקם בעיר פאדובה.

Nr. LXII

An Jehuda Jeitteles

Nr, d'ordre de l' Index raisonné 56.

Vol. Ante I. Nr. 2.
et A—Z. Nr. 7.

5. 9. 1828.

כ"ו אלול התקפ"ח

לאיש חיל רב פעלים וכגדלתו ענותו, המשלח מים עד ים ברק תבונתו,
ילכו קרובים לאורו ואפסי הארץ לנגה יפעתו המגלה עמוקות מני חשך ומוציא
תעלומות בחקירתו, הפורט עד פי הנבל כדוד הנעים זמירתו, מה נמלצו אמרי
יושר הוצק חן במליצתו, עמו עצה וגבורה להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו,
יהי אלהיו עמו ויעל מזלו והצלחתו, יהי כזית הודו ירום כבודו ותנשא תהלתו,
ויריק לו אלהיו אסמי ברכתו, ויכתב בספר החיים הטובים והנעימים הוא וכל הנלוים
אתו, הוא פאר עדתו וגדול באומתו, הקצין החכם המפואר זה דודי וזה רעי מהר"ר
יהודה בן יונה ייטרס נ"י ויופיע לרוב ימים ושנים אמן.

חביבין עלי דברי דודי (כי זה שמו אשר בחר לו ואין מסרבין לגדול ורצונו
של אדם זה הוא כבודו), חביבין עלי דברי דודי ורעי, כי מדי ראותי אותם מכוסים
באפר כתיבה נכרית וזרה אצלי לא אחרתי להסיר המסוה מעל פניהם ולהלבישם
מחלצות, ובקשתי לי איש אשכנזי שיכתוב לי האלפא ביתא, ולא עבר יומו עד
אשר לאט לאט העתקתי אגרתו עד סופה בכתב הזה אשר אני רגיל בו, עד כי
עתה הנני מכיר ובקי בקריאת הכתיבה ההיא כמעט כאחד אשכנזים, והגדתי זאת
לכבודו הרם לבלתי ישים אשם נפשו בכתבו אלי בכתיבתו אשר למד בה, כי לא

למשא תהיה עלי מעתה, ואם מצר הייתי עכשו בראותי אגרתו כספר החתום, שמח
אני לאחר זמן בקנותי ע"ז ידיעה בכתיבת העם היקר בעיני מאד מאז ומקדם.

שמח לבי ויגל כבודי בראותי כי ידעני בשם וגם מצאתי חן בעיניו וכי נעמו
לו מחברותי ומכתבי אשר בבכורי העתים, ושוש תשיש נפשי במצאי איש אשר
כמהו חפץ באהבתי ונותן לי את בריתו שלום, כי אמנם מה יקר בימים האלה
ובדור הרע הזה המצא שנים אנשים הולכים צמדים בנתיבות תושיה, ומה מעטו
תלמידי חכמים הדורשים קל וחומר מנשים זונות המפרכסות זו את זו. ולפי רוב
הענוה אשר אני רואה בו אקוה כי תמשך אהבתנו וברית שלומנו לא תמוט, כי

עת, וזו היא מצות עשה לצוות עליה כאן, אבל עשרים גרה יהיה השקל דאם בחוקותי לא אמר בו תהא אלא הוויא שפירושו כן היתה הסלע באותו זמן, שלשים ומאה משקלה דפ' נשיאים הוי מתקלא, וכן עשרה עשרה הכף בשקל הקדש מתקל עשר סלעין הוי מתקלא דבזיכא, כיון שהוצרך להוסיף בשניהם סלעין שהכתוב לא כתב רק שלשים ומאה, עשרה עשרה הוסיף ג"כ הוי, והנה שבה כבשרו תבת הות כבשריה, אפשר שאלו לא תרגמו אלא תבת כבשריה שרא היה כי אם לשעה, לכך אמר הות שעמדה כן בהוייתה, או אפשר שהיה משמעות זה הלשון לפי הארמית שבה ידו כמו ששב בשרו ובשרו לא שב שהרי לא ישתנה כלל, ואעפ"י שיש לדקדק כן על לה"ק, מ"מ התרגום משפטו לתקן הלשון בהרבה מקומות והוא כמו פירוש, ומה שתרגם ג"כ להם הבכורים שתים שני עשרונים תרתין גריצין, הוצרך להוסיף כן בעבור שהזכיר לחם תנופה, שהוא לשון זכר, והיה לו לכתוב שנים, ומה שחסר הכתוב פירש התרגום. הנה לפנינו תהא הוויא, ולא יתקן גבר. שתי נסחאות קדמוניות אשר אבדה ידיעתן מקרבנו מכל וכל, לולי הספר הזה אשר נעלם מבעל שפתי ישנים, ואולי לא נשאר ממנו העתק אחר בעולם זולתי זה אשר בידי אשר מצאתיו בעליית בית הכנסת אשר השליכוהו שמה, וברוך אשר נתן כזאת בלבי בימי נעורי לעלות בבתי הגניזה להתאבק באבק ספרים משני זמן להשליך טרף, ומי יתן ויתעוררו יחדי סגלה בכל מקומות מושבותם לעשות כזאת, אז כמה חמודות תצאנה לאור. בדקתי בספר הזה על לא תיכלון בשר בחלב ועל כנישין תהא לכון, ולא מצאתי לו לא דבר ולא חצי דבר, כי אמנם קטון הוא הספר מהכיל כל הצריך לענינו, גם אין חכמת המחבר רבה בעיני לבלתי אחשוב שיוכר איש ממנו לעשות כמהו וטוב ממנו הרבה, אבל הוא יקר בעיני בעבור חלופי הנסחאות אשר בו, כי קדמון הוא, כי בשנת יא"ר העתק, לא חבר, 1) כי מצאתי בו השגה כתובה בכתיבה עצמה שנכתב בה הספר, גם ראיתי שהוא קורא לרש"י בשם רבנו שלמה, כנהוג אצל הראשונים לברם. והי מה אברך את ה' אשר נתן לי מטמון זה אשר פתח לפני זה השער ראדוני לשחר פניו באגרתי ולגלות אליו את אהבתי אשר אהבתי אותו מיום דעתי אותו מתוך מבוא הלשון הארמית ומתוך בני הנעורים, ומה גם עתה מדי שנה בשנה מתוך בכורי העתים כן יאמר ה', ויצו אתו את הברכה החיים והשלום, להוסיף תת כחו לנו לרוב ימים ושנים ולמען ספות הרוה את הצמאים לגחל עדניו ולמען חכמתו המתגבר.

ואני טרם אכלה לדבר אל אדוני, שאלה אחת קטנה אערוך לפניו, והיא: היתכן לפי דקדוק לשון ארמית שמיה דקודשא בריך הוא? הלא קודשא תרגום הקדש, לא תרגום הקדוש, ומאין יצא לנו השבוש הזה, ואיך לא הרגיש בו גם אחד ממגיהי התפלות?

ובכן אשים למלי קנצי, ואשתחוו ואצא.

פה טריאסטי בחמישי בשמונה עשר לחדש, שנת התקפ"ה.

אחלה

(1) ע"י גם מ"ש במאגאצין לידדי החר"א ברלינער ג"י שנה שניה עמוד 9.
(שזח"ה)

מה שקראו מוקצה לדבר שפורשים ממנו לזמן מה וקראוהו בשם זה לא מלשון קצה שאין לו ענין עם לשון הפרשה, אך מלשון מקצוע שהוא קרן זוית הבית שמצניעים שם מה שאין צריכין לו לשעתו, כמעט מזוינו מלאים.

ואבדת העיין לא תקשה עלינו, כי רבים ככה בלשון חכמים, כמו זרת הנאמר בל' חכמים עד האצבע קטנה, שהיא מלה נגזרת מן זערת (עיין תשבי), וכן ר' זירא כמו זעירא, ובתורה עצמה מצאנו בשרש זה עצמו ואת הבית יקציע, את העפר אשר הקצו, וכן בלשון מוקצה שעליה אני דן הנה בעל הערוך בס' ערך מקצה השני כתב: "המעמיד תאנים בחצרו לקצות, ליבש, פירוש אחר לקצות לעשות מהם קציעות" הנה שהעין חסרה מן המלה. סוף דבר איננו רחוק בעיני שתהיה מלת דמקרין (אם יש מקום לנוסח) לשון יחיד משרש קרן, ותהיה הקריאה דמקרין בינוני פעול מבנין פעל, או דמקרין פעול מבנין אפעל, והיו"ד יתרה בשגגת הסופרים אשר לא הבינו ענין המלה; ואדוני למראה עיני חכמתו ישפוט.

ויהי מה היום הזה יום בשורה הוא לבשר לאדוני כי נמצא בידי ביאור על תרגום אנקלוס מראש ועד סוף לא חסר דבר, נעתק בשנת יא"ר לאלף השישי, ואחורי הדף האחרון כתוב בו בכתיבה אחרת כלשון זה: "נמצא הספר הזה בבית מדרשו של הגאון כמהר"ר יצחק פואה זצ"ל ולא נודע שם מחברו אלא כמדומה שהיה ספרא רבא ויקרא חכם וחסיד במדרש יעקב דאיונא זצ"ל". ותחלת הספר כך הוא: יחיעכיל

חבור זה נעשה לבאר כמה מלות וספקות בתרגום אנקלוס וגם לבאר מקצת טעמי חלופי נסחאות שבתרגום איזה חומש משאר נוסחאות הנמצאות. הן אלה קצת דרכי אנקלוס ע"ה ולהרחיק הגשמות עקר כוונתו ושאר הדף הקדמה, הספר כלו תשעים דפים קטנים, אך הכתיבה דקה. הכתיבה ככתיבת היהודים אשר באיטליאה, אך במקומות האותיות מדובקות אחת אל אחת, ותכבד הקריאה. ומה נכבד הספר הזה ראשונה בעבור הביאורים והדיוקים אשר בו והבדלת הלשונות הנרדפים הנמצאים בתרגום אנקלוס, כמו אש שתרגם פעמים נור, ופעמים אשא, ופעמים אשתא, וכן אדם ואיש פעמים אדם פעמים אינש ופעמים גברא, והרבה כאלה; והשנית בעבור חלופי נסחאות הנמצאות בו ובלתי נמצאות בספרים אשר אתנו; ואביא לאדוני לדוגמא לשון אחד מן הספר ונכללו בו שתי נסחאות משונות מנוסח הספרים, האחת תוספת מלה אחת בתרגום, והשנית שנוי הנקוד, ואלה דברי הספר: "יהיה החלה האחת על לחם הפנים, תהא הויא תרגום, וצ"ע דפי שמצאנו במתניתין במ' מנחות שתי הלחם נלושות אחת . . . אחת ונאפות אחת אחת, לחם הפנים נרוש אחד אחד (וכו' וכו') והאריך להביא לשון המשנה והתלמוד ות"כ, ואח"כ חתם) ועוד יש לומר בעבור כי הנסמך חסר מן המקרא שאמר תהיה ולא פירש שתהיה נלושת או נערכת או נעשית כן, הוצרך לתרגם כן להשלים חסרון הלשון, ופירוש הויא הויה כמו יד ה' הויה, כלומר בשעת הוייתה, וזו היא לישתה ועריכתה, אבל בשעת אפיה נאפית שנים שנים, ומצאנו ולא ילבש גבר שמלת אשה שתרגם ולא יתקן גבר, ואלו תרגמו ולא יתקן היה צ"ל ולא יתקן גבר נפשיה, וכן תהא הויא להשלים החסרון כלומר כן תהיה הוייתה בכל

אומן. ועתה חזק אברהם ברוך, חזק ויאמן לבך, וחזק ידי רפות, ולבבות נרדמים
העירה והקיצה, וה' אלהיך ירצך, וברכך בכל משלה ידיך, כנפש אדוני
וכנפש עבדו אשר אהבו.

הכו"ה פה טריאסטי היום יום ערב פסח שנת ובהר עוד בירושלם.

הצעיר שמואל דוד לוצאטו.

Nr. LXI.

An Jehuda Jeitteles

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 55

Vol. Ante I. Nr. 14

et A-Z Nr. 6

21. 3. 1824.

י"ה אב התקפ"ה

לרבא דעמיה מדברנא דאומתיה, בר אבהן ובר אוריין, נגיד ורב תבונות,
לתורה ולתעודה לחכמה ולתושיה גבר באחיו, השכל וידוע אתו באמנה, המליצה
והשיר לו למנה, מעינותיו הפיצו חוצה נהרים יאורים, שם תהלתו נודע בשערים,
יגידו רחוקים צדקו, ודור אחרון כבודו, דורש טוב לעמו ודובר שלום, כבוד החכם
והקצין ר' יהודה בן יונה, שלום.

בבכורי העתים לשנה הבאה ראה ראיתי שאלת חכם אשר העיר אדוני
בחכמתו על דברי תרגום אנקלוס באתר דמוקדין קיטמא, ואחרי שומי עיני עליה
ולא מצאתי מענה (כי באמת אם הנוסה כן הוא אין לו ענין כלל, כי מה טעם
מקום שריפת הדשן? והדשן לא ישרף, כי מן השרפה יולד), סבותי אני את לבי
לחפש בספר קדמון כתיבת יד אשר בידי, והוא ביאור על תרגום אנקלוס, שמו
ושם כותבו לא נודע, ובדקתי אותו על פסוק אל מקום הדשן, ומצאתי לו נוסח
אחר, שהוא קורא דמוקדין ברי"ש, וקריאת דמוקדין בדל"ת לא נשא על שפתיו
כלל, כאלו לא היתה ולא נראתה בימיו, וזה לשונו: "אל מקום הדשן לאתר
דמוקדין קיטמא, אי אפשר לפרשו מלשון קרן כלומר שמסלקו ומניחו לצד אחר
כמו בקרן זוית, שא"כ היה לומר דמוקדין, שהרי הנו"ן יסוד בה, והפועל שלו
יאמר קרן כמו מן שלח משלחין ומן קרב מקרבן, ויש לפרשו מלשון מקדין את
הפרצה במועד בפ' משקין, שהוא לשון אקראי ועראי, כך זה לאקראי ועראי
היו מניחים אותו שם, שהרי היו נבלעים במקומם ולא היו עומדים שם לקבוע,
ובתרגום אחר שאינו ספרדי מצאתי דמוקדין, ויש לפרשו מלשון כבוד מענין מכבודו
לאמה, וצריך עיון שהיה לו לומר מיקדין או מוקדין עכ"ל. וסוף הלשון נראה
מגומגם, ואולי הקריאה שהיל"ל מיקדין לא מוקדין, גם מה שבעל הספר אומר
שאי אפשר לפרשו מלשון קרן איננו מוכרח בעיני כי יתכן היות המלה ל' יחיד
ותשוב אל הדשן עצמו, כדומר מקום שהדשן נקדן ומונה שם, הן אמת כי אולי
לא מצאנו לא בתרגום ולא בתלמוד שמוש מלה כזו משרש קרן, אבל נראה
לי שמצאנו לרבותינו שגזרה מליצה כזו משרש מקצוע (הקרוב בענין לקרן) והוא

Nr. LX

An. A. B. Piperno

29. 3. 1828.

י"ד ניסן התקפ"ח

ממני שמואל דוד לכבוד אדוני אברהם ברוך שלום .

כמים קרים על נפש עיפה , כן מארץ מרחק מגלה עפה , פתאום הגיעתני ,
ושמועה טובה השמיעתני , שמה שמחתני , קול דודי הנה זה בא , מבקש אהבה ,
כי הפין בבת יעקב , ואת אמרת ישראל לא נאין , וישא לבו אותו בחכמה , להיות
מעיר לעזור ללשוננו הנעימה , וקרא זה אל זה ואסף נדחי ישראל לצבוא צבא
לעזרת ה' בגבורים , ואותי בראשית ברה ובחר לכבדני בטורי זהב , מזה ומזה הם
כתובים אהבה וכבוד וששון ויקר . כי על כל אלה כעל גמולות אשלמה רע ,
ועל כל מדה ומדה שמדד לי חן וחסד אהבה וחבה , הנני מודה לו במאד מאד
והיה על לבי תמיד לרצון , זכר אברהם אוהבי , גם ברוך יהיה ומבורך ברכת
הדיוט . כי אמנם מה טוב ומה נעים אהבת רעים , אשר לבם נקשר וחבר , בקשר
אהבה שאינה תלויה בדבר , רק יהיו לאחדים , להיות הולכים צמדים , במהלך
שבילי הדעת , וארחי לחברה , להתענג באורה , לשדר שדיה , ולעשות שדיה .
לאכול מפריה ^{י"ז} ולשבוע מטובה , הפוך בה והפוך בה דכלא בה . אפס כי כל
אהבה אשר זה משפטה , כן תרבה וכן תפרוץ , כפי עוצם הכרת איש במעלות
רעהו , אחת היא על כן אמרתי , יפתח לי אדוני את אוצרות חכמתו , והראני את
בית נכאתו , ויריק לי ברכתו , מעט צרי ומעט דבש , צוף דבש אמרי נועם אשר עשו
אצבעותיו , מעשה ידיו להתפאר , ואכבדהו כי אדע שמו הנאה לו מצד פעולותיו . ויען
מכתלי אגרתו ניכר כי לא נודעתי לאדוני רק מתוך ספרי ^{י"ח} כנור נעים , על כן
אמרתי לא אכחד מאדוני (הואיל ושרי ליה לצורבא מרבנן וכו') כי עוד לי מלון
לעיני בני עמי בספר הוהקו , הנה הנם ב"בכורי העתים" היוצא שנה שנה בעיר
וועין הבירה . שמה בתוך הבאים (משנת תקפ"ו ומעלה) כתבים מכתבים שונים
אשר כתבתי בהבדלות הלשונות הנרדפים , ובביאור מקראי קדש על פי עומק
פשוטם , ובשאר חקירות חדשות בחכמת לשון הקדש ; אשר על כן שאלתי ובקשתי
(אם יקרתי בעיניו) שישתדל להביא אל ביתו ספרי בכורי העתים הנזכרים , הנמצאים
עם המחוקק אנטאן שמיד , וישים עינו עליהם , ואם ישתדל ג"כ להפיצם בערי
איטליאה , אולי הפין ה' בידו יצלה , להעיר ולעורר את האהבה ללשוננו הקדושה ,
ולהרימה מאשפות . ואולם אשר אני אחזה לי אבן לראש פנה למען החזיר העטרה
ליושנה , הוא להרבות בערי איטליאה ספרי המליצה והשיר וחכמת הלשון , וזה
בהדפיס ספרים חדשים גם ישנים , ולזרותם בארצות במחיר השוה לכל נפש ,
כאשר בני אשכנז עושים בארץ מגוריהם . זאת עצתי ואם יש את לבבו ויש לאל
ידו להחל במצוה להוציאה מן הכח אל הפועל , ברוך אברם לאל עליון , ותחשב
לו לצדקה , אף ידי תכון עמו לחשוב מחשבות , וזרועי תאמצנו עצות מרחוק אמונה

הלא שמעתי בקולך תלמידי ידידי ואגידה לך את כל אשר בלבבי בענין הזה, ועליך עתה לשפוט את דברי ולהודיעני דעתך עליהם, גם תאמר אלי היש עוד במאמר ר' משה לעמאנם ראיות אחרות אשר לא שמת לפני, ומלבד זאת הלא ראוי לך אתה אחי לשים לפני ראשי פרקים מדברי החכם האחר העומד לימין קריאת האשכנזים להכין אותה ולסעדה; ואל שדי יצוה לך את ברכתו עד בלי די כתשוקתי וכתשוקת תלמידי שמואל חיים זלמן.

נאום הכו"ח פה טריאסטי ב"ו לחדש מנחם שנת תקפ"ה
מלמדך וידידך שמואל דוד לוצאטא.

Nr. LVIII

22. 4. 1827.

כ"ו ניסן התקפ"ז

ליד נשיא אלהים אשר בתוכנו, כמוהר"ר אברהם חי קולוניא הנגיד.

לכבוד אדוני ותורתו ויקר תפארת גדלתו שלום ואמת.

הגד הגד לי כי מצא כבוד אדוני בעבדו עון, אשר שלחתי את ידי בסדר התפלות להחליף מתרצה בהרוצה, על כן מאשר יקר אדוני ונכבד בעיני, ומאשר יחדר לבי (היודע צדקתי ותמי) פן אהיה בעיני אדוני כאחד המתפרצים אוהבי חדשות, אמרתי אעמידה כבוד אדוני על מקום המשפט, למען יראה בעיניו ולבבו יבין והצדיק את הצדיק, בראותו כי לא לחדש עשיתי, כי אם להסיר חרוף וגדוף מפי אחי כל בית ישראל, וכבר ילמדנו רבנו במקום שיש חלול השם אין חולקים כבוד, ואף כי בבקשת מתרצה ברחמים, אשר איננה מגוף התפלה, ושמה לא יזכר לא במשנה ולא בתלמוד, ואין משפטה רק כמשפט הפיוטים אשר יסדו האחרונים. ומקום מוצא משפטי וצדקתי להגלות הנה הוא עם אדוני ובאהל ביתו, בספר בכורי העתים תקפ"ז עמוד 206, שמה התבאר עומק הוראת שרש "רצה" בכל בניניו, כי המקבד הוא הרוצה, והמקובל הוא הנרצה, והמתחזק להיות נרצה, הוא יקרא מתרצה, כמוני היום המתרצה ומבקש רצון לפני מעלת כבוד תורת אדוני, אולי ירצני ברחמים, ויגלה משוגותי לאזני תחלה, בתוכחת מגולה, אולי תהיה בלשוני מלה, לגל מעלי חרפה ונבלה, ומי שברך העיר הזאת להביא כבוד אדוני בתוכה, הוא יריק אוצרות ברכה, לאדוני ולכל ביתו, ויארץ ימים על ממלכתו, כנפש העבד הנרצע לרחוץ רגלי אדוני ולהתאבק בעפרם. שמואל דוד לוצאטא.

Nr. LIX (1)

24 8. 1827.

א' אלול התקפ"ז

שדבח"ל אל שחבד"ל שלום.

(1) נדפס בבה"ע תקפ"ט 76 (ישעיה לוצאטא)

קטנה ושפלה מהאמות, והן א' ושמא פתח גדול והיא כתנועת הקמץ אלא שהיא שפלה ממנה, א' ושמא סגול והיא כתנועת הצירי אלא שהיא שפלה ממנה, וכן בקמץ חטוף ובחירק קטן ובקבוץ שפתים אמר בכלם הלשון הזה: אלא שהיא שפלה ממנה. והנה דעתו כי התנועה הגדולה הברתה גבוהה, והקטנה קולה נמוך. לא כן דעת הרז"ה ובן זאב, כי הם אומרים כי התנועה הגדולה נמשכת במבטא, והקטנה רהוטה במבטא ונקראת במהירות הנשימה, והוא דבר מתחלף ממה שכתב הרד"ק. ויהי מה, אקומה נא ואבדוק את הדעות האלה גם שתיהן.

ואומר תחלה לרד"ק כי איך יתכן שתהיה קריאת הפתח שפלה מקריאת הקמץ, ושם קמץ יורה סגירה, ופתח הפכו? וכן איך תהיה קריאת הצירי גבוהה ורחבה מקריאת הסגול, ושם צירי נגזר מן צר? ועוד הנה ידוע כי הקדמונים קראו לו קמץ קטן, וקמיצה ענין סגירה, א"כ סגור הוא ולא רחב. וכן באמת כל בני המערב קוראים אותו צר מאד, ואומרים אמן ושמע השומע אמין, וכן הישמעאלים קוראים לישמעאל יסמאיל. ואומר לו עוד, כי אין בטבע האדם יכלת לבטא בשפתיו שני מיני (a) ושני מיני (i) ושני מיני (u) אחד גבוה ואחד שפל, כי לעולם התנועות האלה אחת תהיה קריאתן, ולא תקבלנה הרחבה וקמיצה, הרמה והשפלה; כי אמנם שתיים הנה לבדנה התנועות המקבילות שני מיני קריאה, רחבה וצרה, גבוהה ושפלה, והן תנועת (e) ותנועת (o), והנה חלוק התנועות בכלל לשתי מחלקות, גדולות וקטנות, רחבות וצרות, גבוהות ושפלות, הוא דבר מתנגד לטבע המבטא האנושי.

אבל הרז"ה וחבריו בעלי השיטה האחרת האומרים כי התה"ק נקראת באריכות הנשימה, והקטנה במהירות הנשימה, ידעתי כי ימצאו להם סמוכין להשען עליהם, יען וביען אנחנו רואים כי אחרי ת"ג תבאנה האותיות הנחות, ונמצאת התנועה הגדולה עומדת בסוף ההברה, ויש שם מקום להאריך בקריאתה; ובהפך אחר ת"ק יבא נה נראה, ונמצאת התנועה הקטנה עומדת באמצע הברה, והיא רהוטה בהכרח אחר האות שאחריה, ואין מקום להאריך בה הנשימה. והנה הסמוכים האלה ימוש (וכו') כמו בקונטרים עד נה נסתר בשוה). ע"כ על כל הדברים האלה לבי אומר לי כי חלוק התנועות לגדולות וקטנות שוא ודבר כזב הוא, ושאין שם כלל עישר תנועות, אך באמת שבע הנה ולא יותר תנועות דה"ק; וזה לשון הראב"ע בתחלת ס' מאזנים: המלכים הם שבעה: האחד חולם והוא מלך מלכים וכו'; השני שורק והוא נקדה באמצע האות באות ויו, או שלש נקדות למטה מהאות, השלישי חירק וכו'; הרביעי פתח גדול וכו'; החמישי פתח קטן וכו'; השישי קמץ גדול וכו'; השביעי קמץ קטן וכו'.

וכבר הסכימו גדולי מדקדקי האומות כי הקולות אשר יבטא האדם שבעה המה, וכן באמת שבע הנה התנועות בלשון יוני, מקבילות ממש לשבעה מלכים אשר אתנו. הלא תראה: (A) הוא פתח, וקריאתו (a); (E) הוא צירי, וקריאתו (e) צר ונמוך; (H) הוא סגול, וקריאתו (e) רחב; (I) הוא חירק, וקריאתו (i); (O) הוא קמץ, וקריאתו (o) צר ונמוך; (Ω) הוא חולם, וקריאתו (o) רחב; (Υ) הוא שורק או קבוץ העומד תחתיו, וקריאתו כאשר יבטאוהו בני אשכנז, כלומר כמו (u) צרפתי, לא כמו (u) איטלקי, ויגיד עליו שמו, שורק לשון שריקה, וכן מבטא (u) צרפתי הוא באמת מין שריקה.

כי גם הקמץ מן הגרון, ושאם היתה קריאת הקמץ מעין החולם היה ראוי שתנוח אחריו ויו כמו אחר החולם: בכל זה אני כופר, ואומר לא היו דברים מעולם, ואין התנועות מתחלקות כלל למוצאות, אלא חדוש הוא שבדו מלבם קצת ממדקדקי אשכנז, ולא מפיהם אנו היים.

ועל החמישית אשר אמר כי לפי קריאת האשכנזים היה ראוי שתבוא אלף גנובה במלת מזרח וחברותיה כמו שתבא במלת זרחה ורעותיה, אחרי שאינם מבטאים קמץ מעין הפתח¹ כי אם מעין החולם; אני משיב כי אעפ"י שקריאת הקמץ מעין החולם, מ"מ הקמץ סגור ושפל הרבה יותר מן החולם, ועל כן יתכן שלא הוצרכו להשמיע אחריו אלף גנובה.

ומה שאמר כי מפיוטי הראשונים נראה שהיו קוראים כקריאה הספרדית, הנני מודה לו כי הפייטנים הספרדים היו קוראים גם הם כקריאת הספרדים והאיטלקים אשר בימינו; יכל זה מה יועיל? הנני מודה לו כי הראב"ע היה קורא הקמץ כמו הפתח, אבל כבר הראיתך כי הראב"ע עצמו כתב כי אין הקמץ ראוי להקרא בפתיחת הפה כמו שהיו נוהגים בארצו; וכן הנני מודה אם תרצה שר' שלמה גבירול ור' יהודה הלוי היו משמיעים השוא הנע בקריאתם, אבל כבר הראיתך שעם כל זה פיוטים רבים חבירו שניהם בלי להעלות השואים במספר.

וכן מה שהביא ראיה מן המסרה אשר בפרשת וישב: והשיבך לית, וחד והשיבך ה' מצרים, וחד פסוק סימן ווי העמודים, הנה צדק בדבר כי זאת ראיה ברורה שהיו בעלי המסרה קוראים² הקמץ כפתח והצירי כסגול; אלא שבראיות אחרות שרירות וקיימות יש לי להוכיח כי לא קמו בעלי המסרה כי אם ימים רבים אחר חתימת התלמוד, והנה עדותם אצלי בענין הזה כעדות הפייטנים לא יותר.

ומה שהביא ראיה ממלת רומי וממלת אפותיקי וממלת לגיונות, בכל זה כבר אמרתי אליך כי מודה אני לו שהאשכנזים תועים במבטא החולם והצירי. ואולם ראיה אחרת גדולה מאד היה לו ר' משה לעמאנס להביא גם בענין הקמץ, ולא ידעתי איך נעלמה מנגד עיניו, ולא הבת האמת לא אכחידנה תחת לשוני. שבעים הזקנים אשר תרגמו את התורה לתלמי המלך היו קדמונים יותר מן הפייטנים ומבעלי התלמוד והמשנה, והיו בזמן הבית, והם כתבו שמו של אדם הראשון Adam, לא Odom ותרגמו מלת שבת Sabbaton, לא Sabboton, ואף לא Sabbotson, וזו חזקה מכל הראיות שהביא ר' משה לעמאנס. ואולם עכ"פ גם בימים ההם ובכל זמן בית שני ידוע כי כבר נשתכח הרבה מן הלשון, וכבר התערבו ישראל בשאר עמים, ואפשר שכבר החל המבטא להשתבש או אולי הזקנים תקנו הלשון כדי שיהיה המבטא עולה יפה בלשון יונית, או אולי הסופרים אשר העתיקו תרגומם החליפו התנועות לתפארת הקריאה; ויהי מה הקושי הזה לבדו לא יעצור כח לרחקני מדעתי אשר כבר הראיתך כי לא על אבני בהו יסדתי. ואולם עוד אחרת היתה שם מלבד כל הראיות אשר הביא ר' משה לעמאנס, ואולי גם הוא הביאה ואתה לא הגדת לי, להיות כי לא חדשה היא, כי כבר הזכירה גם הרז"ה וגם ר' יהודה ליב בן זאב בספריהם, וזאת היא. התנועות עשר, חמש כנגד חמש, חמש אבות וחמש תולדות, חמש גדולות וחמש קטנות: אם כן הקמץ שהוא אביו של פתח, בהכרח שתהיה קריאתו (a) ולא (o). אבל הדעת הזאת נחלקת לשתיים, כי הנה רד"ק כתב: חמש התנועות הגדולות יש להן חמש בנות כנגדן, ותנועתן

הוא מתנועע ורהוט להתדבק באות שאחריו. זה ענין שני השואים, וסרו התלונות. ואחרי הדברים והאמת האלה אבואה אל ענין הקמץ, ואומר ראשונה כי הקמץ הלזה שמו מורה עליו כי משפטו להיות קמוץ תמיד (וכו') כמו בקונטרים לבכורי העתים, סימן כ"א, עד והרי הם שני קולות מתחלפים (?). הלא זאת ראייה ברורה כי גם הקמץ הרחב הוא מעין החטף קמץ, כלומר שאין שם קמץ שיהיה רחב, כי כל קמץ הוא מטבעו להיות קמוץ, כאשר יקראוהו האשכנזים וכאשר הודו המדקדקים הספרדים והאיטלקים אשר הבאתי למעלה.

ועתה הנני בא אל הראיות אשר הביא ר' משה לעמאנם לחזק קריאת בני ספרד. אמר ראשונה, כי בהיות כי תכונת כל פועל שלם לפעול לתכליתו על ידי אמצעיים שקולים לפי הצורך, בלתי חסרון ועודף; אם כן הפועל היותר שלם, האר ב"ה, אשר נתן השפה הקדושה הזאת בפיו המדברים הראשונים, למען יגלה איש לרעהו מצפונו מחשבותיו, לא בחר כי אם בהברות פשוטות וישרות, כפי אשר תצאנה מכלי המבטא בטבע, בלתי עקום והרכבה. וזה הוא אומר על מה שהאשכנזים קוראים הצירי (ei) והחולם (au), ובכל זה דין ודברים אין לי עמו, כי כבר אמרתי לפניך למעלה כי מסכים אני בזה שהאשכנזים תועים במבטא הצירי והחולם. אבל ממקום שבא ר' משה לעמאנם משם אני טוען נגדו, והנני אומר כי איננו מתכונת הפועל השלם (יהיה זה האל ב"ה, או בן אדם חכם ונבון) שבבואו להציב ציונים לקריאה כדי שלא תשתכח תורה מישראל, יציב סימן אחד (הקמץ) שיהיה בעל פיפיות, פעמים נקרא (a) ופעמים נקרא (o), ועוד סימן אחר (השוא) שפעמים יהיה נרגש ופעמים בלתי נרגש במבטא, ועוד סימן אחר (החירק) שפעמים יהיה תנועה גדולה ופעמים ת"ק: ומה הועיל בתקנתו, כי אם לבלבד הקורא יותר מבתחלה? בין זאת ידידי כי לא מזער היא.

אמר שנית כי הנה ראינו שהפתח משתנה בהפסק מאמר לקמץ, והקמץ משתנה בסמיכות לפתח, ומזה הוא דן כי קול אחד לשניהם, אלא שזה באריכות וזה בקצור. ועל זאת יפה השיבות תלמידי ידידי כי יש לומר שאין ההתחלפות הזאת נמשכת מסבת שווי המבטא, כי אם מכח סבה אחרת בלתי ידועה אלינו, אחרי אשר מצאנו הצירי והסגול מתחלפים לחירק, כמו מן ספר בגד ספרי בגדי, וכן בהפסק מאמר הסגול מתהפך לפתח, וילך וילך ויאמר ויאמר, ורבות כאלה מהתחלפות התנועות זו בזו, גם בזולת שווי המבטא.

אמר שלישית כי מה שלא יבא אחר ת"ג שוא נח או דגש אלא כשיהיה הטעם עליה, הוא כי אז מגודל המשך ההברה תתילד הברת ת"ק ואחריה יצדק השוא הנח או הדגש; ושזה נכון לפי קריאת הספרדים המושכים ומאריכים הברת ת"ג בלתי המר אותה מהברת התנועה הקטנה שכנגדה, ושזה אמנם לא יתכן כלל לפי קריאת האשכנזים. ועל זאת אשיב כי אינני מודה לו כלל שיהיה טעם בוא שוא נח או דגש אחר תנועה גדולה שהטעם עדיה מה שאמר שיש שם ת"ק נבלעת באריכות התנועה הגדולה; ואין אנו אחראין לכל מה שברו מלבם קצת המדקדקים, ולמטה אבאר עוד בטול הדעת הזאת. וכן מה שאמר רביעית כי אחרי חולם ושירק תנוח הויו, מפני שהחולם והשורק גם הם ממוצא השפתים כמו הויו, וכן אחר צירי וחירק תנוח יוד כי הצירי והחירק גם הם מן החיך, ואחרי קמץ גדול אלף או הא

אשר כה משפטו לבקש בדבריו הקצור, כאשר תתרבה המלה בתנועות ימיר אחת מהן בשוא, כלומר יבערנה מן העולם; אך אם גם השוא תנועה, מה הועיל בתקנתו? י"ב. הלא ידעת תלמידי ידידי הזרות הנמצאת במלת שתיים, אשר בא בה הדגש אחרי שוא שבראש תבה; והנה לקריאת בני אשכנז טעם גדול יש בדבר, כי אמנם תו רפה קריאתה קרובה לקריאת השין (והעד ישתמר מסתולל וחבריהם, הבאים במקום יתשמר מתסולל, להקל על הלשון), והנה אם תהיה תו של שתיים רפה תעמודנה בראש תבה שתי אותיות דומות ואין רוח ביניהן ויקשה הדבר מאד על המבטא, על כן נדגשה התו, להחליף קריאתה מקריאת השין. י"ג. גדולי המשוררים הקדמונים, גם מן הספרדים כתבו פיוטים רבים בכוון מספר ההברות, ולא הביאו השואים במנין. הלא תראה לר' שלמה בן גבירול: שופט כל הארץ ואותה במשפט יעמיד וכן עד סוף הסליחה, כל טור בעל י"ב תנועות, והשואים לא יתחשבו; וכן שוממתי ברוב יגוני, כל טור בעל שש תנועות; וכן לר' יהודה הלוי בעל הכוזרי: יה שמך ארוממך וצדקתך לא אכסה וכו'. וכן יה שמע אביוניך המחלים פניך וכו' וכאלה רבים מאד במחזור ספרד אשכנז ופולין מן הפיוטים ההולכים על הדרך הזה, למנות התנועות ורא החטפים; ומאין נמשכו הגדולים ההמה להוציא השוא מן המנין, לולא שידעו בחכמתם כי אעפ"י שהיו ההמון מרגישים אותו בקריאתם, אין לשוא דין תנועה כלל, וכאין וכאפס יחשב בין התנועות?

הארכת יידי מעט בענין השוא, כי ראיתי לבעל דיני ר' משה לעמאנס שברה ממנו ולא הזכירו כלל, אולי ראה כי לא יוכל בכל חריפותו לחזק את בדק הקריאה הספרדית בענין הזה.

ואולם הנה ראוי לי עתה להקדים תשובה לשתי טענות אשר יוכלו לטעון עלי בעלי הקריאה הספרדים בענין השוא, ואלה הנה. א'. גם אנחנו מודים כי אין השוא כאחת התנועות, כי אמנם תנועה חטופה הוא ונקרא ברהיטות המבטא מאד, אך עם כל זה קצת קול יש לו כל זמן שהוא שוא נע. ולזאת אשיב כי זאת אשר הם אומרים היא תכונת החטף סגול, אשר הוא אמצעי בין השוא שהוא העדר תנועה, ובין התנועה עצמה, ואם היה מבטא השוא כפי אשר יאמרו, מה מקום לחטף סגול? ב'. איך תאמר כי כל שוא הוא נח? ואיך לא תראה כי חלוק שוא נח ושוא נע נטוע הוא על כללי הדקדוק עצמם? וכמה מבוכות רבות ועצומות תולדנה אם נכחיש מציאות שני מיני שוא! הנה אחר שוא נח ימצא תמיד דגש קל, ואחר שוא נע לא יראה ולא ימצא: ואיך לא תראה כי בלבול שני מיני השוא הריסה גדולה הוא בפניות חכמת הדקדוק? וגם לזאת אשיב, כי מדקדקי אשכנז גם המה יבדילו בין שוא נע לשוא נח, וזה הוא החלוק אשר הציבו בין זה לזה, אות שואית, כלומר אות בלא תנועה, לא תוכל לעמוד לבדה, כי לא יוכל אדם לבטא אותה בשפתיו, והנה צריכה היא להשען על אות אחרת העומדת אצלה והיא אות נעה: מעתה יש שתהיה האות השואית נשענת על האות שלפניה, כמו אפ-קד, והשוא ההוא יקרא נח, והוא מענין מנוחה והפסק, כי קריאתו בהפסקה, וכאלו תהיה המלה נחקת לשתיים (לשון בעל המסלול); ויש שיהיה השוא נשען על האות שלאחריו, כמו פקד, פקדים, וזה יקרא נע, כאלו

כלן מקבלות הטעם, ומדוע לא יפול מעולם שום טעם על השוא ? ג'. למה לא יבאו שני שואים בראש תבה ? וכאשר נוכל לומר: הדעת לרשע הרב חצים וקשת, מדוע לא נאמר נטעו בלבב ילדיכם ללמוד לשמור ולעשות ? האין זאת יען כי מאד תכבד הוצאת שלש אותיות בראש תבה ורוח לא יבא ביניהן ? ד'. למה אחר כל תנועה תבא לפעמים אות נחה, ואחר שוא לא תבא מעולם ? מה נשתנה השוא, אם גם הוא יורגש במבטא ? ה'. מפני מה השוא נברע באותיות כלב שלפני הא הידיעה, ולמה לא יקרה כזאת ליתר התנועות ? למה לא יהיה נבלע גם הצירי אשר במ"ם משמשת, והסגול אשר בשין ? למה זה לא נוכל לומר שיוצא משדה תחת שהיוצא מהשדה, כדרך שנאמר ביוצא לשדה בבציר ? ו'. הנה ידוע כי בבוא ויו החבור בתבה שתהלתה אחת מאותיות בומף ישתנה השוא הראוי לבא בו לשורק, כמו ובאת ופרעה ומצרים ; וכל כך למה ? אם שוא שבראש תבה נרגש במבטא, למה לא נאמר ובאת ופרעה ומצרים ? אמנם על פי קריאת האשכנזים הנה הדבר על מכונו, כי אם היו הווים האלה בשוא, כלומר בלא תנועה, תכבד הקריאה על האנשים מאד מאד. ז'. ידוע בדיני בגד כפת דסמך ליהוא כי תבה אשר בראשה שתי אותיות דומות, או שהראשונה בית והשנייה פא, אם הראשונה בשוא תדגש, כמו נשכבה בבשתנו, הלא ככרמיש, בהכבדי בפרעה. מעתה לפי הקריאה האשכנזית יהיה המשפט הזה דבר נאה ומתקבל, כי קריאת שתי אותיות שוות או קרובות במבטא בתחלת תבה ובלא רוח ביניהן הוא דבר כבד עד מאד על המבטא, ועל כן תדגש האות הראשונה עד שתתחלף במבטא מן האות שאחריה שהיא רפה ; אפס אם כבר יש בין שתי האותיות רוח, בהיות השוא נקרא, מה טעם למשפט זה ? ח'. ידוע עוד בדיני בגד כפת כי תבה שטעמה למעלה ואין בסופה אלף ותנועתה האחרונה קמץ או סגול, ואחריה תבה שטעמה בתנועה הראשונה, תהיה אות בגד כפת אשר בראש התבה השניה דגושה, כמו ארצה גשן, יעשה לו ; לא כן אם יהיה טעם התבה השניה בתנועתה השניה, כמו מברכך ברוך ; והנה מצאנו ארצה כנען, עשה פרי בדגש, אם כן על כרחנו נאמר כי אין לשוא דין תנועה אפילו בראש תבה, כי הנה אם השוא נע יהיה הטעם בתנועה השניה מן התבה, לא בראשה, ומה מקום לדגש ? ט'. ידוע כי שני טעמים רצופים יהיה הראשון נסוג אחר, כמו קרא לילה ; והנה מצאנו עשה פרי, קרא שמו גלעד, עמד זבולה, יגל מאד, ובכל אלה למה זה יסוג הטעם אחר ? והלא יש בין טעם לטעם שתי תנועות, אם שוא שבראש תבה נע. י'. ידוע כי בתבה הסמוכה לחברתה תשתנה על הרוב אחת מן התנועות לשוא, כמו נדיב נדיב לב, ואם השוא שוא והבל כשמו, נכון הדבר, כי תבה סמוכה ראוי לקרוא אותה בחפזון, ועל כן אחת מתנועותיה עוברת מן העולם ; אבל אם גם השוא נרגש במבטא, מה ראית להמיר תנועה בתנועה ? ולמה בשוא ולא בתנועה אחרת ? י"א. ידוע כי כל תבה שתתרכבה בתנועותיה עד שירד טעמה מן המקום אשר היה בו לתנועה אחרת למטה ממנו, תשתנה בה אחת מן התנועות לשוא, כמו דבר דברים, פקד פקדתם ; והנה אם אין השוא תנועה יהיה הדבר נכון, כי העברי

שמואל דוד לתלמידו ידידו אהרן יוסף שלום .

השכלת עשה, תלמידי ידידי, והטוב והישר בעיני עשית, בתתך לנגד עיני דברי החכם ר' משה לעמאנא אשר מצאת במאסף על דבר חלוק המבטא בין האשכנזים והספרדים; גם כבד כבודתני ידידי בהביאך לפני ראיות החכם ההוא העומד לימין קריאת הספרדים, כי הגדת בזה כי אוהב האמת אני בעיניך, כי אמנם ידעת כי לא כן דעתי, וכי קריאת האשכנזים ישרה בעיני ממנה, ואף גם זאת אחור לא נסוגות מהציג לפני טענות בעל דיני. ועתה הנני אליך למלאות משאלות לבך ולחנות דעי אף אני, אבל אשים לפניך תחלה דברי המדקדק הפילוסוף ר' אברהם פריפוט דוראן הנקרא אפודי, בספרו הנכבד מעשה אפוד אשר בידי כתיבת יד, ואלה דבריו בפרק ל"ב: אל תחשוב כי אנחנו היום בקיאים בקריאת הכתוב ובתנועת האותיות על הדרך שהיה זה אצל הקודמים מאנשי הלשון העברי, אבל כמו שחייב גלות האומה וטלטולה והתערבה בגוים קצורה בידעת שרשי הלשון הזה וסדריו ואופניו כפי שהם, והעלם הרבה מגזרות השמות והפעלים, וכמו שהתבאר, כן הענין הזה בעצמו חייב קצורנו בידעת אמתת הקריאה והוצאת קולות האותיות עכ"ל, וראריך שם יותר .

ועתה ידידי הא לך דעתי באמת ובתמים: אחשוב כי הקריאה הנכונה הקדמונית כבר אבדה מקרבנו, וכי לא קריאת האשכנזים תצדק בכל פרטיה, ואף הספרדית לא בכל חלקיה תכשר, כי גם זו וגם זו מעורבות מאמת ומשקר; הנה מודה אני כי האשכנזים תועים במה שיבטאו הצרי (ei) וההולם (au), ויותר מזה הם תועים במה שקוראים התבות כלן בטעם מלעיל. וכבר התרעם על זה גאון הדור החולף, רבנו יהוקאל זלה"ה, וכתב בנודע ביהודה סימן ב' על הקוראים שם האדנות בטעם למעלה, ואמר: והאומר שהוא מלעיל הוא עצמו מלרע. ואולם הספרדים ג"כ תועים לדעתי, ראשונה במה שהם קוראים הקמץ כמו הפתח, שנית שקוראים הצרי כמו הסגול, ושלישית שמשמיעים השוא הנע בקריאתם, וקוראים אותו כצרי וכסגול, כאלו היה גם הוא תנועה, והוא באמת איננו תנועה כלל, ואין לו בטבעו קור הברה כל עקר, לא כשהוא נח ולא כשהוא נע, ולא היתה עקר הנחתו כי אם להורות על העדר תנועה, והוא כמו שוא שוא והבל.

ואפתח באשר סיימתי, ואערוך לפניך תלמידי ידידי שלש עשרה ראיות להוכיח כי אין לשוא קול כלל, ואלה הנה: א'. אם יש שוא שהוא נשמע במבטא, מה טעם לא יעמוד לבדו בתבה, כדרך כל שאר התנועות, כמו כי גם זה לך בן? ודמה לא נמצא כמו כן מלות זערות בשוא לבד? האם אין זאת כי אין לשוא קול הברה כלל, ושקריאת תבה אחת בשוא לבד נמנעת בחק המבטא האנושי? ב'. אם השוא מניע האותיות, למה לא יבא הטעם עליו? התנועות כלן

אלהי ישראל, וגם בעיני אדוני ישא חן וחכד, על פי מעלות מדותיו ותורתו, ובכנן אכרע בוך ואקוד אל ברכתו, ואל אלהים אשים דברתי, יריק לו ברכותיו עד בלי די, ויכתבהו ויהתמהו ביום הזכרון הבא עלינו לשלום לחיים טובים ולשלום.

פה טריאסטי י"ד אלול התקפ"ד

עברו הנאמן שמואל דוד לוצאטו

אם יחפוץ לשלח לי קונטרסי יעשה על ידי אלופי זה העובר, מדי שובי, ושלום.

Nr. LVI

An J. A. Randegger.

30. 10. 1824.

ט' חשוון 5585

בני בכורי, תלמידי וידידי אהרן יוסף שלום.

אם אחרי בואך למחוז חפצך לשלום לא מהרת למצוא בני קסת הסופר לכתוב שתים ושלוש שמות למלמדך ידיך אשר אהבך לשאול לו לשלום ולברכו, ידעתי בני ידעתי כי אין בזה עדיך עון אשר חטא, וכי אמנם לא מאסתני ולא שכחתני ולא דמות דיוקני מחויה מעל לוח לבך בכל זאת, רק מאשר גלוי וידוע לפניך מאז ומקדם איך מאוסים המה בעיני דברי שוא ושפת חלקות אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה, עד כן התמהמהת ולא חשת לשלוח אלי מכתיבת ירך עד אשר יקרא לפניך ענין לכתוב אלי דברים שיש בהם ממש אשר יעלו לרצון לפני יוטר מאלף אגרות שלומים של מה בכך. הנה כי כן יעידון יגידון העמות האלה אשר אנכי נותן לפניך היום כי אהבתי אליך בני חביבי לא פחתה בפרידתך אבל הותירה, מדי העלותי על לבבי זכות תבונתך הנפלאה עשר ידות מכל הילדים אשר כגידך. התאזר חיל ילד נעים למלחמתה של תורה, וחזקת והיית לאיש. החנם נתן ה' לך לב לדעת פתוח לרוחה? הלא למען תגדל בבית ה', בחצרות אלהינו תפריה, כארז בלבנון תשגא. חזק אפוא והתחזק, אל יפתוך ההבלים, אל תקנא באוילים, אשר שחו אל מות ביתם ולא ידעו אי זה הדרך ישכון אור; חזק ידידי, ויהי אלהים עמך, ויהי מטה אהרן גפן אדרת, ישמה אביך ואמך, ויגל מלמדך ידיך.

טריאסטי מוצאי שבת קדש בשמיני בתשעה לחדש אף נחלת שפרה עלי לפ"ק.

הנאמן בבריתו

שמואל דוד לוצאטא.

כמוהו זכרון המצות אשר התיחד בהן האיש הישראלי, ואם אמנם יצטרכו ירדינו
ללמוד מתוך ספר כתוב בלשון לעז, מה טוב כי ידבקו בזה ויטשו האחר, ואם
ספר אשכנזי יבקשו, כדי להרגילם בלשון ההוא, הלא נקל לתרגמו אשכנזית.
זה שיעור מה שמלאני לבי לשים נגד עיני אדוני, בעבור אהבתו ובעבור
אהבת בני עמי, ואדוני יסלח לעבדו, ועליו יצוה ה' חסדו.

טריאסטי כ"א אדר. יתן לך כלבבך לפ"ק

המתאבק בעפר רגליו שמואל דוד רוצאטו.

LIV (1

An. S. V. Lolli

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 49

Vol. Ante I Nr. 10.

21. 3. 1824.

כ"א אדר שני התקפ"ד

שדבת"ל אל שחבד"ל שלום.

Nr. LV

An Elia Aron Lattes

7. 9. 1824.

י"ד אלול התקפ"ד

שלם טוב לרב טוב

מדי עבור דרך ארץ מעב"ת אחד ממיודעי ומכירי לא אחדל מלשחר פני
אדוני אם בכתב ואם בעל פה, להגיד ולהעיד אהבתי וכניעתי הראויות לתת לו
מכמה פנים; ומה גם עתה בנסוע אהרן, ה"ה הנער הנחמד הלזה אהרן יוסף בני
בכורי תלמידי וידידי, יניק וחכים, אשר כבר שוררתי עליו שירי.

הבן יקיר! מי יתמשל אליך וכו'

והוא עתה הולך לו מארצו וממולדתו ומבית אביו, וגולה למקום תורה,
לרוות צמאונו מבארה, בשיבות אשכנז, אמרתי לא אמנע טוב מבעליו, להזכירו
לשבח לפני מעלת אדוני, למען אשר יקרב גם הוא לחזק ידיו ולאמץ את לבבו,
בדרך הישרה אשר בירר לו. וזהו מקומן של שבחים ג"כ למד אביו ההולך עמו,
ה"ה כמהר"ר מאיר ראנדיגר נ"י, אלופי ומיודעי, משלומי אמוני חכמי ישראל,
אשר בז לכסף בז לזהב, ועל בנו לא תחוס עינו להרחיקו מעריו, לתאוה יבקש
נפרד למען בכל תושיה יתגלע, ישלם ה' פעלו, ותהי משכרתו שלמה מעם ה'
אלהי

Nr. LIII

An Elia Aron Lattes

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 47.

Vol. Ante I. Nr. 14.

20. 2. 1824.

כ"א אדר ראשון התקס"ד

מעכ"ת שלום

בכל מקום שאני מוצא גדולתו של מעכ"ת שם אני מוצא ענותנותו, וכי תופש הייתי לדעת במה אדוני טרוד, ואם הואיל אדוני באר לי טרדותיו השאלתי מאתו הודאת ספקותיו, כי יאמר אלי לאמר נבוך אני להשיב שואלי אומרים "אמת אשר יהיו לרצון דהם וגם לפני ה'".

ואחרי אשר הביאני המלך חדריו, האירא כי יאמר אלי הליועץ למלך נתנוך, אם אצא ממחיצתי להועיל במקצת כמסייע שאין בו ממש, וחדלתי מעוזב לו משאו הכבד, אך מתני אאזור עוז להיות נושא בעול עם אדוני שכם אחד, וכוונתי הרצויה תעלה לרצון. ספר בני ציון ביד אדוני הוא, ואדוני למראה עיניו ישפוט, וחלילה לי לשפוט שפוט לא דבר ולא חצי דבר לפני מעכ"ת, רק זאת אומר, כי אם אמנם היתה השאלה (כי אולי כן היתה לפי מה שאחשוב) אם ספר טוב והגון הוא ללמד בו ילדי בני ישראל עיקרי התורה והמוסר, הנה לזאת לא אירא מחוות דעי לפני אדוני, כי לא מחכמה דאיתי בי אדבר, רק ממראה עיני אשר אני רואה, ואין חכם כבעל הנסיון.

ידוע יהיה לאדוני כי כבר פשט הספר הזה בכל בתי מדרש אשר בעיר זאת, וכל ילדינו למדים דבריו על פה בעמל גדול ובהפסד רב לשאר הלמודים. ואחרי כל זאת אינני מוצא את כל מאומה בידם, כי הספר הפילוסופי ההוא נעלה מדעתם הקלה, ונשארו קרחים מכאן ומכאן. ואינני אומר שתהיה הבנת הספר ההוא נמנעת באמת מכל הילדים, אם נמצאו מלמדים משכילים שיבארו להם דבריו בנחת ובמתון, אבל כי דהיותם טרודים ללמדו על פה ובפרט בלשון אשכנזית אשר היא להם לעגי שפה ולשון אחרת, לא נשאר להם לא פנאי ולא דעת צלולה לרדת לסוף דעתו.

אפס כי לא כך היתה כוונת מחבר הספר, ומה טוב ומה נעים אם ישתמשו בו על הדרך אשר למענה חובר, והוא שיהיה זה להם libro di lettura, שיקראו בו לעתים מזומנים בבית המדרש, להתרגל ברשון אשכנזית, ועם זה ג"כ לקחת חכמה ומוסר, אבל המלמדים סלפו הסדר והשחיתו הכוונה.

עוד זאת לא אחדל מהגיד לפני מעכ"ת, אולי נעלם הדבר ממנו, והוא כי זה ארבעים שנה כבר קדם הרב המופלא אשר ישב על כסא אדוני לפניו, ה"ה כמוהר"ר שמחה קלימאני זלה"ה, וכתב ספר נכבד זה שמו: Esame d'un giovane Israelita istruito nella sua Religione, אשר איננו חסר לנפשנו מכל אשר נתאוה, כרך שהכל בו, יראת ה' ואהבת האדם ועבודת המלך הכל בשפה ברורה נערך להבנת הילדים; ומה יקר הוא מספר בני ציון מצד מה שאיננו חסר

בחסור ויתור ולישנא מעליא דאשתני למעליותא, וכתבתי הדברים על ספר קראתי שמו כנור נעים, ואני עם לבבי להיות עייל בבר ברשיון מלך פרש כנפו עלי, על כן אמרתי לא יאי למלכו כתב פעם אחר פעם ללא דבר רק אמתין עד שאכנס ואצא מהעתקת הספר הזה ואשלחנו לפני הדרת מעלתו ואז אכתוב לו פעם אחת ולא אשנה לו. אמנם אחרי שוב הגביר הנכבד כמר יוסף אליעזר מרפורגו אל ביתו, ואנכי אדרוש מעמו קונטרסי אשר שלחתי בידו אל מעלת אדוני, ולא הוה בידיה, ואני אין בידי ממנו העתק שלם, על כן חשתי ולא התמהמהתי לשחר פני מעכ"ת אבי שלום שלום יעשה לי (אם אמת הדבר כי אתו הוא) להשיבני אל הכרך הזה לשלום, דרך אניה בלב ים על ידי הנאהבים והנעימים האחים תאומי"ם, ואני אבא אחריו ומלאתי את דברי להביא לפני חקירת הדרת אדוני את ספר השירים אשר אני קרוב להשלמתו. ואדוני שלום וביתו שלום וכל אשר לו שלום, כלב

טריאסטי י"ג סיון יגל יעקב ישמח ישראל לפ"ק.

העובד מאהבה
שמואל דוד לוצאטו.

Nr. XLIX.

An Joseph Almanzi

1823.

התקפ"ג

שמואל דוד לידידו ליוסף שלום.

תוחלת ממושכה, תשב אנוש עד דכא, ושתיקתך הארוכה, כבר הושיבהני בעמק הבכה, והנה אימה השכה, פן כאש נתכה, חמתך ועברתך, ועלי סמכה, ועל ראשי שפכה, לאין מרפא וארוכה, תחת אשר הבאתי לפניך ברכה, אמת ברה ואמונה זכה.

אך הנה לתקופת השנה הוצאתני ידידי מתוך ההפכה, והאפלה לאור גדול נהפכה, השיגוני ששון ושמחה, ונס יגון ואנחה, כי היתה הרוחה, והשמש זרחה, והנה יד שלוחה, נושאת מנחה, שיר ושבחה, זה ינחמני ובו מצאתי מנוחה, לנפשי הנאנחה, אשר תם כחה, ונס ליחה. בוחן לבות ה' ידע מה בחשוכא.

ידידך שד"ל

Nr. LII (1

An S. V. Lolli

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 46.

Vol. Ante I. Nr 9.

19. 2. 1824.

כ' אדר ראשון התקפ"ד

שדבח"ל אל שחבד"ל שדום

(1) נדפס באוצר נחמד א' עמוד 87--82 (המו"ל).

ולבלתי הראות את פני ידידי ריקם, הנה אמרתי אניאה לפניך שיר חדש
אשר דבריו אמת וצדק ברוב יושבי תבל אשר טובם כחדק ואם אתה ורעיד מן
הכלל כלו יצאתם.

לנוכח יהונתן בן שאול (1)

ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום כלב

ידידך שמואל דוד לוצטי לס"ק

פה צור המעטירה בשמיני באחד ועשרים יום לחדש.

Nr. XLVIII

An E. A. Lattes

23. 5. 1823

י"ג סיון התקפ"ג

שמואל הקטן ודוד הוא הקטן לרבנו הגדול רבא דעמיה מדברנא דאומתיה שלום.

נפשי יודעת מאד עון עכבי יסובני, וחטאתי נגדי תמיד כל פנות שאני פונה,
מדוע בושש כתבי לבוא ושערי תשובה ננעלו ואצפנה שלשה ירחים, ולא הייתי
קל כנשר ורץ כצבי לקחת עמי דברים ותשורה להביא לגדול העושה ומעשה אחרים,
אשר ענותו תרבני וימינו תסעדני, ויעבור אליהו אלי וישלך אדרתו אלי יחזק
במעווי יעשה שלום לי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את
הבריות ומקרבן לתורה, ריבא! אם לא ראיתי לא האמנתי. אפס כי נאמן עלי
הדיין, כי אצטדק לא ירשיעני, יענה ויאמר סלחתי.

ידיע להוא למלכא כי אחרי רואי (אוי לעינים שכך רואות!) איכה ישבה
בדר הלשון היפפיה האמה העבריה ותרד פלאים שאול תחתיה, והיא מונחת בקרן
זוית, ולא יתנו לה חנייה; ודמעתה על לחיה, צווחא ככרוכיא, בייא בייא,
כי השפחה הנכריה, תעד נזמה ועדיה, וגיורא בשמי שמיא, רעד אחוני, ורעיוני
יבהלונני, ואמר אם בן למה זה אנכי ממית עצמי עליה, לחשוף תעלומותיה? ותם
לריק כחי יגיעי ועמלי, פגול הוא לא ירצה, חוץ למקומו וחוץ לזמנו. אז
יעצוני כליותי, ויאמרו לי מה לך נרדם? הנבל וכנור העירה, יפוצו מנגינותיך
חוצה, והיה כנגן המנגן וראו כל עמי הארץ את יקר תפארת לשון אבותיהם,
ויכלמו מעונותיהם, ודרשו את שלום אמם השכולה והגלמודה, ירוצו אליה בצואר
יעשו שדי זקוניה, והיתה נשאת חן בעיני כל רואיה.

ויהי כי ישרו הדברים בעיני, כי ידעתי כי גדול כח הערב מכח המועיל, וגדול
בח הזמרה משום דמשכא, לא אחר הנער לעשות הדבר, והניפותי שנית ידי על
כל השירים אשר כתבתי עד היום, כי רבים המה, ובררתי אוכל מתוך הפסולת,
והוצאתי הקמה ולקטתי את הסלת, וגם במה שבחרתי הרימותי ידי לתקן המעוות
בחסור

(1) נדפס בכנור נעים ח"א (י"ל)

אמנם הנה לזאת פקחתי עיני אף לזאת יחרד לבי וכליותי אשתונן, ואני בער ולא אדע מה זה ועל מה זה כאשר זכרונני בא לפניך ואמצא חן בעיניך להכירני ולכבדני בכתב ירך, לא בחרת לתת לי את אשר בצדק ובמשפט קוה קויתי, והוא תשובה ומענה לכל דברי אגרותי הקודמת, ותבחר לתת לי אשר לא צפיתי ולא שברתי ולא עלתה על לבי, והוא שיר המעלות אשר שלחת אלי.

אם אמרתי לשחדני עשית ולעור עיני בתשורתך, אולי אוהבי אהב, אהלל

טהללי, אשבח תשבחותי, וארומם את המרים ראשי; שבתי וראיתי כי לא איש כמוד עני ונכה רוח ישה וישפר כאחד הריקים, ולא איש כמוני שר וגדול להפיל חתייתי בארץ מרחקים.

אך זאת חשבתי למשפט ואך בזאת יאותו רעיוני לנוח ממבוכתם, למען תצדק בדברך תזכה בשפטך ואתברך בלבבי לאמר כי מצאו דברי בשנה האחרת חן בעיניך, ותראינה עיני תבונתך תוכחותי כי נכונ, ואת תלונותי כי על האמת והצדק יסודתם, תרא ידידי את האור כי טוב, ותאמר זה דרך הטוב ואלך בה, לבער הקוצים מן הכרם, כאשר הלא זה הוא משפט החכמים באמת לקבל האמת מכל אומרה, ולהוסיף על שלמותם שלמות, ועל מעלתם מעלה.

אפס לא חפץ חפצת יהיו דבריך אלה אך דבר שפתים בל יעבור פיה לפעלות אדם, כמעשה הכסילים הנחשלים המתעצלים ומתרשלים מעשות הטוב אשר ידעו כי טוב הוא; והנה אזרת כגבר חלצוך ותמהר ותשר שיר חדש אשר לא תהיה תפארתו על המליצות המושאלות חוץ למקומן, ועל המלות אשר נשחת תארן והפג טעמן, עד היות לב המדבר צפון במחשך אמריו ונטמן, אשר כל אלה שעשועי תעתועים מעשה צעצועים, שקר החן והבל היופי; ותהפוך אל שירך זה שפה ברורה מתוק לנפש ויפה בעצם, ככל אשר ישר בעיני עשית.

הצדקתי בשפטי? ההיתה זאת בלבך? או נפשי שכורת גאווה חלומות השוא בדמיונה תחלום? הלא אתה ידידי (אם יקרה נפשי בעיניך לכבדני עוד במכתבך היקרים) תוציא מספק נפשי. ואני עודני עומד על אובל אולי אקדמך בתורות והלל ושבחה על דבר אמת וענוה צדק אשר כללו יפי נפשך הטהורה, בקבלך באהבה מוסר אהבה ובהטותך אזניך לדבר צעיר צעירים ותשם אמריו בלבך ותשמור פקודיו לעשותם. ובאמת מה יקר שירך האחרון מן הראשון! הלא יתרון לזה על זה כיתרון האור מן החשך, ולו היה אפשר למעט בו מלות אשר המחלישות קצת המאמר השיר; ולו תוסף התנועה היתרה אשר בטור מי יעלה עולה לריח ניחוח, הנה הוא קרוב להיות שיר שלם, ובפרט אחרי היות לשונו המוגזם כולל בשיעור לא מעט את השלמות אשר אמר הפילוסוף (הזכירו דון יצחק בשירת הים): מיטב השיר כזבו. וגם אנכי לא אחדל (כאשר יאמר ה' להוציא החלק השני לאור עולם) מהתפאר בו לעיני בני עמי. ראיתך ידידי כי תאווה נפשך לראות מכתב ידי ולא תאבה להשיב לי גמולי במכתבך גם אתה, והנה זה עול וחמס: ואם היה משא נכסך מגן וצנה בעד עצלותך, הלא משא דבר ה' אל הילדים אשר נתן לי ה' (אשר כמשא כבד יכבד ללא יעשה מלאכת ה' רמיה) יגן בעדי יותר ויותר: אחת היא על כן אמרתי ענני ואענך השיבני ואשיבה.

מחנק לנפשי הגלמודה מות לעצמותי היבשות, השבעתני במרורים הרויתני לענה, בשמרך לפיך מחסום השיבות אחור ימינך ירך טמנת בצלחת, ועטך עט דודים לשתות מי שיחור מאוס ימאס, ומגלת ספר כתוב עלי לא יראה ולא ימצא ותבהל נפשי ולבי סחרחר, איש אכדתני ואחר, כי יראתי כי אמרתי, פן באגרתי הקודמת לא שמרתי דרכי מהטוא בלשוני, וברוב אהבתי האמת הטהורה, ושפתי אתי שפה ברורה, ואסיר צעיפה מעריה, ולא אכסה את מערומיה, ואבחר לשון ערומים, ולא אבחר לשון ערומים, אולי הטאתי לפניך בבטוי שפתים, ויהי דברי מפריד אלוף. והנה פתע פתאום מקץ שנים עשר חדש (כי כן ימלאו ימי מרוקי וחטאתי הכופר, ומישפט רשעים בגיהנם עשר חדש) יצא דבר מלכות מלפניך לנחם את נפשי האבלה והשוממה, ואמצא חן בעיניך אדוני כי נחמתני, ומתהומות דאגתי תשוב תעלני, פתחת שקי ותאזרני שמחה, ונס יגון ואנחה, כי פחד פחדתי ולא יאיתיני, ואשר לא קויתי יבא לי, כי תחת אשר דמיתי בלבבי כי תהפך לאך זר לי ורוחך זרה ממני הנה בשממון ובתמהון לבב מצאתי ראיתי כי עוד יקרתי בעיניך נכבדתי ואתה אהבתני, וחוט שר חסד אשר משכת עלי לא ניתק כאשר יראתי בהריחו איש המריבה, אך עוד הוסיף אומץ יותר ויותר ויהי לשרשרות גבלות מעשה עבות לעורם לא ינתק. (ולבי! ראה גם ראה בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו, בין חכם ללץ וכסיל בין יוסף ליוסף. הלא האחד כאשר דברת אתו משפטים וכי הבאת לנגד עיניו כתב יושר דברי אמת, דברי חן ותחנונים, לבקש מלפניו על עצמו לבלתי יהיה לבז באמרו כי אמת נכון הדבר אשר כבר הודה לפניו בטוב טעם ודעת כי שגגה היא, ידוע ידעת לבי! כי קרה לך כמקרה החכם הנשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת, עלה עשן באפו ורבה משטמה, הפר ברית מאס אוהב, וישם כזב מהסדו וחרפת לשון ולעג ולצון סכתו להסתר שם עם פועלי און: והאחר כי בלשון מדברת גדולות עזות עניתו, ובגאווה ובגדל לבב במדושתו ובן גרנו תתן דופי, ותרחב פה ותאריך לשון לגלות ערותו בלא חמלה, על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו, ולא כסילות ואולת בדבריו, רק כי נבדלו מחשבותיו ממחשבותיך בידיעת יסודות הדבור המשובח; ואף גם זאת לא עלתה חמתו באפו, לא בז לך לא לעג לך, לא מאסך לא געלך, לא הפר בריתו אתך, לא השיב גמולך בראשך כאשר לא יבצר ממנו לוי חפון יחפון, ומי יעצרנו מהיות מחפש בגרות תבונתו בשיריך אשר שלחת אריו ולהוכיח על פניך מומיהם הרבים, או לשקוד על דלתות בית תפלתך בחריצות זממו ומה שגית יבין לך? והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב, ונהפוך הוא כי יצא לפניך בשמחה ובשירים להלל בשערים מעשיך, ולהכתירך עטרת תפארת אשר אתה ידעת כי שגבה ממך הגבה למעלה. ראה! כמה הפלא ה' בין איש ואיש, ובין עיר ועיר, בין אנשי צור ובין יושבי קרית ספר!) ואם אמנם אמת הדבר אשר דבר אחד מהחכמים הקדמונים כי אוהב דבק וגאמן מתת אלהים היא יקרה ונכבדת מכר מתנות אשר יתן אלהים לאדם שטוב לפניו, איככה אפוא לא אברך את ה' ומי ולילי בכל רבבי ובכל נפשי על חסדו אשר גבר עלי, ויחנני אוהב טהור לב אשר לא משכתי במצודת אהבתי לא במחיר ולא בשחד ולא בחלקת לשון, אשר נסיתיו במסה במצה ומריבה, והוא באהבתו עודנו מחזיק ולא ירפה? ועם כל אלה

על כן האמנתי כי לא תהיה תפילתי תפלת שוא ושקר, אם אל אדוני אערוך תפלה, ישיב אל לבו באחד מרגעי הפנאי את החלק השני מתרגום התפלה, לדרוש שלומו וטובתו, ולמהר התגלותו, כאשר מהרתי כתיבתו, לגול מעלינו חרפת בני נבל, האומרים על שנינו הנה הרו עמל, החפיר לבנון קמל, כציץ יצא וימל.

יתבשר אדוני החפץ שלום עמנו וכבוד לשוננו, כי המחוקק הנכבד אנטון שמיר הנה הוא יוצא לקראתנו, בספר הגלוי אשר ישלח עוד מעט בקהלותינו, לזרז את בני ישראל אשר באיטליאה לתת כבוד לשפתנו, כאשר יכבדוה כל הגוים אשר סביבותינו, ולשננה לבנינו, וללמדם ספר ולשון קדמונינו, למען יהיו לשם ולתהלה בכל עמי הארץ כאשר היו אבותינו, והוא מתנדב להזיל זהב מכיסו להוציא לאור כל ספר אשר יעלה על רוחנו; וגם כי באמת דא תהיה בזה תפארתנו, שיהיו מהרסינו ומחריבינו מבני עמנו, ושיהיה הגואלנו לא מגואלינו, אולי הבזיון והקצף יהיה הוא עצמו שוט ומתג אל המתדמים לסוס ופרד, בשאתם כלימתם על המעל והמרד, ואמנם נפשי אותה תאוה, להיות גם אני מסייע בדבר מצוה, ונדבה רוחי אותי, להוציא החוצה קצת ממבחר השירים אשר באמתחתי, ודספח אליהם הקדמה ארוכה, להעלות למחלתנו ארוכה, אספר בה תולדות מלאכת השיר בין העברים, ואגידה תפארת חכמינו המשוררים, אחד לאחד גדוליהם וחשוביהם, ואבאר אצל איש איש מהם, המעלות הטובות הנמצאות בהם, אודי יעשו גם המשוררים, כאשר תעשינה הדבורים, ויהיה סוף המעשה תחלת המחשבה, לברר וללבן מכמה צדדים ראוי לנו להחזיק בלשוננו היפפיה והנאוה, וכל זה אמנם בעזיבת כל ראייה אשר מן השכל האנושי שגבה.

אם אולי יראה אדוני חתימת יד עבדו באגרת תחטנים, ידע כי לא נדרשתי לשוארי רק מדעתי כי הדבר המבוקש כבר נעשה מימים ראשונים, כי גבהו דרכי אדוני מנשור לזדונים, וידעתי עם זה כי סליחת הניזק לא תנקה את החובל, ומי האמין כי לא יבינו זאת ראשי אלפי ישראל?

ישמור נא לי אדוני את אהבתו, ויהי ה' אלהיו אתו, וכל אשר יעשה יצליח.

טריאסטי י"ב לחדש האביב התקפ"ג.

נאום העבד הנרצע אשר על כל הון לא יפשע.

שמואל דוד לוצאטו.

Nr. XLVII (1)

An Joseph Almanzi

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 45

Vol. Ante I. Nr. 6.

25. 10. 1823.

כ"ה השון התקפ"ד

שמואל דוד לידירו ליוסף שלום

ארכו ימי הזעם גברו גם עתקו, המון מעיך ורחמיך אלי יתאפקו, ותבחר

(1) האגרת הזאת נדפסה בס' מכתבי שפת קדש, Prag 1857, דף 72-74. (י"ל)

כי על כל אלה אריך נשאתי את עיני נשיא אלהים, ישם נא אדוני עין
בחינתו על הספר הקטון השלוח אליו, לגלות און עבדו (על הכלל כלו, או על
פרטיו ג"כ) הטוב הוא אם רע; ואם טובה לבני עמי המשכת המלאכה אשר
החלותי בה או משיכת הידים ממנה, או אם יש שם עבודה אחרת, הנערכת לכחותי,
תהיה קודמת אליה בבחינת הצורך לה או התועלת בה.
ובכן אשים למלי קנצי, ואשתחווה ואצא, וה' יברך את אדוני מאד ויגדל.
יוקן בארץ שרשו ויונקתו לא תחדל כלב.
טריאסטי, ר"ה שבט, התקפ"ג.

עבד לחכם לב

שד"ל

Nr. XLVI (1)

An. G. L. Morpurgo

Nr. d'ordre de l'Ind. rais. 43.

Premier livre de mém. f. 147.

24. 3. 1823.

י"ב ניסן התקפ"ג

לאיש אמונות, רב תבונות, נדיב נדיבות יעץ, הגביר הנכבד בכל מעלה,
לשם ולתפארת ולתהלה, כמ"ר יוסף אליעזר מורפורגו הי"ו.

אם התמהמהתי עד כה, אחרי נסיעת אדוני (יצליח ה' דרכו), לשחר פניו
באגרת ושלומו וטובתו לדרוש, וחקוי חסדיו על לוח לבי לבאר ולפרוש, ולחדש
עדי אהבתי לאדוני וידידי, הנה אין שערי ההתנצרות נעולים בעדי, כי הוחלתי
היות תשובתו קרובה, ומדי יום ביומו אמרתי קול דודי הנה זה בא, ומה לי
לטרווד בדברים אין תועלת בהם, והוא טרוד בענינים רחבים וגבוהים עליהם;
ואולם כי שמעתי אשר לא דמיתי, ונכזבה תקותי אשר קויתי, כי יארכו לו שם
הימים ופסח אדוני על הפסח וליום הכסה לא יבא אל ביתו, וגם אחרי כן מי יודע
מתי נשיש בהראותו, אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כחוב עלי, כי הספק אבי
העצלות יצא מלבי ואינני עוד על אובל אולי.

וזאת ראשונה אגידה לאדוני, כי אין מדה בלשוני, להיות מודה לו במאד
מאד, על אגרת עטרת תפארת וצפירת יקר והוד, אשר באתני מאת הרב הגדול
אשר בויניציאה על דבר הספר הקטון אשר הביא אדוני לפניו, כי ידעתי בלבי
עמד לי אדוני למלאך מליין והחליק אליו בעיניו, לבלתי מצוא עוני ומכל משוגותי
להסתיר פניו, ותהי זאת ליום אחרון, על לוח רבי לזכרון. ידוע ידעתי כי אדוני
טרוד בעסקים, רחבים ועמוקים, אך ידעתי גם כן דבר המליין (המשביע בצחצחות
לשוננו נפשי ועצמותי יחליין) שמים לרום וארץ לעומק ורוחב לב גבון אין חקר,
על

(1) עיין במכ"ע Israelitische Annalen, 1840 דף 104 (י"ל).

נשענת עליו אתה ומהרש"ד האמת כי כל דבריו הבל הבלים, שהרי בד"ה כתוב וימת הדר ויהיו אלופי אדום הרי מבואר שהאלופים קמו אחרי מות אחרון המלכים לא שהיו בזמן המלכים (שאל"כ מה טעם וימת הדר וגם אני ידעתי כי לבסוף מת) ומשה עצמו אמר אז נבהלו אלופי אדום א"כ לא הי' אז מלך באדום אלא אלופים, ולדעת בעל ספר הישר עדיין לא התחילו ימי הדר, והאמת כי כבר נשלמו, ואז נחלקה הממלכה ביד האלופים אשר שוררו איש במקומו. ולפני מלך מלך הוא לפני משה ואין עוד מקום לטענת קטני אמנה. ואם תאמר והלא כתוב ג"כ אילי מואב יאחזמו רעד הגם תאמר שלא היה למואב מלך? אין הכי נמי שלא היה מלך למואב בעת ההיא. ואתה שלום וביתך שלום כלב.

טריאסטי י"ז כסלו תקפ"ז.

ידידך שד"ר

Nr. XLY

13. 1. 1823.

א' שבט התקפ"ג

צעיר הצעירים, לתפארת עמו, גדול מרבן שמו, שלום.

במגלת ספר, אשר לא מלאני לבי להביאה לפני רום מעלת אדוני, לולא הגביר היקר הזה, מליצי ומרים ראשי, אשר נדבו לבו לעשות עצמו שליח בדבר, יראה אדוני אם לא חכמה ותושיה, הלא כוונתי הרצויה, להעמיק החקירה בתהלוכות לשוננו, למען רדת על ידן לעומק פשוטי המקראות.

האהבה אשר אהבתי מעודי את האמת, הוא הביאתני, כראותי למפרשים ז"ל במקומות רבים דעות מדעות שונות, לחפש התמצא דרך ישרה; תנהג כל הולך בה בקו האמת, בל יוכל לנטות ימין ושמאל; אז יעצוני כליותי דאמר לא תהיה זאת זולתי דרך דיוק הלשון. וזה כאשר לא נפרש שום פרוש מבלי שיהיה כח בו לתת טעם נכון לכל תבה ותבה ולכל אות ואות, ולבאר באור מרווח למה ולמה אחז הכתוב מליצה זו ולא מליצה אחרת, תבה זאת ולא תבה אחרת, אות זאת ולא אחרת, אחרי אשר אין ספק כי לא נפלו דברי הנביאים במקרה. על פי היסוד הזה שמתי פני ברוב עתותי, לתועלת עצמי, ולמצוא מרגוע דנפשי מן הספקות והמבוכות אשר השאירו אחריהם המפרשים ז"ל, להתבונן בכתובים בתכלית האפשר לי מן הדיוק; כי מצאה העבודה (עם היותה עבודה קשה) חן בעיני, ומצאתי בה לנפשי תענוג ותועלת, ולא זזה ידי ממנה, עד רבות הענינים בידי, והזקקתי לכתבם על ספר. מהם בספר אשר אדוני רואה, ומהם נשארו אתי בקונטרסים אחרים; וכל זה אמנם מבלי שתעלה על דעתה להוציא הדברים לאור עולם, אם לא ברוב הימים, ואחרי האריך בהם הצרוף והזקוק גם בעיני עצמי גם בעיני הגדולים ממני.

ועתה מי לנו גדול מאדוני, איש אשר נתן ה' חכמה ותבונה בלבו? זקן ויושב בישיבה המפוארה אשר אסף מלך רב בקרית ממלכתו, לטובת ישראל ולתפארתו; איש אשר נשא הוד בעיני אחיו אשר הקימוהו עליהם לרועה, ובעיני מלכו נשא חן וחסד; ומה גם עתה אשר בחמלת ה' עלינו קרב זהרו אל אופקנו ותמלא הארץ את שמע גדולתו.

ללמד את בני יהודה, וכבר שאלתי עליו ושמעתי כי איש חכם וישר הוא, אפם
כי שמעתי כי גם עמך ידידי היו דבריו, והנה נכספה נפשי לדעת האמת ולשמוע
עצתך הטובה טרם אתגלע.

עוד זאת ידוע תדע כי נתתי את לבי ללמוד הלמודיות על הסדר וכבר הגעתי
לפרק Della frazioni algebriche, ומה תאמר? הטוב כי אתחזק לבוא עד
תכליתן? ואתה שלום וביתך שלום.

טריאסטי ז' במרחשון תקפ"ג

כלב ידידך שד"ל

Nr. XLIV

1. 12. 1822

י"ז כסלו 5583

לידידי ליש"ר שלום רב

טרוותי וחסרון ענינים עכבוני מהשיבך דבר על נועם אגרתך האחרונה, גם
כי נודעה אלי חטאתי בהביאי עליך כליון עינים תחת אשר אתה ידידי מהרת
לענות אותי ביום הצטרכי אליך, אמנם על כל פשעים תכסה אהבה. ועתה הנה
ראשונה אגיד לך כי משנה התורה אשר בידי לא אתן אותו אם לא ביד חזקה
אחרת. עוד אגיד לך כי אמת כן הוא, כי אין ר' אלישמע אדם גדול ואיש פילוסוף,
וכבר השיאו יצרו (בתקות בצוע בצע) לתרגם סדר התפלות כפי מנהג קהל איטליאני
בהעתיקו מתרגומי תרגום כל מה שהוא אחד בשני המנהגים, גם שלח אלי ההקדמה
אשר תקן להעתקתו זאת (בכוונה לשלוח לי אח"כ את כל הספר דף דף להגות
ממנו סוגיו) אמר בה כי ה' לקדמונינו איזה סדור תפלה קבוע, והראיה אז ישיר
משה וגו' ויאמרו לאמר, שקבעו את השירה להאמר בכל יום, פירש ויאמרו לאמר
אמרו שיאמרו !!!

אגרת ארוכה שלחתי אליו, ונראה שאבדה, כי חזר והתרעם על בלתי כתבי
אליו; ואלמלא לא תנחשו הייתי אומר כי זה סימן שאין טוב לי עוד להתגלע עמו.
עוד אגיד לך כי מקרה קרה וראיתי בסוף הקדמת המחבר הנכבד Filangèri
לספרו אשר שמו כשמי (S. D. L.) de generazione in generaz. ותחת
כנפיו אחסה מפחד אחת מהשגותיך.

עוד זאת אגידה נא לך כי מדי הגיתי יום יום בפירושך הנה מדי יום ביזמו
אוסף להפלא הפלא ופלא על איש כמוד האוהב האמת ומכירה ומכבדה ושונא
השקר ומכירו ובוזוהו ויודע נגעי בני עמו ומתאוה לרפאתם, איך ולמה יתן חזק
אל הספר המזויף המכונה ספר הישר אשר הוא אחד מן היסודות הרעועים אשר
היכל הבליגו נכון עליהם. כי אמנם ידוע תדע ידידי כי (אעפ"י שהיה מהרש"ד
(לא רמבמ"ן) מאמין בו) רבים המה העדים אשר כחשו יענו. וראשונה, אם היו
רוב מאמרי רבותינו במדרשיהם וכו' כמו בקונטרסי מבריל נרדפים דף 3. הנה זה
מה שראיתי ונתון אל לבי זה שנים בכ"ד שעות שהיה ס' הישר בידי, ואין ספק
כי עוד רבות נמצאו בו המעידות על זיפו, וסוף דבר בענין מלכי אדום אשר

חקרת, דקרת, יקרת; דלית, עלית, נפליית, גלית; שפתותיך, חכמתך, מלכותך; גורלך, עליך, היכליך: והנה באתי להעריך ידידי כי לא באלה שבה השיר, אף לא באלה שבה החרוז, כי בעבור האזנים יוסד החרוז לא בגלל העינים; וידידי ראה נא כי בבקשך המותר גרעת ממה שהוא מחוייב, כי הנה באמת בשירך ששה חרוזים שוים זה אחר זה, ולאוזן שומעת לא יכשר הדבר ולמום יחשב.

תאמר ידידי היותי איש נרגן החותר מחתרת למען מצוא חובה לזולתו, או כי מרוב גובה לב טהור אני בעיני לאמר לי יאות להוכיח אחרים וכל אדם לא ימצא לי עון ומשגה — האמנם ידידי; אחת מאלה אין בידי; ואמת אני כי כלל כלל לא נפתה לבי להתברך ולומר מרום מלאכת המליצה עליי, הגעתי אל השלמות, ונהפוך הדבר, כי בין כל השירים אשר לאות ברית שלחתי אליך ובין כפלים כהמה אשר עוד אתי, כמעט אין גם אחד אשר ישא בעיני הן וחסד ואשר פי יקובנו שיר משובח, כי את האמת אהבתי באמת ולא אחפז לרמות את נפשי, בחשבי כי נבדל האדם מכל נפש חיה במה שיש בידו להשלים את עצמו, ולא ישלים עצמו מי שלא יכיר מומו. והנה אחרי אשר למדתי את עצמי לבקש השלמות במעשי ידי, גם בפעולות זולתי אבקשנה, אך על הרוב בלבבי בלבד אבקשנה ולא בשפתי, כי לא כל אדם הפץ לשמוע דברי אמת, כדבר שנאמר Obsequium amicos, veritas odium parit.

רק אותך ראיתי צדיק וישר, ואבחרך לשפוך את נפשי באזניך ולשמוע ממך תוכחת מגלה מאהבה, לא תוכחות חימה איבה וקנאה כאשר בפי רבים.

אהבני ואהב את הנער הנחמד שאול וחזק את ידי בלמוד החכמות והרגילות בלשון רומיה, אפס כי לא תמוש מלבו הלשון העבריה, והתורה והנביאים ומבאריהם; ואתה שלום וביתך שלום כלב

טריאסטי כ"ד תשרי התקפ"ג

ידיך שד"ל

Nr. XLIII

22. 10. 1822

ז' חשון 5583

לידידי ליש"ר שלום

אחרי אשר השליתני באמור אלי כי לעת עלות המנחה נתראה פנים, ורוח נשאך על אשר לא אדע ולא ראיתך עוד, הנה לא יכלתי לשמוע מפיד מה ענך יהודה חי על דבר משנה התורה אשר לי, ואני מאז מקדם לא חפצתי התקרב אליו, כי איש שנזא הוא, על כן לא אוכל דברו כי אם על ידי שליח; מעתה אחשוב כי נסבה היא מאת ה' למען יבא הספר ההוא לידך, והנה אחת שאלתי מאתך אם חפצת בו נתון תתן לי מחירו משנה תורה אחר וספר המורה: אם יש את נפשך תשלחם הנה לאברהם המזכיר, ואני אמסור בידו את אשר לי.

דע נא ידידי כי ספר באני מאת אלישמע פדווני תושב מנטובה, השוחר פני למען ארצה ואתחבר עמו במלאכת "מהלך שבילי הלמוד" אשר החל לכתוב

רב, עתה ארף ידי, כי רחבים הדברים מאד, ובטני כנאור יין לא יפתח, ואף גם זאת לא אשפכנו על הארץ כמים, כי אם מעט מעט אטיף לך עסיסי על פי תשובתיך.

שאלת ממני ידידי לחוות אליך דעתי דעת עליון בענין שירך בשבח רמבמ"ן. תחלת כל דבר ידוע תדע כי כמעט עלתה חמתי באפי כראותי היותי בעיניך איש כבלעם היודע דעת עליון, אך שככה חמתי בהעלותי על לבבי כי רק לכתוב בלשון מקרא אמרת כזאת; וכי תענה אלי כי עליון איננו במכתבך אחד מכנויי האלהים. אך הוא שם התאר, הנה אם כן דעת עליונה היה לך לומר, כי הת"ו סימן הנקבה, מלבד כי העליון אין למעלה ממנו: הבט נא אל מה תביאך אהבת העתקת הכתובים! ובבואי אל השיר אומר תחלה דרך כלל כי קצר מצע שיר זה"ב מהגיד בו תהלות איש כרמבמ"ן, וראוי לכל משורר לבחור לו אחת משתים, או ירחיב פה יאריך לשון בשיעור הצריך לגמור את ההלל על האיש או על הדבר אשר בחר לו, או יטוש אותו וימשוך ידיו ממנו; כי אמנם גם אם בדברים קצרים יוכל אדם לכלול ענינים נכבדים, וגם כי בעיני למוד הרי זו מעלה נכבדת כמה שכתוב quidquid praecipies esto brevis, הנה בעיני הגדה שירית אם נקצר הענינים לא תמלא און משמוע, וגם הנפש לא תתפעל בדברים כוללים כמו בדברים פרטיים ומבוארים הדק היטב, וכל שיר אשר לא יביא התפעלות בנפש איננו בעיני שיר; והנה על כל משורר לנתח הענינים ולפרוט חלק חלק מהם תכלית האפשר, וסימן לדבר הפורטים על פי הנבל.

ובבואי אל הפרטים, אומר כי בטור השני נראה בעיני נכון לומר לשקות תחת לשותות, כי לשותות אל גוף אין טעם לו, ובאמרך לשותות תתחייב לומר לשותות הגוף כמו ואין מים לשותות העם. ואולם אם היה בלבך להסב מלת לשותות לא אל הגוף ואל הנפש כי אם אל הדולה עצמו, דלית לשותות אתה, הנה לא אבין ההמשך: דלית לשותות אתה אל גוף אל נפש?

בטור בעת לדבר טועים חרב דקרת, הבי"ת הראשונה יתרה. ובהיותה קמוצה שגגה היא; למ"ד לדבר לא נכונה, כי הדבר הנדקר הוא פעול ולא יצדק עליו יחס שאליו (dativo); וסוף סוף הדברים לא ידקרו בחרב רק יבוטלו בטענות.

נשמת כל איש ואיש ענינו נשמת כל אחד מבני אדם אחד לאחר, לא הנשמה האנושית בכלל.

אז בחזון דברת הוא נאמר לאהבת ההעתקה, ומלת בחזון אין לה ענין במקום הזה. מנופת צוף... אם כן תפיל... משה משה... הם באמת שלשה טורים יקרים ונכבדים מאד מכל צד.

שמן ששון ויקר הוצק עליך נאמר לאהבת ההעתקה ואין לו ענין, והאמור אחריו קצרה דעתי מהבין.

ואני טרם אכלה להעיר הערות על השיר אשר הואלת ותתן לפני לשמוע דעתי בו, אגידה נא לך ידידי כי לא נסתר מנגד עיני היות רוב חרוזי שירך מתוארים בתבנית השירים הנקראים בפי קדמונינו שיר משובח או שיר ראוי, כי רוב הטורים מתדמים בו זה לזה בשלש אותיות ומיעוטם בשתים ולא אחד בהם באחת:

אחת. ואולם אם איש אשר כזה מאהבתו מלאכת ההעתקה יתן במכתבו מלות או מליצות אין להן ענין במאמרו, ולא תהיינה שם רק דברי מותר, או דברים יוצאים ממנהג הלשון, או גם כן מחליפים הכוונה, או מבלבלים אותה עד שלא תובן, הלא יענה השכל הישר כי זו רעה שניה קשה מן הראשונה. ואם מלבד אלה יצטרך האיש המעתיק לשבש המליצות אשר לזה מהקודמים אליו, כי יציקו הענין ויצר לו הדרך, ולא ימצא בקודמים מליצות¹ נאותות לכוונתו, וישים אות במקום אות או מלה במקום מלה. ואף גם זאת (יען באהבת ההעתקה ישגה תמיד) ישתדל שיהיה החלוק אשר יעשה נרגש מעט במבטא ועל כן ימנע מהשלים כל השנויים אשר היו ראויים לבאור מחשבתו, ולא יחוש אם תהיינה מלות משובשות או מורות על ענין רחוק מכוונתו, עד כי מחשבתו בעמל תובן והמליצה המועתקת נשחת תארה; הייטב בעיני השכל?

ואם האיש הזה גם בכל אלה לא תמצא ידו להשלים מכתבו בדברים מועתקים וימלא החסרון במליצות אשר בדה מלבו ואשר אין כח בהן לעמוד אצל המליצות אשר לקח מזולתו כי משחתן בהן, עד יצא מאמרו בעל שני גוונים, שחור ונאווה; האדם יראה ללבב כי איש אשר כזה (ואם הוא שש ומתפאר בגוונים שלו) חמור לבוש עור האריה הוא.

לא עליך ידידי נאמרו הדברים, הלא אמרת בראשונה כי על הכלל בלו יצאתי, יען וביען זה לי ימים ושנים אשר נפשי עלי תהמה על אבדן הלשון מתוך בני עמנו ועל הכל בבני איטליאה, עד היותם כלם מעתיקי ספרי הקדש, ולא אחד בהם מתדמה לספרי הקדש.

כי אמנם גם אנכי ידעתי כי אין טוב לכותב עברית מאשר יכתוב בלשון מקרא, אך לא את המעתיק דברי המקרא אקרא אני כותב בלשון מקרא, כי אם את האיש הנבון אשר שפתו אתו ולשונו בפיו לשון יהודית, והוא מגיד מחשבות כליותיו במלות ובמליצות ההנה אשר היו הנביאים לוקחים להם לו היה להם להגיד המחשבות ההנה. הן אמת כי המעלה הזאת להשיגה על שלמותה אין בידנו, על אודות שכחת הלשון, אמנם אם לא נוכל לאסוף הרבבות לא נחדל מבקש האלפים, ואם גם האלפים לא לנו המה לא נרפה ידנו מדרוש המאות, ואם גם המאות לא תהיינה אתנו בכל עת כתבנו, אבל כי נשא² קולנו בשיר לא נכון לשיר את שיר ה' בלתי החלק הקטון³ הזה מטהרת הלשון.

ואתה תענה: סוף סוף האיש אשר יאזור מתניו לכתוב בלשון הנביאים הלא יצטרך גם הוא להעתיק לפעמים את לשונם — אבל לא יעתיק מאמר שלם רק שתיים או שלש מלות אשר יהיה ענינן במכתבו כענינן בספרי הקדש ממש; ואם לפעמים בשנוי אות אחת ימשיך לענינו מליצה אשר אין זה ענינה בספרי הקדש, גם זה יתר לו, אפס כי ישמר מאד שתהיה המליצה ההיא נאותה במכתבו עד כי גם אם לא⁴ היתה בספרי הקדש ראויה היתה להכתב שמה, עד כי גם אשר לא יזכור היותה פסוק יהללנה וישבחנה. גם אם לפעמים יקרה לו להעתיק מליצה שלמה מספרי הקדש כענינה במקומה ממש, ידיו לא אסורות, אפס כי לא תהיה תפארת מליצתו על היותה לקוחה ממקום קדוש, כי אם על היותה נאותה באשר הוא שם.

XLII (1)

An Joseph Almanzi

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 41

Vol. Ante I. Nr. 13.

9. 10. 1822.

כ"ד תשרי התקפ"ג

שמואל דוד לידירו ליוסף שלום

הלנצה תאכל הרב ? האנטור לעולם ? הלעד אהזיק במחלוקת ? הלא ידעת כי שלום ואחזה יהיה באחרונה .

ראית אחת משירותי ותישר בעיניך ; מומים קלים נראו בה לעיניך , ותאמר לתקנם לשומה מכלל יופי ; נתת תקוניך לפני , ולא נכוננו בעיני , וקיימתי דברי הראשונים ; התאמצת להניא תשובותי , הראיתני חכמתך ולא הראיתני סכלותי ; שגגותי נסתרות ממני , צדיק אני בעיני עם כל תוכחותיך , אינני רואה את כל מאומה בידי אשמה ; ידעתי ענותך כי רבה , ולבבך כי בר , על כן האמנתי כי לו חפצתי להוסיף שנית ידי להתוכח ולהצטדק , גם אתה לא תחדל מאמור אלי : צדקת בדברך , זכות בשפטך ; אפס כי קלו הדברים מאד , ולא נכון להאריך בהם לשון פעם אחר פעם . ואולם אם בעיניך לא קלים המה הדברים האלה ונכון בעיניך לדקדק בהם למען יהיה הדבור שלם , גם אני אשאלך והודיעני מה ענין מה שכתבת באגרתך מה הדבר הקשה תביאון המלות , כי אין תביאון רק לנמצאים , והיה לך לומר תביאנה לנסתרות , ואיך אמרת אשר ידעו החכמה , והיה לך לומר אשר ידעתו . ואתה ידידי (ידעתי נאמנה) לא יחסר ממך מענה לשון לטענותי אלה , וענית ואמרת : לכתוב בלשון מקרא אמרתי כאלה . — הלא מעתה הזכרתני , נשפטה יחד , כי על הדבר הזה מלאתי מלים והיה בלבי כאש בוערת מימים ושנים ועתה אשפוך את שיחי לפניך , כי אוהב האמת ידעתך . מה הוא זה (הגידה נא לי) השבחה והמעלה אשר בני עמנו חפצים תמיד במכתביהם , והוא לכתוב בלשון מקרא ? ומה כוונתם בעת התהללם לאמר כל דברי לשון פסוק ? גם אותי אתה ידידי משבח ומפאר במדה הזאת , והנה נכספה נפשי לברר וללבן היטב מה היא המדה הזאת , כי יראתי פן יהיה הכבוד נהפך לקלון ותתחיל בשבח ותסיים בגנות . כי אמנם הנני רואה אותך ואת כל אחיך בני יהודה אתך תלקטו מפה ומפה מקראות שלמים מספרי הקדש ותשבשו אותם בחסור ויתור וחלוקה אותיות למען שבץ מכתביכם באבנים היקרות ההנה : איך תשתכנה אבני קדש !

נקרב נא למשפט ונשים הדבר לפני השכל ושקלו במאזני צדק .

תחלת דברי פיהו יאמר כי המתפרנס משל אחרים עני ואביון הוא , והמשתמש במכתביו במליצות שארי כותבים , ולוקח לשון אחרים וינאם נאום , אין לו לא מכתב ולא לשון , ואיש אשר אלה לו מעתיק יקרא , כותב לא יקרא : הלא זאת רעה

אחת

(1) גרפס בספר מכתבי שפת קדש , Prag 1857 , דף 69—72 (י"ל)

וראוי למחול למי שאינו מחבר אלא מתרגם, כי אמנם השתדלתי להעתיק גם בתרגומי כפל מלת כל הנמצא בכתוב, ואם תרגומי מוטעה גם הכתוב מוטעה: וכי אין ראוי למתרגם שיעתיק מחברו באמונה כאשר הוא? מלבד כי באמת אעפ"י שאין המאמר מדוקדק ככל הראוי, אבל יש בו מן האומץ והעצמה מה שלא היה בו אם היה מדוקדק יותר.

הוסף נא ידידי ירך גם שנית גם שלישית לערוך לפי שגיאותי, כי אמנם גם כי מבקש אני להצטרך כל מה שאוכל, מכל מקום אינני שונא את התוכחות.

ושלום רב ושנה טובה לך ולכל ביתך כלב

טריאסטי י"ו באלול תקפ"ב לפ"ק

אוהבך הנאמן שד"ל

Nr. XLI.

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 40. Premier livre de mémoires 63.

18. 9. 1822.

ג' תשרי התקפ"ג

לידידי ליש"ר שלום

על הראשונה אשיב כי גם אנכי ידעתי כי למ"ד לעושה אורים גדולים חוזרת להודו, וכן תרגמתיה בתרגום המזמור בזמירות שבת, אבל במקום אשר הוא שם הפסוק הזה לא הובא אלא לראיה על היותו ית' מחדש טובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, וזה מוכח ממה שאמר לעושה בזמן בינוני, וזה התבאר בתרגומי, ודי בכך, אבל הלמ"ד אינה יכולה להתרגם במקום הזה כי אין קודם לכן הודו: וכי צריך הייתי להוסיף בתרגומי מלת הודו ללא דבר? ואם תאמר כי לעושה חוזר אל זמירות יאמרו הרי זה שגעון גמור, שהרי יש בנתיים מלת כאמור.

אבל הוא שגעון ותמהון לבב כפול ומכופל מה שהשגת על תרגומי למלת היום, כי לא סוף דבר שאין אתה מבין המקראות מאל"ך, כי גם כשאחרים מפרשים אותם לך בטוב טעם ודעת אין אתה יורד לסוף דעתם ותחשוב חכמתם סכלות. האם לא ידעתי עד היום מה ענין מלת oggi di? אבל בכוונה השתמשתי בה להודיע כי לא די שנשים על לבנו מה שצונו משה ביום אחד מיוחד, אלא שנשמור כל אשר הורנו בכל הארבעים שנה.

לא אבין למה לא תבין כי בתרגום וערבה לה' המדפים השמיט מלת

si, di nuovo gradirà: di

שאר טענותיך קצתן מן המין הראשון וקצתן מן השני, והדברים קלים מאד: אוי נא לנו אם הדיין האמתי אף על אלה יפקח עיניו כעת מחר! אך אם בעיניך לא קלות הנה גם אני אם תחפוץ אראך למאות ולאלפים כאלה וגדולות מאלה במלאכתך. ואתה שלום,

טריאסטי מעלי יומא דריש שתא.

ידידך שד"ל

Nr. XL

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 39 Premier livre de mémoires 61.

2. 9. 1822.

י"ו אלול התקפ"ב

לידידי ליש"ר שלום

מימי לא הגיעתני אגרת אשר השביעה את לבבי שמחה וגיל כאגרתך האחרונה. שמחתני ראשונה בראותי שעלה בידי להסיר תלונותיך על רבותינו באחד ממאמריהם. שמחתני שניה (וה' הטוב יכפר בעדי אם יש בזה עון אשר חטא) בראותי כי לא עלה בידך להסיר מעליך כל תלונה בענין המעשר. שמחתני שלישית בראותי כי ישר תרגומי בעיני ידידי ייש"ר, כלומר בעיני מי שהוא יחיד בארצות האלה שיוכל לשפוט בענינים האלה. ושמחתני רביעית בראותי כי בבואך להשיג השגות על תרגומי לא הבאת עלי ועל מלאכתי חטאה גדולה, כי בכל הערותיך או שהדין עמי או שהם שגגות קלות לא גדולות מנשוא.

הראשונה גם היא מן המין הראשון, כי אין הלול שם אלא תאר, ואין שם אלא חלל לא חלול, מלבד שאם היו נקבים וחלולים שני דברים היה אומר שאם יפתחו אחד מאלה או יסתם אחד מאלה לא מהם מהם, וגם אני ראיתי דברי השלחן ערוך ולא הששתי להם.

השניה גם היא מן המין הראשון, כי ראיתי לבער הערוך שהביא, Con A Dio per grazia leggiadro dolor parch'ella spira-Alta pieta' ועוד piacque di spirarmi —L'alto lavoro.

השלישית כמו כן, כי לו אמרתי benigna misericordia היה משמע שיש שם misericordia שאינה benigna, וזה שקר, לפיכך אמרתי la benigna בה"א המחלטת, כלומר החסדים שידוע היותם טובים.

הרביעית היא מן המין השני, וכן החמישית, לא כן הששית, כי speranti חוזר לעינים כדברי הכתוב עיני כל אריך ישברו, ואם באמת העינים לא ישברו, אבל הוא מדרך השיר.

השביעית כמו כן, כי אחר שמצאנו frigorifico למה לא נאמר frigare? כי בהמצא המורכב ימצא גם הפשוט בהכרח. בענין ומשפטים בל ידעום הנה אמר לך דברים של טעם: דוד אמר כי ה' נתן לישראל משפטים אשר לא ידעו אותם הגוים לא קודם לכן ולא אח"כ, וזה היה אמת בימיו ואיננו אמת בימינו, וגם אתה ידידי הרגשת בזה, ולפיכך אמרת שאינם יודעים כלומר אינם הולכים אחריהם; הגידה נא לי אם הייתי מתרגם, e leggi ch'elleno non novogliono riconoscere כלום היה בזה שבת ותהלה לתורתנו הקדושה? ואולי אל תשאל ומאי רבותא איכא שלא נודעו קודם הנתנם? כי זה מורה שאינם אנושיים אלא אלהיים.

האחרונה היא מן המין השני, כלומר כי שגגה היא אבל קלה היא מאד,

אִשְׁלָקִית וְהִיא מַסִּירָה אֶת לְבֹו הָרִי זֶה לֹא יִשְׁאַנָּה: הֲרָא תִּרְאֶה שְׁחֹזֵר וְאָמַר הַנִּשּׁוּב לְהַפֵּר מִצְוֹתֶיךָ וּלְהַתְּחַתֵּן בְּעַמִּי הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה, תֵּלֶה הָעֵנִין בְּמַעֲשֵׂיהֶם הַמְּקוֹלְקָלִים בְּלִבָּד, וְלֹא לִהְיוֹתָם מְזֻרַע כְּנָעַן אוֹ מְזֻרַע לוֹשׁ.

5. אָמַרְתָּ כִּי הִיא לְעֹזְרָא לְגִייר אֶת הַנְּשִׁים הָעַמּוֹנִיּוֹת בְּלִי לְגִרְשָׁם מִקֹּהֶל ה', לֹא שָׁמַעְתִּי בְּלִתִּי הַיּוֹם שְׁמַגִּיירִים בִּיד חֹזְקָה כְּמַעֲשֵׂה הַנּוֹצְרִים, וְהִלֵּא בַּהֶפֶךְ גַּם מִי שְׁמַאֲלִיו בֹּא לְהַתְּגִייר בּוֹדֵקִין אוֹתוֹ אִם בְּאֵמֶת כּוֹונָתוֹ לְשָׁמַיִם, אוֹ שְׁמַא פְּנִיָּה אַחֶרֶת יֵשׁ לוֹ.

6. אָמַרְתָּ כִּי נִמְצָא בְּנַחְמִיָּה כִּי קִרְאוּ בְּסֵפֶר מֹשֶׁה בְּאֻזְנֵי הָעַם וְנִמְצָא כְּתוּב בּוֹ לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וְכו', וְהִי כְּשִׁמְעָם אֶת הַתּוֹרָה וַיִּבְדִּילוּ כָל עַרְב מִיִּשְׂרָאֵל, וְלֹא הִזְכִּיר הַכְּתוּב שֶׁהִרְחִיקוּ אֶת הַזְּכָרִים וְקִיִּימוּ אֶת הַנִּקְבוֹת; דַּע כִּי בְּאֵמֶת הִרְחִיקוּ אֶת הַזְּכָרִים וְקִיִּימוּ אֶת הַנִּקְבוֹת, שֶׁהָרִי לְמַטָּה הוּא אוֹמֵר: גַּם בַּיָּמִים הָהֵם רָאִיתִי אֶת הַיְּהוּדִים הוֹשִׁיבוּ נָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ עַמּוֹנִיּוֹת וּמוֹאבִּיּוֹת וְכו', וְאִךְ רָאָה בַּיָּמִים הָהֵם מַה שֶׁתִּקֵּן כְּבָר קוֹדֵם לָכֵן? הֲלֹא מִשֶּׁם רָאִיהָ בַּהֲכָרָתָּ כִּי מִן הַכְּתוּב לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי לֹא לְמַדּוֹ רַק אִיסּוּר הַזְּכָרִים וְאוֹתָם הִרְחִיקוּ מִיד, וְהַנִּקְבוֹת נִשְׁאָרוּ.

7. אָמַרְתָּ כִּי נַחְמִיָּה הִשְׁבִּיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יִשְׁאֻ עַמּוֹנִיּוֹת וּמוֹאבִּיּוֹת, אֲבָל לֹא הִיָּה זֶה מִצַּד הַיּוֹתֵן עַמּוֹנִיּוֹת וּמוֹאבִּיּוֹת, אֲלֹא מִפְּנֵי שֶׁלֹּא עֲזָבוּ תּוֹעֵבוֹת אוֹמוֹתָם, כִּי אָמַר שֵׁם: וּבְנֵיהֶם חֲצִי מְדַבֵּר אֲשֶׁר הָיוּ מְכִירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית, וְכִבֵּר הִשְׁמַעְתִּיךָ בְּאִגְרָתִי הַקּוֹדֶמֶת כִּי בְּדוֹר הַהוּא הַנְּשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ מְדַבְּרוֹת בְּלִשׁוֹן אֲבוֹתֵיהֶן וְלֹא בְּלִשׁוֹן בְּעִלְיָהֶן הֵן הִנֵּה הָיוּ מִשְׁתַּרְרוֹת עַל בְּעִלְיָהֶן בְּכָל דִּבְרֵי, עַד שֶׁהוֹצִיךְ אַחֲשֻׁרוֹשׁ לְגַזּוֹר בְּפִירוֹשׁ לִהְיוֹת כָּל אִישׁ שׁוֹרֵר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר בְּלִשׁוֹן עַמּוֹ.

8. עוֹד אָמַרְתָּ כִּי בְּסִיפּוֹר רֹב נָשִׁי הַמֶּלֶךְ שֶׁלְמָה הִזְכִּיר מוֹאבִּיּוֹת עַמּוֹנִיּוֹת וְעַל כָּלָּן אָמַר מִן הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָמַר ה' אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא תִבְאוּ בָהֶם וְהֵם לֹא יָבֹאוּ בָּכֶם. יְדִידִי שְׁפִיל לְסִפְיָה דְקָרָא: אֲכֵן יָטוּ אֶת לִבְכֶּם אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם, וְזֶה כְּתוּב אֲצִל עַמּוֹת, וְהוּא הָדִין לְכָל אוֹמָה וּלְשׁוֹן כִּשְׁלֹא יִתְגִּירוּ, כְּרַשְׁבִּי דְדְרִישׁ טַעְמָא דְקָרָא, וְכִמוּ שֶׁפֶסֶק הַרְמַב"ם שֶׁאִסּוּר לִישָׁא אִשָּׁה שֶׁלֹּא נִתְגִּיירָה, וְמִי לֹא יָדַע כִּי נָשִׁי שֶׁלְמָה לֹא נִתְגִּיירָה כִּרְאוּיָהּ כִּי גַם הָיוּ אֶת לֵב בְּעִלְיָהּ לִבְנוֹת מִזְבְּחוֹת לְאֱלֹהֵיהֶן. אֲמַנָּם עַל דִּבְרֵי הַמְּדַרְשׁ אֲשֶׁר הִזְכַּרְתָּ לֹא אֲשִׁיבְךָ דִּבְרֵי כִּי לֹא רָאִיתִיו, וַיְדוּעַ כִּי כָּל בְּרִיָּיתָא צְרִיכָה חֻקִּירָה וּבְדִיקָה שְׁמַא מִשְׁבַּשְׁתָּא הִיא אוֹ שְׁמַא בְּדוֹתָא הִיא, וּבְאֵמֶת דְּרִשְׁתָּ רוּחַ עַל שֵׁם תוֹר לֹא רָאִיתִי כְּמוֹהָ בְּדַבְּרֵי חֲכָמֵינוּ, גַּם אוֹמְרוּ עַמּוֹנִית וְלֹא עַמּוֹנִי לְשׁוֹן מְגוּמָגֵם הוּא.

שְׁאֵלָה יֵשׁ לִי לְשֹׁאֹל וּמִתִּירָא אֲנִי שְׁמַא תִּכְעַס: מֵהֵיכָן יֵצֵא לָךְ יְדִידִי מֵהַ שְׁכֵתָּבָת בְּפִירוֹשׁ דְּבָרִים י"ב פֶּסוּק י"ז ו"ח ו"ט שֶׁהָלוּם חִיִּיבִים לֵאכּוֹל הַמַּעֲשֶׂר בִּירוּשָׁלַיִם דּוּקָא? וְאַתָּה שְׁלוֹם וּבֵיתְךָ שְׁלוֹם כָּלֵב.

טוֹיֵאסְטִי א' בְּאֵלּוּל הַתִּקְפ"ב.

יְדִידְךָ שְׁד"ל

אבל מליצת לא יבוא עמוני איננה כוללת אלא הזכרים, כי אמנם הביאה בקהל היא הכנסת איש אחד בתוך עם אחר ע"י התחתנות עד שיעמיד באותו עם משפחה חדשה שאביה היה נכרי, אבל לא תפול המליצה הזאת בנקבות, כי משפחת אם אינה קרויה משפחה, והנה הנושא עמונית לא הכניס משפחה בקהל. בא וראה כשרצה הכתוב להזכיר איסור ההתחתנות בהחלט עם עובדי ע"א ורצה להשתמש במליצת "בא בו" הוצרך לכפול המליצה ולומר לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם, הרי בהכרח כי לא יבאו בכם לא היה מספיק ולא היה במשמעו איסור זכרים ונקבות, וא"ת והרי כתוב לא יבא ממזר, אם כן ממזרת מותרת, שאם לא כן ראוי היה להכתב לא יבאו ממזרים בקהל ה' ואתם לא תבאו בהם; לזאת אישיב כי באמת כך היה ראוי להכתב, אלא שלא אמרה התורה כן מפני כבודם של ישראל, כי אז היה משמע שימצאו בישראל אלפי ממזרים, ושהם קהל לעצמם כמו עמון ומואב שהם קהל ואומה, עד שיצדק לומר על הנושא ממזרת שנכנס בקהל הממזרים; וסוף סוף כבר אמרו רבותינו (יבמות ע"ח) ממזרת לאחר עשרה דורות מותרת יליף עשירי מעמוני ומואבי מה להלן נקבות מותרות אף כאן נקבות מותרות, א"כ גם לממזרת צד קולא.

3. אמרת כי השרים הגידו לעזרא כי נשאו העם מבנות הכנעני והחתי וכו' העמוני המואבי וכו', אבל לא הזכיר הפסוק שפירשו לו אם נשאו אותן בגיותן או אם גיירו אותן תחלה, גם עזרא לא שאל מהם אם הנשים ההנה באו תחת כנפי השכינה אם לא, אלא מיד נתעצב הרבה.

ואיך תאמר שלא פירשו לו אם לקחו אותן בגיותן או בגרותן? קום קרא: וככלות אלה נגשו אלי השרים לאמר לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלויים מעמי הארצות "כתועבותיהם" לכנעני החתי וכו' כי נשאו מבנותיהם להם ולבניהם ויתערבו זרע הקדש בעמי הארצות: האיך רואה כי לקיחת הנשים הנכריות איננו הוא עצמו המעשה הרע אבל הוא הסבה אליו: לא נבדלו העם ישראל מעמי הארצות כתועבותיהם, כלומר ועשו כתועבותיהם, והיתה הסבה כי נשאו מבנותיהם, צא נא עתה ואמור שהיו גיורות.

4. אמרת כי עזרא בתפלתו פירש טעם עצבונו, כי אמר אשר צוית ביד עבדיך הנביאים וכו' ועתה בנותיכם אל תתנו לבניהם ובנותיהם אל תשאו לבניכם ולא תדרשו שלומם וטובתם עד עולם; והשוה עמון ומואב לז' עממים, כי לא תדרוש שלומם וטובתם איננו אמור אלא עליהם.

אין זאת ידידי, כי אמנם עזרא לא אמר "לא תדרשו שלומם וטובתם" כנגד רא תדרוש שלומם וטובתם האמור בעמון ומואב, אלא כנגד לא תחיה כל נשמה, לא תכרות להם ברית ולא תחנם, לא ישבו בארצך, וכיוצא בזה האמור בז' עממים; ועזרא רצה לכלול כל זה בלשון קצרה ואמר לא תדרשו שלומם וכו', וזה מוכרח, שהרי תחלת דבריו אלה הם: אשר צוית ביד עבדיך הנביאים לאמר הארץ אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת עמי הארצות בתועבותיהם וכו' ועתה בנותיכם וכו', הרי שאינו מדבר על יושבי א"י, ועמון ומואב לא לנו המה, ומכל מקום גם על הנושאים מבנות עמון ומואב חרה אפו מפני שהיה דורש טעמא דקרא, כי כתוב ולא תתחתן בם כי יסיר את בנך מאחרי, א"כ אפילו עמונית ואפילו

המלך אחשוורוש לשלוח ספרים אל כל מדינות מלכותו להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו. והנה לא אדע מה מצאת בדברי ראב"ע על כי רחקת מעליו, באמרו אולי הוציאו כי לא היו גיורות כרות, וכבר האמנתי שלא תהיה אתה ידידי נופל בפילוסופיאה מר' שמעון בן יוחי שהוא דורש טעמא דקרא, אשר אמר בענין ולא ירבה לו נשים אפילו אחת ומסירה את לבו הרי זה לא ישאנה, ולמה לא נאמר גם אנחנו עד הכתוב כי יסיר את בנך מאחרי אפילו שלא משבעה עממים והיא מסירה את בנה מאחרי ה' הרי זה לא ישאנה?

אל נא תמנע מהודיעני דעתך בענין אולי כוונתי לה וישמח לבי, גם אל תרגז אם כגמול ידיך אשיב לך בשיתי לפניך דבר נבוכותי בו זה ימים רבים כל אדע מצוא פשר דבר.

אין ספק כי בעל הטעמים, אף אם טעה לפעמים, אדם גדול היה; והנה נוראות נפלאות מדוע בכל מקום שבאה במקרא מליצת עשיית הטוב והישר או הרע בעיני ה' הוא מקרב הפעול אל העשייה לא אל עיני ה', כמו שהיה ראוי בלא ספק, כי אמנם אין שם שום פקפוק כי באמרו כי תעשה הישר בעיני ה' אין הכוונה אלא שתעשה מה שבעיני ה' הוא טוב לא שתעשה בעיני ה' מה שהוא טוב, כי מה טעם תעשה בעיני ה'? כבדני בכתביך ואהבני, ושכון לעולם שלאנן ושליו ובריא אולם.

ידיך שד"ל

ט"ו באב תקפ"ב

Nr. XXXIX

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 38 Premier livre de mémoires 59.

18. 8. 1822.

א' אלול התקפ"ב

לידידי ליש"ר שלום ואמת

אם בלב בטוח השיבותי לדבריך בראשונה, הלא יכפל הפעם הזאת בטחוני להחזיק בדעתי אחרי דעתי כי כן דעת קצת רבנים, ותכפל "חרב שלישית החודרת לכל טענותיך אשר טענת על רבותינו ועל משיח ה' אחת לאחת.

(1) אמרת כי רשב"י להיותו בר פלוגתיה דר' יהודה דאמר עמוני ולא עמונית בודאי היה סובר שגם העמוניות והמואביות אסורות לבא בקהל: והודאה הזאת אינני רואה, ובהפך רואה אני כי רשב"י בודאי היה סובר שהעמוניות והמואביות מותרות ומעולם לא נפל בזה מחלוקת בין החכמים, ובמה נחלקו? בדיעת מקור הדין הזה, כי ר' יהודה סובר כי מן הלשון עצמו הוא נרמז, עמוני ולא עמונית, ור"ש דדריש טעמא דקרא לומדו מן על דבר אשר לא קדמו, דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם, א"כ לא היו באותו הפשע וא"א להענישן: ומה מחלוקת אתה רואה בזה לענין הדין?

(2) אמרת שגם פשטות הכתוב שאמר לא יבא עמוני ומואבי יורה שגם הנקבות בכלל, והנני משיבך כי אעפ"י שמדת עמוני ומואבי יש במשמעה זכר ונקבה,

יודע מרת נפשו של זה, ובשמחתו יתערב, כי נפש אחת להמה ורוח אחד לכל, הנה אמרתי, כשם ששמח לבי בשמחתך בשמעי איך נפלה בגורלך אשה טובה מתנה טובה, יקרה היא מפנינים וכל חפצך לא ישוו בה, כן ישמח לבך גם אתה אם אנד לך כי שירת ליל זלעפה חשך עיפה לא על חנם נכתבה, כי במוצאי שבת שעבר שליח הצבור שר אותה בקהל רב, עשרה בתים ממנה לפני דרשת הרב ושמנה אחריה, ושנשאה חן וחסד בעיני כל רואיה, חוץ מן המקנאים אשר נתנו עצמם ללעג ולקלם בתפשם על מה שאין עליו תפיסה.

אפס ידוע תדע כי בעצת אנשים טובים כבר עשיתי בה תקונים מתי מספר; כגון במקום הה' ליל חרמי עוכר עמי כתבתי ליל שברון (אוי זכרון!), ובמקום ליל לא טהור וכו' כתבתי ליל לא טהור אל יראה אור כוכב נשפו יועם יכהה. תחת אור זר ואור אכזר הביא אתו ויתגאה, ובמקום גודה זרון כתבתי יחדל זרון, ובמקום לאמר שובו מעורון כתבתי לאמר חדלו, ובמקום הוציא חפשים המקדשים כתבתי וישאו ראש ההיכלות הנבהלות מצור חרבו. ולאחריך ידידי שלמה תאמר כי מאת ידידנו המשכיל קבלתי כסף 5 : 4 f. ומתלמידו יהודה בן משה קבלתי כסף 20 : 1 f. סך הכל 25 : 5 f. הוצא מהם מחיר שלשה ספרים ששלחתי אליו ביד ידידנו המשכיל העולים לכסף 27 : 2 f. נמצא בידי 55 : 2 f. ומאלה לקחתי ספר אחד אשר הוא בידי והוא חלק שני מדברי הימים לאנשי גאליה. והנה יש לו בידי 9 : f. ואתם שלום.

טריאסטי ד' אדר, וצדקתך לישרי לב לפ"ק.

אחיכם שד"ל

Nr. XXXVIII

An J. S. Reggio

Nr, d'ordre de l' Index raisonné 37. Premier livre de mémoires 58.

2. 8. 1822

ט"ו אב התקפ"ב

לידידי לישר שלום ואמת

אחרי רוב ההודאות על החסד אשר עשית עמדי בשרחך אלי את הספר אשר דרשתי מאתך בחשבי שיכלול בקצור כל חכמת הלשון בכל פרטיה ודקדוקיה (אשר עתה ראיתי כי אין הדבר כן, גם כי אמנם דברים טובים נמצאו בו), ועל ענותך אשר כבדתני להרצות לפני ספקותיך, הנה אנכי בא אליך בעובי הענין.

שוטטתי בדברי עזרא ונחמיה ולא מצאתי להם שחרה אפס על שום אדם מישראל על קחתו לו לאשה אשה עמונית או מואבית, רק זה מצאתי כי הקנאים ההמה גם שניהם היטב חרה להם על בני דורם על אשר לא נבדלו מעמי הארץ והושיבו נשים נכריות תהיינה מאיזה עם שתהיינה אחרי אשר היו נכריות, כלומר דא עבריות ולא מתיהדות; עד כי גם לשון היהודים לא למדו, ואף כי תורתם, כמו שהיה דרך נשי הדור ההוא לבזות בעליהן ולהשתרר עליהם, עד כי הוצרך

(כאשר שר עמנואל) הלא למשמע און דאבה נפשנו ; וכן אם אומר איך נפלת? איך אכלת? ביתן אורה-איכה יועם? הנה לנו בזה שני משקלים שונים; ונהפוך הוא באמרי נפלת? איכה אכלת? כי הנה לנו ארבע תנועות לפני הטעם, ואשר אחר הטעם במספר תנועות לא תבא. הנעלם מעיני ידידי כי בשירי לשון איטליאה un verso tronco un tronco decasillabo, un piano senario, un piano settenario, ed uno sdruc-ciolo ottonario endecasillabo, ed uno sdruc-ciolo dodecasillabo משקל אחד לשלשתם, ויתחברו בשיר אחד כחפץ המשורר? ובבואי למלת רגזו הנה ידוע כי למלת רגזו שתי הוראות: ענין חלחלה כמו ורגזו וחלו מפניך, וענין חרון אף כמו ברוגז רחם תזכור; והנה אחרי אשר מצאנו מעצבך ומרגזך בענין הראשון והוא בקמץ, בבואי לאמרו בענין השני ראיתי להבדיל בין זה לזה ולאמרו בשלש נקודות בפלס גדלו קמצו: ומה גם כי בענין הזה הוא נמצא יותר בארמית מבלשון הקדש, ובלשון ההיא כותבים רוגזא כלומר רגזא.

ואחרי אשר הסירותי מעלי את התלונות אשר התלונן עלי ידידי במכתב מגלה, אבא נא אל תוכחותיו הנסתרות אשר לא פרשו, כי אמר כי תקעתי יתדות לא נאמנו, ולא הראני מקומם אים: לו היה משקל שירתי משקל בעל יתדות אולי יצדק האומר המצא בה יתדות לא נכונות; אפס בהיות משקלה משקל פשוט, כלה מלכים, אין בה יתד, איך תהיה בה יתד בלתי נאמנת (לא בלתי נאמן)? והנה אין בידי להעמיד דברי ידידי, כי אם באשר אמר כי אולי מצא בה חטפים נבלעים אשר לא כדת, ולהם יקרא שם יתדות לא נאמנו. וכאשר הפשתי בכל דברי השירה התמצאנה בה כאלה, שתי תבות בלבד מצאתי אשר אולי נתנו פתחון לבעל הדין, הלא הנה: מאפליה העליה.

בתבת מאפליה נקל לאיש מדקדק לתת עלי בקולו לאמר כי הניחותי הנד, גם נקל לי להשיבו דבר, כי בתבות המרכבות מצאנו שוא נח אחרי תנועה גדולה כבלטשאצר המורכב משם בל האליל (ככתוב כשום אלהי), ושוא הלמ"ד גם כי צרי ל"ל לפניו נח הוא, שאם אין זאת הנה לך שני שואים נעים זה אחר זה; וכן ששבצר הבי"ת בו דגושה אחר שוא שאחרי צרי; וכן בלשאצר אין אדם מישראל מניע בו הלמ"ד; וכן רד"ק בשרש כסא כתב כסיה בכ"ף צרויה וסמ"ך שואית, ולא עתה על דעתו לאמר היותה נעה; וכן תבת העליה נקד לשאול איך יאבד החטף? ונקל להשיב כי רבות כאלה בספרי הקדש: משא בערב, ועירים עשרה, כי תכלה לעשר, בעשר הלויים, ברוך ה' ואעשיר, יערם ה' עליך, בעליל לארץ, אנכי אעשה כדברך, ועצור במלין מי יוכל.

XXXVII

An. S. V. Lolli

25. 2. 1822.

ד' אדר התקפ"ב

שדבח"ל אל שחבד"ל שלום.

להיות מדרך האוהבים הנאמנים ישמח האחד בשמחת רעהו, ולבו של זה

Nr. XXXVI

An Joseph Almanzi

(Cette lettre n'est pas indiquée Premier livre de mémoires 56.
dans l'index) (a date est incertaine)

מודה אני לידידי ואדוני אשר הפליא חסדו עד עבדו, ויגל אזני למוסר,
בתתו נכה פני תקונים מתי מספר אשר ישר בעיניו לתקן באחת השירות אשר
יצאו מתחת ידי; ואני במה אקדמנו אפוא לשלם לו גמול צדקתו, אם לא בהיותי
תמים עמו כאשר היה תמים עמדי, כי אערוך לפניו מערכת דברי אמת וצדק
הנראים כנסתרים ממנו?

וראשונה על אשר השב לתקן את אשר אמרתי "גוס בר לבב פן תקבר מה
תתגבר כי לא תוכל" באמר רויץ נא חבר פן תקבר, הנה בעיני יפלא איך מעיניו
יפלא כי חלילה להעביר היקר אל הזולל, והנכבד אל הנקלה, החקות אשר הקק
הטבע לחקות אשר הקקו בני אדם, והדר המאמר למשפטי החרוז? ויגד נא לי
ידידי אל יחד ממני, לו הפצתי להציב חק בשירתי להחרוז סוף השטה הראשונה
עם מחצית השטה שאחריה, ולא עם מחצית השטה ההיא עצמה, מי מנעני? ועתה
החק אשר חקקתי הלא בחומר ביד היוצר הוא בירי, ואחליפנו ואמיר אותו כאשר
אמצאהו מונע מדברי ההוד וההדר. הלא מי בער לא ידע כי בהערותי על דעתי
איש תם וישר אשר בקנאתו לאלהיו ישלך את נפשו מנגד לבוא בתוך להבות
להציל כלי הקדש, גוס בר לבב היה די לצעוק, לא רויץ נא חבר, גוס לא רויץ,
גוס לא גוס נא, בר לבב לא חבר; לדברים האלה על משורר לתת עיניו ולבו,
ואשר לא כן יחשוב, חרוז יקרא, משורר לא יקרא.

אף לזאת יחדד לבי בראותי באחרית תקוניו "ראשון עורות ההיכלות הנבהלות
מצור חרבו" תחת אשר אמרתי, "רחום שדי השמיע די פקד לאור עד פה תבא,
עצור עצר משחית וצר ויסתר כי גער בו וישאו ראש ההיכלות הנבהלות מצור
חרבו". באמת לא השיגה דעתי לרדת לסוף דעתו ולהבין מה טעם ראשון עולות;
וגלוי הדבר וידוע כי עקר המכוון בכל דבר אשר יאמר אדם ואשר יכתוב הלא הוא
שיהיה מובן, כאשר הם באמת כל דברי השירה הזאת. וכוונתי באמרי וישאו ראש
(אם אולי במקרה לא זר לא נגלתה לעיני ידידי) הלא היא כי כאשר עצר ה' את
ראש משחית, אז שאר בתי הקדש הקרובים אל הדלקה ואשר (כלשון השיר) היו
נבהלים מצור חרבו, פתאום הרימו קרן ונשאו ראש, כטעם כבודי ומרים ראשי,
ומשנאיך נשאו ראש כפי איש לא נשא ראשו כתרגום יונתן, וגם בזה לא אביתי
השחית הוד המאמר בגלל משקל החרוז.

והגני מוסיף להפלא הפלא על ט"ס אשר נראה לידידי בשטת איכה
נפלת? איכה אכלת? ולו היה בן מאה שנה החרשתי, כי אמנם המשוררים אשר
היו לפנינו לא נמנעו משקול במשקל אחד תבה שטעמה למעלה עם תבה שטעמה
למטה, אך בדורנו נודע הדבר כי לא בעבור העינים יוסד משקל השיר כי אם
לתענוג אזנים, ואם ישיר אדם באזנינו "ואיך אמות כמו פתי ומה בצע בהבמתי"

כן כנשר הש לאכול השתי ולא התמהמהתי לשחר פניך ולזרו אותך למען תפיץ מעינותיך הוצה להשקות נחלת ה' אשר היא כהיום ארץ ציה ועיפה, ולי אני עבדך תעשה בראשונה, ושלחת אלי העתק אחד, והגיתי בכל פעלך, ותעלוונה כליותי, ואני אתן את שכרך.

מידדי המשכיל הנזכר שמעתי בשמחה איך ריקנים שבעירך מלאים חכמה כרמון אשר בדברו אתך על ענין תנועת הארץ איש מדלת העם נגש וירב אתכם לאמר כי זה מתנגד לדברי יהושע, ובהיותנו שנינו אנחנו נושאים ונותנים בדבר הזה (מבלי שישים אלינו לב גם אחד מכל העוברים והשבים כי איש לבצעו פנו) עלתה על לב ידי מחשבה יקרה, אמרתי לא אכחד אותה ממך.

אמר כי דבר יהושע לא סוף דבר שאינו מתנגד למה שקיימו וקבלו עליהם כל חכמים האחרונים, אבל הוא ג"כ מורה באצבע שכן היתה דעתו של הנביא תלמידו של משה, כי אמנם יש לשאול מה טעם צוה לירה שיעמוד גם הוא? הלא אין ספק כי לא היה לו שום צורך בעמידת הירה, אם כן על כרחנו לא היתה עמידת הירה מכוונת לעצמה, רק היה דבר הנמשך מאריו מעמידת המאור הגדול, וזה נמנע על כל פנים בשטת תלמי ותיקון, ולא יובן בשום צד אלא בשטת קופרניק, בהיות כי לדעתו התנועה היומית הנראת לשמש לירה ולכוכבים איננה מסובבת אלא מתנועה הארץ, ואין הכי נמי שאם היו הכוכבים נראים ביום היה יהושע מצוה גם להם שיעמודו, כי גם הם עמדו, רק לא הוצרך להזכיר עמידתם, כי בני אדם לא ירגישו בה, כאשר בהפך הוצרך להזכיר עמידת הירה אעפ"י שלא היה צריך לה, לבל יאמרו לו אחרי כן הנה אתה צוית לשמש שיעמוד, והנה גם ירח עמד, א"כ מקרה הוא; אמנם שאלת האיש ההמוני תשובתה ידועה, כי לא הנביא יכול לדבר בלשון בלתי מובן לשומעיו.

ואם ישאל האיש החכם לאמר הנה מדברך יראה שאין לירה תנועה פרטית אלא למראה עינינו בסבת תנועת הארץ, והלא זה שקר: שתי תשובות בדבר, חדא שהתנועה האמתית אשר לירה איננה אלא תקופתה בכ"ז ימים, ולולא תקופת הארץ לא היתה תנועתה מורגשת לעיני ההמון בזמן קצר, ותו, כי להיות שאין הירה אלא משרת הארץ (satellite) והוא סובב סביבות הארץ ונמשך בתקופתו אחרי תקופתה מה שלא יהיה אלמלא שהוא דבוק אליה באופן מה כאשר ידבק האזור אל מתני איש, הנה מוכרח הוא כי בעמוד הארץ יעמוד גם הירה גם מן התנועה האמתית אשר לו — ומה נכבד הרעיון הזה! ואתה שלום.

טריאסטי כ' שבט להגיד כי ישר לפ"ק.

אוהב טהור לב

שמואל דוד לוצאטו

דמשק, ידבר על החשק ועל הציו, ואם כל פרות הבשן נכח פניו ערומות יוצגו,
עיניו לא יתענגו, וכר עוד שלא יעלה האיש אל המעלה הזאת הרמה, יטה נא
שכמו לסבול תשובתי בלא אף וחמה:

לא יבֹחַן מִתֶּק האור	אך חבם שליט ברוח
העֵזר או הינשֹׁף	כלֹו רוח, ירמום חֶמֶר
לא יאמין אל איש טהור	על ערשו יישן במוח
איש איננו פידוסוף	לִימִינוֹ אם תשכב גֶמֶר
בלבבו יחשוב נמנע	מול בנות הנטהרות
פֶּה חֶדֶק עם נִקְיוֹן	יתיצב על דִּמְעָן
לא יבין איך יִבְנֶע	כה ישיח בגבורות
אר השכל הדמיון	כי קאקי עלי דמיון.

מצאה הן בעיני השירה אשר שרת ליפתך, המשקל קשה מאד, והוא נעים מאד
כאשר יעלה ביד המשורר להשתמש בו כהוגן; והוא מה שעלה בידך. החכמה
האמתית היא לתת לכל דבר חקו, ולעשות כל מעשה לפי המקום והזמן: אם
היתה שירתך לכבוד מלך ושר הייתי אומר שאיננה נשגבת; עכשו שהיא מזכרת
אהבה, אם היה לשונה נשגב הייתי אומר שהוא דבר חוץ למקומו, כי לכל חפץ
יש עת ומשפט, ומה לו לחושק לשעמם אהובתו בדברים אשר לא תבין? הנח
המדה הזאת למי שאין דבריו יוצאים מלבו אלא מגובה לבו. —

נכספה גם כרתה נפשי לבוא אליך לשמוח בשמחתך, אבל מה אעשה ואבי שבארץ
גזר עדי, באמרו כי לא נסיתי לצאת לדרך, ואין ראוי שתהיה תחלת יציאתי
בימי הסתו, פן יקראני אסון ולא הפצתי המרותו, ואולי אישחר פניך בימי האביב,
ושלום לידידי האהוב והחביב.

טריאסטי כ"ד טבת, יהי מקורך ברוך ושמה מאשת נעוריד לפ"ק

ידידך שד"ר.

Nr. XXXV.

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 36. Premier livre de mémoires 53.

11. 2. 1822.

כ' שבט התקפ"ב

לידידי ליש"ר שלום

מקץ ימים שלש מאות שלשים וחמשה אשר לא קדמתי פניך בכתב, גם
היום לא יצאתי להלאותך, לולא שמועה שמעתי מאת ידידי המשכיל שמואל בן
שלמה, לאמר כי יום שקויתיהו הנה בא, וכבר הרה מכבש החוקקים גם ילד
מלאכת הקדש אשר עבדת בה לתועלת בני עמך, והנה טמונה בתוך אהלך; על

מעטים המה הפירושים אשר יהיו מבוארי הבטול כפירוש רנה"ו על צלם אלהים. צורת גוף האדם היא מוכנת יותר משאר צורות דורות עליה השכינה? אם כן מה יתרון לנפתלי על אורנגוטן? אבל יתרונו מפאת נפשו אשר היא רבת הכחות מנפש הקוף. ואם יחזיק בדבריו שהיתרון מצד הגוף, הרי הוא מן המחמירים (materialisti), וראו בלבד, אלא שהוא מגלה פנים והוא תולה דעתו המשובשת בדברי התורה הקדושה, מלבד שהוא גורם לכל חכמי לב ללעוג על דברי אלהים חיים, וכל העושה אחת מאלה נוח לו שרא בא לעולם. אבר יש"ר שואל: והלא לא מצאנו מלת צלם אלא על צורת חומר גשמי? ורמב"ם בראשית ספרו כתב ההפך, והענק ההוא לא היתה תחלת דברי פיהו סכלות; והנני מגיד לך אמתת הדבר, אשר חשבתי בתחלה דלמא לא צרכיתו לה. צורת הגוף לא תקרא צלם אלא תאר, כדברי המורה; אבל יקרא צלם כל דברי הנעשה לדמיון דבר אחר, כגון אם יבא הצייר ויצייר לך על לוח שן את יקר תפארת יפתך בהודה זיוה והדרה, ההוא יקרא צלם, והמלה נגזרת מן צל, כי הצייר הראשון היה הצל. ולא תחשוב שלא יפול שם צלם רק על צורה חמריית, כי גם ישתמשו בו ספרי הקדש להורות כל דבר שאינו אלא דמיון, כמו שאמר אסף על שלות הרשעים כחלום מהקיץ ה' בעיר צלמם תבזה, אשר זה טעמו: אדני! הנה אין הצלחתם אלא כחלום בעת היקיצה, שאז נודע שאינו אלא דמיון, כן אתה הקורא בעיר צלמם תבזה, כאשר תעור משנתך תבזה צלמם, כי תבין שאינו אלא צלם ההצלחה, דמיון ההצלחה, לא הצלחה אמתית. וכן תרגם רמבמ"ן Schattenglück צל ההצלחה. וכן בדוד הוא אומר אך בצלם יתהלך איש, ופירש דבריו באמרו אך הבל יהמיון, הנה צלם הוא הבל, כלומר דמיון לבד. והנה נכון לבי בטוח ביושר שכלך שיתבררו אצלך הדברים האלה כשמש בצהרים, והבן תבין בלא פקפוק כי באמת יאמר שהאדם בצלם אלהים כלומר בדמיון אלהים במה שהוא אלהים, כלומר שהוא "גם הוא בעל הכחות כלם 1), אלא שהם נבדלים זה מזה כהבדל ציור... וכבר הרבה יותר מדי הארכתני בהפלת דבר תפל. עליו כליותי כשמעי איך הגעתי באחד משירי והפחות שבכלם להניח מעט מעצבה ומרגזה לנפש יקרה כנפש מעלת הרופא, אשר אמנם מאד אשתומם איככה לא ימצא מנחמים בין קהל עדת אנשים אשר השך ממות נפשם, ואיך לא ירצו כל אחיו וכל מיודעיו לדבר עד לבו ולאמין את רוחו, לפחות לתועדת עצמם, כאשר יאמר משל הקדמוני אוקיר ליה לאסיא עד לא תצטריך ליה. ואשובה לידידנו יש"ר האומר (לפי מה שהגדת לי אתה מכוונתו, כי משירו לא יובן דבר, אפילו נתכונן בו מבוקר עד ערב ומערב עד בקר) כי לא נאווה לחכם להבעיר בלבו אש התשוקה במחשבות כאלה, כי במתג ורסן הוא צריך לבלום תאותו: ואני תפלה, לנורא עלילה, יפקח עיניו ויראה, כי האיש החכם על כל תשוקות תבל יתרום ויגאה, ואף אם בפיו עגבים, לא יאכל לחם העצבים, יראה וישמע וידבר כד מה שיוכל, ולבו איננו אכל, אמיץ לבו מצור החלמיש, ממקומו לא ימיש, יבין כד עניני החשק, כמו "שיבין כי ראש ארם דמשק

(1) עי' בכורי העתים תקפ"ח 162 (הנ"ל)

הבקר" אשר כתבתי זה שנים ועתה עשיתי בה תקונים , כאשר הוצרכתי להעתיקה לרבי יצחק בן שלמה לוצאטו , אשר בקשה מאתי .

ועל דבר בואי אצלך , לא אדע מה יועילך , ומה כל הכוסף אשר אתה מראה לדבר הזה ; אין ספק כי אהיה לך עד עולם אוהב דבק מאח . אמנם בנדון דידן יש דך אח קרוב ממני , כי אתה ידעת שלא למדתי ספר יצירה , ומכל מקום לא אחדל מהפציר באבי שישלחני . כי לא חפצתי לעזבו גם יום או יומים בלתי רשיונו ורצונו , ה' עז לך יתן ה' יברך אותך בשלום .

טריאסטי , ד' כסלו , ויזכור כי בשר המה לפ"ק .

ידידך שד"ל

XXXIV

An S. V. Lolli

Nr. d'ordre dans l'Index raisonné 35

Vol. Ante I. Nr. 11.

17. 1. 1822.

כ"ד טבת התקפ"ב

רַע כאח לי שלום ושמחה

כטל מאת ה' אשר יזלו שחקים לחדש פני אדמה ולהשביע נפש שוקקה , ככה נטפו אמרותיך הטהורות על כליותי הצמאות להן זה עשרה ירחים , ויהי דברך לי לשישון ורשמחת לבבי , כראותי כי נאמנה אתי רוחך , ולא רפתה אהבתך מעלי אחרי אשר עשיתי , כאשר יראוני אנשים , אין קצה לתכונת שמחתי כראותי איך גבה לבך בדרכי ה' ותתרומם רוחך הגבה למעלה על מדת הקנאה : אם זה דרכך מעולם , אשמח על היות לי רַע־קדוש ; ואם מאהבתי ככה עשית , אגיל על היות לי אוהב דבק .

ועתה אמת אגיד לך על דבר אגרת הנער הכהן . ויהי היום וידבר אלי הילד לאמר : הנה נא לי ימים רבים אשר נפרדתי ממלמדי להועיל ועד היום לא שחרתי פניו באגרת , תחת אשר יהודה בן משה כמה ספרים שלח לרבו אחרי הפרדו מעליו ; ועתה הנה קרבו ימי חנוכה , אכתבה נא אליו דבר בלה"ק , ואתה פה עמוד על ימיני וסמכני . ואני כי ראיתי דבריו טובים ונכוחים , וכי ידעתי אהבתו אותך כי רבה היא , וגם למען יתרגל בכתיבה , כי אין אדם למד אלא ממקום שלבו חפץ , לא אטמתי אזני לקול תחנוניו , ואומר אליו : הודיעני מה תאמר לו . ויגד לי את כל לבו ומה בדעתו לכתוב אליך , אז עמרתי אנכי ואקרא באזניו תבה בתבה בלשון אישלקי אשר בהתרגמן יהודית יצא מהן מאמר שלם כפי כוונתו , והוא היה מתרגם אותן אחת לאחת וכותבן : יש תבות שהיה מוצא תרגומן מיד , ויש שהזקקתי לומר לו : מה הוא השרש ? עתה בנה אותו בבנין פלוני ובגוף פלוני , ויש תבות מתי מספר שהוצרכתי לבנותן מֵאֲלֵי : כה נפל הדבר , לא נפר דבר אחד .

התצדק קריאה זאת בעיני הנה לבטח אענך: תצדק ותצדק, כי אמנם ידוע לאדוני כי יגדל על שלש עשר עקרי המיימוני יסודתו, והטור הזה החמישי כנגד העקר החמישי יעמוד, אשר הוא כי לה' לבדו ראוי לעבוד ולהתפלל, כי הוא לבדו כל אשר יחפץ יעשה, וזה אמרו: הנו אדון עולם, וכל נוצר יורה גדולתו ומלכותו, (1) כי על כל נוצר להורות ^{ז'} במעשיו גדולת הבורא ומלכותו, ובמה יעשה זאת אם לא בעבדו אותו ובהתפללו אליו? ומלבד החלופים אשר כזה, אשר מקורם במנהג אבותינו, עוד אחדים תמנה, אשר המה באמת תקונים אשר תקנו אנחנו, רק לא מרוח גבוהה, כי אם מרוח דעת ויראת ה', אשר שרשה ויסודה אהבת האדם, ואף כי העמים הישרים האלה, אשר בצלם נחיה, אלהי הרחמים יברכם. והנה שלחנו אליך, אדוני, התפלה והתרגום עד עדינו לשבח, ואל חריצותך עינינו תלויות, אשר תעמוד על משמרתך בעין פקוחה, לבלתי ימירו הפועלים אות או נקוד מכל הנמצא כתוב בספר השלוח אליך; ועל דבר הדלתות אשר הוחקו כבר, הנה נא ערכתי כל השגנות אשר נפלו בהנה בלוח השלוח אליך, ואת פניך אדוני נחלה, תואיל בצדקתך וביושר לבבך, ובערת הקוצים מן הכרם. אל ^{ז'} יפור לב אדוני עליו על דבר התורות והחקים הכתובים בעברי ואין תרגומם לעומתם, עד כי יעדיף העברי והאיטלקי יחסר, כי אמנם לא הרבה יהיו, ויהי מה אל יסוג אדוני אחר מהניח לעתות בצרה מקום פנוי בעמוד התרגום. וכן במצוא אדוני מקומות מתי מספר אשר לא באו בהם העברי והתרגום מערכה מול מערכה, כי אם שניהם בעמוד אחד, זה למעלה וזה למטה, אל ישם לבו עליהם, רק יתנם זה לעומת זה כמשפטם, כי אמנם נעשה הדבר הזה על פי עצה אשר באה בלבנו לפני, ונחמנו ממנה.

חזק ונתחזק אדוני בעד עמנו ובעד כבוד אלהינו, ואל נא תקוץ במלאכת פרך אשר היא מלאכת שמים, ואל תגמולות ישלם לך שבעתים; ואני עבדך אל אל שדי אעתיר, בסתר אהלו אותך יסתיר, ונחך ה' תמיד בכל אשר תאווה, והסיר ה' ממך כל חולי וכל מדוה, והיית כגן רוח, גם אתה אל תחדל מהתפלל עד ר"ש ד"ל. יהיה האלהים בעזרי, ויחנני לטרוד אותך לרוב ימים ושנים בהגהת ספרי כאשר עם לבבי, ושלום לאבי

טריאסטי ד' לירח בול סעדני ואושעה לפ"ק.

קול זה בנך שמואל דוד לוצאטו

Nr. XXXII

28. 11. 1821.

ד' כסלו התקפ"ב

שדבכ"ל אל שחבד"ל שלום

הנה בא היום אשר אראה גם אנכי למרעי כאיש עצל, על בלי אתכיף אגרותי זו לזו כדרכי מקדם, כי גם אותי רדף הזמן בטרדותיו וישיגני, ויבא

(1) עי' מ"ש רשד"ל ז"ל במ"ע הברמל שנה שניה (1873) עמוד 304. ועי' גם מ"ש החכם ר"א צווייפעל נ"י בספרו מנים ועונב עי' 95 גם מ"ש הר"ד אפענהיים ז"ל בצופה למגיד שנה י"א. 165 (שזח"ה)

את צוארי בעלו. איכם ימי הטובה, בהתהלכי בשדי תבונות נבזה וחדל אישים, שכוח מן החיים ומתעלם עם המתים: ? ועתה זה כבר לא אחקור הקירה לא אפרש פרשה, והבדלות רחקו מני, אפס קצת מקראות סתומים וחתומים מספר תהלות המובאים בסדר התפלות, והוצרכתי להבינם טרם אתרגמם, וזולת זה אין דבר אתי, כי שלש שעות מן היום אני מתחזק ללמד שלש ילדים יהודית, והשאר לתפלה. והנה גם עתה לא הייתי בא אליך באגרת זו, לולא ראיתי בסוף דבריך לידידנו המשכיל שהאבשל מה יקרתי בעיניך נכבדתי ואתה אהבתני, וכני לבי פתע פתאום כשמעו את זאת, ויאמר: התסבול התסבול כי ידבר אחיך כאלה בתם — לבבו, ואתה עשית בסתר את אשר אולי ירע בעינו? לא, לא תוכל להתעלם מאיש אשר כזה, כי הגד תגיד לו את מפעלך, והיה אם יקשה בעיניו וידע מה יעשה.

על כן יצאתי לקראתך, והנני גולה את אונך, כי אחרי צאתך מן העיר הזאת עמדו רבי אברהם הכהן ורבי מאיר רנדיגר ויבקשו פני למען אואיל ללמד את הנער הכהן שעה אחת ליום בחכמת לשוננו, באמרם כי אתה ידידי נתת העצה הזאת. — ואני, אחרי אשר התברר אצלי ידיעה לא מסופקת, כאשר גם אתה ידידי הלא ידוע תדע, כי אפס תקוה לשוב עוד הנער אצלך, אמרתי לא אמנע טוב מבעליו, ואם אוכל אועיל אליו, אחרי אשר להועיל לך בדבר הזה אי אפשר, גם כי אמנם מאשר יכלתי עשה בעבורך לא חשכתי את ידי. ושום שמתי לפני האיש איך סוף סוף לא לשוא היה בנו אתך, כי באמת בקי הוא מאד במשפטי הנקוד, ורבה מזאת כי מצאתי ראיתי יראת אלהים על פניו ואהבת תורתו בלבו, ומה חכמה תערוך לכל זה? הלא נתתי לפניך את אשר עשיתי. למען תדע ובחנת לבי אתך, ושפטתני מישרים.

ועתה למה תהי המגלה הזאת ריקה, אקומה נא ואדון לפניך בדבר חדש אשר כבר הבטחתך להשמיעך, באחד מעניני פרשת בראשית, אשר רבים נבוכו בו, ועדיין רבים נבוכים בו, אולי גם אתה כאחד מהם: "ויעש אלהים את האדם בצלמו" — הראית איך ידעתי לטרוף בקרפי ולהוציא משם הכתובים התמוהים יותר? ועתה ראה איך באמת אין לך מקרא מתישב על הדעת ומסכים עם הפילוסופיה יותר מזה. נקומה נא ונשלח רסן מעל פני שכלנו, ויצא ויחקור

ברוח בינה הפשית מה הפרש בין האדם והבהמה; יצא שכלי וחקר, וזאת תשובתו: כל מין ומין ממיני בעלי החיים יש להם הכנה טבעית לדבר מיוחד, הנמלה חרוצה, החתול צנוע, הכלב נאמן, היונה פיושה, העכביש אורג, התרנגול שטוף בזמה, החמור סבלן, הסוס גאה, הקסטור בונה, השועל ערום, הארי גבור, וכן כל שאר המינים תכונה פרטית לכל אחד מהם, והאדם מה הוא? איננו בעל תכונה פרטית, אין לך מדה ממדות בעלי החיים, טובה תהיה או רעה, אשר לא תמצא באחד האדם: הוא בעל הכחות כלם. ושם אלהים מה ענינו? בעל הכחות כלם, ואיך אם כן לא יצדק להאמר על האדם שנברא בצלם אלהים? אלהים דוקא, לא שם אחר, כי שלש פעמים נכפל הלשון הזה בתורה, ובכרם לא נאמר אלא אלהים. הלא תגיד לי מה דעתך ומה דעת ידידנו יש"ר בדבר הזה.

ואני טרם אכלה לדבר אמרתי אתן נגד עיניך כדבר בעתו את שירת "הערב

אשר שלחו אליך ממנה המצא ימצאו דברים אשר לא כן על פי עומק משפטי לשוננו; ורעיוני אדוני יבהלוהו היטה בהגהותיו אל הימין על שערי תפלה, או אל השמאל על ויעתר יצחק, ואם יכתוב בקדמותו או בקדמתו, וכן ברבות כאלה. חי נפשך אדוני (יברכך האלהים) אם יש להימין ולהשמאל ואם יש לבחור לא בזה ולא בזה, ולהדבק כאזור אל מתני אחד מהם: לפתח כר האדם שגגה רובצת, ואף כי מגיהי התפללות, אשר התור התרו במחתרת למצוא מקום להתגדל בו, אם באמת ואם בשקר.

לא כן אנכי עמדי, ולבבי לא כן יחשוב, כי כאשר אשים פני כחלמיש להלחם מלחמת ה' במקום שיש חלול השם, כן אהב שלום וארדוף שלום בדברים אשר לא ירעו ולא ישחיתו; ואם כל ימי העמקתי החקירה בחכמת לשוננו, אבחר להעמיד תלמודי על ימיני לסמכני בהגהת הדברים אשר אכתוב, לא בהגהת הספרים אשר אקרא.

אפס כי כשמוע הגביר המהלל כמ"ר יוסף אליעזר מורפורגו את דבריך, ויואל לתת בידי את דלתות התפלה אשר הציב למול תרגומי מערכה מול מערכה, והוא פקד עלי להגיה אותם; ומצותו שמרתי, בהגיהי את הדגשים ואת המתגים, ונקודות מעט מזער; ולא שלחתי את ידי לתקן האותיות והתבות, זולתי במקום אחד, אשר לא יכלתי להתאפק, בעבור כבוד שם אלהי, הלא זה באשר כתוב בכל ספרי תפלותינו: מתרצה ברחמים ומתפיש בתחנונים התרצה והתפיש לדור עני; ויודע אדוני כי שרש רצה בהבנותו בבנין השביעי יצדק רק על אדם המבקש רצון מאת פני הגדול ממנו, כאמור בדוד: ובמה יתרצה זה אל אדוני: הפלא בן אדם, היאמר חומר ליוצרו: התרצא לי? ושובה והפלא הפלא ופלא, איך לא היה גם אחד בין להקת מגיהי התפלה אשר יראה את זאת. —

בדלתות אשר באו לידך, אדוני, לא מצאתי רק וצור חבלי, אשר נכון לפתוח אותן, כדברי ר' יצחק הלוי, ותבת פרותיהם אשר בה נכונו דבריו ותבת ומנוסי, אשר, כדברי ר' אליה בחור, ראוייה להנקד בשוא ולא בקמץ, בחולם ולא בשורק; ולא כתבתי ומנוס לי, שלא לשלוח יד גם באותיות, ולאבדת משקל השיר לא אדאג, אחרי אשר כבר אבד בטור: ואחרי ככלות הכל לבדו ימלוך נורא. אם באו ביגדל, וגם ביתר התפללות, מלין חדשים אין להם רע בארבעת ועשרים ספרינו, לא ירגז איש חכם לב, אך יישר בעיניו התחדשות המלות בהתחדש המלות לפי רוב הימים, כמשפט כל העמים. ואשר דמה בנפשו לדמות מלת בקדמותו לתשובן לקדמתן, הלא אך למראה עינים שפט, כי אמנם יראה הלבב כי רחוקים הענינים זה מזה, ואין מלת בקדמותו מלה משובשת, כי אם מלה מחודשת, ומה טוב כי תשוב הקריאה לקדמתה.

ידע נא אדוני כי אנהנו בני טריאסטי וסביבותיה, גם כי מנדג תפלותינו מנהג אשכנזי, הנה נא רגלנו על לשוננו אנהנו ואבותינו מלות מתי מספר אשר לא ככתוב בסדרי אשכנזי, רק בסדרי ויניציאה ומנטובה; לכן אל ירע בעיני אדוני, אם ראה יראה בתפלות אשר נשלח אליו מלין אשר לא נסה בהמה, כי אמנם מנהג אבותינו הוא, ולא שגגה ולא הגהה מאתי. והנה כאחד מאלה הוא: הנו אדון עולם וכל נוצר, כי כן יאמרו במקומנו, לא לכל נוצר; ואם תשאלני,

בשוקים וברחובות, לחשוב מחשבות, רמות ונשגבות, בדברי לשומע, ובהקשיבי ליודע, בהיותי רב ריבי עם איש כלבבי, לא הנף ולא מחרף, וכל שרעפי בכור בינה מצרף, בהיותי מוצא נחת, בקבלי תוכחת, ובהיותי מאושר, בקחתי מוסר, ובהיותי שבע נעימות, בשמעי תעלומות, ועתה לשוני להכי תדבק, אחריש אתאפק, ואזני אכבד, זמני שלא לאבד, במי אשתעשע ובמי אועץ, עם האבן או עם העץ, על זאת אספרה ואילל, כי מלאה ארצי חכמי אליל, לא נתן ה' להם לב לדעת, ועין רואה ואזן שומעת, ולשונם מדברת גדולות, וקולם יחולל אילות, מליהם אשמע ואותך אזכור, וזכרון אבדתך לבי יעבור, והמר עליך כהמר על הבכור, אנה פנה דודי אנה הלך? אני שלך והלומותי שלך, ועתה זה כביר יצאה רוחי, לולא ידעתי כי שלום לאחי, ושמחתך תשמה כליותי, ותתן הפוגות אל האש העצור בעצמותי, על כן יצאתי לקראתך, להעתיר על נצחיות טובותיך, יריק לך אל שדי, ברכות עד בלי די, הבלים יפלו לך בנעימים, לעולם ולעולמי עולמים, ושמה בגורלך היפה, ולבך יבער עד לאין מרפא, כמו תנור בוערה מאופה, עד יבא יום אשר תאכל ותשבע, אכילת עראי ואכילת קבע, ותעלוזנה כליותיך באשר התאוו, ושדי חמד צמאונך ירוו, וירכי שש, גשש תגשש, עד היותך זקן וישש, ופרוה תפרה ותגל אף גילת ורגן, כי תבנה ותכונן, וילדה מלכה גם היא עם לדת בתך הגדולה, ויחדו יצחקו בניך ובני בניך בקול המולה, ואתה עמהם תצחק, ובעלי שמך תשא בחיק, אשר דשנים ורעננים יהיו כעגלי מרבק, ואתה תנוב בשיבה וחיק רעיתך תחבק, ונחך ה' תמיד בכל אשר תאווה, והסיר ה' ממך כל חולי וכל מדוה, והיית כגן רוה, עד היותך למשל בכל הגוים, אשר המתברך בארץ יתברך בשמואל חיים.

טריאסטי כ"ז אלול אפרש את כפי אל ה' לפ"ק

אחיך שד"ל

Nr. XXXI

An Gabr. Engländer

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 33 Premier livre de mémoires 51.
et ante I Nr 12

30. 10. 1821.

ד' חשון התקפ"ב

הצעיר המתרגם אל מעלת המגיה שלום

באהבת ה' את עמו נתנך עליהם למגיה; כי אמנם הנה ראיתי אותך שוקד על מלאכת שמים אשר בידך, לטהרה מכל סוג ודופי, ולהביאה לאור עולם תמימה ומכלל יופי: ובדור יתום כדורנו, במה תתנהם אפוא התורה היפפיה, המשלכה אחרי גו, המנחת בקרן זוית; אם לא בראותה את ספריה נחקקים בקרית מלך רב ^{ה' יי} בהוד והדר לכבוד ולתפארת?

והנה נא ראיתי מחשבות חרוץ, העושה מלאכת ה' נקיה, שואל בענותו למי מסדרי התפלה יפנה, להגיה על פיו את דתפלה אשר תוחק מחדש במצות נשיא אלהים ירום הודו מתורגמת איטלקית; לאמר כי בשלש וארבע דלתות

כגון ושלחתי דבר בתוכם, ואין הדבר רגיל בארץ ישראל, וכן וישלח ה' בעם את הנחשים, ולא היה דרכם להזיק לישראל, שנאמר המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף וכו'. שמח, השמחת כל אויביו, גרם בסבה רחוקה; ושמח את אשתו, חכם בני ושמח לבי, המשמח אלהים ואנשים, הוא עצמו סבה קרובה אל השמחה, וישמחך אלהים בימי הפורים הבאים.

טריאסטי ט' באדר שני כל בית ישראל יבנו את השרפה אשר שרף ה' לפ"ק.

ידידך שד"ל

גן נעול ח"ב בא לידי. בחלון ראשון מחדר י"ג אין שום דבר סתום רק הוא הקדמה לחלונות שלאחריו, והמכוון בו שיש הבדל בין כל בנין ובנין ושהחקירה הזאת היא בכח האדם, וכל זה באמת בחלון ב' הציב גבול לבנין הקל, ואמר שיבא על כל דבר הנפעל מן האדם ואין השלמתו צריכה לחקירות שכל האדם ולהמצאותיו ולהרכבותיו, ואמר כי זה כלל נפלא, ושכח ארג, בחן, בנה, דרש, הגה, חקר, כתב, ורבים כאלה. בחלון ג' באר הוראת הנפעל ואמר שיורה על ההכרח והאונס וכל נפעל מזולתו ואיננו ברצונו, ושכח ויעתר לו ה', וארא אל אברהם, נגלה נגליתי, וכן כל נשבע אם הוא אנוס אין כאן שבועה; עוד כתב באותו חלון ג' כי בנין נפעל פועל והפעל דרך אחד להם שהם מורים על ההכרח, אלא שהנפעל יוצא מן הראשון, והפועל מן השני, וההפעל מן השלישי הרביעי והחמישי וכיוצא, ולפי זה כרת שרך ובמים לא רוחצת ענינו שלא עשתה כן השפחה במצות המילדת, אבל והמלה לא הומלחת, הרופא צוה למילדת והיא צוה אל השפחה; ובחלון ח' פירש הוראת הפיעל וההפעיל, ואמר כי המלמד לחברו חכמה הוא מחכמו, ואם למדו ע"י אמצעי הוא מחכימו, וספר גדול תוכל לכתוב אם תרצה להעמיד דבריו, כי מה שהוא שקר מעקרו יצטרכו דברים רבים לביאורו; הלא תראה כי הוא ביאר שרש אחד בשני ספרים מה שאני רגיל לעשות בחצי דף, ושא חטאותי ואתה שלום.

Nr. XXX

An. S. V. Lolli

Nr. d'ordre de l'Ind. rais. 32.

Premier livre de mém. 50.

24. 9. 1821.

כ"ז אלול התקפ"א

שדבח"ל אל שחבד"ל שלום

חשבתי ימים מקדם שנות 1) ברכה, בהתעלם יחדו נפשי ונפשך, בשוטטנו בשוקים

1) מכאן עד "וחלומותי שלך" הדפים רשד"ל ז"ל במכתבו אשר הדפוס בבכורי העתים תקפ"ו עמוד 26 ובבית האוצר דף ה' ומכתבו זה האחרון (כפי שכתב רשד"ל בבית האוצר דף ד' ע"ב בהערה) "לא נכתב בשביל יחיד ואעפ"כ היה לנגד עיניו שחבד"ל ופה ראינו כי לקח גם קצת מליצות מתוך מכתב אשר ערך באמת לשחבד"ל.

(שזה"ה)

יסוג לאחור ולא יצא מעצמו מן הבטן, ואשר תפלט בחוקה וברוב השתדלות המילדת גם אותו לחרב אתן. פשט, לפשט את החללים, בידים; והפשט את אחרן, בצווי, אבל בהסרת העור כתוב והפשיט את העולה, אעפ"י שאינו אלא בידים, ולא מצאתי לו טעם הגון ואולי תמצאנו בעיוגת הבישם או בגן נעול. צדק, פעולת המצדיק פעולה פשוטה שיאמר פלוני זכאי (dar ragione), עני ורש הצדיקו; פעולת המצדק יותר ארוכה שיוכיח בדברים או במעשים היותו צדיק (giustificare), ותצדיקי את אחותיך בתועבותיך אשר עשית, וכן דבר כי הפצתי צדקך, אני הפיץ ומתאוה שתוכל לצדק עצמך ולהוכיח צדקתך בראיות. צמת, צמתתני קנאתי, בעותיך צמתותוני, הם עצמם הפועלים; ומשנאי אצמיתם, ע"י אמצעיים. קדש, הקדיש במאמר בלבד, וקדש בפועל: קדש לי כל בכור וכו' הקדשתי אותם לי. קום, הקים פעולה פשוטה, לא כן וחרבותיה אקומם. קטר, הנותן הקטורת או הבשר על האש וגורם בזה עליית הקיטור יקרא מקטיר: והקטיר הכהן את הכל המזבחה, עומד על המזבח להקטיר; והעושה עקר הפעולה שמפריש מממונו ונותן לכהן שיקטיר יקרא מקטיר: כי מקטורת נשיהם לאלהים אחרים, ואין להאמין שהיו הנשים מקטירות, קלל, המקלל הוא משתדל בדבריו להקל מעלת חברו אפילו לא מעלה בידו, והמקל גורם שיקל: להקל כל נכבדי ארץ, וכן ומדוע הקלותני להקדים להעביר את המלך וגרמת לי שאהיה קל בעיניו. קצר, ענה בדרך כחי קצר ימי, קצר אותם בפועל ברוב הדרך שהולכני; הקצרת ימי עלומיו, גרמת שמאליהם יתקצרו. קרב, וקרב אותם אחד אל אחד לך לעין אחד, בידים; ואת בניו תקריב, גורם בצווי. רבה, אשר טפחתי ורביתי, בידים; הרבה שיהיה הרבה. רוח, הנותן משקה לרויה יקרא מרוה בבחינת נתינתו, ויקרא מרוה בבחינת שגורם לאחר שיהיה רוח: תלמיה רוח, נותן להם מטר לרויה, כי אם הרוח את הארץ יגרום לה שתהיה רוח, ורוייתי נפש הכהנים דשן, אתן להם דשן לרויה, כי הרוייתי נפש עיפה, גרמתי לה להיות רוח. רום, המרום מגדיל הדבר ומגביה קומתו עד שהוא גדול בקומה יותר מבתחלה, כגון בנים גדלתי ורוממתי, צדקה תרומם גוי, סלסלה ותרוממך, וכן אלהי וארוממך, שירומם אותו במחשבת בני אדם עד שיחשבוהו גדול ורם יותר ממה שחשבוהו בתחלה; והמרים נוטל ממקום נמוך ונותן במקום גבוה מבלי שיגדיל קומת הגוף כלל כי תשאר קומת הגוף כאשר בתחלה, אלא שהוא רם מצד גבהות מקומו, כגון הרמותי ידי, וירם במטה, והרים את הדישן, והרימו לכם איש אבן אחת על שכמו, וירם את אדרת אליהו, כלם הגבהת מקום לא הגבהה בעצם; והנה המרום הוא עצמו פועל ההגבהה, והמרים גורם אותה, והמקום הגבוה הוא הפועל, באמת. רתח, רתח רתחיה נאמר בבחינת הפעולה; ירתיה כסיר מצולה, בבחינת היוצא מן הפעולה. שוב, משובב בפועל מעט מעט: משובב נתיבות לשבת, וכן יוצרי מבטן לעבד לו לשובב יעקב אליו, שאהיה אני ככלי שעל ידו ישיב יעקב אליו. שוה, הלא אם שוה פניה, בידים וביגיעה מעט מעט, ואל מי תדמיוני ותשוו, מה אשוה לך, פעולה פשוטה ובמאמר לבד. שלח, המשליח מניה שיוזק מי שדרכו להזיק: הנני משליח בך וכו' את הערוב; ומשלח עושה שיוזק מי שאין דרכו להזיק: ושן בהמות אשלח בם; או שיעשה שיוזק במקום מיוחד מי שאין דרכו להזיק באותו מקום,

בגון וטבות טבח והכן, ויכינו את המנחה, והכינו את אשר יביאו, אל המקום אשר הכינותי, והכן לי בזה שבעה פרים, הכינו לכם צדה, על העץ אשר הכין לו; והנה המכין הוא באמת מפעיל כלומר גורם הפעולה, כי יתקן הכל באופן שיכשר לעשות פעולתו. כזב, המכזב אומר כזב, והמכזיב עושה חברו כזבן: ואם לא אפוא מי יכזיבני. כעס, המכעיס גורם לאחר שיכעס, והמכעס עושה השתדלותו אפילו לא עלתה בידו: הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם, השתדלו להכעיסני ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם, עד שיכעסו באמת: ואם היה אומר הם הכעיסוני ואני אכעיסם לא היה נראה אלא כהדיוש המתנקם, עכשו אינו אלא כדיין המעניש על רוע הכוונה; וכן וכעסתה צרתה היתה משתדלת בכל יכלתה להכעיסה, ועדיין לא ידענו אם היתה חנה כועסת עד שחזר ואמר מדי עלותה בבית ה' כן תכעיסנה ותבכה ולא תאכל. כתר, כתרו את בנימן הם עצמם הקיפוהו, כי רשע מכתיר את הצדיק, יסובבנהו בעלילות. מות, ממית גורם שימות, ואפשר שימות לאחר זמן; ממותת בידיו, יסיים מיתת המסוכן, כהבדלת רשב"ל בבית האוסף. מרר, וימררו את חייהם בפועל, כי המר שדי לי גרם. נחל, אלה אשר נחל משה בערבות מואב, וכן אלה הנחלות אשר נחלן אלעזר הכהן ויהושע בן נון ענינם שדם בעצמם חלקו הארץ בפועל בין נוחליה, אבל כי אתה תנחיל את העם הזה וחבריו אין ענינם אלא תגרום להם שינחלוה ע"י שתכבוש אותה לפניהם. נכה, המכה פועל ע"י כלי גורם לכלי שינכה כי הכלי עצמו יאמר עליו שנכה, ע"כ והפשתה והשעורה נכתה שהברד נכה אותן אלא שמרוב ההרגל בלשון הכה ישתמשו בו גם במקום שהיה ראוי לומר נכה, ע"כ כתוב הכה הברד. נתק, וינתק את היתרים בידים, עד התיקנו אותם מן העיר גרמא. סתר, המסתיר נותן במקום סתר, הוא גורם שיהיה הדבר נסתר ואיננו הוא עצמו פועל ההסתר, כי המקום הוא הפועל האמתי שבו הדבר מסתמר והמקום יקרא מסתיר: סתרי נדחים נודד אל תגלי יגורו בך נדחי מואב הוי סתר למו, כנגד המקום עצמו הדבור מוסב. עור, מעורר בפועל ובידים: והוא עורר את חניתו, וכן ועורר עליו ה' צבאות שוט, שיהיה השוט יוצא מדרך הטבע אשר יאמר עליו אצבע אלהים הוא; מעיר גורם התעוררות באיזה דרך שיהיה: העירותי מצפון, אם תעירו ואם תעוררו שלא תגרמו ההתעוררות כ"ש שלא תפעל זה בידים. עשר, הלוקח העשירית יקרא עושר: צאנכם יעשור; המתעסק בהפרשת העשירית (אשר הוא מלאכה ארוכה) יקרא מעשר: עשר אעשרנו לך; והנותן העשירית לפני חברו ומניח לו שיקחנה לו וגורם לו שיעשור הוא יקרא מעשר בהפעיל, וזה טעם כי תכלה לעשר לא שישלים ההפרשה אלא שישלים הנתינה וההוצאה מביתו, וכן והיה הכהן בן אהרן עם הלויים בעשר הלויים ענינו כי כשיתנו המעשר אל הלויים יהיה גם הכהן נחשב כלוי ויקבלנו גם הוא. פוץ, וכפטיש יפוצץ סלע, הפטיש הוא הפועל בלא אמצעי; ויפץ ה' אותם משם, גרם. פור, אתה פוררת בעוזך ים, בפועל ממש; ה' הפיר עצת גוים, גרם. פלט, מפלטי מאויבי הוא המתעסק בהצלה; ויפליט ואין מציל, הוא האריה המניח לטרפו שימלט מעצמו כדי לצחק בו כפירוש רשב"ל במליצת ישורון, וכן ותסג ולא תפליט ואשר תפלט לחרב אתן, הולך

ה' כי אמנם אם לפעמים הוגה אם גרם לאדם תוגה בדרך השתלשלות הלא ירחם כרוב חסדיו כי לא ענה מדבו לאהבתו הרע ויגה בני איש בידיו בעצם ובסבה ראשונה להיותו פועל הרעות, לא כן אלא הוגה בסבה רחוקה ולא ייגה בני איש ולא ידכה תחת רגליו כל אסירי ארץ ולא יטה משפטו של גבר אשר הוא נגד עליון, כלומר מי שהוא מושגח מה' לא יטה ה' משפטו אך לעות אדם בריבו ה' לא ראה אינו אלא מהסתרת פניו וחלילה שיעוות ריבו אם היה נכח פניו, ודא נמשך עוות הדין אלא מפני שה' לא ראה, הן אמת כי סוף סוף מי זה אמר ותהי זה' לא צוה ! מי זה אמר דבר כגון להרע לחברו ועלתה בידו ברתי אם ה' לא צוה ? שהרי הוא סבה ראשונה לכל הדברים אבל עם כל זה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב שבני אדם עושים ולפיכך מה יתאונן אדם חי שהוא חי ולא דומם ואין מעשיו מוכרחים אלא שסוף סוף בדרך השתלשלות יסובבו מעשינו והרע שבני אדם עושים אלו לאלו הוא יוצא מהסתרת פניו כי יזנה ה', ע"כ הקדים כי לא יזנה לעולם, כך נראית כוונתו לפי המשך דבריו, וכן הוא מסיים ככות בענן לך וכו' עד ישקף וירא וכו', וכיוצא בזה אמר בתחלת הקינה אותי נהג ויולך חושך ולא אור כלומר בהסתרת פנים, וכן אמר שם גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי, וכן אמר בסוף הקינות למה לנצח תשכחנו.

יגע, אל תיגע שמה את כל העם בפיעל, הוגעתם את ה' גרמא. ידע, ידעת השחר מקומו בפועל ממש לא בדברים בדרך שמודיעין לבן אדם, כי המודיע דבר לבן אדם אינו פועל בו הידיעה בידיו, אלא גורם בדבריו שמאליה תבא בלבו, אבל ידעת השחר ענינו אם אתה בידך שמת בטבעו שידע מקומו. יחל, שני מיני תוחלת והמתנה יש: יש המתנה שאינה גורמת לאחר שיעשה שום דבר. כגון המצפה למטר שאין תוחלתו מביאה אותו, וזה נקרא מיחל: ויחלו כמטר לי; ויש ממתין ונמנע מלפעול ומניח שיפעל בתוך כך חברו, כגון השותק ועל ידי כן חברו מדבר, וזה נקרא מוחיל מפני שגורם לאחר שיפעל: והוחלתי לדבריהם, ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו ואהי כאיש אשר לא שומע וכו' כי לך ה' הוחלתי אתה תענה, וכן והנה אנכי יורד אליך להעלות עולות לזבח זבחי שלמים שבעת ימים תוחל עד בואי אליך, תתעכב מלהקריב להניח לי שאקריב אני, וכן לא כן אוחילה לפניך לא טוב שאאריך לפניך ואמתין עד שתלך אתה ותכהו. ילד, המילדת פועלת הלידה בידיה, והמוליד גורם הלידה, זה סבה רחוקה. וזו סבה קרובה. ירש, כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל, בפועל בסבה קרובה: ה' מוריש ומעשיר גורם ע"י אמצעיים. ישב, וישבו טירותיהם בך, בידים; מושיב גורם כי אין מושיבין האדם בידים. ישר, ישרו בערבה מסלה לאלהינו, בידים, וכן מיושר על המחוקק; לא כן ועפעפך יישירו נגדך, עפעפך יגרמו שתהיה דרכך ישרה, וכן הישר לפני דרכך, גרם. כון, שתי הוראות למלת נכון, פעמים תרגומה, *solido, stabile* כגון והנה אמת נכון הדבר, ותכון מלכותו מאד, ופעמים הוראתה *pronto, disposto, conveniente* כגון הכון לקראת אלהיך, נכוננו ללצים שפטים, והנה הפיעל על ההוראה הראשונה, כגון מקדש ה' כוננו ידיך, תבנה ותכונן עיר סיוחן, הוא עשך ויכוננך, ועל נהרות יכוננה, ויכוננו עיר מושב, כוננת ארץ ותעמוד, וההפעיל על ההוראה השניה,

החדשים הצריכים לבישולו יהיה הפרי בכורים. בער, ובער עליה הכהן עצים, ישגיה עליהם כל היום, המבעיר את הבערה התחיל בפעולה ומאליה נשלמה. ורשב"ל ראה בחכמתו ההבדל הזה וחשב היותו הוא עצמו ההבדל העצמי והכללי שבין כל פיעל והפעיל, ודבריו קרובים אל האמת ואינם עצם האמת. כי יבער איש שדה או כרם יגרום ע"י אחרים ע"י ששלה את בעירו ובער בפועל בשדה אחר. ברר, רוח צה שפיים במדבר דרך בת עמי לא לזרות ולא להבר, הרוח אינו בורר אוכל מתוך פסולת אלא שמתוך נשיבתו האוכל מתברר מאליו (אך הברו החצים טעמו האברו), לא כן לברר וללבן שהוא בפועל ובידים. גאל, במה גאלנוך הוא בדעת וכוונה שנתכוונו מתחלה לכך; וכל מלבושי אגאלתי גרמא בלבד שלא במתכוון. גדל, בנים גדלתי מעט מעט, ותגדל חסדך פעולה פשוטה. גלל, וגלגלתיך מן הסלעים מעט מעט, ויגל את האבן פעולה פשוטה. זכך וזכה, והזכותי בבור כפי הוא גרמא ע"י פעולת הבורית המזככת, לא כן במה יזכה נער, מי יאמר זכיתי לבי שאין שם אמצעי. חזק, פעולה פשוטה ופתאומית (והחזיקה במבושיו מחזיק באזני כלב), מחזק פעולה נעשית מעט מעט (ויתדותיך חזקי לא חזקו הכהנים את בדק הבית). חטא, מחטיא גרמא בנויקין, מחטא מתעסק בידיו בטהרתו. חיה, חיה יאמר על ההתעסקות בשמירת חיי זולתו (*conservar in vita*), כגון ואותך יחיו, ותחיין את הילדים, החייתם כל נקבה, אשר חיו מנשי יבש גלעד, החכמה תחיה בעליה, ונחיה סוס ופרד, אם יהיוני נחיה (שיפרנסונו), יתומיך אני אחיה, ואתה מחיה את כלם, לפעמים על נתינת החיים בהחלט (*dar la vita*), כגון לחיות זרע על פני כל הארץ, ונחיה מאבינו זרע, אני אמית ואחיה, החיה יאמר על הפודה ממות ומציל מן הסכנה בלי שיתעסק אח"כ בשמירתו, כגון להחיות את נפשי, ואותה החייתי, והחייתם את אבי, ומלא החבל להחיות, וכן האלהים אני להמית ולהחיות להסיר חולי מסוכן, ומה שכתוב וזה בנה אשר החיה אלישע אעפ"י שמת היה והוא חיה אותו הטעם כי הנביא הוא גורם התחיה אבל איננו הוא המחיה כי ה' לבדו יחיה המתים. חכם, וזקניו יחכם מתעסק להשיבם חכמים. עדות ה' נאמנה מחכימת פתי גורמת שמאליו יחכם, שיעשה מעשה חכמה, כי שומר תורה לא יעשה מה שהוא מתנגד אל החכמה. חלה, ואת תחלוואיה אשר חלה ה' בה כביכול כאילו עצמו עסק בזה, והטעם שהם תחלוואים היוצאים ממנהגו של עולם; לא כן וה' חפץ דכאו החרי שענינו גרם לו חלאים ע"י הטבע גורמת. חלף, המחליף לבושו לוקח לו לבוש חדש ומניח לאחר שיחלוף ויכלה: כלבוש תחליפם ויחלופו וכן והטהרו (טבלו במים ובעודכם ערומים) והחליפו שמלותיכם; אבל ויחלף שמלותיו לבוש היה ופישט אותן שעליו ולבש אחרות, והנה המחלף פועל בידים והמחליף גורם בלבד בהמנעות מללבוש הבגד הישן. חסר, ומשקה צמא יחסיר הניח שיחסר (*lasciar mancare*) ותחסרהו מעט מאלהים עשית שיהיה חסר. יבש, גוער בים ויבשהו (שהוא במקום וייבשהו) כוונתו כי בגערותו בלבד פעל בו היובש, וכן ורוח נכאה תיבש גרם יבש הפועלת ממש, אבל הוביש אין הכוונה בו אלא שגרם. יגה, עשה אזניך כאפרכסת לשמוע סוד גדול מופלא ומכוסה שרמזו ירמיהו הנביא בקינותיו ע"י שהשתמש בשרש הזה פעם בהפעיל ופעם בפיעל. אמר כי לא יזנח לעולם

פעולה אלא תכונה טבעית או מקרה טבע, כגון מפרים פרסה ענינו שיש לו פרסה, מרבה רגלים שיש לו רגלים הרבה, יאבר נץ שיש לו אברה, הבשילו אשכולותיה ענבים שהיו באשכולותיה ענבים מבושלים, וכן ויהי איש מצליח, ויהי בהקשותה בלדתה, עמדתי מרעיד, כל אלה אין בהם הוראת ההפעיל רק כן הוא מנהג הלשון. עקר הנחת בנין הפעיל להורות על הגורם המעשה בלי שיתעסק בו הוא מעצמו מהחל עד כלה, וזה אם כשעשהו ע"י אחרים שיאמר להם עשו ויעשו, ואם שהוא עצמו יתחיל בו והשלמת הפעולה תבא מאליה, ואם שהוא עצמו יעשה דבר יהיה הדבר ההוא סבה שתרכב ממנה דבר אחר יהיה הדבר ההוא המשתרבה מכוון מאתו או בלתי מכוון מאתו, ואם שיפעל דבר בחברו וחברו ישלים מאליו. כל שרש הבא בהפעיל ובא ג"כ בפועל וענין אחד לו בשני הבנינים אז הפועל שהנחתו לחזק יורה בו על העושה הפעולה בידים ועוסק בה מראשה לסופה ובכוונה פרטית, ואם שיפעול דבר בחברו ויצטרך להחל ולכלות הוא עצמו כי חברו ימאן להתפעל מאליו כלל, ואם שני הבנינים יורו בשוה על פעולה בידים אז יורה ההפעיל על פעולה אחת פשוטה, והפועל על פעולה הנעשית מעט מעט. גם פועל א' בעצמו יקרא מפעיל כשהכוונה להודיע שהוא הגורם, ויקרא מפעיל כשהכוונה להודיע כי הוא ממש הפועל בידיו; ובפעולות האלהיות ישתמשו בהפעיל כשאין הכוונה אלא שהוא הגורם, ובפועל כשהכוונה להורות שהפעולה יוצאה מהמנהג הטבעי ואצבע אלהים היא; גם יבא הפועל בבחינת הפעולה וההפעיל בבחינת היוצא מן הפעולה. אבד האביד, המאבד מאבד בידים: אבד תאבדון את כל המקומות; המאבד גורם ע"י אחרים: לתת אותנו ביד האמורי להאבידנו, או גורם שיאבד מאליו: ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם מתחת השמים, תגרום להם שיאבד שמם על ידי שתכריתם לא שתתעסק בידך לאבד את שמם רק הוא דבר הנמשך מאליו, לא כן ואבדתם את שמם מן המקום ההוא כי מצוה להחליף שם המקום בשם אחר כקבלת רבותינו, ומכאן אמרו (שבת ק"ך) ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלהיכם עשייה הוא דאסור גרמא שרי, כלומר מדלא כתיב והאבדתם. בהל, ויבהילו להביא את המן, השליחים הבהילוהו וגם הוא התפעל מעצמו ונבהל לבוא אל המלך ברצון לבו; וכן והנה הוא מצורע במצחו יבהילו משם וגם הוא נדחף לצאת; לא כן ליראם ולבהלם, ויבהלך פחד פתאום, ובסופתך תבהלם, בכל אלה אין הנבהל מתפעל כלל ברצונו אלא בעל כרחו, וכן פרעה נכה אמר ואלהים אמר לבהלני, לומר שאינו אלא מוכרח. בכר, המבכירה היולדת בן בכור היא פועלת עמו, כי גם הילד מסייע בדבר בצאתו מרחם אמו (partorire il primogenito), אבל המבכר (לא יוכל לבכר את בן האהובה) הוא הגוזר על אחד מבניו אשר כבר נולד שיהיה נקרא בכור, ופעולה זאת כלה תלויה באב ואין הבן מסייע עמו כלל (riconoscere primogenito), וכן אך בכור אשר יבוכר לה' בבהמה, פירושו לדעתי בכור שהוא ראוי לבכר אותו לה', שראוי לקונהו שיגזור אומר היותו בכור כדי שעם זה יהיה לה', ומלות אשר יבוכר דה' הן כמו מאמר מוסגר: אך בכור (אשר אמנם ידוע כי מצוה לבכר אותו לה') אם הוא מן הבהמה לא יקדיש איש אותו; אבל לחדשיו יבכר לדעתי איננו מענין זה רק הוא פועל עומד: לא יתום פריו כי אם לחדשיו יבכר כשישלמו לו

אלא קול דברים; הנה כה עשו אבותינו המדקדקים שמסרו לנו דרך כלל כי הפיעל לחזק ולהתמיד בלי שיודיעונו כלל פרטי הוראתו בכל שרש ושרש, ואם כן מה הועילונו? ההיה עד היום אדם שידע אימתי נכתוב חובק ואימתי מחבק, אימתי מושש ואימתי ממשש, אימתי נואפת ואימתי מנאפת, אימתי נושק ואימתי מנשק, אימתי סתם ואימתי סתם, אימתי רבוע ואימתי מרובע, אימתי רופא ואימתי מרפא?

הללא צורך עמל ש"ד להבדיל בכר השרשים האלה בין קל לפיעל? ההיה אדם שקדמו? לא כן אבי כי הוא הראשון שים ימינך על ראשו וברכהו על עמל נפשו, והסתכל בשרש תכן אשר הנהתיו פרוץ כמו רוח צפון, המצאת עדיין ידיך ורגליך להבדיל בו בין קל לפיעל? מה שאמרתי שאין תועלת בחקירה על השרשים אשר בפיעל ובלא קל אמת אמרתי, יען וביען זה דרכי מעולם להבדיל בין החקירות שאינן אלא מפני *curiosità* בעלמא ובין החקירות העושות פירות, ורגיל אני לעזוב את הראשונות ולעסוק בשניות; לדוגמא כשאלמד מה בין רפא לרפא אדע דבר חדש

אשר בידיעתו תועלת, כי אז אבין מקראות הרבה יותר בדיוק שאוכל להלול ולשבוה בבנין קל. לפיכך אני בוחר לצמצם זמני ולהניח החקירות האלה אל האנשים אשר לא ייגעו כמוני וכמוך לתועלת בני עמם כי אם להראות חריפותם. גן נעול איננו בידי ואולי בקרב הימים אמצאנו, ובתוך כך אשים לפניך מה שנראה לי בהבדלת פיעל והפעיל, ואציע תחלה שתי הצעות:

"הצעה ראשונה" נחי עי"ן יו"ד בנין קל שלהם מתדמה בתארו בזמן העתיד לעתיד בנין הפעיל, כגון יאיץ יגיל ידן יזיד יחיל יכיל ילין ימיש יציץ יקיא יריב יריד ישית ישים ישיר ישיש ישיח, כל אלה מן הקל ותארם כתאר הפעיל, ויש מהם שפעמים הם באמת מן ההפעיל בלי שישתנה תארם כלל ממה שהוא בקל, כגון ימיש אשר הוא פעם קל ופעם הפעיל, פעם עומד ופעם יוצא, לא ימיש מתוך האהל קל ועומד, לא תמישו משם צוארותיכם הפעיל ויוצא, ומפני שהיה הקל בשרשים האלה מתדמה בתארו אל ההפעיל נמשכו מזה מדקדקים רבים לחשוב שאין בהם קל אלא הפעיל, ואם גדולים המדקדקים טעו בזה אין הדבר רחוק שגם רבים מהעברים הקדמונים בעלי הלשון טעו גם המה בזה וחשבו הקל בשרשים האלה כאלו הוא הפעיל, ונשתרבב מזה כי מן יקיא אמרו והקאותו כי חשבו יקיא הפעיל ממש, וכן מן יכיל אמרו להכיל, ומן יריב אמרו מריביו, ומן יזיד אמרו הזידו עליהם, ומן ישים אמרו משים, וכל אלה שבושים, ואין לנו לבקש שום הפרש בין כאשר קאה את הגוי שהוא מן הקל ובין והקאותו שהוא מן ההפעיל, כי באמת אין והקאותו אלא מלה משמשת, וכן כל רעותיה. והיה ג"כ בין הקדמונים בעלי הלשון מי שבלל שני הבנינים כאחד ועשה מהם תערובת, ואמר בינותי ריבות שאינם לא קל ולא הפעיל, שאם הם מן הקל הנה היל"ל בנתי רבת, ואם הפעיל הנה חסרה ה"א הבנין והיה לנו לומר הבינותי הריבות, אלא שאין אלו אלא מלות שנשתבשו בפי עם הארץ, וכשבאו בעלי כתבי הקדש לכתוב ספריהם נמשכו במלות אלו אחר ההמון, ואמרו אותן כמו שהיו בני דורם רגילים לאומרן, כי בעיני הלשון אין לך אלא מנהג שבימך כידוע, ואף גם זאת לא תמצא שום אחת מהמלות המשובשות האלה בדברים הנאמרים בנבואה.

"הצעה שניה" פעמים שיבא הפעיל בלי שיוורה לא על פעולה ולא על גרמת

המנעך מכתוב אין לתמוה, יען דיו שלך גבוה מעל גבוה, עשוי הוא לכתובת ספרי תורות, ואסור להללו בכתובת אגרות, וכשירדתי לעומק הענין הזה אז אורו עיני, ואברך את ה' אשר העמידני על הטעם האמתי, אשר בעבורו אין תשובה לאגרותי, והנני קופץ ונשבע, בצבאות או באידות ובכל הולך על ארבע, כי עוד כל ימי הארץ לא אבקש ממך ידידי, לא כתב ודא מענה לכתב ידי, אבל דבר שאין תלוי בכתובה, לית קן בה, כי עשה תעשה את כל אשר תוכל יכול, כי לא נדרתי הנאה ממך מכל וכל, ועתה דע ידידי כי השרמתי פירוש קהלת ועתה אורתי חלצי להעתיקו ולהרחיב בו הרבור די טחסורו, וכבר כתבתי הקדמה ארוכה, בארתי בה על מה אדני פירושי נוסדו, ודחיתי בראיות היות הספר לשלמה, ומפני שאני נותן בפי קהלת דברים אשר לא יתכנו, ראיתי כי מוטל עלי לברר וללבן איך פירושי לבדו הוא משמעות הכתוב, ושדברי המפרשים אינם מתישבים כלל על פשוטו של מקרא, ודא אוכל לעשות הדבר הזה בשלמות אם לא יהיה לפני גם פירוש רמב"ן, וכבר ראיתי בבית ר' מאיר קצור פירוש רמב"ן בחומש נתה"ש, ושם ראיתי כתובים רבים הוא מפרשם כדרכי, והם רוב המקראות שאין להם ענין רק על דעת בעלי הגזרה, אך המקראות שאין להם ענין רק על דעת הכופרים בהשאות הנפש הוא מעוות אותם בדרך עקלתון, וצריך אני לראות דבריו בשלמות כדי להשיב עליהם ולברר פשוטי הכתובים, כי אמנם הרבה יותר מדי עמד ס' קהלת בלא שום פירוש הדורך נתיבות הפשט. לכן שאלתי ובקשתי שמואל לשלוח לי בלא עכוב את פירוש רמב"ן אשר אתך, והיה כאשר אשיבהו אליך אשלח אליך גם פירושי ותמצא מרגוע לנפשך החכמה אשר נואשה מראות עוד פירוש מספיק על קהלת, ושמואל שלום, ובית שמואל שלום כחפץ.

טריאסטי כ"א אדר ראשון יברכך ה' וישמרכה לפ"ק

אוהבך אהבת עולם

שר"ד

Nr. XXIX

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 30 P. Jemier livre de mémoires 47.

13. 3. 1821.

ט' אדר שני התקפ"א

לידידי ליש"ד שלום

האומר דבר דרך כלל ולא יהוש לבאר הכלל ההוא בכך פרט מפרטיו, הוא דא אמר כלום, והשומע ממנו לא למד כלום, מפני שאין למדין מן הכללות (אדמלא שיהיה הכלל ההוא ברור כל כך מעצמו כי כל שומעו יוכל לישבו בכל פרטיו בלא יגיעה), והאומר דבר בדרך הזה הוא מלא גאווה וריק מהכמה המתכוון לבהל שומעיו שיחשבו כי דבר גדול הודיעם, וכשיראו כי לא למדו דבר יתלו החסרון בעצמם, ולא ידעו כי אין המורה יודע דבר יותר מהם ושלא אמר להם

הרגילות. שטח, קראתיך ה' בכל יום שטחתי אליך כפי על הרגילות. שנא, הפיעל על ההתמדה הנעשית טבע שני, הלא משנאיך ה' אשנא. שסע, הפיעל לחוק ושוסעת שסע בטבע, ושסע אותו בחזקת היד. שקר, הפיעל על ההרגל, אם תשקור לי אפילו פעם, בנים לא ישקרו אינם רגילים בכך, וכן ורא תשקרו אל תהיו רגילים בכך, כי אין השקר אסור בהחלט, כי לפעמים הוא משובח, וכן ולא אשקר באמונתי, לא אעשה עצמי שקרן לעיני הבריות. תכן, לא יתכן לי להבדיל בין תוכן לתכן הואיל ובאמת אין ענין השרש הזה בכללו ידוע לי כלל, ואין ספק כי יש חידוק בין תוכן לבות לאנכי תכנתי עמודיה, אלא שעדיין לא אבין לא זה ולא זה. תלה, הפיעל מורה בו על המשך התלייה והתמדתה, שלטיהם תלו על חומותיך סביב, קבעו אותם שם לנוי לא תליית עראי. תפר, למתפרות כסתות רגילות בכך. תפש, שממית בידים תתפש הוא הקוף הרגיל לתפוש בידיו כל דבר שיראה.

מעתי נשאר לי להבדיל בין קל להפעיל ובין פיעל להפעיל, וזה יהיה ענין אגרת אחרת; ועוד נשאר להבדיל בין נפעל להתפעל, והוא דבר שעדיין לא שמתי רבי עדיו כלל, ואתה אמרת כי יש לך בו דברים ואקבלם בשמחה. טובה כפולה ומכופלת לך על דבר האגרת המלאה לה חן וחסד אשר כתבת לי, וגם כי מנעני ה' מהיות קרוב אליך ומהתענג בחברתך ובהברת ספריך הנני מצרף מחשבה טובה ואחזיק לך טובה כל ימי חיי על רוח נדיבתך, וכאשר ארבה לשבת רחוק ממך כן תרבה וכן תפרוץ להיות קשורה בנפשך נפש.

טריאסטי ז' אדר ראשון אני אפרש לפ"ק

אוהבך אהבת עולם

שד"ל

XXVIII

An S. V. Lolli

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 29 Preimier livre de mémoires 47.

23. 2. 1821.

כ"א אדר ראשון התקפ"א

שדבה"ל אל שחבד"ל שלום ושמחה

מפי השמועה למדו, טב למיתב טן דו, כי אין לך אדם שיהיה שלם בהחלט, ומהיות בו חסרון קטון או גדול לא ימלט, וסוף סוף אם יש לו חותם שוקע לא יהיה לו חותם בולט, ובהצטרפו דבת זוגו אז יקנה שלמות חדשה, בהקבץ יחדו מדות האיש ומדות האשה, אז ימצאו כל ההפכים בנושא אחד, לאות כי טובים השנים מן האחד. והנה נא שמעתי מפי השמועה, כי באת אל המנוחה ואר המרגעה, כי באת בית איש חסין, ותקח לך אשה מבנות בעלי תריסין, היא תשא הוד, כי יפה היא מאד, ואני שמעתי ולא אאמין, ידעתי כי ההמון יאמר פעמים רבות על שמאל שהוא ימין, ולמה אאמין לדברי השמועה טרם אשמע עדות אחרת, וטרם תודיעני הדבר באגרת? שבת וראיתי כי על

שמפרש והולך והצרותי להם, או שהוא זורק האבן מן הקלע אחר שכבר ניתנה בקלע, כגון קולע באבן אל השערה, כי באמרו באבן הורה שכבר האבן בקלע ואינה מחוסרת אלא זריקה, ואם לא כן היל"ל קולע אבן, והמקלע עושה שתי פעולות, ואת נפש אויבך יקלענה. קצין, הפיער על כפל הקציות, וקצין פתילים. קשר, גם כאן הפיעל על רוב הקשירות, ותקשרים ככלה, לא כולם בקשר אחד, אלא זה קשור במקום אחד וזה במקום אחר. רבע, רבוע *parallelogrammo*, אמה ארכו ואמה רחבו רבוע ענינו *quadrato* שארכו כרחבו, הנה המלה אך למותר כי כבר אמר אמה ארכו ואמה רחבו, רק ענין רבוע שתהיין בו ד' זוויות נצבות ולא יהיה *romboide*, וכן וכל הפתחים והמזוזות רבועים שלא יהיה כמין כיפה אך מרובעים ממש אין דרך הפתחים להיות כן. רדף, הפיעל לחזק, ורדפה את מאהביה. רחף, רחפו כל עצמותי פעם א', על גוזליו ירחף התמדה. רנן, וירא כל העם וירנו רנה אחת, אף גילת ורנן רננות רבות. רפא, מקץ שבעים שרשים שהוצרכנו להבדיל בהם לדעתנו בין קל לפיעל, כי הקדמונים אשר הם לבדם היו חכמים לא השפירו מעלתם עד לדבר כאלה; הנה הגענו אל השרש אשר זכה שיפנה אחד מן הראשונים להבדיל בו בין שני הבנינים, הלא הוא ר' בחיי אשר בפרשת משפטים על ורפא ירפא כתב לאמר: כל רפואה בבשר ודם לא מצאנוה בכל הכתובים כי אם בדגש, וכן רפאנו את בבל ולא נרפאת, אבל בקב"ה ברפה, והוא שכתוב רפאני ה' וארפא, וכתוב הרופא לשבורי לב, ארפא משובותם, וירפא אלהים את אבימלך, כי אני ה' רופאך; והטעם בזה כי הרפואה בבשר ודם אינה אלא ע"י צער וטרח, והוא שיסבול את הסם או המשקה המר, אבל רפואה של הקב"ה בנחת אין שם צער כלל כי ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה, ע"כ. והנה עם כי דבריו סביבות האמת יסובו הנה אין תקופתם סביבותיה רק בתנועה יוצאה מרכז, וקרובה דעתו אל האמת ואיננה האמת בעצמה; והאמת הגמורה כי רפא בקר יורה על הסרת החולי באיזה דרך שיהיה (*risanare, guarire*), ויפול ג"כ בבשר ודם בזמן שיעלה בידם להבריא את החולה, כגון עת להרוג ועת לרפוא, מי ירפא לך, ושב ורפא לו (הוא ירפא את עצמו), והוא לא יוכל לרפוא להם, ומקבל פעולת הסרת החולי נקרא נרפא, והפיעל יבא בזה על חזק הפעולה ויורה על ההתעסקות וההשתדלות ברפואת החולה בין שתועיל בין שלא תועיל (*medicare, curare*), ויפול בבשר ודם וגם בקב"ה בזמן שלא יסיר החולי במאמרו בלבד, אך ירצה להשתמש גם כן באחד ממעשי בראשית, כגון ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר ה' רפאתי למים האלה, והמקבד דפעולה יקרא מתרפא, ולא כל מתרפא נרפא *Non omnes qui curantur* *convalescunt*. רצה, הפיעל בו עד הרגילות, בן המרצה. רצין, הפיעל על רבוי הרציצות, רצין עזב דלים, רצצת ראשי לויתן, וירצין אכא מן העם. רקד, הפיעל על ההתמדה, ושעירים ירקדו שם, ומרכבה מרקדה. רקע, הפיעל לרבוי הרקיעות, רוקע הארץ רקיעה אחת, וירקעו את פחי הזהב רקיעות הרבה. שאל, הפיעל לחזק ורהכפיל, ונוע ינועו בניו ושאלו, שאלו ישאלו באבל. שדר, הפיעל לחזק, משדר אב. שוט, הפיעל לחזק, עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ. שיר, קדמו שרים אחר נוגנים פעם א', הימן המשורר, קול ישורר בחלון על

אלא שרצה הכתוב לזווג המליצה עם הבאה אחריה ויבכו איש את רעהו, כדי שתהיה מליצת עד דוד הגדיל חוזרת על שתיהן כדעת בער הטעמים. נתן, ונתצתם את מזבחותם הפיעל לחזק. נתן, הנחת השרש הזה על פירוק חבור, אלא שהקל יורה על פירוק חיבור אחד, כגון משם אתקנך, ונתקנוהו מן העיר, והפיעל על פירוק חיבורים רבים, כגון ומוסרותיך אנתק, כי המוסרות מורכבות מחוליות הרבה. נתר, ויתר ממקומו דלוג אחד, לנתר בהן על הארץ מורה על הרגילות. סבב, הבנין המרובע מורה בו על הכפר וההתמדה, יסובבוה על חומותיה, יסובבנהו יבוננהו. סגר, הפיעל לחזק, סוגרת ומסוגרת, כיוצא בו בלשון חכמים כפולה ומכופלת בטלין ומבוטלין. סמך, הפיעל גם בזה לחזק ולהפליג, כענין סמכוני באשיות. סקל, כל סקילה זריקת אבנים, והפיעל בו לחזק שזורק יותר בכח ויותר למרחוק: ויעזקהו ויסקלהו, סקלו מאבן, זריקת האבנים למרחוק, וכן ויסקל באבנים את דוד למרחוק, כי מרחוק היה עומד, כי מפחד היה. סתם, ענינו בקל נתינת מסך על דבר, כגון סתם תפילתי, ובפיעל בו על חזק הפעולה, ומורה סתימת החלל כלו ממעל למטה, סתמום פלשתים וימלאום עפר, ואם היה אומר סתמום היה משמע שנתנו אבן על פיהם. עוף, מעופף ענינו רגיל לעוף, וכן "עצב, ולא עצבו אביו אפילו פעם, כל היום דברי יעצבו בתמידות. עקר, לעקור נטוע, עקירה אחת, עקרו שור, עקירה כפולה בארבע רגליו. פגש, יומם יפגשו חישך יורה על הכפל, חושך ימצאו בכל מקום. פחד, הקל שבא עליו פחד פתאום, והפיעל מורה על ההתמדה שהוא מביא פחד בלבו ברצונו בכל עת אפילו בלא סבה אמתית (ע' פתח עינים ח"א דף ש' ע"א), אשרי אדם מפחד תמיד, ותפחד תמיד כל היום. פסח, ויפסחו על המזבח, כפל והתמדה. פרש, במקלל לפרוש להם, כי לא ידעו מדינו כלום, ובמקושיש כי לא פורש, כלומר שלא נתפרש היטב באיזו מיתה יומת והפיעל לחזק. פרש, הפיעל על הכפל והרגילות: פרשתי ידי כל היום אל עם סורר. פשק, ותפישקי רגליך לחזק לרוב ההרחבה. פתח, גם בו הפיעל לחזק, ומורה עד עמל המלאכה שהיא קשה מפתחת הדלת: ויפתח הגמלים, יפתח וישדר אדמתו, וכן יורה על הפתיחה הנעשית מעט מעט, פתח הסמדר, וכן על ההתמדה, כמו ופתחו שעריך תמיד והוא יוצא. צור, לצורר נפשות עד הרגילות. צחק, צחוק בקל פעולה פתאומית וטבעית (ridere), ובפיעל היא חזקה ממנה ונמשכת יותר ממנה (scherzare). צמח, צימח מורה על חזק הצמיחה ורבויה, ושערך צמח, ויחל שער ראשו לצמח, עד יצמח זקנכם. צמת, צמתו בבור חי, הפעולה נשלמת בפעם אחת, צמתתני קנאתי, מעט מעט בזמן מרובה, והפיעל על ההתמדה. צעק, והוא מצעק אבי אבי, הפיעל על כפל הצעקה והתמדתה (andava selamando). צפה, הפיעל על התמדת הצפייה, כי כל מצפה הוא צופה כל רגע לדעת אם בא הדבר המקווה. קבץ, הפיעל על רוב הקבוצין. קבר, הפיעל על כפל הפעולה והתמדתה, ונציים מקברים, וכן שמה קובר אברהם ושרה אשתו להורות שלא נקברו פעם א' אלא זה אחר זה, לא כן יספדו ורא יקברו לדומן על פני האדמה יהיו, כי לרבו המתים אפילו היו נקברים לא היו נקברים אלא כאחד כנהוג במגפות. קדע, הקולע עושה פעולה אחת, והמקלע שתיים, הקולע נותן אבן בקלע, כגון הנני קולע את יושב הארץ שהוא דרך משל, וענינו שישים במקום צר כמו

בן ולא הבן יחבוק אותך, והנה כתוב עת לחבוק, כלומר אפילו לשונאך, ועת לרחוק מחבק אפילו לאוהבך ודוק, אבל על בעל הניקוד תלונותינו בענין חבוק צור. חבש, הפיעל מורה בזה על ההתמדה, כי המנהג בחבורות להחליף הכריכות כשרואין אותן מגואלות בדם ובמורסא. חליץ, כתב רנה"ו: וחלצו לשון הסרה ממקומו, כמו וחלצה נעלו, ונזכר הכבד לפי שחליצת אבנים מן הקיר צריכין כלים, ואין כן חליצת נעל. חפש, גם בזה יורה הפיעל על הכפל וההתמדה: ויחפש בגדול החל ובקטון כלה. חקק, הפיעל יורה על חזק הפעולה ונצחיותה, חקק *incidere*, חקק *scolpire*, חקק *fissare, stabilire*. חקר, ואזן וחקר מורה על חזק החקירה או על ההתמדה בה. חשב, החושב מעלה על לבו מחשבה אחת פשוטה, כגון ואתם חשבתם עלי רעה, והמחשב רבות מחשבות בלבו, והוא מסתכל בדברים הרבה עד שימצא האמת, כגון ואחשבה לדעת זאת. יסד, הקל מורה על היוצא מן הפעולה (*effetto*) בלא השקפה על הפעולה עצמה (*l'azione*), ה' בחכמה יסד ארץ, והבנין הכבד מורה על הפעולה עצמה אשר היה עבודת פרך, כגון ידי זרובבל יסדו הבית. כתת נחש הנחשת וכתתו חרבותיהם לאתים מורה הפיעל באלה על חזק הכתישה. כתב, ומכתבים רגילים לכתוב. לחך, יורה בו הפיעל על חזק הפעולה, כי בלא ספק עתה ילחנו הקהל את כל סביבותינו הוא דבר גדול יותר מלחוד השור את ירק השדה. לטש, יורה בו הפיעל על כפל הפעולה, כתער מלוטש משני צדדיו, וע"כ עושה רמיה. לקט, הפיעל מורה בו על חזק הפעולה; הדברים הנלקטים הם סמוכים זה לזה כלקישת המן, והדברים המלוקטים הם מפוזרים אחד כאן ואחד רחוק ממנו, וילקט נער יהונתן את החצים, ואתם תלוקטו לאחד אחד. מדד, פעולת המודד פעולה פשוטה לדעת שיעור הדבר, פעולת הממדד פעולה כפולה ומכופלת לחלק דבר לחלקים הרבה, אחלקה שכם ועמק סכות אמדד, וימדדם בחבל השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות. מרט, הפיעל מורה בו על חזק הפעולה, כגון ממשך ומרט, וכן תוחלת ממשכה, וכן ומרק ושטף. משיש, גם בזה מורה הפיעל על חזק הפעולה, כי המושש יודע מה הוא הדבר בקירוב אם לא בצמצום, והממשש לא ידע כלום או קרוב לכולם כאשר דנתי לפניך אשתקד באגרת י"ט בכסלו. נאף, מות יומת הנואף אפילו לא חטא רק פעם, האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים רגילה בכך והפיעל על הרגילות. וכן מנגח. נאץ חזק וקשה מן נאץ. נהג בנחת, נהג ביד חזקה, ותנהג את בנותי כשביות חרב. נער, פעולה קלה. גם חצני נעיתי, נער, פעולה גדולה הנעשית ביד חזקה, וינער ה' את מצרים, אבל והיה הישרון כערבה ונוער בשן וכרמל בא בקל להורות על קלות פעולתו יתברך. נקר, הפיעל בו על הכפל, בנקור לכם כל עין ימין, יקרוה עורבי נחל, עין אחת, העיני האנשים ההם תנקר, שתי נקירות. נשא, הפיעל בו לחזק, כי מנשא יותר מן נושא. נשך, וינשכו את העם על הכפל והרגילות. נשק, הפיעל מורה בו על הכפל, הנושק הוא לבדו נושק את חברו, כגון עגלים ישקון, וכל הפה אשר לא נשק לו; והמנשק נושק את חברו וחברו נושק אותו; והנה רחל לא נשקה ליעקב מפני צניעותה, ומשה לא נשק לא לאחיו ולא לחמיו מרוב קדושתו, והנה בדוד ויהונתן כתוב וישקו איש את רעהו, ויכול היה לומר וינשקהו.

בפיעל, וכן בראותנו דבר דבור, ואשה גרושה, ושה פזורה, ולא מצינו פֶּזַר פזרת, וכן שְׂכֻלָּה ולא מצינו שְׂכַל אלא פעל עומד, כל זה וכד הנוהג מנהגו אין לבקש לו טעם, ואין לשאול מה בין חֲכָה לחֲכָה, ובין קָוָה לְקָוָה, ובין דָּבַר לדָּבַר, כי באמת אין אומרים כלל חֲכָה וקָוָה ודָּבַר, אלא חֲכִי וקוֹי ודוֹבַר שמות הזאר בעלמא הם, ואב לכרם ברוך שאין ספק היותו שם התאר ולא פעול; ועתה הנה אנכי בא אליך בעובי הענין.

טבע הדגש לחזק ולהכפיל מבטא האותיות, וכשם שהוא מחזק ומכפיל מבטא האות כך הוא מחזק ומכפיל ענין המלה; הלא תראה בשמות כי המשקלים הדגושים מורים על כפל ורגילות בפעול, כגון גנב דין טבח נגח סבל רגז גאל, כל אלה השמות הונחו על הרגילים במעשה ידוע; והנה כן הבנין הדגוש הנחתו לדרורות כפל פעולה או התמדה ורגילות או חזק והתעסקות או השתדלות.

כל ישרש אהֲבִי מֵאֲהֲבִי הלשון השני לא יאמר רק על אהבת

הנשים כי עזה כמות, והפיעל בו לחזק; אִסַּף מֵאִסַּף גם בזה הפיעל לחזק,

כי האוסף דבר ישמרהו שלא יאבד, אך המאספו ישמרהו גם מן

המזיקין: מאסַּף לכל המחנות, מאסַּף אותי הביתה. אִוֵּרֵב מֵאִוֵּרֵב הפיעל מורה

בזה על ההתמדה: וישימו לו בעלי שכם מארבים, ענינו אורבים תמיד. בָּקַע בָּקַע,

בוקע לשנים, מבקע לחלקים הרבה: ורוח סערות מבקע. גִּנֵּב מִגִּנֵּב, הפיעל לחזק

והשתדלות והתעסקות רבה, ויורה על רוב התחבולות ורוב עזות פנים שהוצרך

בגנבה, כמו ויגנב אבשלום את לב ישראל, ברוב ערמתו; הנני על הנביאים

מגנבי דברי איש מאת רעהו, ברוב עוז פנים, וכמהו כי גנוב גנבתי, והתבונן

במ"ש: כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור וגנב מבית האיש, כי חייב

הוא בפשיעה, והכסף והכלים צריכים השמרה בבית, ואינו פטור אלא אם יגונב

ממנו בתוך ביתו ברוב תחבולות, לכך אמר וגונב, ולכך אמר מבית, אבל בנותן

אל רעהו חמור או שור או שה אמר: ואם גנב יגנב מעמו ישלם לבעליו, כי

בעלי חיים קשה לטמנם בבית, כי צריכים הם ללכת ולרעות בשדה, והנה אם שם

בשדה נגנבו בלא תחבולות רבות אז ישדם, ולכך אמר גנב יגנב, ולכך אמר

מעמו ולא מביתו; זה עומק פשוטן של מקראות, ודרך רז"ל ידועה. דלג מדלג,

הפיעל מורה בזה על הכפל ועל ההתמדה, דולג, דילוג אחד, ומדלג דלוגים הרבה;

וכן בשרש קפץ: הדולג על המפתן, מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות. הֵלֵךְ הֵלֵךְ,

הפיעל מורה בזה על ההתמדה, כי ההולך הולך עד שמגיע למקום אחד המיוחד

ושם יעמוד אבל המהלך אין למהלכו מקום מוגבל: זה תרגומו andare וזה

camminare. הרג, הפיעל מורה בזה על הרגילות, כי עליך הורגנו כל היום.

הרס, הפיעל מורה בו על חזק וכפל הפעולה, וכן בשרש שבר, כי הרס תהרסם

ושבר תשבר מצבותיהם. זבח, הפיעל מורה כאן על הרגילות: על ראשי ההרים

יזבחו. חִבַּק מִחִבַּק, הפיעל מורה כאן על כפל הפעולה, והוא כששני אדם חובקים

זה את זה וזה את זה, והקל מורה כי אחד מהם לבדו חבק את רעהו: את חובקת

זאת מצאתי : הכר נא
את מלי דון בתבונה
ולתקן ולהגיה ולתקן
קום, איש דעת, כי על כן
הראיתך מחשבי
הלאיתך בכתבי +
ויצו אל את ברכתו
אר יצחק ולכל ביתו
כתשוקת אוהב קדום
הוא הבא על החתום
טריאסטי י"ו בטבת היום הזה יום בשורה הוא לפ"ק.

ידידך שד"ר .

Nr. XXVII.

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 28. Premier livre de memoirés 45.

9. 2. 1821.

ז' אדר ראשון התקפ"א

שלום רב לידי ריש"ר ה' ישמרהו ויחיהו ואושר
אם יתמהמה שמואל דוד חכה לו כי לא ישליך הבטחותיו אחר גוו ולא
יתרשל ממלאכה שהטיל על עצמו ולא ישקוט עד אם כלה אותה, אפס כי לא
יחוש לאיהור חדש או חדשים, כי במה נחשב הוא בערך אלפיים שנה שישבה
לשוננו בחשך ובערפל ואין איש שם על לב ? רצית ידידי את דברי על דברת
הבנינים הפעולים, הא כך דברי בענין הבנינים הפועלים, ואבדיל הפעם הזאת בין
קל לפיעל בכל השרשים המשמשים בשני בנינים אלו בענין אחד .
ואולם ידוע תדע כי לא אכנים עצמי כלל בבחינת טעם אל השרשים אשר
באו בפיעל ובלא קל, וזה לשתי סבות, ראשונה כי אין בחקירה הזאת תועלת
כלל בהבנת המקראות, כי מה יסכון גבר אם ידע מדוע בא ענין ההלול והשבח
בפיעל במקום קל ? הלא ידיעת זה וכיוצא בו היא ידיעה שאינה עושה פירות ;
ושניה כי הטעם כללי לכלל זה כבר פירשו בטוב טעם ודעת ר' שלמה הלוי,
והוכיח כי כל זה בא מחמת השרשים האחרים שנגזרו מהם השרשים האלה, כגון
הועיל והורה אין בהם קל כי מן העלה והראה נגזרו, ויוצא מזה כי אין לדברים
האלה שום טעם כללי וא"א להבינם אלא אחד אחד, והדבר ארוך וקשה מאוד,
ואין תועלתו שזה בערך היגיע והעמל הצריך אדיו ; ע"כ אטוש אותו לעת עתה,
ואטוש ג"כ השרשים שענינם בבנין זה מתחלק בהחלט מענינם בבנין אחר, כגון
כחש משמן, וכחש בעמיתו, כי אלו כבר הם נכדלים מעצמם ואינם צריכים
הבדלה, וידיעת טעמי החלופים האלה קשה מאד ואין בה תועלת ; ואציע לפניך
תחלה הצעה אחת : הזמן הבינוני והפעול יש בהם (ובפרט בבנין הקר) בחינת שם
התאר, ולפיכך אין להצטער מאשר נמצא אשרי כל חוכי לו, וקווי ה', וכל
אשר אני דובר אליך, והנני גורש מפניך, וחרפות חורפך, ויוסר לך, ונוגנים,
וארור נוכל, ושוחר טיב בבנין קל, ולא מצינו השרשים האלה רק

רעבונם כטעם ישברו פראים צמאם), וענין הכתוב שבר בת עמי גרם לי להיות גם אני נשבר רב. וזו באמת הוראת ההפעיל כי הוא מורה סבה גורמת ולא סבה פועלת ממש, כאשר יתבאר פעם אחרת. והנה שבר ישראל גרם שבר לירמיה ולא הביאו לו ממש, כי הוא לא ניזוק כלל בגלות, רק הוא ענה מדבו את עצמו ובכל צרתם לו צר.

והנה בגזרת החסרים והכפולים מצאנו שנים עשר עתידים השומרים תמונת ההפעל בלי שימצא בשרשים ההם הפעיל כלל ואלו הן: יוֹאֵר יִדְד יוֹחַר יוֹחַן יִחְקוּ יִפֹּת יִתֵּן יִתֵּן וְהִתֵּשׁ יִקַּח יָקָם יוֹשֵׁד, והמדות הללו היו לשכים בעיני

כל המדקדקים, אבל כל האיש משכיל אשר עם היותו מדקדק הוא ג"כ פילוסוף ולא יחוש כך כך לחומר המלות כמו שיחוש לענין המאמרים הלא יראה בעיניו כי כל המדות האלה אי אפשר שתהיינה מבנין הפעל, מפני שאין ענינן ענין ההפעל כלל כמו שהוכחתי בראש האגרת בענין יָקָם ויִתֵּן, וכן מה טעם אשר יהיה ואשר האור יואר מן ההפעל? *sarà fatto maledire*? וכן חנור וכירים יתן מה איכפת ליה להקב"ה אם יתן אותו בעליו בידיו או יצוה לאחר שיתצנו? וכן היוחל ארץ ביום אחד אין ספק שהוא נגזר מן מחוללך בפועל לא מן החל בהפעיל, וכן יוחן רשע לא נגזר אלא מן מחונן, ואין ענינו כלל שהקב"ה יגרום שאחרים יחוננוהו אלא שהוא עצמו יחוננהו.

לפיכך אני אומר שאין כל אלו אלא פעל גמור לא הפעל כלל, ואעפ"י שאין דרך הפעל לבא בחסרון, הנה מי יאמר לבעל הלשון מה תעשה ונפשו אותה ויעש? והנה י"ב הפעלים הנזכרים שמנה מהם תולדה דפיעל, והן יואר מן המים המאדירים, וידד מן ומתבל ינדרוהו (וכאן נזרקה נבואה מפיו של רד"ק ואמר בשרש נדד: והפעל הכבד ומתבל ינדרוהו ושלא נזכר פועלו ממנו וידד כחזיון לילה, ורא אמר ושדא נזכר פועלו מהנוסף, רק אמר שלא נזכר פועלו ממנו ר"ל מהפעל הכבד של ינדרוהו, הרי הודה שידד פעל, וכן אצל ותתש כתב שהוא מאשר לא הוזכר פועלו מהדגוש כאלו טבע האמת הכריחו לכך) יוחל מן מחוללך, יוחן מן מחונן, יחקו מן מחוקק, יכת מן וכתתו חרבותם, יתן מן ונתצתם, יושד מן משדד אב; והארבעה הנותרים הם פעלים יתומים, וכלם מהמין השני, כלומר שהם באים להורות על יציאת הפעולה לפועל בלא השקפה כלל אל האדם הפועל, כגון ויתן בין השמים ובין הארץ נשאר נתון, וכן יתן את הארץ יתן נחלתו, יתן מים על זרע שלשתם impersonali, והטעם יהיה הנותן מי שיהיה, וכן ותתש בחמה נשארה נתושה בלא שום השקפה על הפועל, וכן יקח נא מעט מים על ידי מי שיהיה, וכן ומת תחת ידו נקום ינקם מצוה על ב"ד שיעשו בו, והוא נאמר בהשקפה אל הפעל, אך אם יום או יומים יעמוד לא יקם בשום פנים על ידי מי שיהיה לא יקבל פעולת הנקימה כלל, וכן שבעתים יקם אינו מצוה רב"ד רק בידי שמים.

וכן אכלו כקש יבש מלא לקלות שרפתם אמר שהם מקבלים השרפה כמעט מבלי שיוכר שהיה שם אש ששרף אותם; וכן שם נפלו פועלי און דחו ולא יכלו קום, מעצמם נפלו כאלו היה מי שדחה אותם, ובאמת לא היה שם דוחה: וכן ומספר חדשיו הצצו כאלו היה מי שחצה אותם; וכן הבישו אל צור הצבתם ואל מקבת בור נקרתם¹ כאלו היה מי שחצב אתכם מן הצור, לא שכך היה, אלא שהבן² בהולדו הוא מקבל פעולה כאבן הנחצבת מן ההר, אלא שהאבן יש לה הוצבין, והנער הולד הוא יוצא ממחצבו מאליו; וכן טרוף טרף יוסף, ענינו קבל פעולת הטריפה אעפ"י שלא נראה ולא נודע הטרוף, מפני שעל הרוב הרועים רואים את החיה הטורפת בהמותיהם, על כן הנפעל בשורש זה מורה שנטרף לעין רואים, כגון אם טרוף יטרף יביאחו עד; וכן בטרם הרים ילדו והם לא יצאי מבטן אמם, וכן כל ילד האמור גם בבני אדם הוא נבדל מן נולד, כי נולד תרגומו fu partorito, והוא נאמר בבחינת הפועל, וילד תרגומו nacque, והוא נאמר בבחינת מקבל הפעולה לבד; הלא תראה ילדו³ להרפה, שאם היה אומר נולדו ובבחינת האם הנה היל"ל נולדו מהרפה לא⁴ להרפה אבל באמרו ילדו שאינו אלא בבחינת היציאה לאויר העולם (nascere) היה זה על ידי מי שיהיה⁵ הנה יפה אמר ילדו להרפה, ומה שמצינו שני בניך הנולדים אין ספק שהוא מקרא קצר וענינו הילדים מאשתך לך, אבל שהזכיר האשה, כי הרפה אשה היא, הנה לא היה יכול לומר נולדו להרפה; וכן ימים יצרו הוא פעל, והכוונה על יצירת אברי העובר בבטן המלאה שהם מקבלים הצורה הנפלאה באין רואה כמו שאמר שם אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות כאלו הייתי נחבא בתחתיות ארץ, וכנגד זה אמר מיד גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו כלומר אם יוצרתי באין רואה הלא אתה ראית גלמי וכל אברי גלויים לפניך כאלו כתובים על ספרך, והנה שלשת הפעלים הללו מורים על העלם הפועל, ואין עשיתי מן עשו, וכן מאיש לקחה, כי ממנה לקחת, מן האדמה אשר לקח משם, אם תראה אותי לקח מאתך, בכל אלה לא היה שם לוקח כלל, כי בדבר ה' נעשו, לא כן וארון אלהים נלקח, וכן כי ארמון גמש המון עיר עזב תרגומו resto abbandonato, כי יושבי העיר לא הניחוה והלכו להם, אלא נהרגו ונשמדו עד נשאר מקומם חרב, ולא נאמר הדבור בבחינת העוזבים כלל אלא בבחינת הנעזב; ונבא אל ההפעל.

אומר אני כי רעולם אין הפעל יתום, וכל הפעל שהוא באמת הפעל מבטן הפעיל אביו יצא, כגון אש תמיד תוקד על המזבה אעפ"י שלא מצאנו ממנו הוקיד הנה ודאי ראוי לאמרו, כי מאחר שיקד בקל אינו אלא פועל עומד, הנה טוב לנו לומר בפעל יוצא הוקיד בהפעיל אחרי ראותנו ההפעל, משנאמר יקד בפיעל שלא מצאנו לא אותו ודא מולדתו; וכן הטבעו הוא מהטביע, וההפרש שבין הטביע ובין טבע יתבאר בפעם אחרת; וכן על שבר⁶ בת עמי השברתי נגזר מן השביר שענינו גרם השבירה (ואולי מזה הוא המשביר לכר עם הארץ, הוא הגורם שישברו

לא תשקיף כלל על השופכו ולא תחוש אם יבין השומע כי מאליו נשפך ; לא כן באמור הכתוב לדם אשר שפך בה כי אז הכוונה שכבר היה שם מי ששפך אותו, וכן האומר נזרק לא ישקיף¹ כלל אם היה שם זורק אם אין, לא כן כי מי נדה לא זרק עליו ענינו שלא זרק עליו הכהן הזורק, וכן ונכרתה הנפש ההיא ענינו שימות מעצמו לא כן והאשרה אשר עליו כרתה, כי הבינו שנכרתה בידי אדם, וכן לא כרת שרך, וכן ואני לא נקראתי לבוא אל המלך אין ענינו אלא לא קבלתי פעולת הקריאה ממי שיהיה, אבל וקרא לך גודר פרץ אין החדוש מצד המקבל אלא מצד הפועל, שבני אדם יסכימו² לקרוא לך גודר פרץ, ואעפ"י שמצאנו מקוראי בפועל³ לא אחשוב שנוכל לגזור ממנו יתר הבנין רק הוא מלה זרה וכעין שם התאר, וכן כי לוקח עמי חנם החדוש מצד הפועלים, והיה המדבר משקיף בדבריו אל הלוקחים ושלקחו חנם וראוי שישלמו, וכן ולוקח מהם קללה בני אדם יקחוה, וכן אשר לא עבד בה לא שלא נעבד בה השדה בהחלט כי כבר אפשר שנעבד השדה בזבל שלה ואין בכך כלום, אבל הכוונה שאדם לא עבד בה מלשון לא תעבוד בו עבודת עבד, וכן אשר פקד על פי משה אם היה אומר נפקד או נפקדו היתה עקר הכוונה על מקבלי הפעולה⁴, והיה משמע כי משה צוה לכל ישראל שימנו את עצמם, ולא היה הדבר כן כי היתה המצוה על המונים לא על הנמנים, אבל באמרו אשר פקד הנה הדבור נאמר בבחינת הפועלים לא בבחינת הנפעלים, וכן תאכלהו אש⁵ לא נפת נאמר בבחינת האדם הפועל לא בבחינת הנפעל ולא לשלול ממנו הנפיתה⁶ בהחלט, רק הנפיתה בידי אדם, והכוונה שלא נופח בידי אדם, אבל נופח בידי הטבע; ולדעתי הכתוב מדבר באש היורד עם הרעם (folgore) אשר גם כי לא נופח בידי אדם הנה תחלת הזייתו על ידי נשיבת הרוחות המערבבים ומלהיבים את הנשיאים הגפריים.

(2) ויש שרשים יבא בהם הנפעל להורות על יציאת הפעולה לפעל בהשקפה אל הפועל מפני שהוא רחוק שתעשה אותה פעולה בזולת יד אדם או בעל חיים אחר⁷ ובזולת שיהיה הפועל אותה נראה ונודע, כגון באמרך: שמעון נאסר, כבר נתת לי מקום לשאול מי אסר אותו, כי בלי ספק לא נאסר שמעון בלא אוסר, וגם אתה כשראית שנאסר ודאי ראית מי אסר אותו, וכל שרש אשר יבא בו הנפעל על הדרך הזה יבא בו הפעל להורות על יציאת הפעולה לפעל בלא השקפה כלל אל הפועל, או להורות⁸ שאין הפועל נודע, או גם להורות שלא היה שם פועל, כגון כל קציניך נדדו יחד מקשת אסרו, אם היה אומר מקשת נאסרו היה משמע שהקשת עצמו אסר אותם, וזה שקר, לפיכך אמר אסרו, וענינו מפני הקשת ומפחדו נשארו אסורים בעירם בל יצאו הוצה (rimaser legati) וכן סוף הפסוק כל גמצאיך אסרו יחדו ברחו מרחוק ענינו נשארו כאלו ידיהם אסורות שלא יכלו להלחם⁹ אלא לברוח, והוא חוזר לאמרי לפניו חלליך לא חללי הרב ולא מתי מלחמה; וכן הרב אל אוצרותיה ובזו, אם היה אומר ובזו היה ענינו שההרב תבזו אותם, וזה שקר, שאין ההרב בזוה, אבל אמר ובזו שמפני ההרב ישארו האוצרות בזוים (restino depredati), וכן והסנה¹⁰ איננו אכל נאמר בבחינת מקבל הפעולה לא בבחינת הפועל, כי האש היה עושה פעולתו¹¹ שהרי הסנה היה בוער באש אבל הסנה לא היה מקבל הכליון (non restava consunto),

רק כי רע הדרך הזה בעיני, וחלילה לי מהתהלך בו, ע"כ אומר כי שני מיני פועל יש, שם פֿעַל תולדה דפֿעַל ופֿעַל יתום.

פֿעַל תולדה דפֿעַל כגון אשר לא סִפֵּר מן ונִסְפֵּר לוֹ, ומן המין הזה פֿעֲלִים רבים שלא נמצאו אבותיהם במקרא מפני שלא הוצרכו הנביאים להם אעפ"י שבאמת הם נאמרים בלה"ק, כגון טָבְעוּ בים סוף, ומתקני התפלה אמרו בתהומות טָבַע, וזה מוכרח, כי מאחר ששרש זה בבנין הקל אינו אלא פֿעַל עומד צריך שיהיה לו פיעל ששייבהו פועל יוצא, וכן יִסְבְּכוּ מן מִסְבֵּךְ מאחר שהבנין הקל אינו אלא עומד וכן אשר לא חֲרְבוּ מפיעל הוא כי הקל עומד, וכן לאחר־ךְ לא זָנָה היא מן מִזְנָה שאמרו חכמים, והוא נכון, כי כשם שמצינו נואפת ומנאפת כן ראוי שימצא זונה ומזנה להורות על ההרגל בפעולה, וכן חָרְגְנוּ כל היום הוא מן מַחְרֵג שענינו רגיל להרוג בדרך שמצינו רוצח ומרצח שהפיעל מורה בו על הרגילות כמו שאבאר פעם אחרת אי"ה וכן ומָרַק וּשְׁטָף נגזרים מן מָרַק שבלשון חכמים ומן מִשְׁטָף המורים על חוזק הפעולה, וכן ומצואתו לא רָחַץ ובמים לא רָחַצַתְּ למשעי נגזרים מן רָחַץ המורה על חוזק הפעולה, וכן רִפְּכָה נגזר מן רִפֵּךְ שהוא נבדל הרבה בענינו מן הִרְךְ כמו שאבאר פעם אחרת, וכן חָבְאוּ נגזר מן חָבֵא שענינו כענין סִתְּרִי נדחים אשר יתבאר פעם אחרת, ובפעם ההיא אבאר ג"כ מה טעם וגנב מבית האיש שהוא מן ויִגְנֹב אבשלום, ומה טעם סָגַר כל בית שהוא מן סָגַר אלהים היום.

פֿעַל יתום שאיננו מפיעל רק הוא במקום נפעל, והפועל הזה היתום יורה תמיד על ענין הפכי לענין הנפעל: ואולם מפני שהנפעל עצמו לא יורה בכל השרשים הוראה אחת בצמצום רק תתחלף הוראתו כהתחלף טבע השרשים עצמם לפיכך יוכרח הפֿעַל גם הוא להורות הוראות מתחלפות כפי התחלפות הוראות הנפעל כדי להורות תמיד הוראה מתנגדת להוראתו: והנה שני דרכים לנפעל, וכוגדן שני דרכים לפֿעַל יתום:

(1) יש שרשים שיבא בהם הנפעל להוראת יציאת הפעולה לפֿעַל בלי השקפה כלל אל האדם הפועל, מפני שאפשר שתעשה אותה פעולה בזולת יד אדם, כגון כשאתה אומר העץ נשרף אין אתה מתכוון כלל אל האדם אשר שרף השרפה ואין כוונתך אלא לומר שהעץ קבל פעולת השרפה בין שיהיה שם אדם שהצית בו את האור בין שלא יהיה: והנה כל שרש שיבא בו הנפעל על הכוונה הזאת יבא בו הפֿעַל להורות על יציאת הפעולה לפועל בהשקפה אל האדם הפועל, כגון ואת שְׁעִיר הַחַטָּאת דְּרוֹשׁ דָּרַשׁ מִשֶּׁה וְהֵנָּה שָׂרָף וּיִקְצוּף וְגו', אם נשרף מאליו לא היה קוצף, אלא קצף על בני אדם ששרפוהו בכוונה ורצון, וכן באמרו נשפך הדשן

נוכל לגזור הפיעל ומכל הפעל נגזור ההפעיל, וזה בטל, שהרי כתוב ולא רץ לא יכופר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו, ואם היה הפועל הזה נגזר מן הפיעל הנה היל"ל בדם¹ משפכו, וכן בענין ההפעל הנה כתוב ומת תחת ידו נקום ינקם אך אם יום או יומים יעמוד לא יקם, ואי אפשר שיהיה יוקם זה כחו ככח הפעל תולדה דהפעיל, כי מי הוא זה המנקים? אבל אין ספק שאין כחו אלא כח הנפעל ואין הפרש גדול בין ינקם ליוקם, שאם היה ביניהם הפרש גדול כל כך היה הכתוב משתמש כאן וכאן בבנין אחד לבדו, וכן כי יתן מים על זרע מה ענין לו שיהיה תולדה דהנתין? ומה איכפת לנו אם המים המכשירים לקבל טומאה העבד שפך אותם במצות אדוניו או האדון שפך אותם בידו? והנה אין דברי הרז"ה מספיקים גם כי הוא באמת אביר המדקדקים, והתימה על רמבמ"ן, על רנה"ו, על מהרש"ד, על ר' יצחק סטנאב, על ר' יהודה בן זאב שלא עסקו בחקירה זאת, אלא שבאמת היא מאיימת כל הנגש אליה, דברי ר' יואל בן בריל לא ראיתי עד הנה, אבל נראה שאינם מספיקים להתיר כל המבוכות הללו מאחר שלא נסתפק בהם רשב"ל, ורשב"ל עצמו איננו רואה שמספיק שיחתו לבאר מה טעם אלה אשר נחל משה כי אתה תנחיל את העם הזה, עשר אעשרנו כי תכלה לעשר, קדש לי כל בכור, הקדשתי אותם לי, לרומם את בית אלהינו והרימו לכם איש אבן אחת, ואחרים כאלה, מלבד כי החכם הזה הבדיל בין פיעל להפעיל, אך לא הבדיל בין פיעל לקל ובין הפעיל לקל, ולא ביאר כלל מה ענין אוסף ומאסף, בוכה ומבכה, בוקע ומבקע, גונב ומגנב, הולך ומהלך, הורס ומהרס, זובח ומזבח, חובק ומחבק, טומן ומטמין ואחרים שהזכרתי למעלה ושלא הזכרתי, ורבה מזאת שלא נתן טעם כלל לכמה פעמים שבא פועל במקום נפעל, כגון והנה שרף ושפך דם, כי ממנה לקחת, מקשת אסרו וחבריהם, וכן כמה פעמים שבא הפעל במקום נפעל כגון יתן יקה יקם וחבריהם; ועל אלה האחרונים כבר הרבה דברים בעל העוין דף ס"ח אלא שלא אמר כלום.

ואני שד"ל המשתדל להיות נכון לבי שאין אות בדברי הנביאים לבטלה ואם רק הוא אינו אלא מפני עצלותנו חזרתי בימים שעברו על ספר השרשים מראשו לסופו עד שהיו כל הזרים הללו לאגודה אחת בידי, ואחר שהיו כלם לפני, יגעתו למצוא כל הוראת כל הבנין בצמצום בביאור כל הזריות ומצאתי מה שיכלתי למצוא, אלא שלעומק הענינים לאיש כמוך אני צריך, שיביא דברי בכור הבחינה; ומפני שהחקירה בענין הבנינים הפועלים היא רחבה יותר מחקירת הבנינים הנפעלים, ומצד אחר מה שחדשתי בענין הנפעלים הוא יותר חדש ממה שמצאתי בענין אבותיהם, הנה אמרתי להביא לפניך תחלה הדבר הקצר והחדש ואדון לפניך בענין פועל והפעל שבאו לכאורה חוץ למקומם, והיה אם ימצאו דברי חן בעיניך אוסף שנית ידי על פיעל והפעיל. (1)

ידוע יהיה לך ידידי כי אין שערי עזות המתובים נעולים בפני, ולו רציתי להכריח כל פועל להתפרש על שיטה אחת אשר אבדה מלבי כי עתה יכלתי לעשותו,

רק

(1) ע"ג גם מ"ש בבכורי העתים תקפ"ה 122 — 135 (הנ"ל).

ואחרי הדברים והאמת האלה, על מקומו יבא בשלום מה שאמרו רבותינו (מציעא פ"ז) שהיה קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל: אברהם הוליד את יצחק; וספו תמו כל הפליאות אשר נפלאו על זה קצת החכמים, באמרם כי גם האשה המנאפת אשר תחת אישה תקח את זרים יהיה בנה דומה לבעלה ולא אל הנואף כי פחדו יפול עליה ותמונתו לנגד עיניה, כי כל זה באמת שוא ודבר כזב ואין מחשבת ההרה פועלת דבר מפרי בטנה, אך כל זרע מוליד בדומה, וכשהיה יצחק דומה לאברהם נודע בגוים כי זרעו הוא. ושלום ליצחק בן אברהם וביתו שלום וכל אשר לו שלום.

טריאסטי יום ד' בכסלו ויחמו הצאן אל המקלות לפ"ק.

ידידך שד"ל

Nr. XXVI

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 26 Premier livre de mémoires 43.

21 12. 1820.

י"ו טבת התקפ"א

לידידי ליש"ר שלום

החקירה בפרטי הוראות הבנינים המתחלפים איננה מן החקירות שראוי להשליך אותן אחרי גו, כי מי יראה הנביאים משתמשים בדבריהם פעם בבנין זה ופעם בזולתו, ולא ידבנו לבו לחפש מה זה ועל מה זה, ומה הפרש יש בין זה לזה? ומי מתופשי התורה לא יסוב את לבו לדעת ולתור מה טעם בנוקב שם ה' כתוב ויניחוהו במשמר לפרוש להם בקל, ובמקושוש כי לא פורש בפועל הנגזר מן פיעל? ומה טעם כי אם הוגה, כי לא ענה מלבו ויגה, כאלו הקב"ה מוֹגֵה ולא מִיגֵה, ומה בין שני לשונות אלו? ומה טעם עת לחבק בקל ועת לרחוק מחבק בפיעל? ומה חילוק בין צאנכם יעשור, עשר אעשרנו, כי תכלה לעשר? ומה הפרש בין רוצה ומרצה, נואפת ומנאפת, סוגרת ומסוגרת, אשה מבכירה לחדשיו יבכר, בנים גדלתי ותגדל הסדך? ומה טעם כי גנוב גנבתי וגנב מבית האיש ולא אמר גנב, ולא יכלה עוד הצפינו ולא צפנו, וילכו ויטמינו ולא ויטמונו? ומה טעם בכל ספרי הקדש בא שרש סתר בהפעיל כשהוא פעל יוצא, ומצינו עם זה סתרי נדחים? והנה המדקדקים הראשונים לא השתדלו בהיתר המבוכות הללו כלום או קרוב לכולם, והיה זה להיותם נמשכים אחר אמונת מציאות הנרדפים, אשר על כן לא היה קשה בעיניהם אם יאמר הכתוב פעם מסתיר ופעם מסתר, פעם טומן ופעם מטמין, פעם צופן ופעם מצפין, בדרך שלא היה קשה בעיניהם אם יאמר הכתוב פעם נסתר ופעם נחבא ופעם טמון ופעם צפון: והלא דברים קל וחומר בין שרש לשרש לא הבדילו בין בנין לבנין יבדילו? והרז"ה בצחר התיבה קיים וקבל ייהוראת כל בנין ובנין משונה מהוראת זולתו אך לא הוכיח אמתת כלל הזה בכל פרטיו, ובהפך נראה דבריו סותרים את זה, כי פירש והנה שרף כאלו כתוב השרף, אם כן אין חילוק בין הוראת הפועל וההפעל, ועוד אמר כי מכל פועל

ימים בינו ובין יעקב. — ואולם, הנה אמת נכון הדבר כי לקחם לבן מיד יעקב, אבל לא הרחיקם ממנו מיד אלא נתנם ביד בניו (כמו שאמר לו יעקב: הסר משם כל שה נקוד וטלוא ולא אמר הרחק): רק אחר זמן בראותו שהיו צאנו של יעקב מתעברות מהם ויולדות דוגמתם, אז הרחיקם ממנו. תדע שהרי למטה הוא אומר: ויתן פני הצאן אל עקוד וכל חום בצאן לבן: ואם ביום שהסיר לבן את העקודים והטלואים, הרחיקם מיעקב דרך שלשת ימים, איך יתקיים שיתן יעקב פני הצאן אל עקוד וכל חום בצאן לבן? והלא רחוקים היו ממנו לי פרסה. ואי אפשר לפרש זה שנאמר ויתן פני הצאן אל עקוד וכל חום בצאן לבן שיהיה ענינו שעשה זה באותם העקודים שכבר נולדו ע"י המקלות בכה הדמיון, שא"כ היה לו לומר אל עקוד וכל חום אשר יולדו לו, כי אומרו בצאן לבן רומז בהכרח לאותם שהיו ממש צאן לבן ולא העקודים שנולדו מצאן לבן אבל היו של יעקב. א"כ על כרחנו פשט הכתובים הוא, כי ביום התנאי הסיר לבן את העקודים והטלואים, ונתנם ביד בניו, והם רעו אותם אצל צאנו של יעקב; ורק אחר זמן שם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב כאשר ראה שלקח לו יעקב מקל לבנה וכו' ויצג את המקלות ברהטים עד שתדבק נפש הצאן בגוונים ההם, ועוד הפריד הכבשים הזכרים אשר בידו, אשר לא היו עקודים וטלואים, והרחיקם מן הנקבות עד שהוכרחו הצאן (מפני ב' התחבולות האלה) לתת פניהם אל עקוד וכל חום בצאן לבן אשר ביד בניו, ונתערבו בהם ונזקקו להם והולידו כמראיהם. והנה יעקב הניח לצאנו שיתערבו בצאן לבן להוליד דוגמתם, מפני שכבר היו מובדלות מהם במראה, כי של לבן עקודים וטלואים ואין גם א' נקוד וטלוא ביד יעקב; אבל אחר שילדו הצאן עקודים נקודים וטלואים (ע"י שנתעברו מן הזכרים אשר ביד בני לבן) אז וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן, ולא הניח לנולדים ההם העקודים שיתערבו בצאן לבן שלא יאמרו בני לבן שלנו הם, מאחר שהיו שוים להם במראה. והנה הכתוב מדויק מאד שאמר: והכשבים הפריד יעקב (ר"ל הזכרים שהיו בידו, ולא היו עקודים, הרחיקם מן הנקבות), ויתן פני הצאן אל עקוד וכל חום בצאן לבן (הכריחם להתערב ולהזקק לזכרים העקודים אשר ביד בני לבן), וישת לו עדרים לבדו (מן הנולדים עקודים וטלואים), ולא שתם על צאן לבן (כדרך שהיה מערב בהם בתחלה את הנקבות אשר בידו, כי אז היו מובדלות מהם במראה, ולא היה ירא שיאמר לבן לי הם; לא כן עכשו שילדו הצאן עקודים, ירא היה שמא יתערבו בשל לבן ויקחם לו). והנה והכשבים הפריד יעקב ענינו וכבר הפריד יעקב הכבשים, כמו והאדם ידע פירש"י כבר קודם ענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה, שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים עכ"ל; וכן רד"ק במכלול סימן כ"ה כתב: וארובות השמים נפתחו, וי"ו זו מורה הזמן שכבר עבר קודם הפועל אשר לפניו ורוצה לומר וכבר נפתחו עכ"ל; אף כאן והכשבים הפריד הוא קודם בזמן אל ותלדנה הצאן. והנה אין מן הפרשה הזאת ראיה כלל על גדולת כח הדמיון, אבל היא מתפרשת בדיוק מופלג בזולת שיהיה כח הדמיון פועל כלל בהרות (נחלקו המפרשים מהלוקת עצומה בענין מלת בהרות הנאמרת כאן, יש מי שפירש הבי"ת לשמוש, והטעם בנשים ההרות, ויש מי שכתב שהבי"ת שרשית, והיא מלשון בהרות כהות, והאמת כי זה מן הדברים שאין להם הכרע).

שאין זו ראיה ברורה, והשיבותיו דברים של טעם, אמרתי אביאם לפניך ידידי להעיר ולעורר את האהבה הקדומה אשר נפלה עליה תרדמה, ואולי יעלו דברי אלה לרצון לפניך כי תראה בהם חדוש יקר בענין מקלות יעקב אשר נתנו פתחון פה לכל פה דובר נבלה לומר שהתורה הקדושה מקיימת הבלי הזקנות בענין כח הדמיון, ובאמת אין הדבר כן: הט אונך ושמע:

גדולת כח הדמיון לקלקל צורת העובר בבטן המלאה, עם היותו דבר מוסכם אצל כל עם הארץ, וגם אצל קצת חכמי דור ודור, אף גם זאת אין דעת גדולי החכמים נוחה הימנו; אחרי אשר קם בלונדון הבירה, זה מאה שנה איש חכם ורופא Blondel שמו, והניף ידו על הדעת הזאת בעים רוחו, ויסירה מגבירה בספרו (The strenght of imagination in pregnant Women examin' d) והוכיח בדברים כי כל הכתמים וכל המומים, וכל הצורות הנשחתות, אשר נראו בקצת ילדים, משפטם כמשפט הכתמים והמומים הבאים גם בצמחים, מבלי שיפעל בהם כח הדמיון כלל רק הטבע לבדו. וכבר הורה זקן נזיר עירנו ותפארתה, החכם הרופא בעל פתח עינים בח' הא' דף ל"ז, ואלה דבריו: "אם יש איזה כתם בבן הנולד, אומרים שזה בא מתאות העוברת בפרי אחד או בעשב א', וזה הוא שוא ודבר כזב, כמו שבארו אליהו קלדני, וכמה מחכמי גוף האדם".

ואם יעלה על לב אדם כי דעת החכמים האחרונים מתנגדת חלילה למה שבא בתורה מענין המקלות אשר הציג יעקב לנוכח הצאן בעת אשר יחמנה, ותלדנה הצאן, כמראה המקלות: ידוע תדע, כי כבר עמד החכם Blondel עצמו על הדבר הזה, והראה בספרו הנזכר, כי לא בקש יעקב בתחבולה ההיא אשר כראות הצאן את המקלות ההנה יהיה מראה ילדיהן כמראה המקלות; רק בקש אשר בהיות המקלות ההנה לפני הצאן בעת יחם תדבק נפשן בגוונים ההם, ובבואן להבעל תבחרנה הזכרים אשר מראיהם כמראה המקלות (כעין מה שאמרו חכמים במסכת סנהדרין ס"ג ע"ב, שהיו משרתי ע"ז נותנים עיניהם בבעלי ממון ומרעיבין את העגלים, ועושין דמות עצבים (פירש"י דמות דיוקנם של בעלי ממון), ומעמידין בצד אבוסיהם ומוציאין אותן לחוץ; כיון שראו אותם רצין אחריהם וממשמשין בהן אומרים לו: עבודה זרה חפץ בך, יבא ויזבח עצמו לו): ויען רוב הבנים דומים לאביהם (לא מפני כח הדמיון אלא כי כל זרע יצמיח למינהו) תלדנה הצאן עקודים נקודים וטלואים (1) תדע שכן היה הדבר שהרי כתוב: ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום, והנה העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים וכו', ויאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים, כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך: הרי מפורש כי לא ציור מהשבתן היה הגורם, אלא מראה האבות הוא הגורם, כמו שהוא בטבע. וזהו מאמרם בב"ר (הביאו רש"י ז"ל): הבהמה רואה את המקלות ונרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו; ולא אמרו כיוצא בהן, ר"ל כמראה המקלות רק כיוצא בו ר"ל כמראה הזכר. — ועדיין יש פתחון פה לבעל הדין לחלוק ולומר: מאין מצאו הצאן זכרים, אשר מראיהם כמראה המקלות? והלא כתוב: ויסר ביום ההוא את התישים העקודים וכו' ויתן ביד בניו; וישם דרך שלשת ימים

(1) ע"י במשתדל בראשית ל' ל"ט. (שזה"ה)

יקרים בעיני כל פשטן למגדול ועד קטן, ואיש לא יתיצב בפניהם לשטן. הלא ידעת ידידי כמה חלופים יש בין דברות ראשונות לאחרונות, ולא מצאתי לא מאנשי תבונות, שיאזור חלציו לתת טעם לכל הבדל והבדל, ובמקום שאין אנשים שד"ל משתדל, והנני מפרש כל החלופים האלה אחד אחד, איש לא נבחר. החלוקה הראשון (*)

ונשלמו החלופים, והחילוקים היפים, הם טעמי החסרים והעדפים, אשר און וחקר ותקן מבדיל הנרדפים, להסיר מעל תורת ה' תלונוֹת מחרפים, ונאצות מגדפים, כמה ראו כן תמהו יצאו דחופים, והנם זועפים, אחזה רעדה חנפים, ואנשי רשע נאספים, לבא בנקרות הצורים חורי עפר וכפים, כחפורפרות וכעטלפים, מפני פחד ה' ומהדר דברי הצופים, המתוקים מדבש ונופת צופים, ויקרים מזהב ומכספים, ובכור התבונה העליונה צרופים, צדיקים ילכו בם ולהבנתם נכספים, יגעים ועיפים, ישלם פעלם זוקף כפופים, אשר לישועתו מצפים. — ברוך הטוב והמטיב אשר רפא חזקיה, מפצע וחבורה ומכה טריה, וברוך דיין האמת, כי כל דרכיו צדק ואמת, ויקח אשה את יהודית היא אשת שלמה, ויפרוס עליה סוכת שלומו, ואתה שלום וביתך וכל קוראי האגרת שלום.

טריאסטי ביום אחד עשר יום לחדש השמיני עשה עם עבדך כחסדך לפ"ק

אחיק שד"ל

Nr. XXV

An J. S. Reggio

Nr, d'ordre de l' Index raisonné 25. Premier livre de mémoires 41,

10. 11. 1820

ד' כסלו התקפ"א

שלום רב לידידי ליש"ר, ה' ישמרהו ויחייהו ואושר.

ראיתי לאחד מחכמי עירי שנתעצם בפלפולו ועשה חבילות חבילות טענות ופירוקים קושיות ותירוצים על מה שאמרו רבותינו קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק, ואמר כי מצא כתוב כי גם האשה המנאפת אשר תחת אישה תקח את זרים יהיה בן נאפופיה דומה לבעלה ולא אל הנואף כי פחד אישה יפול עליה ותמונתו לנגד עיניה וכח הדמיון פועל, וא"כ אין ראיה מהיות פני יצחק כפני אברהם שיהיה בנו באמת, ואחרי שהאריך בפלפול ובבלבול אשר הוציאו בו תלמידיו רוב השבוע גזר אומר והחליט כי מה שכתברש"י: וזה שכתב כאן יצחק בן אברהם שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק, הכוונה לומר כי מה שכתוב בתורה שהוא בנו היא העדות לא שיהיה קלסתר פניו עדות כלל, וחרה אפי בו ביום ההוא כי עוות דברי רבותינו ודברי רש"י ז"ל, ולפי דבריו אך לשקר עשה הקב"ה קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם מאחר שאין

(*) מכאן עד ברוך הטוב וכו' נדפס בבכורי העתים תקפ"ה ע' 88 אך תחלת

המכתב וסופו נמצא שם בסגנון אחר (שזח"ה)

בשיבה טובה בן פ"ז שנה; גם בשרו האלוה הזה שיתגלה אליו אליהו, אפילו יהי בביתו אנשים ונשים, ולמען יתפרסם כבוד רי"ק יותר ויותר: אינן לא יחזון ליה וקל מלוליה יהא דמי להון כאלו הוא קל מלולך; וכן ר"ש אלקוין מעיד בהקדמת הספר: ונשמע את הקול מדבר בפי החסיד; גם זכה שישפיל האלהים את עצמו עד לדבר אליו כאלו הוא ילוד אשה, כגון: הלכך איתסר לן, ומשום הכי אמרינן הלל, אבל לעילא מינה לית לן תפיסותא וידיעה; גם היה מגלה אליו סודות פליאות חכמה הנשגבים משיקול דעת אנוש, כגון כי השם הנכבד והנורא שדי רומז לי"ד כוסותו של יין שיש לשנות ביום השבת, וכי השי"ן רומזת לשבת וד"י לי"ד, ורבות כאלה מן התעלומות שחותם האלהות ניכר בהן: ואני איש טמא שפתיים, כאשר בכל אלה בינותי, יראה ורעד יבא בי נדכיתי ונפוגותי, נעויתי שחותי, ידעתי כי דלותי, על זאת הקיצותי, ואראה כי נקלותי, ומיום החלותי, לדעת כי לא נבונותי, וארחץ בנקיון כפי והזכותי, ואחור נסוגותי, מאשר דברתי זמותי, ואשר הרעותי, ולך אפוא ולכל אוהב חכמה, תולה ארץ על בלימה, עושה עש כסיל וכימה, ייטיב את החתימה, וברך לך את השנה הבאה ברכה שלמה, ולנפשך החכמה, יוסף עצמה, לחשוף יערות דבש בתורתו התמימה, ומהביא בימך את משיחו לאיתמהמה; כי עוד חזון למועד ויפה, אשרי כל חוכי לו ובחסדו בוטה, והתענג על ה' בהבנות ההיכל והמזבה, כאשר גוים צריו ינגח, להם חמה לוקה ולנו שמש מרפא זורח, ורב שלום עד בלי ירה, והיית אך שמה.

טריאסטי כ"ה באלול עלי קללתך לפ"ק

ש"ד

Nr. XXIV

An. S. V. Lolli

Nr. d'ordre de l'Ind. rais. 24.

Premier livre de mém. 40.

19. 10. 1820.

י"א השון התקפ"א

שדבה"ל אל שחבד"ל שלום

במה אקדם פניך ידידי, ומה המנחה אשר אביא בידי, להתרצות אליך ולמצוא חן בעיניך? וראיתי כי נושא הדרוש אשר תטוף מלתי עליו יתחייב שיהיה מצד עצמו נכבד ונשגב, אולי מעלת הנושא תהיה לשפלות המדבר מבצר ומשגב, ויצטרך ג"כ שיהיה הענין חדש כי אין קול ואין קשב לדבר ישן נושן וכיון דדש דש, גם ראיתי כי אין טוב לבחור, בחקירות מה למעלה מה למטה מה לפניו ומה לאחור, ושאר דברים שאין לנו בהם אלא ספקות, והמה סלע המחלקות, וראיתי גם כן כי למען הטות אלי אוון שומעת, צריך שיהיו כל דברי על פי הפשט הברור המתישב על הדעת, וראיתי כי לו אשמור באגרותי ארבעת החקים האלה, כי עתה תבא אליך ולא תלא. — אברך את ה' אשר יעצני, ונושא נכבד וחדש המציאני, בו מקום הניחו לי אבותי להתגדר, בלי שאהיה פורץ גדר, ובנין זקנים סותר, אוכל לדבר בו נכבדות, במראה ולא בחידות, והיו דברי אלה

צעקתכם: אוי כי קמו שועלים, הקוראים עצמם מקובלים וברוב חלומות והבלים, החשיכו עיני היהודים האמללים הבאישו ריה החכמה בעיניהם וישימום עצלם, יסתפקו במרק פגולים, וערבה לחכם עוגת גללים, ומתי מספר אשר כה להם לגבר חיילים, העתיקו מהם מלים, מיראת אוילים, מפחד סכלים, כי הישים אדם נפשו מטרה לחצי הכסילים, אם יהלך איש על הגחלים? על אלה ועל אלה קצף גדול אני קוצף עליהם, ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי? אין מספר לרבים חללים הפילה הקבלה בהחשיכה את זהר יפעת תורתנו, ובתתה את אמונתנו לזרא לכל משכיל אשר יראה הבלים, ויהשוב כי באמת מקובלים הם, ויאמר אם כן כל קבלתנו וכל תורתנו הבל הבלים. הלא בימי קדם בהיות רבים מחכמי ישראל פילוסופים, רבתה האמונה בלב איש ישראל, והיה כי תמצאנה אותו רעות רבות וצרות אין מזיון אותו מאמונתו, ולא ידח ממנו נדח; ועתה בהיות רוב גדולי ישראל מקובלים לא פילוסופים, אבדה האמונה, והיה זה מפני שהתורה מונחת בקרן זווית ואין דורש ואין מבקש להבין דבריה ע"פ פשוטם, וכל העוסקים בה אין עסקם זולתי בדרש וברמז ובסוד, חלילה להם מעסוק בפשט הנקרא תבן דאורייתא (תיקוני זו"ה דף ל"ד) והיה כי ידרשו דברי תורה בקהל עם לא ישמע על פיהם רק דרש וסוד, וכי יוכיחו את העם על חטאתם, לא ימשכו לבותם במוסר השכל, רק ינאצום על חטאים שאינם חטאים ויפחידום בדברים שאין להם שחר, ואם האנשים הנבוכים בעניני האמונה יערכו לפניהם ספקותם יוסיפו מבוכתם בתשובותם אשר אינן מתישבות על הדעת ואם לתינוקות ילמדו תורה, לא יקרבו דבריה אל השכל, או אפילו את נוגה פשוטה, וישימוה כשיחה בטלה ע"י הדרש והסוד ושאר דברים אשר אין להם יסוד, ומכל זה נמשך בהכרח שיקוצו בני אדם בדברי אלהים חיים ויבזו את התורה ויבאו לידי כפירה. הלא אתה המיעצני להחזיק בחכמת הפשט, איך איפוא תגער בי בבואי להלחם בבוזי ומחרפיו, המואסים כל אשר ישלח ידו לענף מענפיו ואכל וחי לעולם ביגיע כפיו ובזעת אפיו? — ס' מגיד מישרים נראה כי לא הגית בו מימך, כי אמרת שנגלה לר' יוסף קארו ע"י אליהו או מלאך ממלאכי ה', וכל זה טעות הוא בידך, כי אמנם הקב"ה בכבודו ובעצמו היה נגלה אליו, והיה אומר לו יום יום: רק כי תדבק בי ביראתי ובאהבתי ויחד לבבך לעבודתי, לאתקדא על קדושת שמי, וכיוצא בלשונות אלו שלא יאמרם השליח זולתי בהצעת כה אמר ה', מה שלא נמצא כלל בספר ההוא. והנה האלוה הזה היה אומר לר"ק כדאיתא בזוהרא קדישא, וזה דבר מבהיל אותי מאד מאד והוא הורים את כל בניני; גם היה אומר לו: כמה דאמור רבנן, וזה לרבותינו לכבוד ולתפארת כי האלהים קורא אותם רבותיו; גם היה אומר לו: וממה שכתבתי תבין, רמז להאי שכתבנו, כדאמרן לעיל; וזה חוד והדר נפלא לר"ק כי האלהים היה בא וכותב בספר לפניו; גם היה אומר לו: כי מה שאתה רואה שלפעמים אני מדבר אליך ואינו עולה, הלא ידעת מה שאחז"ל שמא יגרום החטא: ראה כמה גדולה מעלת ר"ק שהגיע למדרגה ממדרגות הנבואה גדולה ממדרגת מרע"ה, כי משה אמר אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו, ור"ק זכה שיתגלה אליו החידוש הגדול הזה, והוא שאפשר לעצת ה' שתשוב אהור, וכן היה שהבטיחו מאה פעמים שיוכה להשרף על קדושת שמו, והוא גוע וימת

נברא), אשר הרביץ תורה בפוליא ושם נפטר. אך יהי כדברך כי רב המאי רב שרירא ורב האי כתבו באמת הספרים שהמקובלים מיהסים להם, הנה מן הדברים שהביא בעל ס' הברית דף ק"י בשם רב האי נראה בבירור כי לא מחשבותיו מחשבותיהם כי אמר: שם הויה הוא האל הגדול הגבור והנורא, וזה הפך דברי המקובלים שאמרו (פלח הרמון שער ד' פ' ב') שהוא שם לעצם האצילות לא לעצם המאציל ח"ו; ואם תאמר כי המאציל והאצילות דבר א' הם, דע כי אין הדבר כן לדברי רמ"ע בעל הס' כי למעלה כתב: ואחרים תקעו עצמם בדבר הלכה להאמין שהספירות הם עצם האלהות וכו', ועמהם נתוכח נשפטה יחד: הרי כי לדעתו אין האצילות עצם האלהות, ואף גם זאת אמר כי שם הויה איננו רק עצם האצילות ור' משה קרדוויירו בעדות רמ"ע שם: הרחיק יחס השם הגדול אפילו מעצמות האצילות: היאבה' ה' סלוח להם וכבודו לאחרים יתנו? אם כמחשבותם מחשבות רב האי? ובאמרך כי גם רס"ג האמין בספירות הלא תכלם הלא ידעת אם לא שמעת כי ראב"ע קורא תמיד לחכמי התכונה חכמי הספירות? ועוד האין הדבר למד מענינו כי ע"פ יהי אור דבר בעניני המאורות וחכמת התכונה? ובהליצך בעדו בענין הגדול הלא תכסך בושה, כי אם לא היה לו בו קבדה לא היה מזכירו והוא הזכירו ודגלג עליו. אמרת כי נמצאו בין המקובלים אנשי חיל וגדולים בחכמות, וזה אמת, אבל אין החכמות מפקחות את הלב אלא הפילוסופיאה כלו' השכל והבינה והחקירה העמוקה וישרה, ואתה דע לך כי אנשים רבים יש שלמדו חכמות רבות יען כח זכרונם יפה, מכל מקום אין בהם בינה כל עיקר, ובהפך הוא כי רוב חכמותם שעממו את לבם הפסידו סברתם. אמרת היות בהם יראי אלהים, גם הכנענים היו שורפים בניהם ליראת אלהיהם, ונתחייבו כלייה, כי באמת לא יראו את האלהים רק את כמריהם היו יראים, וכן המקובלים יראים את רבותיהם והולכים אחריהם כעורים ומנהג אבותיהם בידיהם, וחייב אדם שיהיה ערום ביראה ולהאמין לא יחיש, ועמוס צוה כה אמר ה' על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו עד מאסם את תורת ה' וחקיו לא שמרו ויתעו כזביהם אשר הלכו אבותם אחריהם (ובענין ע"ז לא סוף דבר שאין התנצלות להולך אחרי אבותיו, אלא שהוא נענש גם עליהם שנ' פוקד עון אבות וכו'). אמרת שעשו אותות ומופתים, ויותר מהמה עשו חרטומי מצרים ואחרים רבים. והרוחות גם הכומרים יוציאו, והדברים ברורים, כי הפעולות בשמות (אשר הם מין ממיני הכשוף) אינם רק מיקאניזמו יעלה ביד כל אדם כטוב כחושא, ואינני מכחיש אפשרות הדברים האלה, רק אכחיש הראיה המובאת מהם על אמתת הקבלה. היות המקובלים אהבי בצע מעשקות, הוא מן המפורטמות שאינן צריכות ראיה; ראית מימך מקובל חוטב עצים ביער? והם מתפרנסים שלא בצער ואוכלים בשר הברבור, ומטילים צרכיהם על הצבור והועד לא יועילו בשום חבור, זולתי אם איש מאנשי תבונה כרמבמ"ן ורנה"ו ילמד דעת את העם אז יחרצו הכלבים את לשונם לענות בו סרה, והנה הם לא יעשו את הטוב וגם ימנעו אחרים מעשותו: וכמה חכמים מחוכמים שמרו מחסום לפיהם בעוד רשעים לנגדם! איכם גדולי עולם, המגלים כל נעלם, סעדיה, יהודה הלוי, אברהם בן מאיר, משה בן מיימון, איכם, איה דומיכם באלף השישי? הלא כאוב מארץ שמוע אשמע

Nr. XXIII

An. S. V. Lolli

Nr. d'ordre de l'Ind. rais. 23.

Premier livre de Mém. 39.

4. 9. 1820.

כ"ה אלול התק"ף

שדבח"ל אל שחבד"ל שלום

(Le commencement de cette lettre est imprimé dans le **אוצר נחמד** IV. page 48—49 jusqu' aux paroles)

הסתכל ידידי בדברי תכלית ההסתכלות, ובהגיע עתנו עת דודים להתעלם באהבים יחדו נמתיק סוד. ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך שמעני ידיד נפשי, ובקשת בארון ספריך, ומצאת הספר הקטון אשר הזכרתי למעלה הסובב סובב על קוטר האגרת הזאת, ונתת אותו בכנף מעילך והבאתו אלי בבואך הנה, ואמצא בו מרגוע לנפשי, הנהלאה תחת משא דרישת האמת כי אראה מי הוא זה אשר החזיק בדעתי ומה הביאו להחזיק בה ומה התועלות אשר ימשיך ממנה, כי לדעתי עצמו מספר וקראתיו והשיבותיו אליך והבאתו אל תוך ביתך.

ע"כ לשחבד"ל חביבי מכאן ואילך לשחבד"ל בעל ריבי.

לא התמהמהתי מהשיב אליך אלא כדי להשיבך תשובה הוגנת, ואחרי ראותך האגרת הזאת לא תשוב תתפלא עוד בי אף הוצרכת בה לחקור ב' ירחים. כתבתי בסוף מאמר הנקוד וזכוח קצר בענין הקבלה, תראהו בבואך, ותראה כי אין מופתיו חלופים כאשר תדמה, גם תראה כי אינני מסתיר התשובות שאפשר לבער הדין להשיב, ותראה ג"כ כי אם אתה תוכיח על פני היות בדברי או בדבר מדברי דברים שאין להם רגלים, אמתה אותם מתחת השמים, ושם תראה ג"כ הנזק המגיע לכללות האומה מפאת אותה חכמה עד שאני מוכרח לכבוד ה' וראהבת בני עמי (מלבד אהבת האמת) לנתוש ולנתוין ולהאבד ולהרוס השרש הפורה ראש. אמרת כי יש יתרון לקבלה על הפילוסופיאה, בן הדבר אם היתה מקובלת, אך שם תראה כי אין יסודתה רק על דברי הפילוסופים אשר נשתכשו ביד המקובלים (כי לא הבינום על בורים); וענין הספירות בס' העקרים מאמר ב' פי"א תמצאנו. אמרת כי לא נמצא בין חכמי הקבלה חולק על עקריה, וזה אות על מעוט בקיאותך בדבריהם; ועתה שמע דברי ר"מ ריקאנטי בס' טעמי מצות בענין הספירות: ויודע אני ידיעה ברורה שאין כל חכמי הקבלה מודים בזה שכתבתי, אבל אני לא מצאתי בדברים האלו תקון בענין אחר אלא זה שכתבתי, כי כל החכמים בחכמה הזאת כלם בנו על יסוד תהו עכ"ל. גם בפלה הרמון לרמ"ע מפאנו שער ד' תמצא וזכוח בענין הגדול הזה, ושני האנשים אשר הזכרתי אינם מצעיריהם, ואל תאמר שלא עמדו על עקר הדברים. ספרי רב חמאי רב שרירא ורב האי בקבלה אולי הם מעין אותם הספרים הבדויים אשר הזכיר ר' משה בוטריל בפירושו לס' יצירה, ומעין ספרי ר' נחוניא בן הקנה ורשב"י, ומעין הסודות שהביא רש"ט בן ש"ט (ס' האמונות שער ד' פ' י"ד) משם רב קשישא גאון מזרע הגאונים שכמתא מחסיא (אשר לא היה ולא

יכלול רק הפנים הנראים והנעבדים להוציא להם, לפיכך בורא פרי האדמה אינו כולל פירות האילן, כי האילנות מעמיקים שרשיהם בתחתיות ארץ, ע"כ כתוב כל עצץ ופרי אדמתך יירש הצדצל. והנה יובן מה שכתוב ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה, כי האד איננו ענן עולה וחוזר ויורד ומשקה, שהרי לא המטיר ה' אלהים, כי באמרו תדשא הארץ לא נתלו המאורות עדיין, ולא היה השמש מעלה נשיאים, אך האד הוא דחות שהיתה עולה מבטן הארץ והיתה משקה את כל פני האדמה העליונים הנראים, כי לחה היתה עדיין, כי בו ביום נבדלו ממנה המים; והנה הלח בהיותו קל מן היבש היה עולה מטבור הארץ עד פני האדמה, והיה משקה אותם, והנה vapori esalazioni אין שמם אלא נשיאים כי הם המתנשאים ועולים למעלה אבר שם אד אין ענינו רק umidità ודחות פנימית בגוף; והנה ידוע כי הדחות הפנימית בגופות היא סבה להיתר חלקיהם ולהפסדם, כי לפי יובש הגוף וקשיו כן יעמוד ימים רבים, ע"כ יקראו העברים אל ההפסד והשבר "איד", ונבדל השם הזה משאר שמות הקרובים לענינו, באשר האיד הוא שבר לא בא מסבה חיצונית רק מרוע האיכות הפנימית אם ברוב העונות ואם בכל כיוצא בזה, ע"כ אחר שאמר כי קרוב יום אידם אמר והש עתידות למו, כלומר דברים שהיו עתידים ומזומנים לבוא עליהם מקדם שלא היה אפשר להם להמלט מהם, כי לא תבאנה להם מן החוץ, כי הם עצמם משכום עליהם; ומפני שאין האיד תלוי בדבר חיצוני על כן דרך הכתובים לומר שהוא בא פתאום ומהר: כי פתאום יקום אידם, ואידכם כסופה יאתה; כי דבר שלא קדמה לו סבה מן החוץ נראה שבא פתאום ומהר וכאלו הוא בלא סבה, כי הסבות הפנימיות נעלמות מעינינו על הרוב.

"סקל רגם": סקירה על ידי אדם אחד, רגימה בכר העם: עם הארץ ירגמוהו באבן; וכן בסנהדרין פרק ו': אם מת בה יצא ואם לאו רגימתו בכל ישראל; ומפני שהתורה אומרת פעמים סקל ופעמים רגם נתנו של זה בזה ושל זה בזה, ואמרו כי שליה ב"ד סוקלו ואם לא מת עם הארץ ירגמוהו.

בקרי: (1) ענינו כתרנומו בקשיו, וכן רואה קרי ענינו קשיו, וכן מקרה לילה, כי הקו"ף דגושה והמ"ם לשמוש, ואיננו לשון מקרה. לא יהיה "כלי" גבר על אשה ודא ירבוש גבר "שמלת" אשה: הגבר היה רובש כלים שהיו מכילים דברים, כי היו בהם כיסים וכיוצא בזה; והאשה היתה לובשת שמלות, והן בגד פשוט ודא יכיר מאומה וראוי להנתן על המטה למכסה, כמו ושכב בשלמתו; ואתה שלום. טריאסטי י"ז בסיון וכו' עצתך ימלא לפ"ק.

אוהבך שד"ר.

An Salomon Lewisohn

Nr d'ordre dans l'Index rais. 20 Premier livre de mémoires f. 152.

22. 6. 1820

י" תמוז התק"ף

שמואל דוד לשלמה בן לוי שלום (2)

(1) עיי"ש עמוד 90 (הנ"ל).

(2) המכתב הזה נשמט פה מהדפוס כי רובו נדפס בהמכתבים הקודמים (המו"ל).

Nr. XXI (1)

An S. V. Lolli

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 17 Premier livre de mémoires 29.

25 5. 1820.

י"ב סיון התק"ף

Nr. XXII

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l' Index raisonné 18. Premier livre de mémoires 30.

30 5 1820

י"ז סיון התק"ף

לידידי ליש"ר שלום רב

למן היום אשר ראיתי ס' מחקרי ארץ לרשב"ל יקר האיש הזה בעיני ,
וכראותי הדבר אשר העתיק שמה מספרו בית האוסף בענין הא הידיעה בקצת
השמות הפרטיים גדלה עוד מעלתו בעיני , ונכסוף נכספתי לראות הספר הזה ,
ואחרי ימים כאשר אנה ה' לידי ספרו מליצת ישורון הוספתי לחבבו הרבה מאד ,
וכאשר ראיתי הדברים אשר העתיק גם בזה מספרו בית האוסף , וכראותי אותו
מזכיר שיחתו בעולם הנשמות כלתה נפשי לראות שני ספריו אלה כאיל תערוג על
אפיקי מים . ועתה מה אשלם לך ידידי עד כל החסד אשר עשית עמדי לרוות
צמאוני , כי באמת מצאתי בהם דברים טובים ונחומים — מצאתי? לא כן, כי מראשם
לסופם כלם מלאים חדשות נחמדות תערבנה לחכי מנופת צופים , והיום ידעתי כי
יש מבלעדי גואל ללה"ק , הפילוסופיאה והדקדוק לאגודה אחת בידו , מי יתנהו
כאח לי , ישתתף עמי בצער מלאכת המערכת אשר שוייתי לנגדי תמיד !
ולמען לא תהיה האגרת בלא חרוש , כי אין לבא לפניך בידים ריקניות ,
הנה אנכי בא אליך בדברים מתי מספר .

"שלש שלשה ארבע ארבעה" וחבריהם עד "עשר עשרה" כלם נשתנו משאר
שמות התאר במה שהזכר בה"א והנקבה בלא ה"א , וזה מורה כי מספר הנקבות
יוסד ראשונה ואחריו מספר הזכרים , כי מה שהוא מיוסד ראשונה אותיותיו מועטות
מהנגזר אח"כ ממנו ; והנה אין השנוי הזה רק עד עשרה לא מכאן ואילך , כי
נאמר אחד עשר לזכרים אחת עשרה לנקבות , ומה הטעם לכל זה ? הנה ידוע
כי אין בתבל עשרה דברים מיוחדים כי אם עשר אצבעות , וגם ידוע כי תחת
סימני המספרים היו עשר אצבעות הידים , ונמשך מזה כי התקינו תחלה מדת שלש
על האצבעות שהן לשון נקבה , ומלשון נקבה גזרו אח"כ מספר הזכרים ואמרו
שלשה וכן עד עשר , ואחר תום האצבעות חזר הדבר למנהגו הקדום לקרוא שם
לזכרים תחלה .

"ארץ אדמה" (2) שם ארץ כולל כל עובי העולם ופנימיותו , ושם אדמה לא
יכלול

(1) נדפס בכנור נעים חלק שני . ע' 206 . (י"ל)

(2) ע"י בכורי העתים תקפ"ט 119 (שזח"ה) .

נע די בזה למען יתקיים המהפך במקומו, כגון ותקרא שמו משה : והנה בכל הספרים מדויקים מצאנו עד לא-שמת אלה על-לבך, וכן גם להם שפכת נסך העלית מנחה, מרכא ולא מהפך אצל הפתח שאחריו שני שואים : א"כ שניהם נחים, שאם היה אחד מהם נע היה המהפך מתקיים, וזו עדות ברורה. והנה נא לי עוד ראייה שניה : ידוע כי לא יבא דרגא לפני תביר אלא אם כן תהיינה בין שני הטעמים שלש תנועות, כגון שנים מכל, או אפילו שוא נע ושתי תנועות כגון תם וישר, ואם לא כן ישתנה הדרגא למרכא כגון אשר נתתי, אלהי מצרים ; והנה מצאנו בירמיה ט"ו נטשת אתי במרכא א"כ השוא השני נח בהכרח.

אודיעך ידידי כי אנה ה' לידי תוכחת מגולה נגד קדמות הנקוד, והיא ראייה שאינה מקבלת תשובה. מצאתי ראיתי כי מתרגם המקרא בלשון רומי הלא הוא S. Girolamo אשר היה בימי רב אשי כתב בהקדמת דברי הימים : אחרי אשר בקשתם ממני זה לא כביר לתרגם לכם ס' דברי הימים לקחתי לי אחד מחכמי טבריה, והוא נכבד מאד בעיני היהודים, וקראתי עמו הספר הזה מראשו ועד סופו, ובכך מלאני לבי לעשות בקשתכם, כי באמת אומר לכם כי ביתר התרגומים היונים והרומיים בא ספר השמות הזה משהת המראה כל כך עד שלא יוכר היות שמותיו שמות עבריים, אך נראים הם כשמות ברבריים ואשכנזים. אלה דבריו, ואינם צריכים ביאור לאיש כמודך ; רק התבונן איך הם מסכימים עם דברי הראב"ע שאמר כי מחכמי טבריה קבלנו כל הנקוד, אשר ע"כ חשב ר' אליה שהם היו בעלי הנקוד. שמע חלום לפתור אותו, כי בא החלום ברוב ענין, אמש בחלומי הייתי אומר לאדוני אבי הבדל חדש בין "אחר" ובין "מהמה", ובכל היום הקודם לא עלו בדעתי שני השרשים האלה וגם לא מעולם, כי היו דברי רנה"ו בזה אמתיים בעיני; ועתה שמע ההבדל החדש שהייתי אומר לו. המתאחר קובע זמן, כגון אם חברו אומר לו בוא אתי הוא אומר "מחר אבוא" אבל המתמהמה אומר "עכשו עכשו", עוד מעט, עוד רגע, הנני הנני, המתן לי עד שאעשה כך וכך" וחברו ממתין לו על הפתח ואומר nol finisce mai, וכן עשה לוט, כי לא אמר למלאכים מחר אצא, רק היה אומר להם "המתינו לי מעט עד שאביא עמי כד מה שאני צריך להביא". על זאת הקיצותי ואראה ושנתי ערבה לי, כי נכון הדבר בעיני יותר מדברי רנה"ו בזה ; אך לא אבין איך יבא חלום בלא הרהור קודם, ואיך תבא בו סברה חדשה ונכונה, ואחרי כן התבוננתי בענין בשש ונ"ל כי ענינו התעכבות יותר מן הצורך או יותר מן הראוי. דוק ותשכח. ואתה שלום וביתך שלום וידידנו החכם יש"ר שלום.

טריאסטי 18 באדר מכל משמר נצור לבך לפ"ק :

אוהבכם שד"ל

הוא מדבר מאה דברים בנשימה אחת, וכל שומעו תצילנה שתי אזניו וישתעמם; וכן יהוו ויבושו קנאת עם איננו לעתיד רק ראיית דבר שלא דמו לראותו; וכן מלך מפיו תחזינה עיניך, וכן חזה ציון קרית מועדנו; וכן האומרים תחנף ותחז בציון עינינו, הם מקוים שתחטא ציון ותתחייב ובעונותיה תחרב, ובכן יראו בה נקם, מה שלא יקוו לראות קודם שתחנף; וכן ואתה תחזה מכל העם ענינו אעפ"י שאתה יושב לבדך כאלו אין זולתך אנשי חיל יראי אלהים וכו' מ"מ אם תבקשם תמצאם. הצופה נראה לי שהוא נראה ואינו נראה, וזה טעם בכל מקום עיני ה' אעפ"י

שאין נראות והנה הן צופות רעים וטובים, ונגזר מזה spiare.

מסופק אני בענין השקף והגיד, ואולם בלא ספק יפה פירשת ספר, חוה, תנה. התבוננתי בענין העיד וענה (1) ומצאתי ביניהם מרחק גדול מאד מאד כי העונה מדבר עם השופטים (לענות בו סרה, שקר ענה באדיו, פיך ענה בך, והטאתינו ענתה בנו, הכרת פניהם ענתה בס, לא תענה ברעך, ושפתיך יענו בך), אמנם המעיד מדבר עם בעל הדין עצמו (העד העיד בנו האיש, רד העד בעם, והועד בבעליו, העידותי בכס היום, אשר אנכי מעיד בכס היום, העד תעיד להם והגדת להם משפט המלך, ויעידוהו לאמר ברכת אלהים ומלך, שמע עמי ואעידה בך), וא"כ מה ענין העיד? הנך רואה בכל אלה ובחבריהם כי אין ענינו רק התראה ואזהרה לא סיפור דברים לפני הדיין. והנה אין ענין מלת עד לפי הנחתה הראשונה testimonio רק מתרה ומזהיר, כגון עד הגל הזה ועדה המצבה, יזהירונו ויתרו בנו שלא נעבור אותם; וכן וענתה השירה הזאת לפנינו לעד להזהירם שלא הכיתים רק מפני חטאתם, ואם ישובו אשוב גם אני אליהם. ועתה אורו עיני ואברך את ה' כי מצאתי ענין ההתראה מפורש בתורה בבירור, ולא בדו אותה החכמים מלבם, שהרי כפי עומק חכמת הלשון אין אדם מעיד אלא אם כן מתרה; ומן הטעם הזה נקראו המצות עדות, כי כלן אזהרות והתראות, אם תעשו כך וכך אענישכם בכך וכך (אעפ"י שאחר כך הושאל שם עד גם למסהיד בלבד כגון יביאהו עד והעד עדים). והתבונן עוד כי במסית ומדיה לא הזכירה התורה עדים, ושען על זה החכם Montesquieu בספרו Esprit des Loix, שא"כ הרי כל מי שיש לו שונא יבא לבית דין ויאמר הסיתני ובכן יסקל, אבל חכמינו ז"ל אמרו שהוא טעון עדים אלא שאינו טעון התראה, וזאת מנין להם? אבל מפני שאין ענין מלת עד אלא מזהיר ומתרה והואיל ולא הזכירו עדים במסית הבינו בחכמתם שאינו טעון התראה, אך הבינו גם בחכמתם כי בלא חכמת עדים א"א שיומת כי כבר כתוב לא יקום עד אחד באיש; והנה דברי התורה ודברי החכמים שרירין וקיימין. והנה איך נתעצל מחקירת הנרדפים אם כאלה וכאלה תתבררנה לנו על ידיה? חזק ונתחזק בעד עמנו קום רדוף אחריהם מיד, כבר ידעת ידידי מחלוקת החכמים והקהלות בקריאת ב' שואים בסוף תיבה; והנה נא לי ב' ראיות ברורות להחליט ששניהם נחים, ואתה תדין.

ידוע כי בכל מלה מלדע הראויה למהפך ואחריה מלה זעירה המהפך משתנה למרכא, כגון היתה תהו, וזולתו רבים; ואפילו אין בין המהפך והפשטא רק שוא

נע

הבא, ע"כ אף העושה מלאכה ביום הכפורים מת בלי שיהיה נטרד מן העולם הבא. ואם תאמר: איך אמרו אויבי ירמיה ונכרתנו מארץ חיים? וכי בידם היה למנוע ממנו התחיה? אין זו שאלה, כי אין ספק שהיו האנשים ההם כופרים בתחית המתים; ואולם אני שאני מאמין בו אמונה שלמה ששתי כעל כל הון על המציאה הזאת אשר מצאתי; ומכל מקום גם אם אשר מצאתי לא דבר הוא, הנני מאמין בה בלא ספק בעדות ישעיה ודניאל וקבלת הקדמונים. לכן אשאל ממך ידידי להודיעני דעתך בדבר הזה ודעת ידידנו החכם יש"ר, ואתם וביתכם שלום.

טריאסטי כ"ב שבט ברוך הוא וברוך שמו לפ"ק.
ידידכם שד"ל

An S. V. Lolli

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 16 Preimier livre de mémoires 28.

9. 3. 1820.

כ"ג אדר התק"ף

שדב"ח"ל אל שחבד"ל שלום רב

אשא תשואות הן הן עד נצח, הן על דבר ספורנו אשר שלחת אלי מהרה על ידי אביך, הן על כתב ידך אשר קבלתי, ויהי לששון לי ושמחת נפש, כראות שקידתך בדברי דעת, הבין שפת לשון אשר היא לנו מוסד לתורת אל יסוד האושר; הנה להשכיל בה ברית כרתה, באתי להגיד כי חמודות אתה.

דע ידידי אתה ורעך כי מעולם לא עלתה על דעתי לגזור אומר שהנכרת יהיה נכרת מן המציאות לגמרי ולא תעמוד נשמתו אחרי מותו, רק אמרתי שיכרת מן העה"ז ומן העה"ב, והיתה כוונתי בעה"ב על תחיית המתים בלבד, כי כן קראו חכמינו לתחיית המתים עה"ב, ר"ל עולם שאינו עכשו ויבא באחרית הימים.

אמת נכון הדבר כי הראיה היא פעולת העינים גרידא אפילו במקרה (vedere) וההבטה היא בכוונה (guardare) (אפילו לא תהיה בעיון הרבה), וענין וראה והביט האמורים בנשוכים פשוט הדבר ואינו אומר דרשני; כי הקב"ה אמר כי אשר יראה נחש הנחשת גם במקרה, יהיה, ולפיכך כל הנשוכ היה מבט בו לכתחלה, ולא היה ממתין עד שיראהו במקרה. רחוק הדבר בעיני שיורה תמיד שדש חזה על ראיית העתיד, רק ענינו ראיית דברים זרים ורחוקים משיקול הדעת אשר לא דמינו לראותם, מלשון קרן חזות שפירשו רד"ק מסובך, שהרי מצינו אשר אני אחזה לי ועיני ראו ולא זר כלו כליותי בחיקי, ולא היה הדבר עתיד אלא דבר זר ורחוק מתקוותו, וכן רטוב הוא לפני שמש ועל גנתו יונקתו תצא על גל שרשיו יסובכו בית אבנים יחזה, ולא לעתיד אלא שרחוק מאד מתקוותו; וכן הן אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו, לא היה מודה שעמדו בסוד ה' כי היו בעיניו אנשים מהבילים, רק ענינו הן אתם כלכם ראיתם בעיניכם תהפוכות מצב הרשעים שאזכיר (זה חלק אדם רשע עם אל, אם ירבו בניו למו חרב, יכין וצדיק ילבש וכו') ולמה זה הבל תהבלו אחר שראיתם הדברים בעיניכם? וכן כי חזה נקם אין ענינו קודם בואו, רק אח"כ כאשר פעמיו ירחץ בדם הרשע, וכן שובי שובי ונחזה בך נסתכל ביפך הרחוק משיקול הדעת; וכן חזית איש מהיר במלאכתו, כי הוא עושה מלאכתו בהרף עין, והרואה לא יבין דבר ויעמוד משתאה; וכן חזית איש אץ בדבריו,

בפרטות ולסדרם בדרך היותר טבעי ולחדש בהם איזה דבר; וזהו מה שהשתדלתי לעשות בשער האל"ף, ולאריכות הספר לא אחוש אם תגדל תועלתו כגודל כמותו, ואתה שלום וביתך שלום ושהבד"ל שלום המרוד הרבה לפי הנראה.

טריאסטי ליל י"ז בשבת אני קראתיך כי תענני אל לפ"ק,

אוהבכם שד"ל

Nr. XX

An S. V. Lolli

Nr. d'ordre de l'Ind. rais. 15.

Premier livre de Mém. 26.

7. 2. 1820.

כ"ב שבט התק"ף

שדבה"ל אל שהבד"ל שלום

לא יצאתי להלאותך ידידי לולא אנה ה' לידי דבר אשר אם אמת הוא לא ימלט מהיותו דבר גדול ויקר מאד, אך באמתו מספק אני ולהתיעץ אני צריך, פעמים רבות כתוב בתורה והכרתי את הנפש ההיא, ובעושה מלאכה ביום הכפורים שנה הכתוב ואמר בו והאבדתי, הלא דבר הוא, ומי יאמר מקרה הוא? והנה אם נבקש מה הפרש בין הדבר הנכרת ובין הדבר האובד האדם יראה לעינים כי הנכרת לא ישוב עוד למקומו כמו הענף הנכרת אשר לא יתחבר עוד לעצו, ובהפך הדבר האובד אפשר לו להמצא ולשוב למקומו הראשון; וכן אנו מוצאים והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבותיך, אשר נראה היות זה פירושו: אעשה שלא יהיו לך עוד סוסים, ולא ישובו לך לעולם, ומתוך כך תהיינה מרכבותיך אובדות מאליהן, כי מה יעשה בהן באין סוסים? והנה הכרתת הסוסים היא הכרתה מוחלטת שאין לה תקנה, אבל המרכבות אינן אובדות רק מבלתי סוסים, ואם ישובו הסוסים תשובן לקדמתן, והנה אין הכרתתן מוחלטת ויש לה תקנה; ואל תשיבנו מאשר מצאנו ספר כריתות שאיננו כורת לגמרי, כי עוד יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה, כי הנה כן הדבר לפי תורת משה, אך ספר כריתות גם לפניו היה נוהג, וקרוב הדבר כי לפני מתן תורה היה הגש כורת לצמיתות, ואח"כ אעפ"י שנשתנה ענינו לא נשתנה שמו, ודברים הרבה כיוצא בזה נשתנה ענינם ועמד שמם; אמור מעתה מה טעם והכרתי והאבדתי? אלמלא לא מצאנו רק והכרתי לבדו הייתי אומר שהענין פשוט, והכוונה שימות, ואחר שימות ידוע שלא יחיה עוד, שהרי מאן סליק לעילא ואתא? עכשו שכתוב והכרתי וגם והאבדתי מוכרח אני לומר כי הנכרת ימות ולא יחיה עוד, והאובד ימות ואפשר שישוב לארץ החיים, א"כ באמת אמרו: הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא, מכאן לתחיית המתים מן התורה; ואעפ"י לכאורה דרך דרש הוא באמת עומק פשוטו של מקרא; ומה שלא נכתב הדבר בבירור יותר, אולי שהיתה תחית המתים ידועה לישראל מקדם. ואם תשאל מפני מה העושה מלאכה ביום הכפורים אובד ולא נכרת? תשובך בצדך כי יום הכפורים הוקש לשבת בענין אסור המלאכה, והנה העושה מלאכה בשבת נסקל וחי לעולם

miserabile che ad ogni proposizione s' adatta ומתנות לאביונים, לא תעשוק שכיר עני ואביון, מאשפות ירים אביון (כי האביון משפיל עצמו עד לבער האשפות), לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים (הדל המוכר עצמו בכסף לעבד והאביון אפילו בעבור נעלים). ועתה תבין מפני מה לא מצינו אביונה בדרך שמצינו ענייה, והטעם כי גנאי הוא לאשה לומר עליה שהיא מסכמת לכל דבר כדי למצוא פרנסתה. ועתה שמע פירוש שני כתובים הנראים סותרים זה את זה, הלא המה: אפס כי לא יהיה בך אביון, כי לא יחדל אביון מקרב הארץ; אפס כי לא תהיה תפארת בדבר הזה אשר אשים לפניך כי דברי אדוני אבי. הואיל ואמר הכתוב את הנכרי תגוש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ירך, ומשמע שמותר להלוות כספנו לנכרי, חזר ואמר בד"א שתוכל להלוות כספך אל הנכרי? אפס כי לא יהיה בך (בתוך בני ישראל) אביון כי בך יברכך ה' וגו' מה שלא יהיה רק אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך וגו', כי ה' אלהיך ברכך כאשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבוט, שלא יהיו בני עמך צריכים להלוואה, אז תלוה כספך אל הנכרי: אבל כי יהיה בך אביון מאחד אחיך הרי זה קודם אל הנכרי, וחייב אתה לפתוח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו, ואעפ"י ששנת השבע משמטת לאחיך ולא לנכרי השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו וגו' כי לא יחדל אביון מקרב הארץ כלומר מתוך כל העולם כלו, וע"כ אפשר שתעלה על דעתך להלוות כספך לאביוני העמים שאין שביעית משמטתן ע"כ אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את ירך לאחיך לענייך ולאביונך בארצך. זאת דעת אדוני אבי בפירוש הכתובים הללו, ונכרין דברי אמת. ומכאן יש ללמוד תוכחת מגולה לרבים מישראל המלווים כספם לנכרים לבדם ונמנעים מלהלוות כספם לבני עמנו מפני שאינם רשאים לקחת מידם נשך ותרבית: והלא דברים קל וחמר: ומה אם בענין שנת השבע שנת השמטה שאין היהודי חייב להחזיר כלום ממה שלוה, אמרה תורה נתון תתן לו, ולא תלוה אל הנכרי רק כאשר לא יהיה בך אביון, בענין הרבית שגם איש ישראל משלם כל מה שלקה אלא שאינו נותן נשך ותרבית כמו הנכרי אינו דין שתהיה ההלוואה לישראל בלא רבית קודמת להלוואת הנכרי ברבית?

אביו. שם המקרה בלשון זכר, משקלו פעוי, ענינו תכלית העוני וההכרה להשפיל עצמו לעשות כל מלאכת עבודה כבדה ונמאסת (*estrema miseria*): למי אוי למי אביו וגו' למאחרים על היין; והטעם כי כל עני יכול לצמצם הוצאותיו מעט בלי שיצטרך להטות שכמו לסבול כל מלאכה כבדה ונמאסת; לא כן השכור שאי אפשר לו לגרוע מחק שתייתו דבר כידוע, והנה אין אביון כמהו.

ואתה ידידי אשר אהבתי כי ראיתך אוהב האמת תהגה בעינא פקחא, ותגיה אותם באגרת שלוחה, ובפרט תודיעני אם כאשר אמרת אלי לדבר דבר על כל אות ואות היתה כוונתך שאאריך לבאר כל משפטיהן כאשר עשיתי באות האל"ף; אך עשיתי זאת כי ראיתי כי בעניני חכמת הדקדוק הדבור הקצר לא יועיל דבר, כי עקר החכמה הוא לדעת הדקדוקים הדקים מאד הנקראים בפי עניי הדעת דקדוקי עניות, ואי אפשר להוסיף ידיעות אל הקורא אם לא בהאריך לשון בבאור הענינים

לנו לאב ולכהן; וכשם שהבן אוהב את אביו ומכבדו ומחזיק לו טובה על כל החסד אשר עשה עמו, כן הקורא לחברו בשם אב מורה שהוא מחזיק לו טובה ושהוא אוהב אותו ומכבדו על טובות גדולות שקבל ממנו: הוא יקראני אבי אתה, וכן וישימני לאב לפרעה, ענינו הקב"ה עשה שאהיה בעיניו כאב, כלומר שהוא מחזיק לי טובה ואוהב אותי ומכבד אותי על שהצלתי ארצו מן הרעב, וכמו שהאב אדון לבניו, אך אדנות חביבה עליהם, והם אוהבים אותו, כן האדון אשר עבדיו אוהבים אותו נקרא אביהם (caro signore): ואבי ראה גם ראה, אבי דבר גדול הנביא דבר אליך, והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם; גם כל הגורם הוית דבר נקרא אביו. אומרים לעץ אבי אתה, ועל הדרך הזה אלישע קרא לאליהו אבי אבי כי הוא אשר הקימו לנביא וכאלו נתן בו הויה חדשה כדרך שמצינו בני הנביאים; ועל הדרך הזה הוא היה אבי יושב אהל ומקנה, הוא היה אבי כל תופש כנור ועגב, כלומר הוא גרם הוית יושבי אהל ומקנה, הוא גרם הוית כל תופש כנור ועגב כי ממנו למדו; ומה שכתוב אבי כל תופש כנור ועגב ובראשון כתוב אבי יושב אהל ומקנה בלא מלת כל, טעם הדבר כי תפישת כנור ועגב מלאכת מחשבת היא ולא ימציאה אדם זולתי שכל טוב במשך ימים רבים, ע"כ כתוב הוא היה אבי כל תופש כנור ועגב כי כלם למדו ממנו; אבל ישיבת אהל ומקנה, כלומר לטעת אהל במקום זה עד שיש בו מרעה וללכת למקום אחר ולטעת שם אהל כאשר כלה המרעה מן המקום הא', הוא דבר שיעלה על הלב בתחלת המחשבה, על כן לא נכתב אבי כל יושב וגו' כי גם בלעדיו רבים ידעו זאת, אך עכ"פ רבים למדוה ממנו. ומ"ש בשניהם הוא היה אבי ולא נכתב הוא אבי כמ"ש הוא אבי מואב הוא אבי בני עמון, טעם הדבר כי מי שבנו קיים יאמר עליו הוא אביו, ומי שאין בנו קיים אומרים הוא היה אביו; והנה מואב ועמון היו קיימים בימי משה ע"כ כתוב בהם הוא אבי, אבל תלמידי יבל ויובל ספו תמו במבול, ואז נשכחו רוב המלאכות והחכמות שכחום חזרו ויסדום, ע"כ יבל איננו אבי יושב אהל ומקנה דהאידנא, ויובל איננו אבי כל תופש כנור ועגב כהאידנא, רק היו רבותיהם לפני המבול. ודע כי לא על חנם הכתיב הקב"ה בתורתו את הענינים האלה וחבריהם אשר לכאורה אין בידיעתם תועלת, אלא מפני שנשכחה אמתת הספורים האלה אחר המבול, וערבו בהם בני אדם דברי הבאי, ומאלה נפצה כל עבודת האלילים כי יובל הוא Apollo, ונעמה היא Venere, והנפילים הם הנקראים אלהים וחצי אלהים, והקב"ה אשר לו לבדו נגלו על בורים הענינים הקדמונים רצה להודיעם לעמו בחירו לבל יתעום אומות העולם בכזביהם; ועד היום הזה היא תהלתנו לעיני העמים, כי כל הגוים הקדמונים ספרו מהתלות ודברי הבאי בעניני הקדמוניות, ואתנו לבדנו נכחות המתישבות על הדעת. וזה הוא הטעם שחש הכתוב להודיענו מי המציא כנור ועגב ומי התחיל בעבדות המתכות, ולא חש להודיע מי מצא מלאכת הבשול הטחינה והלישה ושאר דברים גדולי התועלת, והטעם כי אלו נעבדו ואלו לא נעבדו, כי לא בא הכתוב להודיע ממצאי כל מלאכה, רק להודיע כי אשר נעבדו אדם היו בני פלוני ופלוני,

אביון. שם לשון זכר הנגזר מן הפעל משקלו פעיון ולא יפול בנשים: ענינו "איש עני בתכלית העוני אשר יאבה ויסכים לכל" אשר יאמרו לו כדי למצוא פרנסתו בין לקבל צדקה ובין לעבוד כל עבודה ואפילו כבדה ונמאסת

אבות, אבותי: שם דבר לשון זכר. הזכר נקרא אב לעמת יוצאי חלציו, בניו ובני בניו עד סוף כל הדורות (padre, genitore, avo, progenitore, antenato, ceppo): ויגש יעקב אל יצחק אביו, אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק, לאלהי דוד אביו דרש, אב המון גוים, וכן אבי כל בני עבר, והנה זה פירוש הכתוב: ולשם יולד גם הוא, אך אל תחשוב שהוזכר באחרונה מפני שלא היה מרובה באכלוסין באחיו, או שלא היה חשוב כמוהם, כי בהפך הוא היה אבי כל בני עבר אשר רבו למעלה, כי עבר ילד שני בנים, שם האחד פלג ויצאו ממנו ישמעאל ואדום וישראל ובני קטורה, ושם אחיו יקטן אשר ילד עשרה בנים; גם לא היה פחות מאחיו בחשיבות, כי בהפך הוא אחי יפת הגדול, כלומר אעפ"י שהיה הקטן שבאחיו, היה נקרא אחי יפת שהיה הגדול, ולא אחי חם, כי חשוב היה ממנו, ומפני מעלתו היה נקרא אחי יפת ולא אחי חם: ומפני מה הוזכר באחרונה? מפני שנולד אחרון, כי בן חמש מאות שנה התחיל נח להוליד בנים, ובאותה שנה הוליד יפת, ובשנת אחת וחמש מאות הוליד חם, ובשנת שתים וחמש מאות שנה הוליד שם, ובשנת שש מאות בא המבול, ובשנת שתים ושש מאות היה שם בן מאת שנה והוליד את ארפכשד שנתים אחר המבול, ושם הוא בנו הקטן ולא חם; ובכן יובן מעשה נח בשכרותו, כי חם ראה והגיד ולא עשה לו דבר, וכנען (הנקרא בנו הקטן כי בני בנים הרי הם כבנים) עשה לו תעבה ולא רצה הכתוב לגלותה, וכשהקיץ וידע מה עשה לו עמד וקללו, וחם לא בחטא ולא בעונש. אך הכתוב אומר שם חם ויפת להזכיר שם תחלה שהוא החשוב שבכלם, ומאחר שפתח מן הקטן הוצרך להזכירם כלם בסדר מהופך, ובאמת הכל מודים כי יפת הוא הגדול, והנה הוא מוזכר באחרונה, א"כ אם האחרון הוא הגדול אין ספק כי הראשון הוא הקטן א"כ שם הוא הקטן, וזאת ג"כ דעת רלב"ג. וכן בספור זרעם אתה מוצא בני יפת בני חם ולשם ילד גם הוא, וכן בד"ה נח שם חם ויפת ואח"כ בני יפת בני חם בני שם, ומפני שאין לאדם אלא אב אחד, לפיכך כל מקום שנאמר אבותי אבותיך אבותיו אין הכוונה על האב לבדו כי אם על האב על אבי האב ועל זקנו וכו' (maggiori, padri antenati): ושם אבותי אברהם ויצחק, ויקבר בקברות אבותיו: אבל אבותינו אבותיכם אבותם לפעמים הכוונה בהם על אביו של כל אחד ואחד מהם, ולפעמים על אבותיו וזקניו של כל אחד ואחד, והנה מלת אבות (וכן כל רבוי הנקבות) בבואה בכנוי הנסתרים שתי דרכים יש בה אבותם ואבותיהם; וכבר קם ר' אליה בחור והבדיל בין שתי המליצות האלה ואמר כי שפחותם מורה שיש שפחה אחת לכל אחד ואחד, ושפחותיהם מורה לכל אחד ואחד שפחות רבות, ורבי שלמה זלמן הענא חשב לבטל דבריו ממה שכתוב ויבא דוד את ערלותיהם ולא היו לכל פלשתי שתי ערלות; ואני אומר כי אחרי שהמלך שאל מאה ערלות והוא הביא מאתים נמצא שהיו לכל אחד מן המאה שתי ערלות. ומפני שהוא מנהג הלשונות לומר שם המקום במקום יושביו, כגון כי אבדה מצרים ורבים כן, ע"כ מצינו אבי קרית יערים, אבי בית לחם, אבי בית גדר וחבריהם, והענין אבי יושבי קרית יערים, כלומר שהיתה העיר ההיא נחלתו ונתישב בה, ויושביה צאצאיו היו, ועל דרך ההשאלה כל משגיח על צרכי חברו הקטן ממנו ומטיב אליו יום יום נקרא אב: הלא הוא אביך קנך, אבי יתומים ודין אלמנות, אב אנכי לאביונים, והיה

בחולם ; ולא נתקיימה התנועה הקודמת זולתי במלת לא תפאר
אחריך . להבדילה מלשון תפארה . ומלת ראו דגושה כמשפט
ולא כמנהג . אך תביאו ויביאו באל"ף דגושה שלא כמשפט ושרא
כמנהג .

IV. היא מאותיות איתן . המשמשות בראש העתידים . ונקודה בנקודין .
רק כי בבואן בחירק קטון תבא האל"ף בסגול . כגון על כן מפניו
אֶבְהֵל אֶתְבוֹנֵן וְאֶפְחַד מִמֶּנּוּ . וכן עתה אֶסְפֶּה . מן יִבְהֵל תִּתְבוֹנֵן
נִפְחַד . זולתי מתי מספר מבנין נפעל שנמצאו באל"ף חרוקה .
כגון אֶשְׁבַּע . אֶנְקֶמָה . וְאֶכְבְּדָה . אֶמְדֹּטָה . וזה מפני שנוספה
בסופם תנועה יתרה ; ובא בזכריה וְאֶכְבְּדָה בסגול . והוא לפי
הכתיב לא לפי הקרי . כי הה"א במלה הזאת נקראת ולא כתובה ;
ובא הֶאֱדָרוּשׁ אֶדְרֹשׁ להם בחירק . בלא תנועה יתרה ; וידוע כי
גם מלבד זה זרות יש כאן . כי בא המקור באל"ף תמורת ה"א .
וְאֶפְנֶה יוצא מן הכלל אודי להבדילו מלשון בנין . ובבוא שאר
אותיות איתן בשוא תבא האל"ף בחטף פתח ; כגון אֶדְבֵּר מן
יִדְבֵּר ; ובא אֶזְרָה בחטף סגול שרא כמנהג .

V. היא מאותיות האמנתי הנוספות על השרשים לבנות מהם שמות . אך לא
רבים המה השמות הבנויים על ידיה . ולא תבא רק בתחלת השם ; וגם יש
שמות הבאים באל"ף וגם בלא אל"ף . ודע כי כל אחת ואחת מאותיות האמנתי
יש לה הוראה פרטית . אין ענין זו כענין זו . באופן כי שני שמות
הנגזרים . שניהם משרש אחד . אין ענין האחד כענין השני כאשר תהיה
באחד מהם אחת מאותיות האמנתי ובשני אות אחרת מאותיות ההן . או שיהיה
האחד מהם בלא אות נוספת כלל . והשני תהיה בו אות נוספת . או אפילו
כשלא תהיה באחד משני השמות אות נוספת כלל . אלא שיהיה האחד
ממשקל אחד והשני ממשקל אחר : והנה ידיעת ההבדלים האלה צריכה מאד
לכל אשר ירצה לדעת עומק חכמת הלשון על בוריה ; ועוד כי מתוך כך
יוכל איש חכם ונבון לחדש מלבו שמות הרבה אשר לא באו בכ"ד ספרינו ;
כי אין השער הזה נעול בעד האיש אשר יודע דרך גזרת הלשון בלה"ק .
עד שיהיה כמעט נכון לבו שאם באו הקדמונים בעלי הלשון לקרוא שם
לאותו דבר . לא היה השם אשר יקראו לו המה משונה מהשם אשר יקרא
לו הוא . והנני מפרש תחלה הוראת משקלי השמות אשר אין בהם אות
נוספת כלל . ואח"כ אפרש הוראת האל"ף ושאר אותיות האמנתי אחת אחת
במקומה .

אב . ובסמיכות אבי או אב כשאחריו שם קבוצין . אבי . אביך . אביו או אביהו .
אבינו . אביכם . אביהם ; ולנקבה אביך . אביה . וברבוי אבות .

בה ענין תמורת אותיות יהוא זו בזו , כגון כִּלְאֲתִי במקום כִּלְתִּי ,
יִזְכְּלוּ במקום יאכלו , רִישׁוֹן תמורת ראשון : וכל כיוצא בזה הנמצא
בכתובים זר הוא , ואין לעשות כמהו , וכלל גדול הוא, וזכרהו :
כל אשר הוא כמשפט הדשון יש לאמרו, גם אם לא נמצא במקרא ;
וכל אשר איננו כמשפט אין לנו לאמרו , אפילו נמצא לו חבר .

(4.) אותיות הו"י, בבואן בסוף תיבה, אפשר להן להיות נעות (consonanti)

ונח נראה אפילו בלא נקודה ; וזה כשתהיה הה"א במפיק כגון גִּבְהָה,
וכשתהיה הו"י אחרי פתח, קמץ, צירי, או חירק, כגון קו יָדִיו,
שָׁדוּ, פִּי ; וכשתהיה הו"י אחרי פתח, קמץ, חולם, או שורק
כגון יָדִי, יָדִי, גִּי, בְּנוּ ; כי כל אלה כמו פֶּקֶד, פִּקֵּד, שהדרתין
נעות אעפ"י שאינן מנוקדות ונחשב כאילו הן בשוא נח, ונקראות
נח נראה ; אך האל"ף מעולם לא תנוע בסוף תיבה, והיא תמיד
נח נסתר, זולתי בשלש תיבות וַיֵּרָא, הִשָּׂא, שָׂוָא, שהאל"ף
יתרה בהן ואיננה לא נחה ולא נעה, ולא באה רק לצורך שרש.

(5.) האל"ף נחה בהיותה דמ"ד הפער, ולא כן בהיותה עי"ן הפער ;

ובהיותה פ"א הפער לפעמים תנוח, כמו יֹאמֶר יֹאבֵד אֶהְבֵּה, ופעמים
תנוע, כמו יֹאבֵד, יֹאזֹר ; ועכ"פ לא תנוח רק בעתידים, ולא
ראיתי להאריך בפרטי נטיית השרשים, יען וביען בד שרש ושרש
אשר תבקש דרך נטייתו, תמצאנו בספר הזה במקומו, וכן מי
מן השמות באל"ף נחה, כמו ראש, ומי מהם באד"ף נעה, כמו
מֵאֵד, איש איש על מקומו יבא בשלום. ודע כי בד לשונות אלהות,
בבוא בראשם אחת מאותיות וכלב, בדי שתהיה ה"א הידיעה
נרמזת בהן, תבאנה בצירי ותנוח האל"ף, כגון וַאלֹהִי, בַּאלְהִינוּ,
לְאֵלֵהֶיוּ, בַּאלֹהִים ; לא כן זובח לְאֵלֵהִים, שֶׁה"א הידיעה נרמזת
בדמ"ד והונעה האל"ף. וכן בכד לשונות אדנות אותיות וכלב
בפתח והאל"ף נחה, כגון וַאֲדָנִי בַּאֲדֹנָינוּ לַאֲדֹנִי, בר מן שבעה.

III. היא מאותיות אחערה, אשר אינן מקבלות דגש, ועל הרוב תשתנה

הנקדה שדפניהן גהורות על הדגש, כגון מְבָרָךְ במקום מְבָרֵךְ :
וגם כי בארבע אותיות הערה פעמים שתתקיים הנקדה הקודמת,
כגון נֶחֱג, בָּעֵר, יֶרַח, מְעַצְבָּךְ וּמְרַגְזָךְ, אין הדבר כן באל"ף,
כי בהיותה ראויה להדגש, אין מנוס לתנועה הקודמת שלא תשתנה.
וסדר השנוי כך הוא : פתח בקמץ, חירק בצירי, שלש נקדות

נכתוב עשו או עשה , ובין אם נכתוב עלי תאנה או עליה , נשה או נשא , כליתי או בלאתי : אך הענין משתנה לפעמים בשנוי אות אחת , ויש לנו להשמר מאד מכך דבר אשר יוכל להשחית כוונת המאמר .

ועוד משפט ששי לאותיות או"י (ודא דה"א) , מצאו בחכמתו בעל המסלול , והוא :

כאשר תהיינה שלש אותיות אלו ראיות לנו באמצע תיבה , לפעמים תבא בהן הנקודה הראויה לבא באות שלפניהן , והיא תמיר תנועתה בשוא או בחטף , כגון תאהבו שמשפטו תאהבו , על דרך אני אוהבי אהב , וכן יידע , ייטיב במקום יידע ייטיב , יליל איליל במקום ייליל איליל , שאת נשאת מוצאת במקום שאת נשאת מצאת , עדותיך במקום עדותיך , צאינה במקום צאינה , וכן תאכלהו במקום תאכלהו , והיה דינו להנקד תאכלהו , ושלא להרבות בשואים נעים נשתנה החורם דקמץ חטף .

ואולם מה שהוא פרטי לאות האל"ף :

(1) לא תנוח האל"ף רק אחרי קמץ רחב , חולם , וצירי , ולא אחר סגול זולתי בנמצאות ונסתרות בעתיד וצווי מן הבנין הקל מנחי למ"ד אל"ף , כגון תקראנה , תצאנה , קראן , ולא אחר חירק , זולתי במלת ראשון , ודא אחר פתח , זולתי בסאסא , ולא אחר ג' נקודות זולתי בפארה , ולא אחר שורק , זולתי בראש תיבה ; כגון הוא קרוא .

(2) אין שתי אותיות נחות רצופות , זולתי אם אחת מהן אל"ף , כגון בריא , קראים .

(3) אותיות הו"י באות פעמים רבות יתרות , ודא לצורך שורש , ולא לצורך שמוש , כי אם דהורות על אותיות הקול , לפיכך פעמים שהמלה חסרה ופעמים שהיא מדאה , כגון כמזה כמכה ; אך האל"ף לא תבא במדה זולתי לצורך שורש , או לצורך שמוש , ולא תבא יתרה , ולא יפוג בה מדוי וחסרון , כי אם האל"ף צריכה לא תחסר , ואם איננה צריכה לא תבא ; ומעטים יוצאים מן הכלל , כגון וקאם שאון מדא , מהטו לי חסר , וכן להטת מרשית , וכן נמבזה ונמם במקום ונמאם , ודזריות יחשבו ודא כמשפט . וכן מעט הוא שינהג

והנה אותיות יהוה אינן אותיות הקול, רק סימן להן. והואיל
ואותיות יהוה סימן לאותיות הקול לא תבא בהן שום נקודה, כי הן
עצמן כדמות נקודה, כגון יפנה, נא, בחסדו, לתפדתי: וכאשר
תבאנה בלא נקוד נקראות נחות. ופעמים רבות הן נחות, ומנוקדות
כשאר האותיות, כגון ידע, אדם, וילך, הלך.

ואלה הנה דיני האותיות הנחות בכלל:

(1) אין אות נחה בראש תיבה, לפיכך אין שום תיבה בלשון הקדש
שיהיה בראשיתה אחת מאותיות הקול; כגון בתיבת איש היו"ד
לברה נחה, והיא סימן לאות הקול, אך האל"ף היא אות נעה
(consonante) כשאר אותיות, ומוצאה בעד הגרון, וכן אין בלה"ק
שתים אותיות הקול רצופות, כגון מלת לפאר אין קריאתה lefaèr
ממש, כי האל"ף בה אות נעה, ומוצאה בעד הגרון, ובאמת אלמלא
שהאל"ף היא לפעמים אות נעה איך היה אפשר שתבא לפעמים
בשוא נח ודגש אחריה כמו נאדר? הלא כאן היא בלא ספק נח
נראה, והיא consonante, כמו פ"ה של נפתלי.

(2) אין אות נחה מקבצת דגש; ויוצא מזה כי כל אות הראויה להדגש
אי אפשר לה שתנוח, ובאו על דרך זרות והאספסוף, האזיקים,
וכן מימינו, וכל כיוצא בזה; וגם באות שאחר אות נחה לא יבא
דגש זולתי מעטים, כגון בסאסאה, ביקרונתך, ליקחת, הופה,
נזולו, וכלם זרים.

(3) לא יבא שום חטף לפני אות נחה, זולתי בשלש תיבות וירא,
חטא, שוא.

(4) לא יבא אחריהן שוא נח.

(5) הואיל וכל אחת מאותיות יהו"א תוכל לרמוז על שתיים ועל שדש
מאותיות הקול, כאמור, ונמצאו שתי אותיות נחות יכולות לרמוז
על אחת מאותיות הקול, כגון האל"ף והה"א תבאנה שתיהן להורות
על הקמץ, והה"א והוי"ו תבאנה שתיהן להורות על החולם, והה"א
והיו"ד תבאנה גם שתיהן להורות על הצירי: לפיכך פעמים שהן
מתחלפות זו בזו, כי אחת היא הקריאה בין אם נכתוב אותה ובין
אם נכתוב אותה, ובין אם נכתוב תוספין או תאסיפין, ובין אם

ואם היתה האות הגרונית ראויה לשוא נח ולא לחטף יתקיים בה השוא נח, כגון יֵעֲלוּ מִן יַעֲלוּ.

(4) האות הקודמת לאות גרונית המנוקדת בחטף, שהוא במקום שוא נח.

תחליף נקודתה באותה נקודה שהחטף מורכב ממנה; כגון וְהַשִּׁיבָהּ בְּאַנִיּוֹת לַעֲבָדִים ; אך אם היתה אות אהח"ע ראויה להדגש, תנועת האות הקודמת מתקיימת, כגון מִהָרוּ, מַעֲבֹר, בְּאַפְלָה. וכן אם החטף בא במקום שוא נע, לא במקום שוא נח, התנועה הקודמת מתקיימת ; כגון מֵאֶסוּ מֵאֶסִּים, ואפילו אם אות אהח"ע בשוא נח, תבא האות הקודמת באותה תנועה שמורכב ממנה החטף שהיה ראוי לבוא באות הגרונית, כגון יִחְמוֹד מִן יִחְמוֹד, יִהְגֶּה מִן יִהְגֶּה : וכן אם האות הגרונית בתנועה במקום חטף, תנקד האות הקודמת בנקודת אהח"ע ; כגון יַעֲבְרוּ, נִהְפְּכוּ, נַעֲרְמוּ, נַעֲמְדָה.

(5) לא יבא לפניו שרש נקודות (זולתי בבנין פֶּעַל, כגון יִרְחֹם) רק ישתנה לקמץ, ואחריו חטף קמץ, כגון יִחְרֹם בפלס, יִפְקֹד, אִהְלוּ בפרס, קִמְצוּ, מַעֲמֹד בפרס, מִקְטֹר, הַחֲלִיתִי בפלס הַפְּתִי . כל אותיות אהח"ע שוות בחמשה דברים אלו ; ואלה המשפטים לאות האר"ף :

(1) לא מצאנוה בשוא נח רק בשלש עשרה תיבות אלו, ובקצתן גם בתולדותיהן : הַאֲזָנָה, נֶאֱדָרִי, וַיֵּאָפֹד, יֵאָדִימוּ, יֵאָשְׁמוּ בְּאִשׁוּ, וַיֵּאָדִיר, נֶאֱזָר, מֵאִפְלָיָה, תֵּאֱמָר, לֵאסֹר, נֶאֱנָח, וַנֵּאֱמָן .

(2) במקור וצווי ועתיד מן הבנין הקד, ובעבר ובינוני נפעל, לא ישתנה בה השוא זולתי לחטף סגור, כגון אֶמֶר, אֶהֱבֶה, לֶאֱחֹז, לֶאֱכֹל, תֵּאָגֹר, תֵּאָזֹר, נֶאֱמָר, נֶאֱכָל : ואי אפשר לומר תֵּאָגֹר, לֶאֱכֹד .

II.

היא מאותיות יהוא הנחות ; והגני מפרש ענין הנוח : מכתב דשון עברית חסר אותיות הקול vocali, וכאשר גברה שכחת הלשון הציבו להם ציונים ע"י הנקודות ; אך הראשונים מתוך בקיאותם בלשון לא היו צריכים לכך, אפס היו להם ארבע אותיות יהוא הרומזות עדיהן, כי בכל מקום שיש שם אחת מאלה ידוע כי יש לתת שם אחת מאותיות הקול ; אך אין אותיות יהו"א רומזות עד אותיות הקול בפרט רק בכלל, כי כאשר נמצא אחת מאותיות יהו"א נדע כי ראויה לבא שם אחת מאותיות הקול, כגון במלות בראשית ברא עד ידי שתי האלפ"ין והיו"ד נדע כי יש לתת שם ג' מאותיות המול, גם כי לא נדע אי אלו בפרט, כי גם נוכל לקרוא בראשית ברא :

אם כן שניהם נחים שאם היה אחד מהם נע היה המהפך מתקיים.
וזה עדות ברורה. ואולי תשיבני: הלא מצינו וינקת הלב גוים בתרין
פשטין אם כן המלה מדעיד וא"כ השוא השני נע: — ואני אשיבך:
והלא מצאנו וישבת על מטה כבודה בפשטא אחד א"כ המדה מלרע.
וא"כ השוא השני נח. ואולם רואה אני כי אין זו תשובה מעדיא
רק דחייה בקנה; אבל התשובה האמתית היא כי בעל הטעמים לא
כתב מעולם תרין פשטין, רק הסופרים התקינו הדבר שלא
להניח מקום לטעות בענין מלעיל ומדרע; ע"כ יש ספרים שכתוב
בהם גם שתי זרקאות ושתי סגולות ושתי תלישות ובספרים אחרים
אין דבר מזה. ואין מי שיצטער עד זה, כי מעיקרא אינו אלא
תקנת האחרונים. וכן בספרי ספרד ויסר נח בפשטא אחד, אעפ"י
שהמלה מדעיד כמו שכתב בעד מנחת שי: שאינן נוהגים לכתוב
תרין פשטין רק כשיהיה ביניהם אות אחת או יותר: והנה הדבר
תלוי במנהג: לא כן המרכא הבא במקום מהפך במדות שמת
אלה וישבת נסך איננו תלוי במנהג רק כן כתב בעל הטעמים
עצמו. והנה נא לי ראה שניה: ידוע כי לא יבא דרגא לפני תביר
אלא אם כן תהיינה בין שני הטעמים שלש תנועות כגון שנים מכל
או אפילו שוא נע ושני תנועות כגון תם וישך, ואם לא כן ישתנה
הדרגא למרכא, כגון אשר נתתי, אלהי מצרים; והנה מצאנו
בירמיה ט"ו נטשת אותי במרכא, אם כן השוא השני נח בהכרח.
(2) גם שוא נח אינן מקבלות אותו בשמחה, ועל הרוב יחליפוהו באחד
החטפים, דולא שתבא אחריהן יו"ד או למ"ד או מ"ם או אחת
מאותיות בג"ד כפ"ת, וכך זה עד הרוב ולא בכל המדות. גם יש
מלות שבאה בהן אות גרונית פעמים בשוא נח, ופעמים בחטף;
כגון נחמד נחמדים, מחסה מחסה, יעטה יעטה, יעשן ויעשנו,
אעשה אעשה; ולעולם לא תבאנה אותיות הגרון בשוא נח אחר
אותיות וכלב המשמשות בראש תיבה, זולתי אחר הלמ"ד כשהיא
לפני מקור, כגון דחקור; ויצאו מן הכלל ועירים עשרה, ועצור
במלין, בעשר הדוים, ברוך ה' ואעשיר.
(3) אות גרונית הראויה להנקד באחד החטפים, ובאה אחריה אות מנוקדת
שוא, יאבד השוא מן החטף שתחת האות הגרונית, ותשאר באותה
נקודה שהחטף מורכב ממנה; כגון יעקו במכום יעלו מן יעלו;

אשר על פיו יהיה חלומו מועיל לו כי הצילו מן הרעב; וכן הנמלים חכמים כי ידעו להמלט מן הרעב (אך נקראו חכמים מחוכמים כי לא ברוח חכמתם יבינו בקיץ לחמם רק הטבע חכם אותם והרגילם בתחבולה זאת); וכן השפנים וחבריהם יודעים להשיג תועלתם ונקראו חכמים. ואולם אם ישאל איש איזו היא דרך ישרה אשר נגיע על ידיה אל המבוקש הכללי (שהוא הטוב והאוושר) בדרך ברור ונכון מכל הדברים עד שתהיה ראויה להקרא חכמה יותר מכל שאר חכמה? תשובתו בצדו הן יראת ה' היא חכמה כי השומר מצות ה' אי אפשר לו שיתעה בדרכו והוא בטוח מכל מכשול ונכון לבו להגיע אל הטובה הגדולה מכל הטובות, והנה יראת ה' היא חכמה ולא כל חכמה היא יראת ה', על כן לא כתוב הן יראת ה' היא החכמה רק היא חכמה, כלומר היא חכמה והיא גדולה מכל חכמה גם כי יש זולתה חכמות אחרות, וכן כתוב ראשית חכמה יראת ה', תחלת חכמה יראת ה', ואם יראת ה' היא עצם החכמה איך תהיה תחלתה? הלא היא כולה, אכן האמת כי יראת ה' היא חכמה אחת והגדולה שבכל החכמות עד שהיא ראויה להיות תחלת כלן והקודמת לכלן.

ועתה ראה נא ידידי תחלת ספרי אשר החלתי בדרך אשר יעצתני.

א. ראשונה בסדר האותיות כנראה במזמורים רבים ובמגלת קנות ובפרשת אשת חיל.

I. היא מאותיות הגרון; ואלה הנה דיני אהה"ע בכלל:

(1) אינן מקבלות שוא נע רק ישתנה בהן לאחד משלשת החטפים: ואם הוא באמצע תיבה ישתנה תמיד לחמף פתח כגון יִנְחִלוּ במקום יִנְחִלוּ, יִשְׁאָבוּ במקום יִשְׁאָבוּ, יִמְעֲטוּ במקום יִמְעֲטוּ, יִנְהָרוּ במקום יִנְהָרוּ (ארבעתם בפלס יִשְׁמְרוּ) מֵאִסוּ במקום מֵאִסוּ בפלס שְׁמְרוּ, נִבְהָלוּ במקום נִבְהָלוּ בפלס נִשְׁמְרוּ, שִׁחָרוּ במקום שִׁחָרוּ בפלס פִּקְדוּ, ויִנְהָגוּ במקום ויִנְהָגוּ בפלס ויִשְׁפְּרוּ, יִתְפָּאֲרוּ במקום יִתְפָּאֲרוּ בפלס יִתְפָּקְדוּ, יִגְעֲשׂוּ במקום יִגְעֲשׂוּ בפלס יִפְקְדוּ; ואם השוא הנע הוא בראש תיבה, אפרש אצל כל אות ואות מאותיות אהה"ע אחת אחת במקומה באיזה מן החטפים יתחלף בה. ובסוף תיבה לא יבא שוא נע לעולם; ודע כי בבוא שני שואים בסוף תיבה האמת כי שניהם נחים, וזו היא דעת הרוב, ויש להם עד מה שיסמוכו; יען וביעז ידוע הוא כי בכך מדה מלרע הראויה למהפך ואחריה מדה זעירה המהפך משתנה למרכא, כגון היתה תהי' וזולתו רבים; ואפילו אין בין המהפך והפשטא רק שוא נע די בזה למען יתקיים המהפך במקומו כגון ותקרא שמו משה: והנה בכל הספרים מדויקים מצאנו עד לא-שְׁמַת אֱלֹהִי עַד לְבָךְ, וכן גַּם-לָהֶם שְׁפָכְתָּ נֶסֶךְ העֲלִית מִנְחָה, מֵרַכָּא ולא מהפך אצל הפתח שאחריו שני שואים:

רמב"ן רד"ק חזקוני אברבנאל רמבמ"ן רנה"ו) אשר כתבו פירושים רבים המתנגדים לפיסוק הטעמים, כלם התברר אצלם שאינם מסיני, שאם היו מאמינים שמסיני ניתנו או אפילו אם היו מסופקים בדבר לא היו אומרים דבר המתנגד אליהם, וכי על הגבורה יחלוקו? חלילה, ומה אדבר ומה אצטדק? הלא גם חכמי התלמוד פסקו דינים נגד הטעמים, כהא דקנמן בשם מחציתו עיין בנתיבות השלום, על כן אני מורה היתר לעצמי לומר לפעמים דבר אשר איננו עפ"י הטעמים (גם כי באמת ובתמים בעל הטעמים גדול בעיני מאד, אך סוף סוף אדם הוא) ואעפ"י כן לא אשלח ידי לתקנם, שלא להביא עלי שנאת חנם.

היבום הוא חסד עם המתים להקים לאחיו שם וגם עם החיים לכלכל האלמנה והשני גדול מן הראשון, על כן מי שאינו רוצה ליבם מסתמא לא יעז פניו לומר ליבמתו לא חפצתי להיות לך למשענת ולכלכל את אלמנותך, רק יאמר לא חפצתי להקים לאחי שם בישראל, על כן היא מביאה אותו לבית דין למען יגלה דעתו בפירוש ויאמר לא חפצתי לקחתה, ע"כ כתוב מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי.

שרש אבה לא יבא בבנינים הפועלים להיותו פעל עומד, ולא יבא בפועל והפעיל, כי הסכמת הלב הפשית, ומי יכריחה? ובהתפעל אין לו ענין, אך לא חפצתי לכתוב הדברים האלה בספרי כדי שלא אתחייב לומר בכל שורש ושורש מ"מ לא נמצא בכל הבנינים כי "פקד" לבדו נמצא בכלם, ומי יודע פשר דבר? חמסי עליך ידידי אשר לא הודעתני פירושך בפרשת האביון, וכל עוד אשר לא אשמענו לא אזוז מדברי אדוני אבי אשר אמנם ישרו בעיני מאד. תרגמת ידידי האביונה capperi כתרגום ע' הזקנים וכדברי צמה דוד ועדיין ותפר חסר הפעול או היה לו לומר ותופר מלבד כי לא מצאנו לשון הפרה בפירות; ושמע נא דעתי בזה: ותפר פועל יוצא והוא לנכח הקורא, וענינו אתה תפר, והאביונה שם המקרה משרש אבה, כדעת רוב המפרשים ועמהם רבותינו בשבת קנ"ב שפירשוה חמדה, רק אני אומר כי אבה ענינו הסכים, והאביונה היא ההסכמה, והטעם שיפר האדם את ההסכמה שהיה רגיל להסכים עם חבריו להתענג בתענוגים, כי הזקן לא סוף דבר שאינו רץ אחרי התאוות אלא שאם יפתוהו לא יאבה.

הואיל וראיתך ידידי תוקע עצמך להאמין בלב שלם הגדר אשר גדר רנה"ו לשרש חכם (אשריך וטוב לך! ומי יתן וכן יאמינו כל בני תבל כי יראת ה' היא עצם החכמה) ראיתי לדון לפניך בדבר חדש שלבי אומר לי שהיה ראוי להוסיף על דבריו, ועל ידי כן כל הכתובים על מקומם יבאו בשלום. חכם בכלל יקרא (כדברי אוצר השרשים) כל היודע לתקן מעשיו ועניניו בדרך שיגיע בהם אל התכלית אשר הוא מכוין בהם, כגון שלמה כאשר מצא התחבולה הידועה לברר וללבן מי מן השתים היתה אם הילד החי ראו כל ישראל כי חכמת אלהים בקרבו, אם כן המעשה ההוא בחכמה היה, והנה אין בו דבר מיראת ה' רק שכל טוב המוצא תחבולות להגיע למבוקשו, וכן כל אומן הבקי באומנותו נקרא חכם כי הוא מגיע למבוקשו במלאכות אשר יעשה כי הוא מושל על מלאכתו לעשותה כחפצו ואין מלאכתו מושלת עליו, וכן חכם להרע מי שיודע לעשות כל רע אשר ירצה לעשות, וכן יוסף היה חכם כי מצאה ידו למצוא מה שהיה פרעה מבקש כלומר שמצא פתרון

המבקש הדבר, גם עמו הוא נקשר בלמ"ד ותרגומו non acconsentire alle proposizioni di : לא תאבה לו, וישראל לא אבה לי; ולפעמים הוא נקשר עם שם דבר כגון עצה ותוכחה (בלמ"ד וגם בלעדיה), וענינו העדר קבלה non accettare : לא אבו לעצתי ותוכחתי לא אביתם. ודע כי כל דבר שראוי לעשותו מצד הדין ואין האדם רוצה לעשותו יפול בו לשון לא אבה אפילו לא אמר לו שום אדם שיעשהו, שהרי שורת הדין היא המבקשת ממנו שיעשהו non volere : לא אבה ה' השחיתך, גם כי ברוב פשעם ראויים היו; ולא אבו החרימם גם כי נצטוו תמחה את זכר עמלק.

חקור נא ידידי את דברי והודיעני השגותיך עליהם אל תכחד ממני דבר, ואם ידעת דבר נכון בפירוש ותפר האביונה הגידה נא לי, כי נבוכותי בו הרבה; רק זאת ידעתי כי כרחוק מזרח ממערב רחוק שרש אבה משרש אוה, ע"כ אי אפשר שתהיה האביונה כח התאוה כדברי המפרשים, וכל שכן בהיות ותפר פעל יוצא. ואני טרם אכלה להלאותך אשמיעך מחשבה אשר עלתה על לבי בסדור הספר הזה אשר החלתי. כי הנה כל הספרים אשר לנו בענין הזה כלם מסודרים לפי סדר השרשים ולא לפי סדר המלות, על כן כל המבקש בהן פירוש מלה מן המלות יצטרך לדעת תחלה את שרש המלה ההיא, אך לא רבים יחכמו, וגם יש מלות שיש מחלוקת בשרשן; וע"כ התחכם בעל אוצר השרשים (אשר בא לידי מקרוב ומצאתי בו דברים טובים לרוב) לתת בתחלת ספרו לוח המלות הקשות בסדר אותיותיהן, ולא על פי השרש, ולבי אומר לי מה צורך לכל אלה? ולמה לא יהיה לנו Dizionario כאשר לכל לשונות הגוים מסודר על סדר אותיות המלות מבלי השגיה על שרשן, כגון שתהיה תחלתו: אב, אב, אבד, אבד, אבדה, אבדן, אבדון, אבה, אבוי, אבוס, אבחה, אבטיחים, אביב, אביר, אביר וכו' ? ומה תאמר נפשך? ואתה שלום וביתך שלום ושחבד"ל שלום כתאות.

טריאסטי י"ט בכסלו פעלת לחסים כך לפ"ק

ידידכם שד"ל

Nr. XIX

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 14 Premier livre de mémoires 25.

4. 1. 1820.

י"ז טבת התק"ף

כן דברת, לא אוסיף עוד שלוח ידי בטעמים, אך על כל פנים לא אחדל מלכתוב פירושים המתנגדים להם, כאשר התירו לעצמם כל אשר קדמוני. וגם זאת לא הייתי עושה לולא התברר אצלי שאין יסודתם בהררי קדש, כי אפילו לא היה בלבי רק ספק ספקא שמא מסיני ניתנו לא הייתי מורה היתר לעצמי לומר גם פירוש אחד אשר יתנגד אליהם, אך אחרי חקירת שש שנים לא נשאר בלבי שום ספק בדבר; וכן יש להאמין כי כל גדולי המפרשים (כגון ר' סעדיה גאון רש"י ראב"ע רשב"ם

אבה

אבה. (1) פעל עומד, מנחי פ"א ולמ"ד ה"א; ענינו הסכמת הלב לדברי אחרים המבקשים ממנו שנעשה דבר מה (accon sentire): אם תאבו ושמעתם, היאבה רים עבדך. ולפעמים הוא כולל גם כן גלוי הסכמת הלב כלומר אמירת רוצה אני, כגון לא תאבה לו ולא תשמע אליו, לא תסכים עמו בפיד ובלבבך ולא תשמע אליו בידך, ונבדל לשון לא אבה מלשון מאן, כי הממאן אומר בפירוש לא חפצתי לעשות הדבר, אבל אשר לא יאבה לא ישיב דבר רק ישב ולא יעשה. ע"כ מליצת לא אבה היא מליצת שוללת (negativa) שאין במשמעה שום מעשה רק העדר מעשה, אך מליצת מאן היא מליצה מקיימת (positiva), כי יש במשמעה מעשה, והוא אמירת לא אעשה — על כן וימאן אדום כי השיב לא תעבור בי, וכתוב ולא אבה סיחון כי לא נתן שום תשובה, רק אסף את כל עמו ויצא לקראת ישראל המדברה. וכן ולא אביתם לעלות כי לא אמרו בפירוש לא נעלה רק בכו והתרעמו על הקב"ה למה הוא מביאם על גוים חזקים מהם; ומה שכתוב ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה, לא כל העדה אמרו כן רק מקצתם אמרו כדבר הרע הזה איש אל אחיו בסתר, תדע שהרי כאן במשנה תורה לא הוכיחם על זאת, שמע מינה לא כולם אמרו כן ולא רובם; וכן בלעם אמר מאן ה' לתתי להלוך עמכם כי בפירוש אמר לו לא תלך עמהם, אך כשבא הכתוב לספר הענין אמר ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה, והטעם כי הקב"ה אמר לבלעם לא תאור את העם כלומר לא תקלל אותם בשמי ולא אמר לא תקלל את העם כלומר מדעתך כי אם ירצה לקללם מדעתו מה בכך? והנה בלק היה חושב שיש כח ביד בלעם לארור את מי שירצה ואשר יאור יואר, ועל כן שלח לו לאמר לכה נא ארה לי את העם הזה, אך באמת לא היה הדבר כן כי אין ממש בדברי בלעם אלא אם כן יסכים הקב"ה על ידו, ואם לאו הרי הוא כאחד האדם; לפיכך לא רצה הכתוב לומר ואשר שכר עליך את בלעם לארור אותך, כי באמת אין כח בבלעם לארור אלא לקלל, ע"כ כתוב לקללך, ומאחר שכתוב לקללך ולא לארור אותך לא היה אפשר לומר וימאן ה' לשמוע אל בלעם שהרי לא אמר לו לא תקלל את העם, על כן כתוב ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה, כי לא אמר לו אל תקללם רק אמר לו אפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר, ובכן הכריחו לברכם תחת אשר היה בלבם לקללם. וכן וימאן להתנחם ויאמר כי ארד פירש רשב"ם לא אנחם אלא ארד, וזה לשון מהרש"ד בנתה"ש "הנה פירש מלת כי שאחר שרש מאן בלשון אלא כמו כי שאחר לא, כי ענין מאן הוא בדבור או במעשה, ובוזה יבדל מלשון לא אבה כי לא אבה הונח על הרצון והמחשבה והמאון על הבטוי והמעשה, ויהיה כאלו אמר ויאמר לא אנחם כי אם ארד" כאשר יהיה "לא אבה" נקשר עם פעל בזמן מקור, על הרוב הוא נקשר עמו בלמ"ד, ומשמיטין אותה בלשון לעז כדרך רוב למדי"ן הבאות לפני מקור; וכשיהיה לשון לא אבה נקשר עם האיש

והיה לו לומר ואמשך במקום ואמשך, וזה רחוק, כי ואמשך לא יהיה רק מנחי ל"ה שאם לא כן הרי דגש אחד עומד לסימן הבנין וגם להורות על חסרון אות הכפל ואין מלאך אחד עושה שתי שליחות, ועוד היה לו לומר ואמשך במקום ואמשך, ובא קבוץ תמורת פתח, וזה טלוי על גבי טלוי ונכתב ואמשך תמורת ואמשך שהוא תמורת ואמשך שהוא תמורת ואמשך, והנה זאת בוקה ומבוקה ומבולקה, מלבד כי בכל הפרשה הזאת לא מצינו שרש משש בבנין פיעל רק בבנין הקל, וכן צריך להיות, כי יש הפרש גדול בין משש ובין ממשש כאשר תשמע עוד מעט, אם כן אי אפשר בשום פנים שתהיה מלת ואמשך בבנין פיעל, ואם לא היו לפני רק ב' דעות אלו, כלומר או שתהיה המלה משרש משש בבנין פיעל או משרש מוש בבנין הקל הייתי בוחר בדעת הזאת השנית כי היא אפשרית ואם היא רחוקה, והראשונה היא נמנעת. ואולם תהלות לאל עליון דעת שלישית יש לפני והיא דעת ראב"ע ורד"ק ובעל מנחת שי האומרים כי ואמשך משרש משש בבנין קל והנפרד ממנו אמש בפלס אהו, ובכנוי היתה השין ראויה להדגש על דרך יחנך והוקלה על דרך יחנך, ומאחר שהוקלה אין בידנו להדגישו, על כן השואנה, זאת נראית דעתם ונראין דבריהם, גם שמעתי היות כן קריאת מהרמ"ק, ואולי מה שהוקלה השי"ן להקטין מעט המשוש כאלו תאמר vien qu'à ch'io tasti un poco כי חסרון אות הכפל מקטין הענין כדרך סבוני גם סבוני.

ואבוא לענין ההבדל שבין מש משש וממשש, ואומר כי המש נוגע בידו לכאן ולכאן בדבר שהוא יודע היטב מה הוא: ידיהם ולא ימיו, והמישני את העמודים; והמושש יודע בקירוב אך לא בצמצום: אולי ימשני אבי, אחר שידע שאני בנו ולא ידע איזה מבניו אני; והממשש לא ידע כלום או קרוב לכלום: כאשר ימשש העור באפלה, וכן כי מששת את כל כלי, כי המבקש הוא הולך כעור באפלה ונותן ידיו בכל מקום ואומר כאן אמצא האבדה, ואף כי לבן שהיה מבקש התרפים בבית שאינו שלו והיה נותן ידו בכלים שאינו מכיר; ואם כן אי אפשר שתהיה מלת ואמשך לא משרש מוש וגם לא משרש משש בפיעל, רק בקל כאמור.

ואגב גררא אשמיעך דעתי בפירוש וימש חשך, כי נתחבטו בו המפרשים, ולפי פשוטו כך ענינו: ויהי חשך על ארץ מצרים, והוא יגרום למשש חשך, כלומר כל כך יהיה גדול עד שימששו חשך ולא אור כמליצת איוב.

ועתה ראה נא ידידי תחלת שרש אבה ופעם אחרת אשים לפניך את אשר אדבר על אות האל"ף.

ואת לב בטפחא, מלבד כי פירושך (שהוא דעת התרגום) איננו נראה לי רק דרך דרש, כי סתם מתנה היא מיד בני אדם והיל"ל מתת אלהים, ואין להצטער על ויאבד שהוא ל' זכר כי הלא כמהו עשרה אלפים, וראב"ע כתב שחסרה מלת דבר, ואין הענין שהכתוב חסר מלה א', רק מלת מתנה ענינה דבר נתון ע"כ יצדק לפניה ויאבד כמו ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמהו שענינו ולא תביא דבר נתעב, והוא באמת א' ממשפטי לה"ק לומר מלה שהיא כוללת העצם והצורה, וידעתי גם אני שיש גם בלשונות העמים מלות מועטות הכוללות העצם והצורה אך מועטות הן, וראיתי להזהיר על זאת כי רבים נכשלים בה בתרגומם הכתובים כגון או מצא אבדה perdita, והשיב את הגולה אשר גזל usurpamento, או את העשק אשר עשק frode, בין קדש לחול fra santo e profano, וכל זה טעות גדולה שהרי בכל אלה אין מנוס מלהוסיף בתרגומנו מלת cosa, אך רואה אני כי בעצם מודה אתה עמי שחסרה מהם מלת דבר ואין אתה מתקומם רק על שם העצם והצורה שהוא שם אשר בדיתי מלבי וגם אני מודה לך כי שם העצם והצורה גם הוא שם דבר רק רציתי להבדיל מן השמות שאין מלת דבר נכללת בהם וגם מן שמות התאר כי יש מהם שרבים חושבים היותם שמות התאר כגון והארץ היתה תהו ובהו שכל העולם (ואתה בכלל) מתרגמים אותם כאלו הם שמות התאר ועכ"פ כך צריך לתרגם התשובה "la terra era una cosa", והתבונן נא ידידי בדבר ויתברר לך כי כוונתי רצויה בחדוש שם העצם והצורה, ומ"מ רוצה אני למחות השם הזה מתחת השמים ולא אזכירנו עוד ואתן תחתיו שם הנגזר מן הפעל ואפרש כי כל שם הנגזר מן הפעל (אם איננו שם המקרה) נכללת בו מלת דבר או מלת מקום, וענינו דבר או מקום שנעשה בו מה שיוצא הפעל (כאשר אמרת), כגון אבדה דבר אובד, אבדון מקום האובדים. התרצה בפשרה הזאת?

צר לי מאד גם בעיני יפלא מדוע לא ישר בעיני ידידי יש"ר פירושי על והחכמה מאין תמצא, ואולי מצא חן, לולא קראת מה שכתב בו רנה"ו, כי הנה אימתו תבעתך, ומי יודע מה תאמר כראותך הברדתי החדשה בין לא אבה ובין מאן? אך זאת ידעתי כי לא יסבול צוארי עול בשר ודם כי את האמת אני ירא ולא ממנה אני ירא.

כבודתני ידידי בהביאך לפני מחלוקתך עם ידידנו המשכיל שחבד"ל בקריאת מלת ואמשך, והנני מודיעך דעתי בענין הקשה הזה. שחבד"ל אומר שהמלה משרש מוש, ואיננו מן הנמנעות, שהרי בלא ספק שני שרשים יש בענין הזה "מיש ומשש" ואעפ"י שיש הפרש גדול בין נע"ו ונע"י מ"מ יש שרשים שהם משתי הגזרות יחדו כמו שים ושום (מי ישום אדם), וכן שיש ושוש (לשוש עליך לטוב), והנה איננו מן הנמנע שימצאו ג' שרשים בענין משוש מיש מוש משש כמו דום דמה דמם, מיין מצה מצין, ואולם אף גם זאת כראותנו שהפרשה משתמשת תמיד בשרש משש לא זולת, בכתוב ימשש וימשהו, רחוק הדבר לומר שלא יהיה גם ואמשך משרש משש כחבריו שבענין אך הוא משרש משש מאיזה בנין הוא? אתה אומר מבנין פיעל, ולפי דבריך היה לו לומר ואמששך ע"ד לבעבור סבב את פני הדבר או ואמששך ע"ד יסובבוה על חומותיה (כי שני הדרכים האלה בבנין פיעל בכפולים)

אם רגע קטון נשים פנינו אל סוף כל האדם וראן הוא הולך ולפני מי הוא עתיד
ליתן דין והשבון וכמה וכמה רע ומר עונש אנשי רשעה אז יפנע לבבנו הערל ואז
נדע נאמנה כי אין חכמה ואין תבונה זולתי ללכת בדרך הנכונה .
ואתה שלום וביתך שלום ושהבד"ל שלום כתאות

מריאסטי ר"ח נסלו בעקבות משיחא לפ"ק .

אוהב החכמה ודורשיה שד"ל

Nr. XVIII

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Ind. rais. 13.

Premier livre de Mém. 23.

7. 12. 1819.

י"ט כסלו התק"ף

גם אנכי יעצתי מאז לדבר על אותיות מש"ה וכל"ב אחת לאחת במקומן
כדרך שעשו Buxtorfius, Coccejus וחבריהם, וזה להיות כל אחת מהאותיות
ההנה עומדות במקום תיבה שלמה בשאר לשונות, אך לא עלתה על דעתי לדבר
גם על אותיות איתן וגם על האותיות השרשיות, ואולם אשר לא יעצתי אתה
יעצת ואשר לא זמתי לעשות אעשה, ובכן יהיה ספרי (אם יזכני ה' להשלימו)
ספר כולל כל חכמת לשוננו אין מחסור כל דבר, ואם המלאכה תוסיף כובד גם
אני אוסיף אומץ.

בשם אביב כתבתי ואינו מקבל סמיכות כנוי ורבוי, אבל בשם אברון כתבתי
ולא יקבל סמיכות וכו', והיתה כוונתי לומר ואינו מקבל על מה שלא מצאנוהו
נוהג במקרא, ולומר ולא יקבל על מה שאינו יכול לקבל בטבע, והיתה דעתי
להזהיר על כל מה שלא נמצא בכתובים אף אם לכאורה מקרה הוא כדי שלא
להכניס עצמי במעמקי ים לברר וללבן מה היה במקרה ומה היה בטבע, אבל אתה
רוצה שארבה העיון ואעמיק עצה ואפליא השקידה במלאכה שהיא ראויה לכך,
וכן אעשה, ע"כ אמחוק משם אביב מלות ואינו מקבל וכו'.

אתה מסכים עמי ועם ראב"ע ורד"ק בפירוש ארמי אובד אבי, אך אין אתה
מוצא תועלת בשנוי טעמו, והנה אפרש לך דעתי. רוב הטעמים מסכימים עם
הפירוש הנכון, ופעמים מועטות (לאיזה סבה שיהיה) אינם מסכימים עמו, והטעמים
האלה המועטים רוצה אני לתקנם ולהודיע הפירוש הנכון, אך לא אחפוץ לריב
בפומבי עם בעל הטעמים, לכן כשיזדמן לפני אחד מאותן הכתובים שטעמיהם
מוטעים אכתבנו בטעמים הראוין להנתן בו לפי דעתי, והמבין יבין והחדל יחדל,
וכבר תדע איך הרחיב פה בעל אמונת חכמים נגד המפרשים ארמי אובד אבי על
פי פשוטו, לכן ארמוז לחכימא ברמיזא, וכן קצת כתובים יש שנפל בהם ט"ס
וגם אותם אתקן ברמוז כדרך שכתבתי הבינה וגם הקרה והמשכיל יבין, והסכל
יאמר כי שגגה יצאה מלפני ולא יסקלני. פירושי על ויאבד את לב מתנה הוא
פירוש ראב"ע, ועוד מצאתי במקרא גדולה ובתקון סופרים מוויין ויאבד במרכא

שם העצם ולא שם התאר, אך הם כוללים גם שניהם, כי נכלל בהם שם התאר ולפניו מלת דבר, כגון אבדה אין ענינה אבדן רק דבר אבד, וכן גזלה אין ענינה גזל רק דבר גזל, וכן גנבה אין ענינה מעשה הגנבה רק דבר גנב, וכן הרבה דבר הרב, וכן יבשה דבר יבש, וכן תועבה דבר נתעב (ובכן יובן מה שכתוב¹⁷ ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו, שהרי הוא כאלו כתוב ולא תביא דבר נתעב אל ביתך והיית חרם כמוהו) וכן תהו ובהו אינם שמות התאר שאם כן היה לו לומר והארץ היתה תוהה ובוהה, אך יש במשמעם שם העצם ושם התאר יחדו, והענין שהארץ היתה¹⁸ דבר¹⁹ שהוא כך וכך, וכן קדש ענינו דבר קדוש, וע"כ יאמר קדש הם, כי איננו שם התאר, וכן חול דבר שאין בו קדושה. אבדן ובסמיכות אבדן. שם דבר בלשון זכר. ענינו איבוד (sterminio): באבדן²⁰ מולדתי.

אבדון שם דבר בלשון זכר ולא יקבל סמיכות כנוי ורבוי, ענינו מקום פורענות הרשעים בתחתיות הארץ כאשר היתה דעת הקדמונים (inferno, tartaro): ומפני שאין האמת כן שתהיה פורענות הרשעים בתחתיות הארץ לפיכך אין הכתובים משתמשים בשם אבדון רק בספרי אמ"ת שהם ספרי השיר וידוע שהותר למשוררים ללכת לפעמים בעקבות ההמון ולצייר הדברים כאשר יחשבו אותם עם הארץ למען תתפעל נפשם בדבריהם גם כי באמת אין הדבר כן: "היסופר בקבר הסדך אמונתך באבדון, שאול ואבדון לא תשבענה, שאול ואבדון נגד ה', ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון" (אלמא אבדון דבר מכוסה), כי אש היא עד אבדון תאכל (דומיא דותיקד עד שאול תחתית, אלמא אבדון בתחתיות הארץ). ועתה תתבאר באר היטב פרשה א' בס' איוב. הרא היא "והחכמה מאין תמצא". המשורר שואל היכן היא החכמה, והוא רואה כי לא ידע אנוש ערכה, כי היא יקרה כל כך עד שאין ערוך אליה שהרי לא תמצא בארץ החיים, תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי, ומאחר שאינה מצויה לא בארץ ולא בים הנה לא יותן סגור תחתיה ולא ישקל כסף מחירה וכו' וכו', כי כסף וזהב ואבנים יקרות הם מצוים בארץ החיים והחכמה שלא תמצא בארץ החיים הנה היא יקרה מכל דבר יקר, אם כן המשורר חוזר ושואל והחכמה מאין תבא ואי זה מקום בינה? והוא משיב היא נעלמה מעיני כל חי, ואולם איננה נעלמה מן המתים, כי אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה, האבדון שהוא מקום הפורענות הרשעים, והמות שהוא בית מועד לכל חי לתת דין וחשבון לפני ממ"ה הקב"ה הם שמעו את שמע החכמה ומה הם אומרים? אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה, הוא לבדו החכם כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה, ועלילות מצעדי גבר לא נסתרו מלפניו לעשות לרוח משקל אשר על ראש רשעים יחול בגי' הנם ורוח זלעפות מנת כוסם ומים תכן במדה לעשותו למטר חק ודרך לחיזו קולות ועליון יתן קולו להשיב לאדם כפעלו ברד וגחלי אש, וכראות האבדון כי יקבל איש ואיש שכר מעשיו במדה ובמשקל אז ראה את החכמה ויספרה הבינה וגם הקרה ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסוד מרע בינה, זה הוא מה שגי הנם מכריז לכל אשר יאמץ אזנו לקול דבריו. הלא זה משל נפלא להודיע ולהוודע כי אם לא נשים לבנו רק אל ארץ החיים לא נוכל למצוא סבה אשר תביאנו ללכת בדרכי החכמה מאוס ברע ובחור בטוב, כי נראה בכל מקום צדיק ורע לו רשע וטוב לו, ואולם

לב מתנה, ופירושו המתנה מאבדת את הלב, ובא יאבד בל' זכר, והמתנה נקובה בל' נקבה, כי פעמים רבות אין שומרים בלה"ק את המין ואת המספר בבוא הפועל לפני השם, כגון אם יצאו בנות שירה.

האביר. פעל יוצא לשלישי. המאביר גורם לדבר שיאבד ע"י אחרים או שיאבד מאליו (cagionar la perdita): "לתת אותנו ביד האמורי להאבירנו, וישלח ה' בו את גדודי כשדים וגו' וישלחם ביהודה להאבירו, והאביר שריד מעיר" ע"י אנשי מלחמתו. והנה שבעה עממים אבדו ביד הקב"ה וביד ישראל עמו, כי לא אבדם הקב"ה במאמרו בלבד וגם לא אבדום ישראל בגבורתם בלבד; ע"כ כתוב "כגוים אשר ה' מאביר מפניהם", כלומר הוא מאבד אותם על ידיכם, וכתוב "הוא ישמידם והוא יכניעם והורשתם והאבדתם מהר", כלומר אתם תאבדו אותם ע"י הקב"ה; "אשר לא ישאיר לך דגן תירוש וגו' עד האביר" עד שתאבד מאליו, "ותקות אנוש האבדת" עשית שתהיה תקותו אובדת מאליו כי טבע האדם למות ואין הקב"ה מאבד תקותו ע"י נס, "והאבדת את שמם מתחת השמים", תגרום להם שיאבד שמם לא שתאבדהו בדרך, לא כן "ואבדתם את שמם מן המקום ההוא" כי נחליף שם המקום בשם אחר כקבלת רבותינו, והנה אנחנו מאבדים שם האלילים בידינו: מכאן אמרו חכמים (שבת ק"ד) "ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלהיכם" עשיה הוא דאסור גרמא שרי מדלא כתיב והאבדתם. "וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה", נשתנה כרת זה מכר שאר כריתות כי העושה מלאכה אפילו ביום הכפורים שהוא הקדוש מכל הימים אין ספק שהוא מהבוטחים עד חילם ואין להעשיר ואומר ידי רב לי, ע"כ מדה כנגד מדה יעשה הקב"ה שיאבד מאליו ולא תועיל לו כל חריצותו. ולא יכריתנו הקב"ה פתאום במאמרו, רק יניח לו שיאבד מאליו בדרך טבע, ולא יראה סימן ברכה לעולם עד כי לבסוף יכרת בלא יומו: ומכאן יצא להם לרבותינו לומר כי כל העושה מלאכה בתשעה באב ובפורים אינו רואה סימן ברכה באותה מלאכה, כי גם האיש אשר לא יתאבל ביום צרת עמו ואינו שמח ביום שמחתם, רק הוא חרוץ במלאכתו לעשות חיל מדה כנגד מדה הוא שלא יראה במלאכתו סימן ברכה. אבדה ובסמיכות אבדת. שם העצם, והצורה בלשון נקבה. ענינו דבר אובד ^ה ^ה ^ה (cosa perduta): או מצא אבדה. ודע כי מלת דבר פעמים רבות משמיטין אותה בלה"ק, ואז אם אחריה שם התאר יבא בלשון ^ה נקבה, כגון "לעשות קטנה או גדולה" פירושו דבר קטן או דבר גדול, "וכן אין בפיהו נכונה" דבר נכון, וכן "וידבר אתם קשות" דברים קשים, וכן ומאכלו בריאה דבר בריא ושמן, וכן במקום דבר זה אומרים בלה"ק זאת: בזאת תדע; וכן אומרים אחת במקום דבר אחד: אחת שאלתי; ובו הפועל סתהפך ללשון נקבה ומלת דבר נשמטת, כגון מאת ה' היתה זאת היתה הדבר הזה, ותהי חק בישראל ויהי הדבר הזה חק בישראל, וכך רבים; וכל זה מצאנו דוגמתו בלשון רומי, רק כי בלשון ההיא משתמשים בענין זה בלשון מיוחד שאינו לא לשון זכר ולא לשון נקבה (neutrum), כגון factum במקום res facta, וקצת מזה גם בלשון אשכנזי, כגון dieses במקום diese Sache; ואולם עוד אחרת יש בלה"ק שאינה נוהגת בשאר לשונות, הוא כי יש בלשוננו שמות רבים הנגזרים מן הפועל שאינם לא

אבד

אבד פעל עומד מנחי פ"א אל"ף, ענינו יציאת דבר מרשות בעדיו מבלי שידע ^ז אפוא הוא, וגם הוא מאליו לא ישוב אריו (venir perduto); והושאל עד העדר הדבר מהאיש אשר היה לו בתחלה או מן המקום אשר היה שם בתחלה מבלי שישוב אריו מאליו (manicare); "כי לא תאבד תורה מכהן, ואבד מנוס מקל, זכרו אבד מני ארץ"; הדבר הנאבד נקשר עם בעליו ועם מקומו במלת "מן" כאשר בכל אלה, ואם יש בו רוח חיים נקשר בלמ"ד: "ותאבדנה האתונות לקיש", וכשהוא נקשר עם המקום אשר היה שם בתחלה הוא נקשר במלת מן אפילו יש בו רוח חיים: "ויאבדו מתוך הקהל, אבד חסיד מן הארץ, ואבד מלך מעזה". בבוא השרש הזה בלי שום קשר ענינו אבדה מן העולם, כלומר שהדבר נכרת ואיננו עוד (manicare, perire, andare in malora): "הצדיק אבד, ואבדה חכמת חכמיו, יאבד לב המלך, אם יועצך אבד, כן יאבדו כל אויביו, יאבד יום אודר בו, ובאבוד רשעים רנה, אבד קציר שדה, ולא נאבד"; וכשהוא נאמר בענין הזה יתחבר לפעמים עם מלות "לעד לנצח", וחבריהם, להורות שהדבר ההוא האובד לא ישוב לאיתנו אפילו לזמן רחוק כגון "תאבד לעד לנצח יאבדו, וכן ואחריתו עדי אובד", ופירוש עדי כמו עדי עד, כתרגומו לעלמא ייבד, כי כדרך שאומרים לנצח ולנצח נצחים כן אומרים עדי ועדי עד. ומורה ג"כ על הקורבה אל האיבוד (esser perduto): "כי אבדה מצרים, כלנו אבדנו, ליש אובד מבלי טרף, וכאשר אבדתי אבדתי", ופירושו מאחר שכבר אני אובדת באבדן מולדתי לא אחוש עוד פן ימיתני אחשוורוש, כי אם יחיני מוטב ואם לאו הלא כבר היה לי למות באבדן ישראל, ודומה לו ואני כאשר שכולתי שכלתי, ופירושו מאחר שכבר אבדו ממני יוסף ושמעון לא אחוש לשמור עמי את בנימן, כי אם בגללו ישוב לי שמעון הרי מוטב, ואם לאו הרי כבר אני שכול, וזו מליצה ממליצות לשון הקדש. ומלת "אובד" כוללת גם כן כל הרעות והצרות (infelice): "ארמי אובד אבי, תנו שכר לאובד, ברכת אובד עלי תבא, יש צדיק אובד בצדקו". גם יפול שרש אבד על פיזור גדול שאינו מתקבץ מאליו (dispergersi): "ואבדתם כגוים, ובאו האובדים בארץ אשור".

אין השרש הזה נבנה בבנין נפעל מפני שהוא פעל עומד, ובכל מקום שאנו אומרים נאבד ראוי לומר אבד, ואם נרצה לומר דבר שנאבד נאמר דבר אובד, כדרך שמצאנו נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד, שענינו כלי שנאבד ונשכח זכרו (perduto); וכן "תעיתי כשה אובד, את האובדת אבקש", ואעפ"י שאין אבד רק פעל עומד הנה מצאנו "גוי אובד עצות המה" והענין גוי שעצותיו אובדות (שאין להן קיימא ואין בהן ממש), וכן "פן יאנף ותאבדו דרך" ותאבד דרככם (כמו ודרך רשעים תאבד שתפול ולא תוסיף קים), וכיוצא במליצה הזאת מצאנו "נובדת עלה" שעלה אובדות, "רק הכסא אגדל ממך, העיר היוצאת אלף" שיוצאים ממנה אלף, וכן רבים; וגם זאת מליצה היא ממליצות לה"ק.

אבד. פעל יוצא. המאבד דבר עושה שיאבד ולא יהיה עוד (ruinare estermine): "ואבדתם את כל משכיותם, ויאבדו ה'", אבד תאבדון את כל המקומות, ואבדתם את שמם, ותאבד את כל זרע הממלכה, ויאבד את

ובהגידך לי את כל לבך, ובהנתי כליותיך ואמצאך איש כלבבי שוחר מוב מבקש אמת, אשר לא ישא פנים לזקן ולא יבזה חכמת המסכן, מה מאד צמאה לך נפשי ביום הפרדך ממני, ומה מאד אתאוה תאוה לשוב ולהתעלם בדברי חכמתך! על כן חשתי ולא אחרתי לבא לפניך במגילת ספר דשחר פניך בדברי תורה, לא אחרתי ידידי לעשות הדבר אך התמהמהתי מעט, כי אמרתי לא אראה פניך ריקם, רק אוהיר עד ישים ה' בפי דברים אשר תאמר יש לי בהם הפץ; ומה יהיה הדבר אשר יחפון איש כמוך יותר מספר שרשים אשר יגדור גדר מדוקדק לכל שרש ושרש ולכל בנין ובנין ולכל שם ושם ולכל תיבה ותיבה ולכל מליצה ומליצה ואשר יתרום כל אלה בלשון עם לועז בכל הדיוק האפשרי, ואשר יתבארו בו באר היטב בדרך הפשט הברור המתישב על הדעת כל הכתובים כלם דמקצנם ועד גדולם? הלא זה הדבר אשר מלאני לבי לשום פני בו, וגם כי ידעתי כי מי אנכי גבה לבי בדרכי ה', ובחסדו בטחתי אשר ישקיף ממעון קדשו לתת מים קדושים בכלי חרש כמאמר החכם אשר פנה דרך לפני.

והנה אנכי נותן לפניך היום ידיד נפשי תחת המשא אשר נתתי על שכמי (ויואל אלוה ולא אקוץ במלאכת פרך טרם תשלם!) הלא המה שני השרשים הראשונים אשר בלשוננו "אבב ואבד", ואתה תהגה בדברי ותגיה אותם כחכמתך, ואם יש דבר תחת ירך להוסיף בהם אקבלנו בשמחה, ועל הכל שארתי מאתך להודיעני היש במדאכתי צורך ותועלת לבני עמי או אם כבר היה לעולמים ספר אשר נא ראיתיו וימלא החסרון אשר ישתדל שד"ר למלאו.

אבב

אב. שם דבר בלשון זכר. ענינו בכורי דגן רך שלא נשלם בישולו (*grano immaturo*) "לראות באבי הנחל לראות הפרחה הגפן הנצוהרמונים", הרי כי בשעת הבכור מדבר. וכן "עודנו באבו לא יקטף" שעדיין לא נתבשל יפה ואינו ראוי להקטף, והנה זה פירוש הכתוב: היגאה גומא בלא בצה ישגא אחו בלי מים? לא כן, אלא עוד האחו באבו, שלא נשלם בשול בכורי דגנו אינו ראוי להקטף יבויש ייבש, והגומא קודם שיעלה בו כל עשב וכל חציר ייבש גם הוא (ומלת ייבש עומדת במקום שתים), כן ארחות כל שוכחי אל, לפעמים הם כגומא בלא בצה שייבש מיד טרם יעלה בו כל חציר, כי הטאים תרדף רעה, ולפעמים הם כאחו בלי מים אשר יעשה פרי תבואה, אך עודנו באבו ייבש ולא יתבשל דגנו כראוי, כי יציצו פועלי און להשמדם עדי עד, ואח"כ הוא מפרש והולך ב' מיני רשעים אלו אשר יקוט כסלו ובית עכביש מבטחו זה המין הא', רטוב הוא לפני שמש ועד גנתו יונקתו תצא על גל שרשי יסובכו בית אבנים יחזה הוא המין הב'.

אביב שם דבר בלשון זכר ואינו מקבל סמיכות כנוי ורבו ענינו בכורי דגן רך הקרוב לתשלום בישולו ונאכל קלי בלא טחינה, וגם עושים ממנו לחם, רק מפני לחותו אינו נטחן אם לא יהיה תחלה קלוי באש (*grano vicino a maturità*) "ואם תקריב מנחת בכורים לה' אביב קלוי באש, כי השעורה אביב", וחדש ניסן נקרא חדש האביב (*mese della primavera*) על שם השעורה שמבכרת בו, ואעפ"י שהחטה מבכרת בסיון, לא נקרא חדש האביב רק ניסן הואיל ובו האביב הראשון. תל אביב. שם עיר בחוצה לארץ, אצל נהר כבר.

ועוד דבר נכבד מזה אשמיעך אפוא, והיא הבדלה בין ג' שמות נרדפים, ואתה עשה אזניך כאפרכסת לשמוע מחשבתי והתבונן בה וחקור אותה בכל מאמצי כחך, כי לא אוכל אנכי לבדי להחליט הדבר, ובספק אני אומר אותה, גם לא כתבתיה בספרי. אלהים. הויה. שדי. הקב"ה נקרא אלהים בבחינת מה שהוא מצד עצמו, והוא נקרא בשם הויה בבחינת היותו נעבד, על כן בכל מעשה בראשית לא הוזכר רק שם אלהים כי לא היה עדיין מי שיעבדהו, ואחר כלות ספור מעשה בראשית הוא נקרא ה' אלהים כי היה מי שיוכל לעבוד אותו, אך עדיין לא עבד אותו שום אדם, והנה הוא נעבד בכח ולא בפעל על כן נקרא ה' אלהים כלומר האל הראוי להיות נעבד גם כי עדיין לא נעבד, והנה הוא אלהים בלבד, ואימתי התחילה התורה לקרוא אותו ה' סתם? ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה', והנה זאת היא העבודה הראשונה אשר נעבד בה הקב"ה, וכן אתה מוצא אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן, הרי כי שם הויה הוא כבודו, כי יורה על היותו ראוי להיות נעבד. שדי נאמר בבחינת ההשגחה והמשפט והשכר והעונש, ובזה נראה לי לפרש מה שכתוב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם, לא שלא הודיע להם שם הויה, כי גלוי וידוע שידעו אותו, אך זה פתרונו כשנגלת לי אל האבות נגלתי להם בבחינת היותי המשגיח והשופט אשר עיני משוטטות בכל הארץ, אבל לא הוצרכתי להודיע להם בשמי ה' כלומר לא הוצרכתי להגיד להם שאני ראוי להיות נעבד ושראוי להאמין בכל דברי ולא להרהר אחר מדותי כי מאליהם ידעו כל אלה, ואתה בתחלת שליחותך אמרת למה הריעות לעם הזה למה זה שלחתי ועתה דע לך כי כבר הקימותי את בריתי לתת להם את ארץ כנען וגם שמעתי את נאקת בני ישראל ואיננו צריך שתאמר לי מה תעשה, לכן אמור לבני ישראל אני ה' וראוי לעבוד אותי ולהאמין בי.

זה מה שנראה לעניות דעתי (כי ירבה אדה מאנוש) בדרך הפשט בדברים היקרים האלה, והאל יצילנו משגיאות, ויראנו מתורתו נפלאות, ויביא בימינו קץ הפלאות.

ושלום רב לך ורבית אביך ולידידנו החכם יש"ר המודה בשתיקתו למה שדנתי לפניו לכבוד התורה וגם מאהבתי אותו, כי לפניו דברתי דברי ודא מאחריו בדרך שאחרים עושים, ועתה יסלה נא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא.

טריאסטי יום ז' בתשרי וגם מצאת חן בעיני לפ"ק.

אחך שד"ל

Nr. XVII (1)

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Index raisonné 12 Premier livre de mémoires 21.

19. 11. 1819.

א' כסלו תתק"ף

לידידי לישראל שלום רב

אחרי אשר התעדנתי שבעה ימים בענג חברתך בדבר שפתיך מישרים,

(1) נדפס במ"ע Mosé I. 325. (י"ל).

ועתה השבעה לי בה' דשמואל א' כ"ד, ואשבה שם (שם כ"ז), ותמר כלתו ילדה לו, כי בת אחאב היתה לו, כי מה' היתה לו דמלכים א' ב', כי מלאה גת, ושנתי ערבה לי, אולי יפותרה ונוכלה לו, כי רוח ה' נשבה בו, הכרת פניהם ענתה בם, וחטאותינו ענתה בנו, נפשו ירעה לו, וענתה שמה כימי נעוריה, יד ה' עשתה זאת בישעיה מ"א ואיוב כ"ב, מידי היתה זאת לכם, ההיתה זאת בימיכם, מלאה שחר, מאת ה' היתה זאת, וכל עולה קפצה פיה, ועולתה קפצה פיה, וידעו כי ירך זאת, והחזיקה בו, ונשקה לו, חסר לב אמרה לו, פתיות ובל ידעה מה, ארץ לא שבעה מים, נפש עמל עמלה לו, נטעה כרם, כי יד אלוה נגעה בי, עצת רשעים רחקה מני, ועצת רשעים רחקה מני; ונלאתי לבקש עוד אחר שמצאתי כל אלה, אבל אתה אומר השבעה לי באלהים הנה הוא רפה במ"ש, כן הדבר, אבל הוא דגוש במקרא גדולה ובכל ספרי אשכנז וויניציאה המדויקים, ובמ"ש עצמה כבר הראתיך ב' פעמים השבעה לי בדגש, וכן ילדה בת רפה במ"ש ודגוש במקרא גדולה ובספרי אשכנז וויניציאה, ובמ"ש עצמה ילדה בן בדגש (ולא אאמין שתאמר לי כי ראוי הוא שיהיה הבן חזק והבת רפה כמו שהוא בטבע), וכן וחסר לב ואמרה לו רפה במ"ש ודגוש במקראות המדויקות מויניציאה. ובמ"ש עצמה וחסר לב וכו' בדגש, וכן אכלה ומחתה פיה רפה במ"ש ודגוש בדפוס אחר ממנוטובה, וכן בשרשים שרש מחה, וכן רוח ה' נוססה בו רפה במ"ש ודגוש בשרשים שרש נסס, וכן וזרועו מושלה לו רפה במ"ש ודגוש בתנ"ך הקדמון אשר הגיה מהר"ר דב"ש, וכן הוא בדגש בה' ספרים מאשכנז בהפטרות ואתחנן, וכן וספרה לה ז' ימים ואחר תטהר רפה במ"ש ודגוש בד' ספרים מויון.

נעמת לי מאד ידידי בקיצור אמריך בענין נקוד הוי"ו גם כי מתי מספר מעטים מאד יוצאים מן הכלל כגון נשיאים ורוח וגשם אין, ובהפך סלת ושמן ודבש האכלתיך, ואין לחוש להם. ראה ראיתי להעירך על דבר קטון בענין הקמץ, כי אמת הוא וידוע הוא כי לא המתג לבדו עושה אותו רחב כי גם שאר טעמים הבאים באמצע תיבה ירחיבוהו כגון ובשמת, ונגפו, ומכרו, ואולם לא כן הפשטא בבואו בתיבה שיש בה זקף קטון כגון בברחך, וערפכם, באספך, הפככם, והטעם מפני שלא יבא פשטא במלה שיש בה זקף קטון כי אם על תנועה קטנה כי אם יש בה תנועה גדולה ישתנה למונה, כמו ובשמת הנ"ל, אשר על כן המונה מרחיב הקמץ ולא כן הפשטא, וכן האזלא מרחיב הקמץ כי לא יבא בתיבה שיש בה גרש זולתי על תנועה גדולה, ואם אין שם תנועה גדולה ישתנו ב' הטעמים לגרשיים כגון ובקצרכם.

ואבוא עתה לענין נכבד מכל הדברים האלה ואומר כי לא ידעתי מה הגיע אליהם לכל מפרשי התורה שהם מקשים עצמם לדעת בענין וימש חשך כי לי נראה היות הדבר פשוט מאד כי המלה מבנין הפעיל משרש ממש כמו והמישני את העמודים, וענינו ויהי חשך על ארץ מצרים אשר יגרום להם שימששו חשך ולא אור, כלומר שיצטרכו למשש בחשך כאשר ימשש העור באפלה.

מי יתבונן, כלומר הנפלאות האלה שספרתי הנה הם קצות דרכיו וחלק קטון מהם ואעפ"כ מה רב השמין והבהלה אשר ימשך מן הדבר הקטון הזה שאנו שומעים ומבינים בו בהקב"ה! ואם כן רעם גבורותיו מי יתבונן אם גם בקצתם יבהל? ודוק ידידי והתבונן איך לא נמצא גם מפרש א' אשר יודיענו מה הצורך ומה התועלת בכל הכתוב הזה וירא משה את העם וכו' כי לדברי כלם באמת מיותר הוא, ועוד מה זה שחזר הכתוב לספר בגנותו של אהרן קדוש ה' לאמר כי פרעה אהרן? וכי עדיין לא ידענו כי הוא עשה העגל? ולפירושי לא בא הכתוב לגנותו אלא לשבחו.

ואבא לענין בג"ד כפ"ת דסמ"ך לנה נסתר ואומר כי בהתבונני בענין דחיק מצאתי לבעל מ"ש שכתב כסה בגדרפה כי הוא בקמין, ולא נתישבה דעתי בטעם הזה כי כמה וכמה מלות יש לנו שסופן קמין ומוקפות למלה זעירה ומדגישות, כגון נתנה לי מן העין, ותצא מן המקום אשר היתה שמה, ורות דבקה בה, שמרה זאת, נירשה לנו וכו', וכאשר הפשתי מה חילוק בין אלה ובין כסה בגד, עריה בשת, נטה שם, ונטה לו, עשה לו, תורה צוה לנו, מנדה בלו, לא מצאתי הפרש בין אלה לאלה, רק כי בראשונים יש אותיות משמשות לסימן הבנין או הזמן מה שאין כן באחרונים; ע"כ אמרתי אין דין דחיק במלה שאין בה אות נוספת לסימן הבנין או הזמן, ואח"כ אמרתי אולי הה"א הנוספת לפעמים בסוף המקור תהיה נחשבת לענין זה כאלו היא שרשית כי המקור יש לו בחינת שם דבר, ע"כ בא לטמאה בה, ולדבקה בו; ואולם עתה כראותי כל המלות אשר מצאת ברוב בקיאותך הרחבה מני ים מה אענה ומה אומר? כי אמת אתך שכל אלה דגושים במנחת שי אבל במקרא גדולה רובם רפים, ובתנ"ך קדמון מויניציאה אשר הוגה ע"י כמוהר"ר דוד אלטארש זצוק"ל (ובה מצאתי ונפילה גורלות בדגש הגימ"ל) נרפים הם נרפים כלם אין נקי, וכן כלם רפים בתנ"ך אחר מויניציאה משנת תצ"ט מדויק מאד; גם ראיתי כי חרה לך וחרה לי הם רפויים בספרי אשכנז בהפטרות יוה"כ, ובמקרא גדולה אצל חרה לי נמסר כולהון רפין, וכן נטה לו הוא רפה בספרי אשכנז בהפטרות שמיני, גם ופנה דרך לפני הוא רפה בספרים המדויקים מויניציאה וגם בדפוס Parigi עם פירוש רד"ק בשנת ש', הלא מעתה נאמן שמואל לפני כי יקבל בסבר פנים יפות הכלל אשר חדשתי, אך אין הכלל הזה רק בשמות ובפעלים לא במלות הטעם, כמו מה מצאת, וכן למה זה מסכים אני על ירך שהוא ראוי להיות דגוש כמו שהוא במ"ש, ובענין ולדבקה בו דסוף עקב הב' יעמדו נגדו וירפו את כחו, כי אותו דסוף נצבים יש לו חבר והוא לטמאה בה כאשר הודה בעל א"ת, כי ולדבקה בו רפה מסתמא על שניהם נתכוון, ואם לא כן היה מחלק ביניהם, ובאמת בספרי אשכנז המדויקים שניהם רפים, ודע כי עשה לך וחבריו הוא דגוש בלא ספק, על כן אמרתי שלא תהיה אות משמשת לא בכתב ולא בהעלם כי עשה לך כמו עושה לך.

ואבוא לענין הכלל אשר חדשתי באתי מרחיק, ואתן לפניך מ"ב תבות הדגושות במנחת שי ומקיימות סברתי, ואלה הנה; והצעירה גם היא ילדה בן, השבעה לי כיום, אלכה נא ואשובה אל אחי, נלכה נא דרך שלשת ימים, ורמה לא היתה בו, ורבעה בו כל האלה, עיני עיני יורדה מים, חכמתי עמדה לי, כי לא ידו נגעה בנו, כי לא נפלה לו עד היום ההוא, אמלטה נא ואראה את אחי,

יפרע, שלא יעשו כדרך שהאבלים עושים שמניהים לשערם שיגדל כדרכו (1) והנה לפי זה אי אפשר לאדם שיפרע רק את ראש עצמו לא את ראש חברו הואיל ופריעת הראש איננה מעשה רק העדר מעשה כלומר העדר הגלוח או העדר תקון השער, לפיכך גם כי לא יגלח ראובן את שמעון ולא יסלסל בשערו מכל מקום אפשר לו לשמעון לגלח את עצמו או לתקן שערו בידיו. והנה א"א לראובן שיפרע את ראשו, ואפילו יאסור את ידיו בכבלי ברזל הנה לא הוא פרע את ראשו רק הכריח אותו שיפרע הוא עצמו את ראשו כלומר מנע אותו מלהתגלח ומלתקן שערו, לפיכך אי אפשר שיפול לשון פריעת ראש אחרים בענין הנחת השער שיגדל כדרכו, ולא יצדק הלשון הזה רק על סתירת קליעת השער, שהרי אם יסתור ראובן את שערו של שמעון הנה יהיה שערו כאלו לא תקנוהו מעולם וכאלו הניחו לו שיגדל כדרכו והנה ראשו פרוע, מכאן אמרו חכמים בסוטה וסותר את שערך, כי כתוב ופרע את ראש האשה ואי אפשר לפרוע ראש אחרים בדרך אחרת, וכן מראש פרעות אויב, כי הנלחמים מחזיקים בשער אויביהם לתפושם, והנה הם סותרים קליעות ראשם ויהיה פרוע! אבל בפרוע פרעות בישראל אין ענינו כלל על פריעת הראש, כי לא הוזכר כאן לא ראש ולא שער, אלא זה פתרונו בזמן שהיו ישראל פרועים (traseurati) ולא היו נותנים לבבם להלחם בלוחציהם ובאותו הזמן עשה שיתגדב עם להלחם מלחמות ה' על כן ברכו ה'.

ועתה שמע נא פירוש וירא משה את העם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם, ראה שהיה טרודים בשמחתם כי אכלו ושתו ויקומו לצחק והשליכו אחרי גוים שמירת נפשם מיד הקמים עליהם והיו בטלים ויושבים בטח (כתרגום אנקלוס ארי בטלין אינון), כי אהרן פרע אותו באמרו חג לה' מחר למען ישמצו בקמיהם שלא יתחזקו נגד הצדיקים אשר יקומו עליהם פתאום בקנאת ה' צבאות, אך יאכלו וישתו ויצחקו וכשתפול עליהם פתאום להקת אנשים צדיקים יבהלו מפניהם ולא יעצרו כח לעמוד נגדם רק יהיו כמשועממים בתוך הקמים עליהם, ובכן יתמו חטאים מבלי שתהיה מלחמה במחנה, כי זאת היתה כוונת אהרן באמרו חג לה' מחר, וכשראה משה כך מיד עמד ואמר מי לה' אלי ולא פחד לסכנת הלויים, ואם לא היה משה יורד ביום ההוא אין ספק שהיה הדבר נעשה ע"י אהרן כי בעל כרחו עשה את העגל מפני פקוה נפשו שנאמר ויקהל העם על אהרן כלשון ויקהל עליהם קרח את כל העדה, אך מיד חשב בלבו איך יעקר השרש ההוא הפורה ראש ולענה והתחכם לטרדם בשמחה למען הפיל עליהם פתאום אנשים צדיקים ויכריתום, וזה טעם בקמיהם, כי לא יפול לשון קמה רק על מי שיקום על היושב לבטח אתו כמו ואתם קמתם על בית אבי היום ותהרגו את בניו שבעים איש, ויקומו עלי בעלי הגבעה, כי פתאום יקום אדם פתע יקומו נושכין, ומלת לשמצה היא מקור במשקל ליראה לרבעה ותרגומה affinchè restino sbalorditi, ונגזר שרש שמץ מן שבץ, וכן ותקח אזני שמץ מנהו, פחד קראני ורעדה תסמר שערות בשרי וכו' ענינו sbalordimento, וכן בכחו רגע הים וכו' ברוחו שמים שפרה חוללה ידו נחש בריח הן אלה קצות דרכיו ומה שמץ דבר נשמע בו ורעם גבורותיו

מי

(1) עי' בכורי העתים תקפ"ט 121 (הנ"ל)

ובעה"ב וסוף סוף תשע מאות שקל כסף לא יבאו בלא צער יען וביען כל בני האדם חלק כחלק יאכלו, כמו שאמרו חכמים אין אדם מת וחצי תאותו בידו, כי כל אדם מתאוה שיהיו כל ימיו בטוב, אבל האלהים עשה שיהיה לו מחצה ענג ומחצה נגע, והנה האדם במותו אין בידו רק חצי תאותו ואין אדם מת ויהיה בידו גם החצי האחר, וכן אמרו עוד (ערכין י"ז) כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורים פורענות מזדמנת לו, וכן אמר קהלת ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה, כלומר ביום טובה היה שמח וטוב לב ואל תדאג על הרעה אשר תצטרך לסבול להבא (שאם אתה עושה כן כל ימך רעים), וכן ביום רעה אל תדאג הרבה, אבל ראה והתבונן כי לא לעולם תעמוד הרעה רק עתידה היא להתחלף בטובה או שכבר קבלת עולמך לשעבר, ועכ"פ תנוח מעצבך ומרגזך אם בהתבונן במה שבא עליך מן הטוב או במה שיבא עליך שהרי גם את זה לעמת זה עשה האלהים, טוב לעמת רע ורע לעמת טוב, ומה הטעם בכל זה? קהלת שהיה אומר הבל הבלים הכל הבל אמר שהיה זה על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה, כלומר כדי שיראה האדם כי הכל הבל, שהרי אם אחרי מותו יוכל לחקור את ימי חייו לא ימצא מאומה, כי מה עבר עליו? טוב? והלא עבר עליו רע לעמת טוב, תאמר שעבר עליו רע? לא כן שהרי כבר בא עליו טוב לעמת רע, אם כן לא ימצא האדם אחריו (אחרי מותו) מאומה; משל למה הדבר דומה לאדם שהוא נושה בחברו אלף זוז והוא חייב לאחרים אלף זוז הנה אין לו כלום. תדע שכן היתה כוונת קהלת, שהרי למטה מה הוא אומר? את הכל ראיתי בימי הבלי (הבלי דווקא כי כן הוא קורא אותם מאחר שלא ימצא האדם אחריו מאומה) יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו, וזה אמת הואיל חלק כחלק יאכלו ושכר מצות בהאי עלמא ליכא.

אתה טרוד בדברים הרבה ואתה עמל ויגע לתקן חסרונות הרבה אשר תקונם תלוי בך, יישר כחך! אך נשאר חסרון הלא הוא חסרון הספרים שאין בידך לתקנו, ומדוע לא? כלום מצאת דרך ישרה להוציא בה מותר כספך יותר מלקנות בו ספרים לאותם שהעולם מתקיים על הבל פיהם? או רע בעיניך להשתדל להיות איש במקום שאין אנשים? או לא מלאך לבך להתקרב למעלת ר' חייא? הטוב לך כי תעסוק בגרות חנוכה לעשותם של כסף ולא תקנה ספרים לתלמידך? איזה יבשר בעיני אלהים הזה או זה?

ויואל אלוה ויוכלו תלמידך להחזיק לי טובה על זאת יותר מעל סימן ממתקוממי!

ובענין שרש פרע כונתך רצויה מאד לפני, אבל מה אעשה ודעת אחרת לי, וזאת היא: השרש הזה ענינו תמיד *trascurare stare spensierato, negligere* וכשהוא נאמר אצל הראש אינו מורה גידול שער בלבד רק גידול בלא השגחה ובלא קליעה ובלא סלסול כלל כמי שמניח לשערו שיגדל כדרכו ואינו חושש כמו גדל פרע שער ראשו, ומה היה הכתוב חסר אם היה אומר גדל שער ראשו? רק ענינו שיגדלנו ולא יקלענו להתנאות בו, וכן וראשו יהיה פרוע *la sua testa sia negletta* לאות על דאגתו ואבלותו, וכן ראשיכם אל תפרעו, את ראשו לא

איכה ירדוף א' מהם אלף מישראל ובי' יניסו רבבה, אם לא כי צורם של ישראל מכרם בידם (ומתוך שישכילו זאת יבינו לאחריתם וידעו כי כשך הזעם אנקם מהם), ופן יאמרו בלבבם כי הגבורה הגדולה הזאת לא באה בדרכי הטבע וגם לא מיד הקב"ה רק מיד אלהיהם הנה הוא מראה להם שא"א שיהיה הדבר כן כי לא כצורנו צורם שהרי אין ביד אלהיהם כח לברך את אדמתם כאשר יברך הקב"ה את אדמת עמו בשמרם מצותיו, כי מגפן סדום גפנם של אויבינו ומשדמות עמורה וכו' חמת תנינים יינם וראש פתנים אכזר, ואולם באמת ראש פתנים אכזר הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי, ואני אשקה כוס תרעלה לכל מי שארצה, ולא ייטיבו אלהי הנכר ולא ירעו, וידעו נא הגוים כי כאשר תמוט רגלם גם הם וגם עליהם תעבור כוס אני ה' עשיתי כי לי נקם ושלם להשיב לאיש כפעלו, וכאשר תמוט רגלם אני ה' מכה, וידעו נא ויבינו זאת וישימו על לב שהרי לא לעתים רחוקות הוא נבא כי קרוב יום אידם של גוים וחש עתידות למו כי ידן ה' עמו וכו' כי יראה כי אזלת יד וכו', ויראה כי האויב יאמר נגד ישראל אי אלהימו וכו' כדרך שהנוצרים אומרים עלינו עכשו באמרם כי מאס בנו ה' על אשר לא קבלנו אמונת השלוש, ראו עתה כי אני אני הוא ואני ה' לא שנית, אני הוא אשר אהבתי את ישראל בימי קדם ואני הוא האוהב אותם עכשו, ולמה זה? כי אין אלהים עמדי המחובר אלי כמו שאתם אומרים, כי השלוש שקר, וע"כ אין לי למאוס בישראל על אשר לא קבלו את הדעת הכוזבת ההיא, ראו עתה כי אני הייתי יכול להמית את ישראל, כלומר שיהיו קרובים למות ולהכרת מן הארץ, ואפילו הייתי עושה זאת אני הייתי מחיה אותם, אבל זה לא היה ולא יהיה, אבל מה שהיה הוא כי מחצתי אותם בלבד, והנה אני ארפאם ואין מידי מציל, כי אשא אל שמים ידי בשבועה שאשנן ברק חרבי וכו'. הלא מעתה גילי מאד בת ציון הרנינו ישראל שאתם עכשו גוים בלא מלכות, אבל באמת אתם עמו של הקב"ה והוא מלככם ודם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו, ואז עמו יכפר אדמתו, כי לארץ לא יכופר בדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו, ואם כן כאשר ינקום הקב"ה את עבדיו ע"י ישראל עצמם כי יעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו נמצא כי ישראל יכפרו אדמתם ויטהרוה מן הדם הנקי אשר שופך בה. ושלום לך ולאחיותיך ולדוד אביכם ואל שרה תחוללכם ולידידנו החכם יש"ר לאורך ימים.

אחד באלול רב שמואל לפ"ק.

אחיק שד"ל

Nr. XVI

An S. V. Lolli

Nr. d'ordre de l'Ind. rais. 11.

Premier livre de Mém. 20.

26. 9. 1819.

ז' תשרי התק"ף

שדב"ח"ל אל שחבד"ל שלום רב

אתה טרוד במלאכת שמים אשריך וטוב לך שאתה עמל ומקבל שכר בעה"ז

הרשעים, ופירוש לי *in mio favore*, ופירוש בבני ישראל, נגד בני ישראל, ע"כ לא הוצרך לפרש העדות מה היא, כי עדות המזכים נקשרת בלמ"ד כמו ואעידה לי עדים נאמנים ועדות המחייבים נקשרת בבי"ת כמו ועד אין בה, לא תענה ברעך, וזכור זה. למען הטות אליו אזני שומעיו פתח הנביא ואמר האזינו השמים וכו' והוא דרך משל, והטעם שיקשיבו לו בני ישראל, ומפני מה ראוי להם להקשיב אל דבריו? מפני שיש תועלת רבה כי יועיל כמל וכמטר לקחו, כשעירים עלי דשא וכרביבים זרזוף ארץ, ועוד טעם אחר והוא לגדולת הענין אשר תטוף עליו מלתו כי שם ה' אקרא, כלומר ענין הקריאה שאני בא לקרוא לפניכם הוא שם ה' כלומר מדותיו ית', כי השמות הן הן המדות, כי כל שם שלא נתן במקרה יש לו יחס מה עם מדותיו של הנקרא בו, ע"כ הבו גודל לאלהינו והטו אזניכם לדברי. מעתה אחרי ההקדמה הזאת הנה הוא מבאר עקר כוונתו ואמר הצור תמים פעלו וכו', כי זה המכוון בכל השירה להצדיק מדותיו ית', אח"כ ישא קולו נגד הנותנים מום ודופי במדותיו ית' ואמר שחת לו? אתם אומרים שיש לו מום ומשחת ודופי ושאנינו תמים? לא! חלילה! אין הדבר כן, רק בנינו משחתם בהם מום בם, הלא אתם דור עקש ופתלתול אם תתנו בו דופי (שחת שם דבר מלשון משחת כמו שחתך ישראל) הלא תגמלו זאת לומר שחת לו? עם נבל (*ingrato* כפי רמב"ן ורנה"ו) ולא חכם הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך, ואיך תתן בו דופי לאמר על לא חכם עשינו הרע לנו? זכור ימות עולם ותראה אם אהבך או שנאך, שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך, ומה יאמרו לך? בהנחל עליון גוים וכו', כלומר בדור הפלגה כאשר נפרדו איי הגוים בארצותם אז הציב הקב"ה והכין גבולות עמים רבים להיות עתידים שיהיו לאחוזה לבני ישראל שהיו אז מתי מספר, כלומר אז בדור הפלגה או קרוב לו כבר נשבע לאברהם שיתן לו את ארץ הקני והקנזי וכו' כי חלק ה' עמו והוא אוהב אותם וחושק בהם על כן שית לבו עליהם לטובה גם שרם יהיה לגוי, ועוד יאמרו לך זקניך ימצאהו בארץ מדבר וכו' וכו' ירכיבהו על במתי ארץ וכו' עם חלב כליות חטה וכו' (זה לא נתקיים בימי משה, אבל הוא מסב דבורו בכל השירה הזאת עם האחרונים אשר יהיו באחרית הימים, שהרי הוא אומר זקניך ויאמרו לך, ואז לא היו בישראל זקנים רבים רק שלשה); עד כאן דברי הזקנים המספרים חסדי ה' על עמו, ועכשו הנביא משלים ספורם להגיד ליעקב פשעו ולבאר כי חסדי ה' לא תמו ואם חדלו חסדיו מהתגלות עלינו בפשע יעקב כל זאת, ושבאמת יותר ממה שבא עליהם היה ראוי שיבא עליהם לולא עשה למען שמו כי איך יחל? כי וישמן ישורון ויבעט וכו' עד כי ראה ה' וינאץ מן הכעס שבניו ובנותיו מכעיסים אותו ואז עלה בלבו להסתיר פניו מהם ולהסתיר מהם השגחתו לגמרי ולתתם ביד המקרה, ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם, ומתוך הסתרת פניו כל גוי נבל יוכל להם וחצי שדי יכלו בהם ויהיו מזי רעב ולחמי רשף וכו', גם עלה בלבו להפאות אותם שיהיו קצוצי פאה ולא יזכר שם ישראל עוד, אבל אחת מכל אלה לא יעשה למען כבוד שמו המחולל בגוים, כי כביכול הוא ירא מן הכעס שיכעיסהו האויב פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידנו רמה ולא ה' פעל כל זאת כי גוי אבד עצות המה (האויבים) ואין בהם תבונה, ע"כ אפשר שיאמרו כי בכחם גברו על ישראל ולא ה' פעל כל זאת, כי דו חכמו ישכילו זאת

נשאל, שלם ישלם, הענק תעניק), רק יבא המקור בבנין פועל גם כי העתיד בבנין נפעל, כגון סקול יסקל השור אם היה ענינו שיהיה השור "נסקל" היה לו לומר הסקל יסקל, אבל הואיל ואין ענינו רק שיסקלוהו בני אדם (si lapidi il bue) והוא באמת פעל יוצא, על כן בא המקור בבנין הקל; אבל במ"ש הכרת תכרת הנפש ההיא בא המקור בבנין נפעל, כי אין ענינו שמצוה עלינו להכרית הנפש ההיא, אלא שתהיה נכרתת (בידי שמים) והוא נפעל ממש ואיננו פעל שלא נזכר שם פועלו, לפיכך מה שכתוב לא תגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יורה הוא בידי אדם, וזה פתרונו הנוגע בהר מות יומת בידי אדם אבל לא תגע בו יד להמיתו רק סקול יסקל אם תוכלו לזרוק אבנים בידים, ואם עלה בהר למעלה למעלה עד שלא תוכלו להגיע עדיו האבנים בידים אז תורו בו חצים בקשת, וכל זה בידי אדם, ותרגומו *se lo lapidi o se l'uccida colle frecce* ואיננו בידי שמים שהרי אם כן למה יאמר בו ב' מיני מיתה, היפלא מה' דבר? על פי הדברים והאמת האלה יובן מה שכתוב נראה אתה ה' בקמץ האלה, וגדולי ישראל ורברבנוהי משתבשין ואומרים הקמץ תמורת סגול, ואם כן הרי העקר חסר כי לא ידענו למי היה נראה; והאמת כי הוא על משפטו, והוא לשון עבר לנסתר והוא פעל שלא הוזכר שם פועלו ותרגומו *si è veduto*, ואין כתוב נראה אותך ה' כמה שכתוב מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור ואין כתוב מדוע ראיתי אותם, והטעם כי בשניהם חסרה מלת כי (כדרך שהיא חסרה במקומות הרבה), נראה כי אתה ה', ראיתי כי המה חתים ומלות עומד עליהם חוזרות גם אל אתה ה' כלומר ראו כל בשר יחדו כי אתה ה' עומד עליהם להגין עליהם וגם עננך עומד עליהם, וכל זה נראה עין בעין כלומר בבירור רב כמ"ש כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, וחלילה חלילה שיהיה הקב"ה נראה עין בעין, אלא עמדו עליהם למגן וצנה הוא הנראה עין בעין, וכן ישעיה לא אמר שיראו את ה' עין בעין רק אמר שיראו בשובו אל ציון, כלומר שיתברר להם בבירור רב שחזרה השגחתו לטובה אל ציון, ועיקר כוונת משה בדברים אלה הוא לומר לפניו ית' כי אומות העולם ראו עד היום הזה שהוא אוהב את ישראל הפלא ופלא, על כן לא יוכלו להעלות על דעתם ששחט אותם במדבר מפני שכעס עליהם אלא מבלתי יכולת, ועתה יגדל נא כח ה' בעיני הגוים (והראה להם שיש בכחך להקים את דברך ולהביאם אל האדמה אשר נשבעת להם), כאשר דברת לאמר ה' ארך אפים וכו', הנה אמרת שאתה רב חסד, סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך, כי מלבד שאמרת לי שאתה רב חסד אלא עוד הראיתנו אמתת הדבר הזה בפעל כי נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה.

הנה אנכי נותן לפניך היום פירוש שירת האזינו בקיצור, ועיקר המכוון בה הוא להזכיר את ישראל באחרית הימים כי כל מה שיבואם מן הרעות והצרות איננו מרוע לב או במקרה ח"ו כי אם לכפרת עונותיהם כמ"ש הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה זונה וכו' וחרה אפי בו ביום ההוא וכו' ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבנו מצאוני הרעות האלה, כלומר מפני שאיננו משגיח עלי, ואולם אנכי לא מרוע לב עשיתי זאת רק הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה ולא משום סבה אחרת, ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וכו' למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל, כלומר תעיד עלי בפניהם כי ה' הצדיק והם

נפלו וגזית נבנה שקמים גדעו וכו', וכן את-החלב תאכלו ואת-הצמר תלבשו, וכן ציון ישאלו דרך וכו', וכן אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שורש בארץ גזעם, וכן על עמך ברכתך סלה (והסמ"ך דגוישה בטעות כי המונח הוא כאן טעם מפסיק ואין כאן דין אתי מרחיק), וכן רבים, ואב לכלם בשקל הקדש תקח עשרים וכו'. הנה בכל אלה ובחבריהם אם אס"ף אין כאן הפסק מאמר יש כאן והוא הגורם שנוי הנקדות.

וזאת שנית כלל גדול בחכמת הדקדוק למעט את הזריות. פעמים רבות אדם רוצה להזכיר פעולה ואינו חפץ להזכיר פועלה, רק ירצה לומר סתם איש מן האנשים עשה כך וכך, וזה מה שנקרא בפי אומות העולם *verbo impersonale*, והפעל הזה שלא נזכר שם פועלו הוא נבנה בלשון אשכנז בפעל יוצא בתוספת *man*, ובלשון צרפת בתוספת *on*, אבל בלשון רומי ואיטלקי יתהפך לבנין נפעל (*passivo*), כגון *ametur Deum, si ami Dio*, אך הלשון הזה איננו לשון נפעל ממש רק כחו ככה פעל יוצא והשם הוא *accusativo* ולא *nominativo*, ואין הענין כי האלהים יהיה נאהב רק כי בני האדם יאהבו אותו, והנה פעל האהבה הוא כאן פעל יוצא אעפ"י שהוא לכאורה בבנין נפעל, והנה בל"ק כן הוא הדבר ממש, כגון ולא יאכל את בשרו אין ענינו שנעשה שלא יהיה הבשר נאכל, שאם כן היה לנו לשמור אותו שלא יאכלנו שום בעל חי, ואפילו התולעים, והיינו חייבים להנוט אותו או לשרפו באש, אבל ענינו שלא יאכל אדם את בשרו (*non si mangi la sua carne*), והנך רואה כי אין מלת את יתרה רק תרמוז באמת על הפעול, ובכן תבין הרבה אתין שנראין חוץ למקומם, וכן תבין ג"כ תיבות הרבה שאינן נקשרות עם הפעול בסוג ובמספר, כי זה משפט הפעול שלא נזכר שם פועלו שישאר תמיד בלשון יחיד וזכר כדרך לשון אשכנז וצרפת, כגון יותן נחלתו, (1) יותן את הארץ (ולא תנתן), יותן מים על זרע (ולא יותנו), מצות יאכל (ולא תאכלנה), את המנחה אשר יעשה מאלה (ולא תעשה), מי גדה לא זורק עליו (ולא זורקו), הוקם את דברי יהונדב (ולא הוקמו), ויושב את משה ואת אהרן (ולא ויושבו) נכבדות מדובר בכ (ולא מדוברות), הישולם תחת טובה רעה (ולא התשולם), היא העיר הפקד (ולא הפקדה), ועולה לא נמצא בשפתיו (ולא נמצאה), ולא נמצא נשים יפות (ולא נמצאו), ועוד כהנה וכהנה הנראות יוצאות מן הכלל, ובאמת אין בהם זרות כלל, כי תרגום ולא נמצא נשים יפות *l'on ne trouva point de belles femmes*, וכן כלם. ועוד תשוב תראה מלות רבות הנראות כיוצאות מן הכלל, ובהפך כל המתבונן בהם ימצא לא בלבד היותן על משפטן אבל ילמד מהם דברים חדשים ויבין כתובים הרבה בדיוק נפלא. דע כי להיות הפעל שלא נזכר שם פועלו לשון נפעל למראה עינים אבל באמת הוא פועל יוצא ע"כ אם יבא בו המקור לפני העתיד (כדרך לה"ק כמו זכור תזכור) לא יהיה המקור ההוא מן הבנין שנבנה בו העתיד שאחריו (כמו שהוא המשפט, כגון נשאל נשאל

(1) ע"י בכורי העתים תקפ"ז 178. (הנ"ל).

כאשר יראו באת בה, נתת לי, וחבריהן, כי אין שם אות יהוא במכתב. — עוד כללים אחרים מצאתי אבל מציאותם מועטת ואלה המה: (1) כל ג' וכ' קמץ שאחריהן אות קמוצה מקבלות דגש אחר יה"וא, כגון גאה גאה, עם זו גאלת, ידמו כאבן. (2) מלת קומו שאחריה יתד גורמת דגש חזק, כגון קומו צאו מן המקום הזה, קומו צאו מתוך עמי, קומו סעו ועברו את נחל ארנון. (3) מלת ויאמרו בטעם משרת ומלרע ואחריה לו או לא מדגשת אותם, כגון ויאמרו לא כי ברחוב גלן, ויאמרו לו חכמיו, ויאמרו לו כי אם מלך יהיה עלינו, ויאמרו לו החרש שים ירך. (4) מלת יה מקבלת דגש אם לפנייה מלעיל, כגון קראתי יה, תיסרנו יה, יסרני יה. (5) כל משה לאמר אם משה בטעם משרת.

את כל זאת ראיתי אחר העמל והגיע, ובל זה למען מעט מספר היוצאים מן הכלל; ומה שכתוב הנה זאת הקרנוה כן היא אינני כלל יוצא מן הכלל כי באמת טפחא מונה שלפני אתנה דינם כמרכא טפחא. והנה מכל הכללים האלה אין ללמד לתלמידים אלא שלשה והם מפסיק דחיק ואתי מרחיק, וראוי להודיעם כי מפסיק גורם דגש קל כלומר בבג"ד כפ"ת בלבד, ודחיק ואתי מרחיק גורמים דגש חזק כלומר בכל האותיות חוץ מאהח"ע ואפילו ברי"ש כגון מענה רך, מאומה רע, מחצת ראש, יד ליד לא ינקה רע, אהבת רע משוב. ובענין מפסיק טוב בעיני להקל על הזכרון ולהודיע לתלמידים מי המה הטעמים המשרתים, ומתוך כך מעצמם (שהם המועטים במספר) ידעו מי המה המפסיקים (המרובים במנין); והנה נתתי סימן המשרתים ממיתקוממי תשגבני, כלומר מונה, מהפך, תלישא קטנה, קדמא, ודרגא, מרכא, מרכא כפולה, ירה בן יומו, ודי בזה; ומי יודע אם לא הלאתיך כבר יותר מדאי, אבל ממה שאמרתי למעלה בענין דחיק יתברר לך אמתת פירוש רש"י על אולי אוכל נכה"בו, שהרי אם היתה מקור היתה המלה כלה שרשית והבי"ת רפה. ועתה שמע נא ידידי כלל גדול וחדש בחכמת הנקוד, והוא לעזר ולהועיל הרבה מאד להקטין מספר היוצאים מן הכלל, והוא דבר ברור ומתישב על הדעת: הנקודות משתנות בהפסק מאמר, והפסק המאמר הוא על הרוב בא"ס"ף, אבל יש מאמרים העשויים חוליות וחוליות ופסקי פסקי שא"א שיבא בכלם אס"ף, ומכל מקום יש בהם באמת הפסק מאמר כאלו היה בהם אס"ף ע"כ דינם כאס"ף בענין השתנות הנקודות גם כי יש בהם זקף קטן ושאר טעמים מפסיקים זולתי אס"ף, כגון והשיב את הגזלה אשר גזל או את העשק אשר עשק, הנה אין כאן אס"ף, אבל יש כאן הפסק מאמר, כי הם ב' דברים נבדלים זה מזה, ואין אחד מהם תלוי בחברו ומחובר אליו; וכן אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקולו תשמעו ואותו תעבדו ובו תדבקון. הלא כל אלה דברים נבדלים זה מזה ויש בכלם הפסק מאמר בכח ואם לא בפעל, וכן מות יומתו דמיהם בם, וכן דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת האיש ההוא מקרב עמו, וכן אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים, וכן את ראשו לא יפרע, וכן ותהי להם הלבנה לאבן והחמר וכו', וכן את בכורתי לקח והנה וכו', וכן הרבה ביהזקאל י"ה לצפון תני ולתמן וכו', וכן ארזים

כמו לטמאה-בה, ולדבקה-בו, ובענין אתי מרחיק אני אומר כי ב' מינים המה . הא' כל תיבה בטעם משרת ומלעיל בעצם וסופה קמץ או סגול ובתיבה שאחריה טעם או געיא בתנועה הראשונה (רק אם יש בה געיא ולא טעם או צריך שתהיה אחריה תנועה ולא חטף) כגון אשר באת בה, נתת לי, הרימותה קול, מי אלה לך, ועשית לך, ארצה כנען, מי כמכה באלים, ועשית קערותיו, ועשית סירותיו, ונפילה גורלות, תלבשנה בנות המלך; לא כן שמה קברו, למה תהיה, כי אין אחרי המתג תנועה רק חטף, ויוצא מן הכלל כל וכלב שאין ה"א הידיעה נרמזת בה כגון קראתיך בצדק, כי חלה לטוב, פשוטה ועורה, תמקנה בחוריהן, והשמיעה ביהודה, השבעתיך באדוני. והמין הב' כל תיבה שאיננה מלעיל בעצם רק טעמה נסוג אחור וסופה קמץ ולפניו שוא ולפניו תנועה גדולה, כגון ילדה בת, ערבה לי, השבעה לי, נשבה בו, אלכה נא, ענתה בם, ירעה לו, נגעה בנו, וענתה שמה, יורדה מים, ההיתה זאת, כי יד ה' עשתה זאת, לא כן מצאה בית שהוא מלרע, וכן שמרה נשף, אבל נוססה-בו, מושלה-לו הם ראויים להדגש ונרפו בט"ס. ועוד מין שלישי יש והוא כל מלה נסוגה אחור שסופה סגול והיא פעל לא שם כגון עושה לך, עושה פרי, לא כן בנוה טוב שהוא שם לא פעל, אבל למיעוט מציאותו יספיק לתלמידים ידיעת שני המינים הראשונים, וסימנם והחזיקה בו ונשקה לו . ואולי תתמה ידידי על שאני מכנים בכלל אתי מרחיק מי כמכה באלים, ועשית קערותיו, ועשית סירותיו; ואולם בשמחה אגיד לך כי אחרי כתבי זאת מצאתי כי גם רד"ק כתב כיוצא בזה במכלול, ובעל מ"ש כתב על מי כמכה באלים וז"ל: ובספר דקדוק ישן כ"י מצאתי לשון זה: רוב דווקנים שמדגישים על מי כמכה באלים, וכן קו"ף של קערותיו, סמ"ך של ועשית סירותיו, וכן הרבה מפני המתג אשר מחשבין לנגינה עכ"ל. הואיל ובספר העתיק הזה כתוב כי רוב דווקנים מדגישים שלש התיבות האלה וכן הרבה, הנני אומר בטח כי גם וכעסתה צרתה, ולמדנה בנותיכם נהי, ותעשינה תועבה, ותשברנה פארותיו, המה בני-צדוק, המה מוליכות, כל אלה וכיוצא בהם ראויים להדגש, ורוב הדווקנים שהזכיר היו באמת מדגישים אותם, ואינם רפים בספרינו רק מפני טעות הסופרים אשר לא ידעו את הכלל הזה. ובענין הדומות הלא כה דברי: בב, בּפ, כּכ, דּת, כּח, פּס, כגון נשכבה בבשתנו, בהכבדי בפרעה, הלא ככרכמיש, גדבריא דתבריא, וחכמה כחכמת אלהין, סבכא פסנתרין. ובענין כדכד וכלכל אני מוסיף שיהיה יו"ד בסוף המלה הקודמת שאם אין אתה אומר כן הרי לך וקנית בקבוק, והוא כלכל את המלך, אבל דבר זה מציאותו מועטת ואין לעמוס בו את זכרון התלמידים, וכן הכלל הא' הנקרא מפיק יש להשמיטו לגמרי, ובמקום שבעלי המסורת אומרים כל בג"ד כפ"ת דסמ"ך ליהוא רפי ראוי לפילוסופים שיאמרו כל בג"ד כפ"ת שאחר נח נסתר ובלע"ז vocale, ואם אתה אומר כן אין אתה צריך להזכיר המפיק כי ידיו תביאינה וחבריו אין בסופם נח נסתר אלא נח נראה, ואז אותיות יהוא אינן vocali כי אם consonanti, ודבר זה צריך להודיעו לתלמידים למבראשונה, ובכן לא תצטרך ג"כ להזכיר להם וירא בלק, מלבד שאם אתה אומר להם בג"ד כפ"ת דסמ"ך ליהוא הם מתבלבלים

כי אדם א' או עשרה אנשים ראום ולא תמצא שום ספר שיזכיר אות ומופת ויאמר כי אלף אלפים נפשות ראו אותו זולתי תורת משה לבדו, וזה ידוע: ומי לא יבין כי היחידים אפשר שיהיו מוטעים ולא כן קהל גדול. וכן נבואות הגוים ואורא"קולי שלהם לא היה שומע אותם רק אדם יחידי לא רבים, ועוד היו במקום חשך ואפלה ובתוהו ילל ישימון כגון בין עצי היער או במערות צורים וכיוצא באלה המקומות שקרוב הוא להטעות בהם את האדם ובהפך מתן תורתנו היה לעיני כל קהל ישראל ולעיני השמש; לפיכך הנביא אומר לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני (כלומר במקומות תהו ובהו) אני ה' דובר צדיק מגיד מישרים.

והעד הג' המעיד על היות האיש משה נביא ה' באמת הלא הוא כל אשר התנבא ונתקיים בין בחייו ובין אחרי מותו. בחייו כגון מכות מצרים ועליית השלל וירידת המן והשארו ליום ה' בלתי רמה ושביתתו מלרדת בכל שבת ופי הארץ ופריחת מטה אהרן ויתר המופתים אשר בשרם טרם בואם, ואחרי מותו כגון כבוש ארץ כנען ע"י יהושע דוקא, והשלום והשקט בשמרנו חקיו, והגלות והדלות בעברנו על בריתו, ומספר השבעים שנה עד רצתה הארץ את שבתותיה, וענין הגמל השפן הארנבת והחזיר אשר לא נמצאו זולתם בסימן א' גם בארצות אשר נעלמו מעיני הראשונים ולא נגלו רק בדורות הקרובים אליו, ומי אשר יאמץ עוד את רוחו לאמר לא ה' שלחו? הרא רק שליט בעולמו יודע שאין אחר בסימן אחד. שפוט את דברי והתענג על ה' אתה ורעך ידידי ובן דודי המישכיל שחבר"ל.

טריאסטי כ"ח סיון אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים לפ"ק. שדבה"ל

Nr. XV

An S. V. Lolli

Nr. d'ordre de l'Ind. rais. 10.

Premier livre de Mém. 18.

22. 8 1819.

א' אלול התקע"ט

מאסתני ולא געלתיך שכחתני ולא זנחתך הפרת בריתך אתי ונפשי קשורה בנפשך, על כן יצאתי לקראתך לשום לפניך פליאות חכמה הכמוסות באוצרותי כי האמנתי אשר לא נהפכת עד הנה לבוזה תורה רק ימצאו דברי חן בעיניך ולא ירע בעיניך אם אכתוב לך דבר פעמים בשנה: וזה יצא ראשונה בדיני דגש שאחר נח נסתר. דע ידידי כי בענין דחיק (1) יש להוסיף דבר על דברי הראשונים ויש לגזור אומר כי כל מלה שכל אותיותיה מעקר הפעל או השם ואין בה אות אחת לישמוש לא בכתב ולא בהעלם, היא לא תוכל להביא דגש בתיבה הסמוכה אליה במקף כגון נטה-שם אהלו, עשה-לו מתחת לזרו, ונטה-לו מחוץ למחנה, וערום כסה-בגד, עריה-בושת, מנדה-בלו והלך, וכן המקור בה"א נוספת יש לו דין מלה שרשית כמו

(1) ע"י בכורי העתים תקפ"ט עמוד 100 (הנ"ל)

יושר לב כותביהם. וד', תראה שם כי לא היו מאמינים בם שאר עמים כי כל גוי היה מלעיג על סיפורי זולתו. וה', גם בסיפורי בני עמם לא היו הגוים הקדמונים מאמינים בחזקה כאשר יאמינו בספר תורת משה הגוים המאמינים בו, ומעולם לא מסרו נפשם עליהם כנודע, אם כן הלא זאת כאלו תאמר כי דברי איש חכם מאד אשר גדולתו גלויה ומפורסמת יהיו צריכים להסכמת תינוקות של בית רבן.

ועוד אפילו היתה התורה צריכה לעדות אומות העולם אין לנו לכפור בה בעבור העדר העדות הזאת כי לא באו עדינו הספרים הכתובים בימים ההם ובארץ ההיא ואם היו אתנו היום אולי היינו מוצאים העדות המבוקשת: אם כן לא נוכל לומר סופרי הגוים הקדמונים לא קיימו סיפורי התורה רק נאמר אין לנו היום ספרים כתובים בימי משה ובארצו או קרוב לה לפיכך אם אין אתנו סופר המקיים את דבריו אין אתנו כמו כן מי שיסתור אותם, והנה הדבר שקול, אך יש לנו ה' הראיות האמורות למעלה המכריעות לכך זכות ומכריחות אותנו להאמין בסיפורי התורה. מלבד כי יוסף הכהן בספרו נגד Appione מזכיר קדמונים רבים אשר העידו בספריהם על קצת סיפורי התורה, ואם הספרים ההם אינם נמצאים היום אין ספק שהיו נמצאים בימיו כי מי יעיז פניו להביא לדבריו ראיה מספרים אשר לא היו ולא נבראו?

ואחרי אשר נאמין בסיפורי התורה הנה מאליהם יקרבו ויבאו לפנינו שלשה עדים המעידים כי משה בן עמרם נביא ה' באמת היה וכל א' מהמה לבדו כדאי לסמוך עליו:

ראשונה, אחר שידענו כי איש נאמן ודובר אמת היה משה, ואחרי ראותנו כי פעמים אין מספר הוא אומר כי רוח ה' דבר בו איככה איפוא בדבר הזה לא נאמין אליו? אם איש נאמן הוא איך יהיה נביא שקר?

שנית, המופתים אשר עשה משה לעיני כל העם אשר נשתנו בהם סדרי בראשית וגלוי וידוע כי אין ביד בשר ודם לעשות א' מהמה בלתי ה' לבדו, לדוגמא הנה הוריד המן מן השמים ופרנס בדרך גם גוי גדול במשך מ' שנה רצופות. ולא היה הדבר במקרה כי ממחרת יום תלונתם התחיל וממחרת אכלם מעבור הארץ שבת, וגם היה בא ביום השישי לחם משנה והיה שובת ביום השבת, ולא היה הדבר לא בכשוף ולא בחכמה כי איך איפוא משה לבדו עלה בידו הדבר, וכל חכמי דוד ודור וכל חרטם ואכשף וכשדי מתפרנסים בצער ולא יכלו להוריד דגן שמים להחיות את נפשם ואת תלמידיהם כדברי ר' סעדיה גאון? ואיך אפוא נגלה למשה מה שלא נגלה לאדם בעולם, לולא כי ה' אתו? ואם בתחבולות היה מוריד את המן, איך היו כל העברים עורים כל כך שלא הסתכלו בתחבולותיו ולא למדו לעשות כמעשהו כאשר יצטרכו למזון? ואולם הנה חרטומי מצרים פעם א' הודו גם המה כי אצבע אלהים היא, ומי חכם כמוהם במעשה כשפים? ואם תאמר, ומה ראיה מהאותות והמופתים? והלא אין לך אומה ולשון בעולם אשר לא תתהלל באותות ובמופתים שנעשו לה מקדם. — הנה אמת נכון הדבר, אבל הפרש גדול יש בין מופתי משה למופתי שאר עמים יען וביען בכל העמים אשר על פני האדמה אין גם אחד אשר יספר נפלאות שנעשו בפומבי לעיני קהל גדול כדרך שמשה אומר על הנפלאות שנעשו על ידו. כל העמים מספרים נפלאות אבל הם אומרים

בה בכל התורה כולה ? ומלבד זה הנה הודיענו כי בחטאו מת יען מרה את פיה : ולמה לא אמר שמת מזקנה מאחר שהיה בן ק"ך שנה ? אין זה כי אם יושר לב. הלא זה הדבר האמור בב"ר פרשה פ"ז : מטרונא שאלה את ר' יוסי א"ל אפשר יוסף בן י"ז שנה היה עומד בכל חומו והיה עושה הדבר הזה ? הוציא לפניו ס' בראשית והתחיל קורא לפניו מעשה ראובן ובלהה, יהודה ותמר, א"ל מה אם אלו שהם גדולים וברשות אביהם לא כסה עליהם הכתוב זה שהוא קטן וברשות עצמו עאכ"ו.

ואחרי ראותנו שלש המעלות האלה אשר בס"ת משה, כלומר כי אין מכזיב אותו, ואשר סיפוריו אמורים בדקדוק הזמנים ובביאור פרטי, ושהכותבו איש נאמן היה, איככה נמאן אפוא להאמין בו אמונה שלמה ? ואולם עוד ב' מעלות גדולות לס"ת משה. האחת כי זה אלפים שנה ויותר תלמי מלך מצרים התחנן לישראל שיתרגמוהו אליו יוגית, ולמען יעשו רצונו הרבה להם מתנות כיד המלך. אם כן הספר הזה בחזקת כשרות היה בעיני הקדמונים, והם רב ממנו היו יכולים לדעת האמת הוא אם שקר בעבור קורבתם לזמן כתיבתו. ואי אפשר לומר : אולי טרם ידע תלמי מה טיבו של ספר התורה, כבדו ונשאו, אך כאשר קרא בו אולי מצא בו דברי שקר : אין זאת כי גם אחרי אשר תורגם אליו שלח מתנות נכבדות להיכל ה' ולכהן הגדול וכבד מאד בעלי התרגום ; והנה גם אם היה נותן שכר טוב לזקנים חלף עבודתם, מכל מקום לא היה שולח מנחה לאלהי ישראל אם היה כופר במשה עבדו ; ואם תלמי המלך האמין בסה"ת מי לא יאמין אליו ? הלא הוא המלך הקדמון אשר אסף אליו כל הספרים הנמצאים בימיו, ודאי ידע היש סופר נאמן אשר יכזיבהו.

והמעלה השנית היא כי האמינו בו כל היהודים וכל הנוצרים וכל הישמעלים, כלומר כי פשט ברוב העולם, וגם לאלפים ולרבבות יהודים ונכרים מסרו נפשם על קדושתו : הלא דבר הוא ! — ואיך נאמר כי כל הכתוב בו כזב ושקר אחרי ראותנו כי התפרסמה אמונתו פרסום נפלא גם בין העם אשר ראו את המעשים וגם בין עמים אחרים ואפילו בין שונאיהם שאלמלא היו יכולים להביא דבתו רעה לא היו נסוגים אחור עכ"פ ? ומעולם לא כתבו עליו שטנה הקדמונים זולתי אדם אחד או שנים אשר לא קראו בו מימיהם ומלין בלי דעת יכבירו ולא היתה כונתם רק להבזות את ישראל אשר היו מדוכאים בימיהם כי כל אחי רש שנאוהו, ואיזהו הספר אשר נאמין בו, אם לא נאמין בספר התורה אשר התפרסמה אמונתו כל כך מלבד ארבע המעלות האמורות שיש לו ? ואולי תאמר : למה לנו להאמין בסיפורי תורת משה הואיל ולא מצאנו שום סופר מסופרי אומות העולם אשר יעיד עליהם ? נמצא משה עד יחידי ולמה יאומן ?

והנה זאת באמת טענה שאין בה ממש, כי ס' תורת משה יש לו ה' המעלות האמורות וספרי הגוים הקדמונים אין בהם גם אחת מהנה, שהרי תחלה הם מכזיבים זה את זה פעמים רבות כנודע לבקי בהם : קרא נא בסיפורי הסופרים הנכבדים אירוד"ושו ופלוטאר"קו ותראה כמה דעות מדעות שונות היו לקדמונים על דבר הקורות, ב', שמה תראה כי רוב סיפוריהם בבלבולים גדולים הם כתובים בל יודיעני אפילו באיזה דור היו הדברים הקדמונים אשר יספרו. ג', אין ראיה על

אם לא היה המכתב נודע בימי משה, והוא חדשו ברה"ק, היה הקב"ה מפרש הדבר בתורה, כדי שלא נתעה ונאמר איך כתב משה, ולא היה המכתב נודע בימיו. אם כן בהכרח היה המכתב נודע בימי משה, שאם לא כן יש פתחון פה לכל כופר לומר לפניו ית': אתה הכשלתני. לכן שמע בקולי ואיעצך עצה ויהי אלהים עמך, נטוש סברתך לצמיתות, וכתוב לה ספר כריתות, ורוח והצלחה יעמוד לתורת משה ממקום אחר, כי רבו המופתים על אלהיותה, כי תדרשם ימצאו לך. ויען האמנתי שאין אתה בווזה את דברי, בא ואראך בקיצור מה שאני משיב לאפיקורוס הכופר באלהיות התורה לא בקדמותה; ואבי ראה גם ראה באיזה דרך אני נשפז את איש אויל.

אם יבא אליך איש נכרי אשר לא קרוב אליך ולא ידעתו ויגיד לך מעשים ויאמר כי עיניו ראו ולא תמצא אדם אשר יכזיב דבריו, האם לא תתחיל להאמין בו? ומדוע לא? הלא אין לך ראיה לסתור, ועל מה תיסדר הכחשתך? הן אמת כי אין מוטל עליך להאמין בו אמונה שלמה וישאר הדבר בספק אצלך.

ואם תראה כי המעשים אשר יגיד לך יספרם אליך בדקדוק הזמנים ובביאור פרטי ובלא סכסוך ובלבול, האם לא ימעט הספק אצלך ותרבה אמונתך בדבריו? הלא ידעת כי ניכרים דברי אמת, ושקר אין לו רגלים והסכסוך והבלבול בספור המעשים יתנו מקום להטיל בהם ספק, ובסידור ההגון ובסיפור המבואר באר היטב יקום דבר.

ואם מתוך דבריו יתברר אליך היותו איש תם וישר אוהב אמת ואמונה, הלא תרבה אמונתך בו יותר ויותר, ויסור הספק מלבך, ותאמין בדבריו אמונה שלמה, וכעל רע תבטח בו. וא"ת: וכיצד יתברר אלי מתוך סיפוריו היותו איש תם וישר? הלא יהיה זה בראותך כי יגיד לך מעשים שיש בהם גנאי לעצמו ולהביבים אליו, ואשר אתה לא בקשת ממנו להגידם אליך, ואשר סדר הדבור לא הכריחו להגידם, ואשר לא יועיל לו מצד אחר שתדע אותם.

מעתה הנה כל שלש המעלות ישנן באמת בס"ת משה; יען וביען משה מספר סיפורים רבים (מספר שמות ואילך) ואומר שראה אותם בעיניו, ואין אתנו שום כותב אשר יאמר כי הוא ראה בעיניו שסיפורי משה לא היו ולא נבראו או שהיו בדרך אחרת ולא כדברי משה; שהרי אין לנו ספר קדמון כסה"ת חוץ מספרי אנשי China אשר אין להם עסק כלל עם קורות בני ישראל ולא עם קורות שאר עמים הרחוקים מן הארץ ההיא. שנית משה מספר סיפוריו בדקדוק הזמנים ובביאור פרטי הפלא ופלא שום סכסוך אשר הוא סימן השקר והכזב בסיפורים: נתי ספר ונחזה אמתת הדבר הזה. שלישית מתוך ספר התורה כל האדם יבין כי איש דובר אמת היה הכותבו, מאחר שלא נמנע מלהגיד גנבת רחל לאביה ומכירת יוסף וזנות ראובן וזנות יהודה ומעשה העגל שאין בהם כבוד רק קלון לישראל עם קרובו אשר אהבו: והנה התרפים יכול היה לומר שאחרים גנבום, וכן היה יכול לומר כי יוסף מן הישמעאלים גשבה, וזנות ראובן ויהודה היה בידו להכחידם תחת לשונו בל יספרם כלל; וכן (כדברי יוסף הכהן הביאו רנה"ו בגן נעול) הנבואה היקרה והרחוקה והמבוארת אשר התנבא בלעם בסוף דבריו לבלק למה לא ייחס אדם לעצמו? ולמה חלק כבוד לאיש נכרי שונא ישראל לתת בפיו נבואה שאין כיוצא

Nr. XIV

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Index rais. 9. Premier livre de Mém, Nr. 17.

21. 6. 1819.

כ"ה סיון התקע"ט

אהובי חביבי אשר כלבבי

רואה אנכי כי אין בכל ראיותי גם אחת אשר תחייב בהכרח מציאות המכתב לפני יציאת מצרים, לכן אטוש אותן, כי אין רצוני להשען על ראיות שיש להן מדרגה בצד מה. ואולם איך אפוא יצא מזה כי משה היה הכותב הראשון? זאת נעלמה ממני, אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. באגרתך היקרה כתבת ידידי כדברים האלה: סוף דבר אין בידנו ראיה ברורה על מציאות הכתב קודם מרע"ה וכו', לפיכך בדיון החלטתי כי מרע"ה המציא מלאכת הכתיבה, וכן בתורה מן השמים (דף י"ב סוף ע"א) כתבת: סוף דבר אין לנו ראיה על מציאות אותיות המכתב קודם מרע"ה, וכ"ש שלא נמצא בעולם ספר יותר קדמון מספר התורה אשר בידנו וכו' אשר על כן אמת ברור הדבר כי זה האיש משה אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים היה הראשון אשר המציא והודיע לעולם מלאכת הכתיבה באותיות. הלא זה היקש יפה, אבל אתה לא הודעתני מה היא ההקדמה הגדולה, אשר יסדת עליה את ההיקש הזה, והנראה לעניות דעתי הוא כי ההקדמה היא זאת:

כל מה שאין לנו עליו ראיה לא היה ולא נברא. ואם זאת הוא באמת הקדמת היקשך הנה אין לא ראינו ראיה ובנפול ההקדמה יפול גם ההיקש עמה. אבל מופתים אחרים המשוונים מזה מאד אגיד לך לקיום סברתי ואלה הם: (1) דברים רבים אפשר שהיו בימים קדמונים גם כי אין לנו ראיה עליהם, כי מעט הוא מה שאנחנו יודעים מהימים הרחוקים ההם. מציאות המכתב לפני יציאת מצרים אין לנו ראיה עליה.

אם כן אפשר שהיה המכתב נודע לפני יציאת מצרים. (2) אין לנו לבדות מלבנו נסים שלא הוזכרו בתורה לא בפירוש ולא ברמז, וגם לא בתורה שבעל פה.

חידוש מעשה הכתב ע"י משה ברה"ק לא נכתב ולא נרמז בתורה כלל ועקר, ולא הוזכר בתורה שבעל פה.

א"כ אין לנו לומר כי משה חידש מעשה הכתב ברה"ק. (3) מאד מאד יש להתרחק מלהרע כחה של תורה, עד שלא תהיה לה מציאות, כי אם ע"י נס אשר איננו כתוב בה; וראוי לקרב דברי התורה אל השכל, ולא להרחיקם ממנו: כדרך שאמרו רז"ל כל משנאי אהבו מות.

אם נאמר כי משה חידש מעשה הכתב ברה"ק, נמצא שא"א שכתב משה את התורה, רק ע"י נס אשר לא פורש.

א"כ מאד מאד יש להתרחק מלומר כי משה חידש מעשה הכתב ברה"ק. (4) אין הקב"ה נותן מבשול לפני עור, וכל מקום שפקדו המניין תשובתם בצדק, ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו.

בנת לרעי מרחוק, רבת ה' ריבי נפשי. אבל עם כל זה אין להאשים ידידנו המשכיל שחבד"ל על אשר כתב ושירים ישורון, כי לא טעה בדבר משנה אלא בפלוגתא דרבוותא, ולא עוד אלא כי אם נלך אחר הרוב הדין עמו, כי לדעת רד"ק ורוב המדקדקים השרשים האלה נאמרים בקל ובהפעיל בשוה, ונוכל לומר שר והשיר, שורו ושירו, ישורון ושירון, כרצוננו. והתמה על רד"ק כי כמעט לא נתן בשרשיו יו"ד בעי"ן הפעל לשום שרש כי אם לשרש סית אשר אין שום טעם לומר שעי"ן הפעל שלו יו"ד, הואיל וגם בלי עבר יבא תמיד בהפעיל כמו אם ה' הסיתך בי: ומה טעם לא יהיה שרשו סות? וכי מצאנו סית סיתה סיתו סיתות? כתב סית, ולא כתב שית שיר שים גיל וכו'? וכן תמה על ר' יהודה ליב אשר כתב בתל"ע (סוף סימן רנ"ב) על המקיימים מציאות נחי עי"ן יו"ד: ודבריהם נראין; ובאוצר השרשים (אשר לא ראיתיו עד הנה) כתב כי שיחו במקום השיחו, ולא אמר שהוא מן הקל ושרשו שיח. ועל דבר הבדלת הנרדפים, אומר לך כי אני עוסק והולך במלאכה הכבדה הזאת בכל לבבי ובכל נפשי, כי היא יקרה בעיני, וכבר שבעים הבדלות הכוללות פירוש מאתים מלות, ועמהן פירוש רבים מן הכתובים הסתומים וראיות לקצת דברי רבותינו: ועתה הנני נבוכ מבוכה גדולה, אביאנה לפניך ידידי, ידעתי כי לטוב לי תיעצני. המלאכה כבדה מאד לא לשנה ולא לשנתיים, ואולי לא יספיקו לי עשר שנים לבא עד קצה: ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מכל טובה? ואולי לא יהיה כל יגיעי רצוי לרוב אחי ואשאר קרח מכאן ומכאן: ואם חפץ ה' בידי יצלה ואשלים את מלאכתי לא אוכל להוציאה לאור מכובד ההוצאה, וגם אם אדפיסנה אולי אין דורש ואין מבקש. ע"כ לבי אומר לי לנסות את ישראל ולהדפיס ספר קטון כולל כל ההבדלות אשר הבדלתי עד הנה לדעה מה יעשה לו ולראות מה יהיה גורלו, וממוצא דבר אדע היש לי להוסיף שנית ידי ולהוציא לאור ספר קטון שנה בשנה עד תום כל המלאכה או למשוך ידי הימנה. ורואה אני כי מכירת הספרים הקטנים קלה ממכירת הספרים הגדולים; וגם המשכילים בעם אשר ימצאו נחת רוח במעשי יצטרכו לחזק ידי ולקנות ספרי, הואיל וידי על העליונה, כי אוכל לשבות ממלאכתי כאשר ארצה, מה שאין כן אם אדפיס ספרי בבת אחת אחרי השלימי אותו, שתהיה יד הצבור על העליונה, ואני אירא שלא יקנו ספרי, והם לא ייראו שאחדל מעסוק בו. ועוד אם יישר ספרי בעיני ישראל ויחזרו אחריו, מלאכתי תעמוד לי להרויחני אגורת כסף בימים אשר אעסוק בה, ואם לא יישר אחדל ממנה. אבל מצד אחד ידעתי כי טוב לי להוציא הספר בבת אחת כי אז אוכל לסדר אותו כראוי בסדר א"ב, מה שאין כן אם אוציאנו לחלקים. שמעת ידידי את מבוכתי, השיאני נא בתום לבבך עצה הוגנת לי. ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום.

טריאסטי כ"ט אייר מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו לפ"ק.

אוהבך הנאמן שד"ל

התהפוך ידיו לראות עד היכן הגיעה רשעת הכופרים בא ואראך הכופר האמור למעלה אשר כתב בספרו אשר הזכרתי באגרת ל"ה וצ"ו בשם Erodoto כי בימי Amasi אחד ממלכי מצרים הראשונים ומאתים או שלש מאות שנה אחר המבול כבר היו בארץ מצרים לבדה עשרים אלף ערים מלאות אדם, והרחיב פה והאריך לשון לדבר סרה על תורת ה', באמרו שהמבול דבר נמנע הוא, ומאתים או שלש מאות שנה אחריו כבר היה העולם מיושב כל כך.

וכאשר בקשתי הדבר הזה באירודוטו מצאתי ראיתי כי לא אחת ולא שתי שפתיו ברור מללו כי אותו המלך Amasi בימי כורש וסולו"ני היה לא קודם לכן; והכופר הארור ההוא בא במרמה נגד תורת ה' והקדים מלכות Amasi אלף ות' שנה כלומר מימות אברהם עד ימי כורש, גם Plinio בספר ה' בפרק ט' כתב כי אותם כ' אלף ערים היו בימי Amasi, וגם Condliac (Hist. ancien. liv. I. Chap. 12) כתב שהיה מלכות Amasi בימי כורש מלך פרס: והנה אין בדבר שום מחלוקת ואין זה כי אם רוע לב (אבל מ"ש Fenelon (Télém. liv. II) כי בימי סזוסטרי היו במצרים כ"ב אלף ערים, ליפות מליצתו עשה כדרכו פעמים רבות בספר ההוא ולא עלתה דעתו על ד"א).

ואעפ"י שאין המפורסמות צריכות ראיה הנה לפניך עוד ראיה שניה על רוע לבם של מינים, כי Voltaire כתב כי דוד המלך נתן לשלמה לצורך בנין בית המקדש שקלי זהב וכסף יותר מהנמצא על פני כל הארץ והם לדבריו חמשה ועשרים אלפי אלפים פעמים אלף אלפים Franchi: וכאשר דקדקתי בחשבון הזה לפי הכתוב בד"ה א' כ"ב, ובתתי ג' אלפים שקלים לככר ושמונים Caratti לשקל מצאתי כי האיש הכופר הוסיף עליהם כהם אלף פעמים, לא פחות. והואיל והדבר כן הוא עד כמה צריך אדם להזהר כאשר ידבר עמהם או יכתוב נגדם! כי בכל דבר ימצאו תועלתם; ואם תאמר לאיש מהם שלא המכתב נודע בימי משה או ירון ושמח ויתברך בלבבו לאמר: האמת אתי.

ואבואה אל ענין נחי העי"ן, ואומר כי מחלוקת ישנה היא בין גדולי המדקדקים הקדמונים (הזכירה ראב"ע בתחלת פרשת בא) על דבר שימו שיתו שישו שירוגילו שיחו חילו דינו לינו בינותי ריבות וחבריהן, לדעת אם מבנין קל הם ועי"ן הפעל שלהן יו"ד או מהפעיל בהסרון הה"א לסימן הבנין ועי"ן הפעל שלהן וי"ו, אבל באמת דבר רחוק הוא עד מאד שיחסר סימן הבנין; ועוד לא מצינו שום שרש שתחסר בו ה"א ההפעיל בעבר ובצווי, ובהפך בשרשים האלה מצאנוה חסרה תמיד; ועוד רוב השרשים שנמצאו בבנין הפעיל בצווי נמצאו ג"כ בעבר כגון שרש בוא שמצינו ממנו הביאו מצינו ג"כ הביאו אך לא מצאנו מעולם השים השיר הגיל וכו'; ועוד הדבר ברור כי ענין המלות האלה הוא ענין הבנין הקל ואיננו ענין הפעיל כלל ועקר, כגון מ"ש לינו פה הלילה, אין ספק שאין ענינו שיגרמו לאחרים שישבו שם בלילה ההוא, וכן ונפשי תגיל בה' תשיש וגו' ענין שתיהם הוא ודאי ענין בנין הקל, וכן ריבו באמכם ריבו, וכן דינו לבקר משפט, וזולתם רבים: ע"כ על כל הדברים האלה מסכים אני על ידך כמסייע שאין בו ממש כי כל המלות האלה ודומיהן עי"ן הפעל שלהן יו"ד ולא וי"ו והן מן בנין הקל ולא מן ההפעיל; והחול"ם שבמלת בינותי ריבות בא"ע"ד הזרות והראוי בנתי רבת כמו

אותו לטוט שאומרים שהיה בימי אברהם ויצחק. עוד כתב Frodoto בספר ה' שהיונים למדו מעשה הכתב מקד"מו, והוא בא אצלם לדעת רבים עם כנענים הרבה בסוף ימי משה, א"כ היה הכתב נודע בין הכנענים לפני משה, כי בימיו א"א לומר שלמדוהו מִישראל שהיו שוכנים לבדד במדבר. ועוד העיד Procopio הביאו Pluche tome 13) כי סביבות העיר Tanger בקצה ארץ Mauritania נמצאו שני עמודים, וכתוב עליהם בכתב כנעני: אנהנו מן האנשים אשר נמלטו מחמס יהושע בן נון (ט"ס): וגם מכאן ראיה שלישית על המצא האותיות בימי משה כי אין ספק שהכנענים שברחו מפני יהושע לא למדו ממנו המכתב, אבל ידעוהו מקדם.

ועוד כתב Frodoto בספר שני כי Sesostri מלך מצרים כבש מדינות רבות וכל העמים אשר עמדו נגדו בגבורה ונלחמו אתו ביד חזקה לאהבת החרות הוא אחרי שומם למס עובד היה מקים בעריהם עמודים, כתוב עליהם באותיות שמו ושם ארצו, ואיך גברה ידו עליהם. והנה Sesostri הזה, מלך, לדברי Erodotus עצמו, לפני Ferone אשר קדם אל Proteo, אשר היה בימי מלחמת Troja, אשר קדמה אל Erodotus ת"ת שנה ויותר, לפי מה שהוא אומר שם, וא"כ נראין דברי האומרים כי Sesostri זה פרעה שבימי משה ולפחות זמן מועט אחרי משה קם: והוא היה כותב באותיות כדרכנו היום, והוא לא למד מעשה הכתב מִישראל כי היו בימיו שוכנים לבדד, ודבר אין להם עם אדם; א"כ מקדם ידע אותו, וא"כ היה המכתב נודע לפני משה.

ועוד מצינו כי רמב"ם במורה הנבוכים מזכיר ספרים מספרי הצאב"ה קדמונים מאד, המזכירים גם קורותיו של א"א; ועוד בחלק א' פ' ע"א כתב כדברים האלה: ויספיק לך מזאת השאלה שפילוסופי הדורות חולקים בה מהיום שלשת אלפים שנה אל זמננו זה במה שנמצא מחיבוריהם: הרי לך ספרים שנכתבו זה שש מאות ושלשת אלפים שנה, כלומר ת' שנה ויותר לפני תורת משה. ועוד כתב רמב"ן ע"פ ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך וז"ל: שלח לו הדבר באגרת כתוב בה כן; כי השליח לא יאמר אני חותנך, אבל יאמר הנה! חותנך יתרו בא אליך; וכן לא יתכן שיאמר לו ככה פה אל פה, כי יאמר הנה באתי אליך ואין דרך להזכיר שמו אני פלוני, כי בראותו אותו יכירנו: וכמהו ויאמר חירם מלך צור בכתב וישלח אל שלמה. והנה גם כי זאת דעת יחיד הלא יש לסמוך עליה כעל דברי תורה עצמם הואיל וזה לבדו הוא פירוש הכתוב לפי פשוטו; כי איך יאמר השליח אני חותנך יתרו בא אליך? ואם יתרו עצמו אמר כן למשה איך הוא אומר אח"כ ויצא משה לקראת חותנו? והלא כבר ראהו ודבר עמו: הרי שאין פשוטו של מקרא רק כדברי רמב"ן, וא"כ לא היה משה הכותב הראשון. ועוד רוב החכמים מסכימים כי ספר איוב לפני דור המדבר נכתב, ויש להם על מה שיסמוכו. ועוד ק' ראיות הייתי יכול להביא מס' הישר ואני משמיט אותן מפני שאינני מאמין כלל בספר ההוא. וכבר לעג Agostino (הביאו בעל מ"ע פנ"ה) על האומרים שהתחילו האותיות בימי משה. וגם הכופר le Marquis d' Argens כתב (Lett. Juives, Lett. 119) שהיו בימי האבות. ובחסדך בטחתי אשר תסלח לעוני אם סרתי מדרכך במקום שיש חילול השם ונפיק מינה חורבא, כי גם כי אתה ידידי כוונתך רצויה מכל מקום הכלבים עזי נפש יוצאו מדברריך תולדות אין כמוהן לרוע.

על דבר המכתב הוא סותר את דבריהם לא מתחלף מהם בלבד, אבל אם יראה האיש ההוא את אגרתך ימצא בה מפרשים רבים המכחישים דברי רבותינו ממש, כי אם עמד הבית תכ"ז שנה בדברי ראב"ד הנה ברור שלא עמד ת"י בלבד בדבריהם, ואם יאמר האומר כי בתוך תכ"ז יש ת"י הרי זה מהתל ברבותינו ומשתיקן אותו בנויפה, כמו שאמר ר' משה הפין על האומרים שלא היה מר שמואל בקי בשבילי דנהרדעא ושעל כן אמר נהירין לי וכו'. וכאלה רבות נמצאו בדברי המפרשים דברים הסותרים ממש דברי רבותינו, כגון בענין גלות מצרים, וזולת זה רבים, וכן אם יפה אני זוכר רמב"ן בהשגותיו לספר המצות של רמב"ם כתב כי אפשר שלא יהי' מנין המצות תרי"ג דוקא. וסוף סוף מי לא ידע כי התנאים והאמוראים חולקים תמיד זה עם זה? ולו היינו בימים ההם לא היו גוערים בנו אם נחלוק עליהם. ומפני שאני אחרון הפסדתי? אתמהא!

איגרא אם תרשני להכנס בעובי הקורה ולהשימעך מחשבתי בתום לבב; אודיעך כי נוראות נפלאותי איך אפוא איש כמוד בבואו להליץ בעד תורתנו הקדושה יתן בתחלת דבריו פתחון פה למינים לומר שא"א לתורה שתהי' כתובה שלשת אלפים ומאה שנה ויותר, מאחר שלא הי' המכתב נודע בימים ההם. הלא ידעת אם לא שמעת, אתה אחי, כי זה אחד מן המקומות שפקרו המינים והם מתחזקים בו בכל יכלתם? על כן השתדלו גדולי החכמים לעקר השרש הזה הפורה ראש ולענה, והם מביאים כל ראיות שבעולם בקנאת הי' צבאות להוכיח שהיה המכתב נודע בימי משה, ואתה תעשה ההפך? — וכי תאמר בלבבך: מדידהו אנא ממטי להו: עתה הסכלת עשו, ואיך ישיאך לבך להוחיל שישמעו המינים לקולך, והאנשים ההם הכופרים בכל מופתי מ"ר המפורשים בתורה יאמינו לקול האות אשר בדית מלבך, ומתוך כך יאמינו בכל התורה כולה? התחשוב שיטה הכופר אזניו אליך כאשר תאמר לו בדברים האלה: לא הי' המכתב נודע בימי משה, והוא לא הי' בידו להמציאו, א"כ ברה"ק למד אותו, וא"כ תורתנו אלהית הואיל וגם דרך כתיבתה קבל משה מסיני? דע לפני מי אתה עומד, לפני איש כופר בכל התורה כלה, השופך בוז על נביאים וממלא צחוק פיו על התורה ועל העבודה: וא"כ מה תהיה תשובתו אליך? הלא בדברים האלה: אתה אומר שלא היה המכתב נודע בימי משה רבך, ואני יודע שלא למד אותו ברה"ק, כי יודע אני שהנבואה דבר נמנע, ולפחות לא ראיתי עד הנה ראיה על אפשרות מציאותה, וגם אתה לא הגדת לי, א"כ א"א לומר שכתב משה את התורה. לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו. ואתה תענה: ויהי מה, הלא את האמת אני מבקש, ושוטים שיקלקלו עתידים ליתן את הדין. — דע ידידי, כי יש ויש ראיות המוכיחות קדמות המכתב, ואלו הן אותן שמצאתי אני בעניי, ואתה בחכמתך תוכל להוסיף עליהן כהנה וכהנה, אם תחזור אחר הספרים הקדמונים. אמת שהיו המצרים הקדמונים משתמשים בגירוגל"פיצי, הרומזים על הדברים ולא על המלות, וכמו צורות המספר שלנו: אבל כבר כתב Clemente Alessandrino (הובא בדברי la Harpe la Chine וגם בספר Enciclopedia art écriture) שלא היו הסימנים הללו נוהגים רק על המצבות והבנינים (אולי להבנת עם הארץ אשר לא ידעו ספר) אבל כתב אחר היה להם (שהוא קורא Epistolare) מורכב מאותיות כדרכנו היום הזה אשר יש מיחסים

ומבקשים שכר כפנחם ותועים מני ארה בזדון ואומרים הלא משגה הוא ואני שנאתי מאסתי מעשה האנשים השטים האלה ופעל כפיהם לא ידבק בי ופירוש עשה פטים מעשה אנשים פטים "כפירוש רד"ק בתהלים ובשרשים), אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב (ולא בטח בע"ז ובכהנייה שהם רהבים כלומר מתחזקים ומתגאים בהם שטי כזב כלומר תועים בזדון מדרך אלהי אמת לדרך ע"ז שהוא כזב ומבטח בוגד וכאשר תוחלתם נכזבה יאמרו מקרה הוא או משגה הוא שישגו בעבודותיהם והנה הם הולכים בדרך כזב בזדון והפתיים חושבים שאינם אלא תועים), איש כי תשטה אשתו (שתתעה בזדון מן הדרך הישרה לארה זנונים אך נעלם מעיני אישה ונסתרה והוא לא ידע אלא שנסתרה והיא אומרת כי במקרה ובשגגה נתייחדה ונסתרה), ואם לא שטית טומאה תחת אישך (אם לא תעית בזדון בדרך הטומאה תחת אישך שהיה לך לאהוב וטעם תחת כמו ותזן אהלה תחת ופירוש שטית טומאה שטית אל דרך הטומאה והסרו מלות אל דרך כאשר הסרו במלות ושטי כזב שענינו אל דרך כזב), ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת (פירוש שטית מדרך אהבת אישך ועדיין אין אנו יודעים לאיזה דרך שטתה לפיכך הוא אומר וכי נטמאת וכן אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה פירוש תשטה מאהבת אישה ולאיזה דרך תשטה? ונטמאה). ואני אולי תעיתי בדרך שקר ואתה תשפוט את דברי וה' ישפוט שלום לך ולכל בני ביתך.

טריאסטי ב' באדר הולך בישרו ירא ה' לפ"ק.

אוהבך הנאמן שד"ל

Nr. XIII

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Ind. rais. 8.

Premier livre de Mém. 15.

24. 5 1819.

כ"ט אייר התקע"ט

לידידי ליש"ר שלום רב

שימח לבי ויגל כבודי בראותי כי לא מאסתני ולא געלתני ולא הפדת בריתך אתי כאשר גזרת מתמול שלשום, אך הוספת שנית ידך, כי היתה הרוחה מטרדותיך, לכבדני במכתביך הנאהבים והנעימים. והנני משיבך דבר כאשר תשים האמת בפ"י. אין ספק אצלי כי לא כל מאמרי רבותינו אשר אין בהם נפקותא לענין דינא הם אמת על פי פשוטם, וגם כי רבים מהם גם פשוטם אמת מ"מ אין להביא מהם ראיה כי אולי בדרך משל נאמרו כי רבים מהם דרך משל בלא ספק, וכאשר הגדתי החילוק הזה אשר שמת לבעל ריבך הוא ענה כי המפרשים פירוש שלא כדבריהם ז"ל הם אומרים והדרשה תדרש, כלומר ע' פנים לתורה ואלו ואלו אמת אבל לא אמרו דבר המתנגד ממש אל המדרש רק המדרש נכון וקיים כפשוטו והם אומרים פירוש אחר (ואחר ימים מצאתי כי גם רמבמ"ן מבדיל (בשמות כ"א) בין הפירוש הסותר דברי רבותינו ובין הפירוש המתחלף מדבריהם ולא סותר אותם, ואשר אמרת

וכאלה רבים ומ"ש כי לא יירש בן האמה הזאת צ"ע). הנוחל נוטל חלק עם אחרים ואולי נגזר שם נחלה מן נחלקה וע"כ יבא שם חלק אצל נחלה כמו ובתוך אחים יחלק נחלה. העוד לנו ^{יז} חלק ונחלה.

בא, אתה. נבדל לשון אתה מלשון בא כי יאמר על הביאה במהרה ^{יז} ובמרוצה כמו כפרץ רחב יאתיו, יאתיו חשמנים מני מצרים כוש תריץ ידיו לאלהים, ואידכם כסופה יאתה, הננו אתנו לך (במרוצה), עדיך תאתה (מהרה), קרבו ויאתיון (באו מהרה), ואותיות ואשר תבאנה יגידו למו הקורות הקרובות לבא וגם הרחוקות.

מאכל, לחם, אכל, מזון. המאכל דבר טבעי הנאכל כמו שהוא (כי טוב העץ למאכל, כי לא ^י עץ מאכל הוא, והיתה נבלתך למאכל, מהאוכל יצא מאכל, מאכל לעוף השמים, והיה פרוי למאכל). הלחם מתוקן בידי אדם (בזעת אפך תאכל לחם) כי קוץ ודרדר תצמיח לך ואם לא תרצה לאכול את עשב השדה תצטרך לעשות לך לחם בזעת אפך, ואת הלחם אשר עשתה, הנני ממטיר לכם לחם (כי יטחנוהו בריחים), כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי בנוהג שבעולם עיקר מזון האדם הוא מעשה ידי אמן ולא יחיה במאכל טבעי, ולפעמים הדברים הטבעיים אשר אח"כ ע"י תיקון יהיו ללחם, טרם נשלח בהם יד יקראו מאכל (מכל מאכל פרעה מעשה אופה (הדגן שהיה עתיד להיות מעשה אופה), ומאכל שלחנו (מיני הדברים הטבעיים שהיו מתקנים לשלחנו), מאכל קמח (קמח שעושין ממנו לחם), ואוצרות מאכל (דגן, תתננו כצאן מאכל (הצאן הוא החומר הנאכל אחר התקון), אשר מנה את מאכלכם (הדברים הצריכים ללחמכם), ומאכלו בריאה (שה בריאה אשר תאכל אח"כ ע"י תיקון). והנה מעולם לא יפול שם מאכל על דבר שחלו בו ידי אדם כי אם על דבר טבעי הנאכל כמו שהוא חי או אח"כ על ידי תקון כל מה שהחי אוכל נקרא אכל (וחיך אוכל יטעם לו, יתעו לבלי אוכל, לתת אכלם בעתו גם לבהמות, וגם לחם ^י ומאכל נאמרים בבהמות כמו נותן לבהמה לחמה, אגרה בקציר מאכלה. מזון יקרא כל דבר זן וסועד ויאמר באדם ובבהמה איש איש לפי אכלו הזן אותו כמו בר ולחם ומזון ויתן להם המזון לרוב הם כל מיני דגן וקטניות שהם עיקר פרנסת האדם ומזון לכלא ביה נאמר בב"ח וענינו עלי האילן ופירותיו שהם עקר פרנסתם.

דגן, בר. החטה והשעורה נקראים דגן גם בהיותם מנוקים מן התבן וגם בהיותם עם התבן ולא יקראו בר רק בהיותם נקיים ממנו שנאמר מה לתבן את הבר. שטה. ענינו תעות מני ארץ בין כפישוטו ובין דרך משל אך לא בטעות גמורה רק בזדון אלא שיחשוב הרואה שנהיה הדבר בשגגה ובמקרה (אל ישט אל דרכיה לבך ואל תתע בנתיבותיה (אל תלך בדרכיה בזדון וגם השמר לך ושמור נפשך מאד פן תלכד במצודתה ותלך בדרכיה בשגגה), פרעהו אל תעבור בו שטה מעליו ועבור (התרחק מארץ רשעים ביד רמה להודיע ולהוודע שאתה מואס בהם ותפרע כל עצתם ואם תירא מהם שטה מעליו ועבור עשה עצמך כתועה מדרכם ונוטה ממנו בשגגה ואתה לא כן ולבך לא כן יחשוב), אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי לא אשית לנגד עיני דבר בליעל עשה סטים שנאתי (שנאתי מעשה בני בליעל אשר לא יתהלכו בתום לבב בקרב ביתם אבל הם צבועים העושים מעשה זמרי

והנה הפירכא נפרכת ביד ; ואשר שאלת : מ"ט להסית העינים וההסתה פועלת בלב ובמחשבה ? אני אשיבך מלין : ידוע כי העין רואה והלב חומד והעינים סרסורי עברה ע"כ יכנו הכתובים התאוה הגופנית בשם עינים כמ"ש וכי תאוה הוא לעינים, ותפקחנה עיני שניהם, וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם, ויהרוג כל מחמדי עין, את מחמד עיניך, וכן שוק של זונות נקרא פתח עינים שהוא פתח פתוח אל העם המתאווים ונקרא ג"כ עינים סתם כלומר מקום התאוה ככתוב איה הקדשה היא בעינים, וע"כ כתוב הנה הוא לך כסות עינים והטעם כמו דבר המסית התאוה ואומר לה אין רע לחשוק באשה הזאת כי פנויה היא, ואשר אמרת כי פעל ההסתה נקשר עם ב"ת זה אמת בענין ההרעה כמו ותסיתני בו, אם ה' הסיתך בי, ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל, כי ברוך בן נריה מסית אותך בנו, אבל במקום הזה לא היל"ל הנה הוא מסית עינים בך כי לא היתה כונתם להרע לה רעת מאומה ושעם ונוכחת שקבלה תוכחתו ולא השיבתו דבר. והנה לפי זה ראוי היה שתהיה התבה מבנין התפעל הנאמר על הפועל פעולה בעצמו אבל שרש יכח מבנין התפעל (ועם ישראל יתוכח) ענינו ממש הפך קבלת הפעולה ובנין הפעל איננו רק הפך ההפעיל ואם היה אומר כן ותוכח או והוכחה (כמו והוכח במכאוב על משכבו) היה נשמע שהוכיח אותה אבימלך ולא ששקבלה תוכחתו לפיכך נכתב כאן ונכחת בבנין נפעל הנאמר לפעמים על חזרת הפעולה בפועל כגון ונחבא במקום תחבא, והנה פירושי נכון וקיים ואתה אדוני אל תחשוב עמדי למחזיק ולמעוז לו מעקשות ומגאווה רק כי אני מבקש לפרש על פי הפשט את המקראות המוטלים בקרן זווית וכל חקירה נמבזה ונמאסת מצוה שאין לה תובעין ארחם עליה ואעסוק בה (אולי ירחם גם הקב"ה על נבזה וחדל אישים) ובמקום שאין אנשים שד"ל משתדל.

ועתה אבא להבדיל הבדל.

ירש, נחל. (1) היוורש יורש הכל ואין הדבר מתחלק בינו ובין אחר (והנה בן ביתי יורש אותי, ונשמידה גם את היוורש וכבו את גחלתי אשר נשארה, הרצחת וגם ירשת, ושפחה כי תירש גברתה, אבל יש כתובים נאמרה בהם ירושה אצל רבים ואמת שהדבר מתחלק ביניהם אבל היחידים הרבים ההם נכללים בכלל אחד ונחשבים כאיש אחד לעומת כללים וסוגים אחרים שיש בעולם אשר אין להם חלק ונחלה באותו דבר ונמצא כי אחד לבדו הוא היוורש והוא כלל וסוג מיוחד הכולל יחידים הרבה וכל מקום שנאמר לשון ירושה אצל כלל וסוג הוא תמיד להוציא סוגים אחרים אשר לא יבא להם חלק כגון כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר פירושו שיתחלק הר שעיר לכל בני עשו הנכללים בסוג אחד ולא ינחלו עמם שאר עמים שהם סוגים אחרים. וכן מורשה קהלת יעקב התורה מתחלקת בין כל ישראל מלכים שופטים כהנים לזוים והדיוטות איש איש לפי ערכו אבל כל התורה כלה ניתנה לקהלת יעקב ולא ינחלו בה שאר עמים וכן ועמד כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ הם יירשו הכל ולא ינחלו אתם הנכרים וכן וקוי ה' המה יירשו ארץ ולא אחרים וכן וירשוה קאת וקפור הם לבדם ולא בני אדם וכן וירשתם את הארץ וכאלה

(1) ע"י בכורי העתים תקפ"ז 181. (הנ"ל).

צעקה גדולה בכל ארץ מצרים אשר כמוהו לא נהיתה וכמהו לא תוסיף הכנוי שבמלת כמהו חוזר אל הלילה (לפי דעתי) שהיתה בו הצעקה כלומר לא היתה צעקה ולא תוסיף כאשר היתה בלילה ההוא, וכן אם חבול תחבול שלמת רעד עד בוא השמש תשיבנו לו וי"ו תשיבנו חוזרת אל החבול כדברי ראב"ע, וכן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש פירוש המעשה הזה הוא אשר דבר ה' (א) וכן לא תחוס עינך עליהם ולא תעבוד את אלהיהם כי מוקש הוא לך פירוש המעשה הזה (החמלה עליהם) מוקש הוא לך, וכן לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו כי הוא חייך ואורך ימך פירוש המעשה הזה (לאהבה וכו') הוא חייך ואורך ימך, אף כאן לא רחוקה היא שיהיה כנוי הנה הוא לך חוזר אל מעשה אמירת אחי הוא וכ"ף הדמיון שבמלת כסות גם היא איננה מיותרת כי סוף סוף באמרה אחי הוא לא אמרה פנויה אני ואפילו אמרה פנויה אני עדיין לא אמרה קחו אותי לאשה הרי כי באמת אין אמרה אחי הוא הסתה ממש רק כדמות הסתה; ואשר אמרת כי קשה לבנות שם חדש סות שאין דוגמתו בתנ"ך על מובן זה אני אומר חלוקה הדברים ולדעתי לעולם אין סות מורה רק הסתה ולפיכך רש"י מפרש סותה על הבגדים הנאים אשר יסיתו רואיהם ובכתובות פירשוהו על היין המסית את השכור ובב"ד פירשוהו על הטעות בהלכה כי כלם ידעו כי סות ענינו דבר מסית, ובכן תפול ג"כ השגתך על דבר הבלבול היוצא ממלה בת שני ענינים כי באמת סות מורה תמיד הסתה מלבד כי השמות המשותפים רבו למעלה, ואשר אמרת כי אין סות מלשון הסתה מפני שאיננו מבנין הפעיל מי לא ידע כי משקלי השמות משתנים ואין סימן הבנין נשמר בהם? כגון ולא תהיה לכם תקומה שכתב ראב"ע שהוא מבנין הפעיל כמו תרומה והנה אעפ"י שענין תרומה הוא מה שאדם מרים מ"מ ענין תקומה פעולת הקם ולא המקום, וכן לדעתי שם פור ענינו מפר כי מדינים ישבית הגורל ויפר מחשבות וספקות, וכן שם התאר ברוך הוא "במשקל הבנין הקל גם כי הפעל תמיד בבנין הדגוש ודיין בפלס הבנין הדגוש גם כי הפעל תוריד בקל ומה צורך לכל אלה? מדידך אנא ממשי לך הלא אמרת בחכמתך כי כלנו בני תמותה והנהרג בב"ד נקרא בן מות והנה משקל השמות מתנגד לדברך כי מות מבנין קל כי אין בו רק אותיות השרש ותמותה מבנין הפעיל בפלס תרומה. ולפי זה היוצא ליהרג יקרא בן תמותה וכל אדם בן מות והדבר בהפך א"כ אין לבקש בשמות סימן הבנין וא"כ נוכל לומר כי ענין סות דבר מסית אעפ"י שאין בו תמונת בנין הפעיל והנה

(א) הא לך דעתי בפירוש הכתוב הזה: (1) אחשוב שחסרה ה"א התימה כאדם המוכיח חברו ואומר לו וכי זה נקרא קיום התורה? אף כאן: וכי המעשה הזה שעשו בניך (שהקריבו אש זרה כי לא האמינו שתדך אש ממרום לאכול גם את הקטורת) הוא קיום מה שאמר הקב"ה שיתקדש בקרוביו ויועד להם ויקדשם לכהן לו וע"י כן יאמינו בו ישראל ככתוב ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי וכו' וידעו כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם? והלא חסרון אמונת הגדולים הוא מכשול לע"ה וע"כ נענשו במיתה.

(1) ע"י בבכורי העתים תקפ"ה 155. אמנם אח"כ חזר בו במשתדל ויקרא "ג' (הנ"ל).

Nr. XII

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Index rais. 7. Premier livre de Mém, Nr. 13.

27. 2. 1819.

ב' אדר התקע"ט

אלופי ומיודעי זה דודי וזה רעי שלום

ראה אתה אומר אלי כי הקצה האחרון של כל דבר סביב סביב לו נקרא פאה והפנה והזוית הן (זו מבחוץ וזו מבפנים) נקודת פגישת שתי פאות שאין להם קומה כגון הדף הזה שיש לו ארבע פאות רחבות ולא עבות הנה יש לו ד' פנות וזויות אחת בסוף כל פאה והזויות הנולדת מפגישת שני גופות בעלי קומה כגון קירות הבית מצד חוץ תקרא פעם ומבפנים נקראת מקצוע וסיוע לדברך מאותה ששנינו (סוף ב"ב) הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה גדול מהן כי בית קבול הרבה יש במקצוע; והקרן קיימת בארבע קצות הבית פלמעלה ובכל זוית שיש עליה תקרה, והנה אין אמתת דברך ברורה כי גם אתה מודה שנאמר פנה וזוית תחת פעם ומקצוע כגון עובר בשוק אצל פנה במקום פעמה וכן מזוינו מלאים תחת מקצועינו, וזה לא יתכן מאחר שלמדתי שאין נרדפים במקרא כלל, ועוד מצינו (נחמיה ג' כ"ד) עד המקצוע ועד הפנה ולא תספיק הבדלתך לפרש הכתוב הזה וכן מ"ש ונתת את הטבעות על ארבע הפאות אשר לארבע רגליו לא יובן על פי דברך, וכן מה שכתוב ועשית קרנותיו על ד' פנותיו מה היא עשיית הקרנות? כי לדברך כיון שהמזבח רבוע ושלש אמות קומתו לא ימלט מהיותו בעל הקרנים. ובענין הבדלתך בין פאה לרוח הנה כתוב ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה וכו' ולדברך היל"ל את רוח קדמה לולא תחזור לפירושך הראשון אשר כבר הודעתני (באגרת י"ו במרחשון) שהחלפת אותו בפירוש אחר, והאמת כי הבדלת שישת השמות האלה קשה מאד למצוא אותה. לא ישר בעיני אדוני יש"ר פירושי על הנה נתתי אלף כסף וכו' ואולם שתי שאלותיך הראשונות (מ"ט למלות ואת כל ומ"ט למלת ונכחת?) לא שאלת אותן רק מפני שקצרתי דברי ולא בארתי כוונתי כראוי ועתה אפרש: הנה הוא לך כמו מסית עינים לכל רואיך (זה פירוש לכל אשר אתך כלומר לכל אשר הם אתך ואצלך ורואים אותך) ולכל שומע שמעך כמוני היום (זה פירוש ואת כל כלומר לכל אדם שבעולם כי רוב יפך יתפרסם וכל אדם ישמענו) והיא נוכחת וקבלה תוכחתו, ולפי זה ראוי האתנה לבא תחת ואת-כל, ושתי ההשגות שהשגתי אח"כ (לא נכון שכנוי הוא יהיה מוסב אל שם התאר ^ אה מופשט מן המתואר ועוד מה טעם לכ"ף הדמיון במלת כסות?) הנה ידידנו המשכיל שחבד"ל בקראו אגרתך השיב עליהן כרגע בהחליפו את פירושי מעט בדרך זה: הנה נתתי אלף כסף לאחייך הנה הוא לך אברהם אשר תקראי אחיך כמו מסית עינים ולא מסית ממש ה"ו רק באמרך אחי הוא נמצא בצד מה שהוא גורם שיתגרו בך עיני בני אדם כי יאמרו אם היתה אשה בעולת בעל בעלה היה עמה ולא אחיה והנה הוא לך (באמרך אחי הוא) כמו מסית דווקא מלבד כי כבר מצינו במקרא כנויים רבים החוזרים אל דבר לא פורש אך מובן כגון והיתה

ויסגור דלתות העליה בעדו, ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך, וסגור דלתך בעדך, ומ"ש ותסגור בעדו ותצא פירושו שלקחה הקלוק"ה עמה שלא יוכלו אחרים להכנס, והרי זה כאלו המת עצמו סגר בעדו מבית, ובדרך משל נאמר ויסגור ה' בעדו והטעם שיוכל נח לפתוח את פתח התבה ולא בני אדם שחויז לתבה כאלו נח סגר בעדו.

ערום. (1) כאשר מן שלה יאמר שלוח ומן שלוח שלום כן מן ערה יאמר ערום ומן ערוה ערום, וענינו המגולה במקומות הערוה והבושת לפיכך לא יקרא ערום מי שפגיו וידיו מגולים בלבד מפני שאין בגלויים בושה, ושם ערום מורה בהנחתו הראשונה גלוי של בושה דוקא, לכן יפה הוא אומר וידעו כי ערומים הם כי הבינו היותם במצב המביא הבושת וזה בהנחתו הראשונה אבל ד"מ נאמר ערום שאול נגדו והוא לא יבוש כאשר נאמר ואין כסות לאבדון והוא לא יתכס ולא יתגל.

פלל. השרש הזה בבנין פיעל יורה הלצה בעד אחרים: אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו פירושו אלהים יליץ בעדו ויצדיקו ואם אליו יחטא מי יליץ בעדו? וכן ויעמוד פנחס ויפלל בקנאתו אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל נעשה כמי שמליץ בעדם ומתפלל עליהם להצדיקם, ולפיכך יפה נקד המפסיק ויפלל מבנין פיעל וכן ופללו אלהים כי בהיות ההלצה בעד אחרים ראוי להשתמש בבנין זה, ובהליצנו בעד עצמנו אז נקח בנין התפעל כדרך שנאמר כי הפצתי צדקך שהוא בעד אחרים, ומה נדבר ומה נצטרך בצדקנו את עצמנו, ולכן יפה אמרו חכמים אין עמידה אלא תפלה שנאמר ויעמוד פנחס ויפלל (ברכות ו' וכ"ז) וכן אמרו ולחיים כנגד תפלה וכן הוא אומר ויעמוד פנחס ויפלל (חולין קל"ד), ואין לשמוע מכאן שהיו קוראים ויפלל (שהרי כבר מצינו שאמרו (סנהדרין מ"ד ופ"ב) ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל מלמד שעשה פלילות וכו') רק יש ללמוד מכאן שידעו היותו לשון תפלה אלא שהוא בעד אחרים. וכן גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך בחטאתיך אשר התעבת מהן תצדקנה ממך הדבר ברור כי פירוש פללת הצדקת כמו שמפורש בסוף הכתוב, וכן ראה פניך לא פללתי לא הצדקתי תקותי לראות פניך, ומן הענין הזה בהשפטו יצא רשע ותפלתו תהיה לחטאה פירושו מה שיליץ בעד עצמו לפני השופטים למען יצא צדיק יתהפך נגדו להרשיעו ובהשפטו יצא רשע, וזה מלבד מה שאמר למעלה ושטן יעמוד על ימינו שפירושו קטיגור, אבל נהגו להשתמש בבנין התפעל גם בענין התפלה בעד אחרים, וזה כי המלות שמשתמשים בהן הרבה על נקלה תבא בהן זרות כנודע, ע"כ נאמר ויתפלל בעדך וחיה. גם שד"ל דורש שלומך ויתפלל בעדך וחיה.

טריאסטי כ"ח שבט יחוגו וינועו כשכור לפ"ק.

(1) ע"י בכורי העתים תקפ"ז עמוד 185 ומשתדל בראשית ג' ז' (הנ"ל).

עמה בדברים לאמר הנה נתתי מתנות בערך אלף כסף לאיש אשר קראת אחיך ודעי וראי כי רע ומר אמרך אחי הוא כי הנה הוא לך כמו מסית עינים לכל רואיך ולכל שומע שמעך כמוני היום כי בראותנו את יפיך וכשמענו היותך פנויה לא נשמר מקחתך לאשה ואם לאהבת אישך עשית איה אפוא אהבתך באמרך פנויה אני וכל החפץ יקחך בחזקה? והיא נוכחת וקבלה תוכחתו כי לא יכלה לענות אותו. והנה במלת כסות הכ"ף משמשת, וסות ענינו דבר מסית כמו שכתב רש"י על וברם ענבים סותה וכן בכתובות קי"א: ושמא תאמר אינו מרוה ת"ל סותה ופרש"י לשון הסתה שה"ן מסית את השכור וכן בב"ר פצ"ט ואין סותה אלא טעות כדכתיב כי יסיתך אחיך, ויפה נשתמש אבימלך בלשון הסתה ולא בלשון פתוי כי לא היתה כוונתו לומר שדבר זה גורם שיחטאו בה הפלשתיים לתאבון רק כי באמרה אחי הוא יתגרו בה עיניהם באמרם פנויה היא ואין רע להסתכל בה ולחמוד אותה ולקחתה לאשה. ומלת ונכחת לגוף נסתרת ולשון עבר בת"ו תחת ה"א ונשכחת צור אלא שכאן הו"ו מחברת ושם היא מהפכת, ואם כדברי רש"י היה לנו לקרוא ונכחת ואם לא השא רש"י באמרו דבר המתנגד אל הנקוד והטעמים (כאשר גם במקומות אחרים לא נזהר בזה) גם אנכי לא השאתי בפירוש הזה אעפ"י שאם כדברי היה ראוי לקרוא לכל אשר-אתך ואת-כל ויבטל הטפחא לפני ס"פ כמו ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן ותלעת שני משור, ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא, ולא רש"י לבדו נטה בפירושו מדרך הטעמים כי יש בידי להוכיח בראיות גמורות כי גם רבנו סעדיה גאון משה הכהן ורבי יהודה הלוי וראב"ע ורמב"ם ורשב"ם ורמב"ן ורד"ק ורמבמ"ן כלם נטו לפעמים מדרך הטעמים גם רנה"ו כן כי ברוח הן שלו (א' א') פירש מ"ש מושל באדם צדיק כאלו כתוב מושל באדם צדיק, וכן ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם, וכן ואהבת לדעך כמוך (עיין בנתה"ש על שני המקראות הללו ותמצא כדברי).

סגור, נעל. הסוגר מקרב הדלת אל המזוזה עד שסותם הפתח והנועל מחזק הסגירה על ידי מפתח או בריח שימנע את הדלת מלהזוז ולהפתח (ויסגור דלתות העליה בעדו ונעל (שופטים ג' כ"ג) ופירש"י ונעל במפתח" וכן הוא אומר למטה ויקחו את המפתח ויפתחו), ואולם הלא מצינו ותסגור בעדו ותצא, וזולת זה כתובים אחרים נראה מהם שאין הסגירה הקרבת הדלת אל המזוזה בלבד אך היא מונעת פתיחת הדלת לגמרי, לפיכך אומר אני כי כלי הברזל שאנו קוראים elucea לא היה קבוע בדלתות הקדמונים עד שלא יוכלו להסירו ממקומו אך מטלטל היה והיו נותנים אותו מבית ומחוץ כרצונם (כאשר יש עושים גם בימינו) וא"כ הסוגר גם בלא נעילה היה מונע אחרים מלבא אליו, כי בהקריבו הדלת אל המזוזה היה הפתח נסגר בדרך שלא יוכל אדם לפתחו אם אין קלוק"ה בידו, ע"כ היה הסוגר צריך להזהר שתשאר הקלוק"ה מבית ולא מחוץ והסוגר דלתות ביתו לצאת החוצה היה צריך לשאת עמו הקלוק"ה בדרך שיש עושים גם עכשו, ובכן אני מבין מ"מ תבא מלת בעד אחר ל' סגירה כי היא להורות שתהיה הקלוק"ה מצד הסוגר לא בהפך כמו

נבזה והנקלה כי הנקלה נקלה בפניו לא כן הנבזה, והנבזה אפשר ג"כ שלא יהיה בו רוח חיים (שלחן ה' נבזה הוא, נבזה אכלו, העצב נבזה, וכל המלאכה נמבזה ונמס), ואגב גרדא אשמיעך דעתי במ"ש וחרפה לא נשא על קרובו וכו' כי לא יארע לו מימיו שיחרפוהו על אודות חבר רע שיש לו כי הנמאס בעבור פשעיו הוא נבזה בעיניו ולא יתחבר לרשע ואת יראי ה' לבדם יכבד.

מפתה, משיא, מסית. (1) המפתה מראה לאדם ההנאה אשר תבא לו בעשותו הדבר והנפתה עושה הדבר בעבור הטוב אשר יקוה ממעשהו (וכי יפתה איש בתולה, השמרו לכם פן יפתה לבבכם, פתי את אישך, פתי אותו) (שתאלצהו עד שימצא הנאה בהגידו אליה כי אז תחדל מהציק אותו), כי לפתותך בא (להתרצות אליך שתחשוב שיהיה בעזרתך וזה להציל נפשו מני שחת על כי מתחזק היה לפניו להמליך את איש בושתי), מי יפתה את אחאב (מי ייפה הדבר בעיניו ויבטיחוהו על הנצחון), אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי (וחשבתי כי תועיל לי עבודת המזלות והקרבת ידי אל פי לעומתם לשם כיבוד כדרך שהישמעאלים עושים כדברי רב ערמאה), ויפתוהו בפיהם (אמרו לעבדו ולעשות הישר בעיניו), בני אם יפתוך חטאים, איש חמס יפתה רעהו (יבטיחוהו שיוליך אותו בדרך טובה) והוליכו בדרך לא טוב, פתיתי ה' ואפת (לא הודעתני כל התלאה אשר תמצאני בלכתי בשליחותך וחשבתי כי יגיעני כבוד ויקר ולא שחוק כל היום גם כי באמת כבר אמר לו הקב"ה ונלחמו אליך). המשיא מרחיק הפחד ממי שהיה נמנע מעשות דבר מפני היראה (הנחש השיאני (לא מות תמותון), אל ישיא אתכם חזקיהו (ה' יצילנו), השא השאת לעם הזה ולירושלים לאמר שלום יהיה לכם, אל ישיאו לכם נביאיכם (שהיו אומרים בעוד שנתים ימים ישבור ה' את עול מלך בבל), אל תשיאו נפשותיכם לאמר הלוך ילכו מעלינו הכשדים). המסית אומר כי טוב הדבר לעשותו לא להנאה נמשכת ממנו רק למען האמת והצדק (כי יסיתך אחיך בן אמך (לאמר כי נכון לעבוד ע"ז כי ראוייה היא להעבד), אם ה' הסיתך בי (נתן בלבך כי בן מות אני), ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל (העלים ממנו האיסור), ויסיתם אלהים ממנו (נתן בלבם כי לא נכון להלחם אתו כי לא היה מלך ישראל ומלכם צוה אותם לאמר לא תלחמו כי אם את מלך ישראל לבדו), ותסיתני בו לבלעו חנם (הצדקת הדבר בעיני), פן יסית אתכם חזקיהו (לאמר כי נכון לבטוח בה'), כי ברוך בן גריה מסית אותך בנו (משדל אותך בדברים להכשילנו להנקם ממנו על כל הרעות אשר הריעונו לך ולו לפניו). על פי הדברים והאמת האלה אני מפרש אחד מן המקראות הסתומים שבתורה אשר לא ראיתי ולא שמעתי בו מימי ביאור מספיק ה"ה ולשרה אמר הנה נתתי אלת כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל ונכחת (2) וזה פתרוני: ראשונה הוכיח אבימלך את אברהם אבל הוא מצא מענה לאמר להציל את נפשי עשיתי זאת ואבימלך שלא מצא תשובה נתן לו מתנות למען יתפלל עליי ואח"כ בא אצל שרה להוכיח גם אותה ולשמוע מה בפיה ומה אמר לה? נכנס

עמה

(1) ע"י מ"ש בבכורי העתים תקפ"ח עמוד 143. (הנ"ל).

(2) ע"י"ש עמוד 144. (הנ"ל).

שמנות מאד זונב שם כלל ובאמרם דאכיל אליתא אין משמע זונב הלשאה. והדבר ברור ולא ידעתי למה לא כתבוהו הראשונים ואולי מרוב פרסומו.

מנע, חשך, בצר. (1) המניעה שם כללי, החושך מונע הדבר מפני שהוא חם עליו ורוצה לשמרו (ולא חשכת את בנך, לא חשך ממות נפשם, וצדיק יתן ולא יחשוך, חושך שבטו ד"מ כאלו יחוס על אבוד המטה, ומענין זה ואתה חשכת נפשי משחת בלי והסופר טעה וכתב חשקת שאל"כ חשקת בנפשי היל"ל). הדבר אשר יבצר ממנו איננו נמנע ממנו לגמרי אלא יעלה בידנו בלא עמל גדול כמו הערים הבצורות אשר לא תלכדנה זולתי ביד חזקה (ועתה לא יבצר מהם) (יקל להם להקים כל מחשבותם), ולא יבצר ממך לא יקשה ממך), מכאן אמרו חכמים (אבות ה' ח') רעב של בצורת בא מקצתם רעבים ומקצתם שבעים כי מניין להם מה הוא רעב של בצורת? אלא מפני שאין שרש בצר מורה מניעה מוחלטת.

קלון, חרפה, בוז, בושת, כלימה. (2) שני השמות הראשונים אבות ושני האחרונים תולדותיהם. בושת תולדה דקלון וכלימה תולדה דחרפה, ובוז גם הוא אב ולא יוכל להוליד בן. ועתה אפרש הקלון הפך הכבוד כי הנכבד גדול וכבד בעיני חברו והנקלה קל בעיניו, והקלון ירמוז הסימנים שאדם נותן לחברו יבין מהם שהוא קל בעיניו (כבודם בקלון אמיר, שבעת קלון מכבוד). החרפה קשה מן הקלון ונאמרת על החרופים והגדופים ואין ענינה vergogna כלל רק ingiuria (כי חרפה היא לנו (כל זרע אברהם יחרפנו), מכל צוררי הייתי חרפה, חרפת נבל אל תשימני, ועם קלון חרפה (כי קשה היא מן הקלון), זכור חרפתך מני נבל כל היום כי לא יבוש רבון העולמים ויש כסיל אשר יחרפהו). הבושת היא ההרגשה המאדבת שהקלון מביא באדם ותבא על הרוב באדם שלא נעשתה עצתו ותוחלתו נכזבה כי ידע היותו נקלה בעיני כל (ויכלו בבשת ימי (כי היה לשחוק כל היום), הובישו כי תועבה עשו (כי עושה התועבה נקלה), הובשת היום את פני כל עבדיך (גלית שהם קלים בעיניך ע"כ יבושו), כי בושתי לשאול מן המלך חיל ופרשים (כי ידעתי שאקל בעיניו), בוש כי בטח, כך בטחו ולא בוש, יבושו כל עובדי פסל, וזולתם רבים נאמרים בהכזב התוחלת, וכן יעצת בושת לביתך (עצה שלא תקום), הוביש דגן (כאלו הוא מפר עצת הבוטחים בו כי אבד קציר שדה שהיו מקוים), ולא יודע עול בושת לא ידע שלא תקום עצתו). הכלימה היא ההרגשה המאדבת שהחרופים מביאים באדם והיא קשה מן הבושת כדרך שהחרפה קשה מן הקלון וגדול כחה של כלימה עד כי על הרוב הנכלם מתחבא והוא ירא מהתראות לבני אדם (הלא תכלם שבעת ימים (תסגר), כאשר יתגנב העם הנכלמים, בושתי וגם נכלמתי). והנה הקלון והחרפה הם בפני אדם ע"כ יאדיבו את נפשו ויביאו בו בושת וכלימה אבל הבוז איננו בפניו רק מאחריו ולפעמים גם בלב בלבד ע"כ אין לו תולדה והוא שוה לקלון אלא שאינו בפני אדם וע"כ הוא לבדו יפול גם באשר אין בו רוח חיים (בזה לך לעגה לך, כי דבר ה' בזה, ובוזים דבריו, וחכמת המסכן בזויה, ויבו בעיניו לשלוח יד, ותבו לו בלבה, גל מעלי חרפה ובוז כלומר אפילו שלא בפני), וכן נבדל מן נבזה

(1) ע"י ישרון שם (שזה"ה)

(2) ע"י בכורי העתים תקפ"ז עמ"ד 164. (הנ"ל)

ואעמוד עליו ואמותתהו כל' עמדתי עליו ורמסתיו כדי לקרב מיתתו ופירוש
ואמותתהו למען אמותתהו והוא זמן עתיד ולא עבר ולפיכך נפתחה הוי"ו
שאיננה וי"ו ההפוך.

שא לכל הטאותי והוסף להשמיעני דברי חכמתך ותנני בכלל אוהביך ואוהבי
האמת המחכים לראות בתפארת ההיכל אשר בנית על ראש ההר הטוב הלבנון ואתה
כתמר תפרח כארז בלבנון.

טריאסטי ר"ה לאילנות נעבור בשדה ובכרם לפ"ק

אוהבך שד"ל

Nr. XI

An J. S. Reggio

Nr d'ordre de l'Index rais. 7. Premier livre de Mém, Nr 11.

23. 2. 1819.

כ"ח שבט התקע"ט

טוב ויש"ר הולך בישרו, המקום יהיה בעזרו.

בצדק כל אמרי פיך אין בהם נפתל ועקש בקשתי השגות רק אין דבר כי
ישר אדוני יש"ר ע"כ לא אתמהמה מהציג לפניך הבדלות חדשות.

בחן, נסה. הבוחן רוצה לדעת מה טבע הדבר במצב אשר הוא בו עתה
(ויבחנו דבריכם האמת אתכם, בהנת לבי, בחנני ודע שרעפי, עיניו יחזו
עפעפיו יבחנו בני אדם, ה' צדיק יבחן, וה' צבאות בוחן צדיק רואה כליות ולב,
כבחון את הזהב, ובחנני נא בזאת כאשר אריק לכם ברכה עד בלי די בהביאתם
את כל המעשר אל בית האוצר תבינו כי כן הייתי עושה לכם גם לפניכם אם הייתם
מעשרים ותבינו כי במארה אתם נארים מפני שאתם קובעים אותי). המנסה מבקש
לדעת מה יהיה הדבר בהיותו במצב אשר לא היה בו עדיין (והאלהים נסה את
אברהם, למען אנסנו הילך בתורתו אם לא, נס נא את עבדיך, כי מנסה ה' אלהיכם
אתכם לדעת הישכם אהבים (לדעת אם לא תעזבוהו אפילו במצב ההוא אשר לא
הייתם בו מימיכם), בחנני ה' ונסני ראה מה בלבי עכשו ונסה אותי לדעת מה יהיה
בלבבי במצבים אחרים).

מראה, עין, צבע. (1) מראה נאמר על דבר הכולל גוונים שונים (יפה
מראה (צח ואדום), כמראה הקשת). עין מורה גוון אחד בלבד (ועינו כעין הבדולח,
כעין נחשת קלל, כעין תרשיש, כעין הקרח הנורא, כי יתן בכוס עינו, לא הפך
הנגע את עינו). והנה גם מראה גם עין נאמרים בגוונים הטבעיים לא כן צבע
שהוא מעשה ידי אמן (שלל צבעים רקמה), אבל העיט צבוע נראה היותו מלשון
אצבע כדברי Coccejus.

אליה, זנב. לא תקרא אליה כי אם של כבש ואיל במקומות שזנבותיהם
שמנות

(1) ע"י מ"ש בישרון שם (שזח"ה).

הקהל, ונעלם ממנו והוא טמא, ונעלם מעיני אישה (כי טבע הניאוף להיות בסתר) ונעלמה מעיני כל חי, יודע תעלומות לב, האלהים יביא במשפט על כל נעלם), והמעלים הוא מכתיר בתכלית ההסתר כאלו הדבר נעלם בטבעו (למה ה' תעמוד ברחוק תעלים) (עיניך כאלו לא תוכל לראות מפני המרחק) לעתות בצרה, וה' העלים ממני, ואף העלים יעלימו עם הארץ את עיניהם (יסתירו פניהם בתכלית ההסתר כי נתינת הבנים למולך הוא מעשה אשר טבעו להיות גלוי ומפורסם ובדרישה וחקירה מועטת יודע הדבר לב"ד), ומיד מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו כלומר ממי לקחתי כפר ושחד למען אעלים עיני במעשיו הרעים תכלית ההעלם ואניחנו בלא עונש כלל, ופירוש הוי"ו שבתבת ואעלים כמו למען כאשר מצינו ולא תאמר אני העשרתי את אברם למען לא תאמר, וכן ותלד על ברכי למען תלד, וכן ויתן לי את מערת המכפלה, וכן ולא ישיב את העם, וכן ולא יסור לבבו). ובדרך זה תתפרש הוי"ו אשר בכתוב (שמואל ב' א' י') ואעמוד עליו ואמותתהו, ואשית לנגד עיניך תחלה פירוש רד"ק וז"ל: הוי"ו פתוחה ומשפטה להיות בקמץ כי הענין לעבר וכמהו ואכסך משי (יחזקאל י"ו י') הוי"ו פתוחה והענין לעבר ופירשו הקדמונים לפי שכיזב שלא המיתהו שהרי הוא נפל על חרבו ומת לכך נפתחה וי"ו ואמותתהו ואחריו החזיק רבנו בחיי בפרשת וירא, ואיך לא ימלא צחוק פיו האיש המדקדק כשמעו שהפתח יורה על הכזב? ומכל מקום בעל ערוגת הבושם (סוף פ"ג) אמר כי אמת הדבר שהקמץ יורה על דבר אמת אך לא למדנו דבר זה ממקרא זה רק מכתובים אחרים מפני שהקמץ אשר בואעמוד בא מפני שאין אחר הוי"ו דגש או חטף והרי הוא כמו ואשב בהר גם פתח וי"ו ואמותתהו מחויב מפני החטף שאחריו כמו ואגרשנו מן הארץ, אלה דבריו; ובושני מהשיב עליהם כי נשתבש שבוש גלוי ולא הבין כי הוי"ו הקמוצה בפעלים היא הוי"ו המהפכת עתיד לעבר ודינה להנקד בפתח ודגש אחריו, ובבואה לפני האל"ף יחסר הדגש ותנקד בקמץ כמו ואשב בהר שאלמלא אות האל"ף היה כתוב ואשב כמו ותשב באיתן קשתו, אכן הוי"ו הפתוחה איננה רק וי"ו החבור כמו ואגרשנו או הוי"ו המהפכת עבר לעתיד כגון והקימותי את בריתי והיה דינה להנקד בשוא ובשיבא חטף אחריה תנקד באותה נקודה שהורכב ממנה החטף הבא אחריה שלא יתחברו שני חטפים בראש תבה וכן יקרה לאותיות בכ"ל כי בהיותן ראויות להנקד בשוא ויהיה אחריהן חטף תבאנה בפתח או בקמץ או בסגול כפי אשר יהיה החטף הבא אחריהן ח"פ ח"ק או ח"ס כמו כאשר באמת כל ראש לחלי ובהיותן ראויות להנקד בפתח ודגש אחריהן כלומר בהיות ה"א הידיעה נרמזת בהן אם תבא אחריהן אות האל"ף בטל הדגש ותהיינה נקודות בקמץ כמו אופן אחד בארץ כי כאיש גבורתו לאורה הבא לו ולפיכך תבת לאלפים נרמזת בה ה"א הידיעה ולא כן לאלפים בפתח (ובעל השתערויות מלך הנגב עם מלך הצפון בדף ראשון כתב הפך הדבר כי מתי מספר הם המדקדקים); סוף דבר לא ידע בעל ערוגת הבושם מה הדבר אשר נתקשו בו הקדמונים וקושייתם אמת אך לא תירוצם, והנה לך תירוצי: שאול לקח את החרב ויפול עליה ועדיין לא פרהה נשמתו כי לא עלה בידו לתחוב חרבו בגופו כשיעור הראוי וע"כ אמר לעמלקי עמוד נא עלי ומותתני כלומר שירמסנו ברגליו וכבוד גופו יבנים בו חרבו עד שימות והוא כן עשה, וזה שהוא אומר

רבות עד שנתרגל בעבודה (ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וכו') (כלומר בדברים
בם עמהם בכל עת), וקרא בו כל ימי חיי למען ילמד (שיתרגל, שאם אתה אומר
למען ידע דברי התורה אין צורך שיקרא בו כל ימי חייו), ולמדה את בני ישראל
ופירושו שימה בפיהם (שירגיל אותם בקריאתה עד שידעוה ע"פ כי לכך נכתבה שירה
כדי שלא תשתכח כי ישוררה בפיהם תמיד ככתוב כי לא תשכח מפי זרעו), ללמד
בני יהודה קשת, מלמד ידי למלחמה, מצות אנשים מלומדה (שעושים אותה מפני
המנהג), פרא למוד מדבר, ואת למדת אותם עליך, אלמדה פושעים דרכיך, והלא
הפושע יודע רבונו ומתכוון למרוד בו ואיננו צריך להוראה רק פירושו ארגיל הפושעים
ללכת בדרכיך). המורה אומר בלבד ופעמים גם לא יאמר רק יראה (להורות לפניו
גושנה, ויורהו ה' עין, ולהורות נתן בלבו (להורות מי שכבר הוא אומן
ואינו צריך ללמוד רק להוראות פרטיות), להורות ביום השמא וביום הטהור, ע"פ
התורה אשר יורוך, ע"כ יורה השמים בדרך, שהם תועים ואינם יודעים, ולא כן
אלמדה פושעים). המאלף הוא מורה או מלמד אך לא בכוונה רק השומע ישמע
והרואה יראה ומעצמו ילמד (כי יאלף עונך פיך, מלפנו מבהמות הארץ, אל תתרע
את בעל אף ואת איש חמות לא תבא פן תאלף ארחותיו (והנה אין בעל חמה
מלמד דרכיו בכוונה רק המתחבר אליו נמצא למד ארחותיו מעצמו), החרש ואאלפך
חכמה כלומר שתבין דבר מתוך דבר ותפתח פתח כפתחו של אולם מחודה של
מחט שאפתח לך, והטעם שידבר עמוקות בלשון קצרה כטעם אפתח בכנור חידתי,
כי דרך כל החכמים לדבר אחת ולהשמיע שתיים).

סתר, חבא, צפן, טמן, עלם. (1) המסתיר נותן הדבר במקום שלא
יראהו אדם מיוחד אך גלוי הוא לאחרים (כי נסתר איש מרעהו, ונסתרה והיא
נטמאה, הלא דוד מסתתר עמנו (הוא מסתתר מפניך ולנו יתגלה), ויסתירו אותו
מפני עתליהו, תסתירונו מסוד מרעים, מואב הוי סתר למו מפני שודד, ויסתירם ה'
הולכים למקום נעלם מרודפיהם, וכן כל הסתרת פנים היא מעשה האדם החופך
פניו מדבר מיוחד שלא לראות אותו גם כי יראה שאר דברים). המחביא מסתיר
מעיני כל חי (הנה הוא נחבא אל הכלים, כי החביאה את המלאכים, ויותר יותם
בן ירובעל הקטון כי נחבא, למה נחבאת לברוח, כי קרא לרחל וללאה השדה אל
צאנו להסתיר מחשבתו לא מלבן לבדו כי גם מכל החי מכל בשר). לשון מצפון
יאמר על הדברים הנוטים בטבעם להתגלות ומלבד ההסתר צריכים גם לשמירה שלא
יתגלו כגון כל אשר בו רוח חיים כי יבא מן המחבוא או ישמיע קולו או יתנועע
(ותצפנהו שלשה ירחים, ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו, בלבי צפנתי אמרתך
(כי השכחה מצויה), נצפנה (עצמנו) לנקי חנם, צופניה צפן רוח, חכמים יצפנו
דעת כי יצרם יסיתם לגלות חכמתם). הטומן מכסה הדבר מכל צד בתוך דבר אחר
הנוגע בו וחופף עליו עד שיהיה סמוי מן העין (ויטמון אותם יעקב תחת האלה,
ויטמנהו בחול, ויטמנם בפשתי העין, טמון בארץ חבלו, טמנם בעפר יחד, טמנו
פח לי (בין עשבי השדה), טמן עצל ידו בצלחת, והטמן בעפר, וטמנהו שם בנקיק
הסלע). הדבר הנעלם הוא כן בטבעו בלא מעשה ידי אדם (ונעלם דבר מעיני
הקהל

אמרת על ענין שם חרם, ומדברריך למדת ענין אחר הנראה לי חדש והוא כי החרש הוא דוקא האדמה הצרופה בכבשן, ועדות ברורה למחשבתך יבש כחרש כחי. ואשר הבדלת בין ירה ללבנה גם זאת איננה הבדלה עצמית ואיננה רק מצד הבחינות השונות אשר נבחן בדבר אחד בעצמו, ע"כ טובים דברי מדברריך מלבד שאין הדעת סובלת שיהיה שם ירה נגזר מן ירה שאם כן נצטרך לומר שקראו בני אדם שם ירה למשך זמן כ"ט י"ב תשצ"ג דוקא בלי דעת היותו זמן תקופת המאור הקטון ואחר כן קראו למאור ההוא ירה בראותם שישלים מהלכו במשך הזמן אשר קראוהו ירה, ומי יאמין לשמועתנו באמרנו שקראו בני אדם שם אל משך זמן מה בדקדוק השעות והרגעים טרם ימצאו אותו בטבע? ואם תאמר כי הקב"ה נטע שם ירה בלבו של אדה"ר והוא גזר ממנו שם ירה עדיין הדין נותן שיהיה הדבר בהפך, כי נכון שיודע הקב"ה לאדם שם המאור הקטון, אך מי יאמר שהודיע אותו חכמת המזלות וזמן תקופתם?

וענין רדף ודלק אניחנו לאדם שיהיה אחרי כי לא מצאתי לדבר הכרע. טוב חסדך האחרון מן הראשון אשר הודעתני שתיים מן ההבדלות אשר הבדלת ברוחב דעתך אבל מה אעשה? כי מצאתי ושם אדרוש את תרומותיכם ואת ראשית משאותיכם (יחזקאל כ' מ' ופרש"י צ"ע גדול) יען בושסכם על דל ומשאת בר תקחו ממנו (עמוס ה' י"א ולפירוש רד"ק נחא) להביא לה' משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר (ד"ה ב' כ"ד ט'), ואם תפרש הפסוק הראשון כרש"י והשני כרד"ק לא ישאר נגדך רק השלישי אשר יבטל במיעוטו כי כלל גדול הוא שיש בכל כלל מתי מספר היוצאים ממנו בזרותם כדרך שכתב ראב"ע על ואם בת היא וחייה: ואעפ"י שמצאנו שיאמר וארפכשד חי בלשון עבר לא נחוש לכל זה אעפ"י שידמה שהוא מפעלי הכפל, ועל וזאת תורת האשם כתב: כבר הודעתך ההפרש בין חטאת ואשם אעפ"י שהכתוב יאמר בחטאת אשם ובאשם חטאת, הרי שאין להצטער על כתוב אחד היוצא מן הכלל. ואולם לך לדעת כי לא נגזר שם מנחה משרש נוח כי אם מן מנח, ואם אתה אומר שהוא מן נוח הרי אתה מכזיב כל ישראל שקוראין מנחות בפלס שמחות ולא מנחות במשקל מצות שהמ"ם שלהן משמשת (עין רד"ק י"ב שרש מנח), אך אשר הבדלת בין מבדיל בין..... ובין..... ובין מבדיל בין..... ל..... טוב הדבר בעיני ואמת ויציב ונכון וקיים גם כי יש יוצא מן הכלל והוא ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע, ועל פי דברריך היטב יובן מ"ש כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם ובין אלהיכם כי העונות הם מקרה יקרה אל הנברא וירחיק אותו מהטבת בוראו אשר הוא אמנם דבר נבדל בעצם מן הנברא, ודוק אדוני והבן כי זה פרי מתוק לנפש אשר לקטתי מעץ החיים אשר נטעת ומה טוב העץ למאכל! ומה נחמד העץ להשכיל! הנה על ידו התבאר כי כוונת הכתוב הפך ממש מדבר סרה שכתב אחד מן המתעים שאמר כי לולא עונותינו היינו כאלהים שאם כדבריו היה לו לומר ביניכם לאלהיכם. ועתה הט אונך ושמע שתי הבדלות אשר חדשתי.

למד, הורה אלה. (1) המלמד מרגיל אותנו בדבר וכוּפּל הוראתו פעמים רבות

(1) ע"י מ"ש בבכורי העתים תקפ"ח עמוד 141 (שזח"ה)

ראה זה לבד מצא החכם ולו מצא יותר הלא הוכיח על פני כי לא ישא פנים לדברי יען השיב על קצתם. ונכון לבי בטוח באדוני כי תום לבב ונקיון כפי ידוע תדע, ע"כ תדינני לכף זכות על דבר ההבדלות אשר לא חדשות לעיניך, ותתלה הדבר במעוט הספרים אשר בידי ולא בלשון רמיה אשר שנאתי מעודי עד היום הזה, ואלמלא חפצתי להתפאר בחכמת זולתי הייתי אומר כי מימי יאמר על הראוין לשתייה ומי על שאינן ראוין (רבנו סעדיה הביאורו ראב"ע) "ורבנו בחי" בשמות (ז') ובאר "מימיה נובעין (ראב"ע בראשית י"ד י' ורד"ק שרש באר וזהר ח"א דל"א ע"א) ובור אין מימיו נובעין (רד"ק שורש בור וזהר שם), והגשם הוא המטר החזק (רד"ק שרש גשם) וכשב גדול מכביש (בעל הטורים ויקרא ג' ז') וקטן באסף ובלאו הכי קטן (מסרה בראשית כ"ז מ"ב) והחזין גדול מן השוק והשוק גדול מן הרחוב (רחוב. Johannes Coccejus, Lexicon, Art.) אך מדבר שקר רחקתי ולא אגנוב דברים, וכל אשר לא אומר בשם אחרים מלבי הוא, גם כי אפשר שקדמני בו אדם ולא ידעתי, וכאשר אמצא דבר מדברי לאחד הגדולים אשמח ואגיל בדרך ששמחתי כמוצא שלל רב אחרי שלחי אליך אגרת הקודמת כאשר ראיתי שכתב ראב"ע על ואני מתי מספר: ודבר שיספר הוא מעט ועל ויהי מתיו מספר פירש ואל יהי מתיו מספר וכל דבר שיספר הוא מעט.

שמחתי אדוני בהשגותיך כי עתה יפתי יצרי לאמר זולתן אפס ויותר דברי נכוחים למבין, ומכל מקום ענותך תרשני להשיבך דבר. אני מבדיל בין שמש לחמה הבדל עצמי ולדידי הם שני שמות נבדלים לא ראי זה כראי זה ואין להחליפם זה בזה בדבור ובמכתב, כי כאשר נרצה לרמוז על השמש כאשר יאיר לנו דוקא נצטרך לקרוא לו שם חמה, אבל לדידך דבר אחד הם ונוכל להחליפם זה בזה כרצוננו ואין ביניהם הפרש רק בבחינת מה נוסדו, והרי יתרון גדול לדברי על דבריך, וגם כל ההבדלות אשר ראיתי עד הנה לרבנו נפתלי אינן מצד הבחינות השונות אשר נבחן בדבר אחד בעצמו רק הוא אומר כי שם זה רומז על דבר נבדל בעצם מן הדבר אשר נרמוז עליו בשם אחר ולפחות יאמר כי שם זה יורה על היות הדבר במצב אחד והשם האחר יורה על היותו במצב אחר משונה ממנו ולא שנוסד שם זה בבחינה זאת ושם זה בבחינת אחרת והנרמז בשניהם דבר אחד בעצמו, ואם ידעתי שאתה קורא הבדלה אל אשר איננה רק מצד הבחינות השונות לא הייתי חולק עליך מימי כי אין הדבר הזה מעלה ומוריד מאחר שאתה מודה ששני השמות רומזים על דבר אחד. ואם תאמר כי גם לדידך יש הבדל עצמי בין שמש לחמה כי לא נקראה חמה רק כאשר נרצה לדבר על חמימותו אין זאת, כי לא מצאנו שהשמש נקרא חמה בענין החום רק בענין האור (ובושה החמה, כאור החמה, ברה בחמה, קודר הלכתי בלא חמה), אבל ואין נסתר מחמתו איננו שם השמש רק שם החמימות (כדברי רד"ק בתהלים ובשרש חמם וכאשר אמרת גם אתה אדוני שפירושו מחמימותו של שמש) שהרי הכנוי חוזר אל השמש האמור למעלה (לשמש שם אהל בהם), ואם היה מחמתו שם השמש היה ענין הכתוב שאין נסתר מן השמש של השמש, וזה דבור שאין לו ענין, א"כ חמה האמורה כאן אין ענינה אלא חום סתם ואין מכאן ראיה שיקרא השמש חמה כאשר יחס מאחר שלא מצאנוהו נקרא בשם זה רק כאשר יאיר. קבלתי בשמחה דבריך אשר

הקב"ה שעשה עצמו כאוהב את ישראל ולא כאביהם, ולפיכך המשיל אותם אל המנאפת ולא אל הזונה), אבל הקדשה ידוע שהיא מופקרת לכל עובר לאגורת כסף וכבר לחם, כי אשר לא ימצא חן בעיניה צריך שיבזבז יותר מחומש למשוך לויתו בחכה.

מוג, מסס. הדבר המתמוגג נפרך ונעשה עפר (הנוגע בארץ ותמוג, וכל הגבעות תתמוגגנה), והדבר הנמס יהיה למים כנודע.
עיר, קריה. קריה גדולה מעיר (להבה מקרית סיחון, קרית מלך רב, ישחק להמון קריה).

אם, ה. אם יורה תנאי (אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך), ה יורה תימה" (התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רעמה), או ספק (החזק הוא הרפה), אך לא יתכן לומר ה על תנאי, וא"א לפרש העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה שלא יעלו אפילו "יאמר לנקר עיניהם, ואין פירוש הכתוב אלא וכי עינינו תנקר לבל נראה במעשיך המקולקלים כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש וכי? וזמן מרובה אחרי כתבי פירוש זה בקונטרסי זכיתי לראותו בספרך אשר כתבת ואשר הואלת להראותו ולהשאילו אלי בהיותך בעיר הזאת, ומה שנאמר הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה צ"ע, ואם מצינו אם שהוא לתימה או לספק ולא לתנאי אין זאת רק בבואו אחר ה, והשתמשו ממנו שלא לכפול הלשון כגון הלבן מאה שנה יולד ואם שרה, וזולת" זה רבים.

הנה לפניך ג"ו הבדלות ויש בהן כדאי והותר לכל שבתות השנה, ואולם אינני מתעקש להביא בכללים אשר הצבתי את כל הכתובים כלל, כי הכל יודעים שיש תמיד דברים היוצאים מן הכלל, והט אונך ושמע דברי רד"ק שרש לקח: ומה שאמר את השבי ואת המלקוח ואת השלל אמר השבי על האדם ואת המלקוח על על הבהמות ואת השלל על הבגדים והכלים וכן יתפרשו כשהם כאחד אבל האחד יבא במקום חברו כמו וחצית את המלקוח נאמר על האדם ועל הבהמה ונאמר זה שלל דוד על הבהמה; וכן מצינו המדקדק המופלג ר' אליהו שהבדיל ברוחב בינתו בין...ותם ובין...ותיהם ואמר כי הכנוי הראשון יאמר כאשר יהיה דבר אחד לכל אחד ואחד, והשני כאשר יהיו לכל אחד דברים הרבה, ואעפ"י כן המדקדק הגדול ר' שלמה זלמן הענא (בצהר התבה) מצא כתוב יוצא מן הכלל ויבא דוד את ערלותיהם ולא היו לפלשתיים שתי ערלות. והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך.

מריאסטי ה' בטבת תענוגים לפ"ק.

שמואל דוד לוצאטו.

Nr. X

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Ind. rais. 5.

Premier livre de Mém. 9.

10. 2. 1819.

ט"ו שבט התקע"ט

שש אנכי על אמרתך וגם על השגותיך כי בזאת יתהלל המתהלל לאמר

יכרת ועוד יחליף, וארזים נחליף, יחליפו כה, ד"מ כי כאשר יכלו בגדינו נחליפם בטובים מהם, וכן כאשר יתום כה קווי ה' יוסיף להם אומץ מחדש). התמורה טוב ברע (לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בשוב, פתח במאי דסיים, וטוב ברע חוזר אל ולא ימיר אותו, ורע בשוב מוסב אל לא יחליפנו, וידידנו שחבר"ל הראני כי כן השב גם החכם המפסיק כי נתן תביר תחת אותו לחברו אל טוב ברע, ויפה הוא אומר שאל"כ היה דינו בז"ק ויחליפנו בפשטא וימיר במונה; כי שוא תהיה תמורתו, ותמורתה כלי פז, כלומר לא יקה אדם כלי פז תחת חכמה הרי הוא עושה תמורה אשר היא טוב ברע, וימירו את כבודם, ועמי המיר כבודו, כבודם בקלון אמיר.

תחת, משה. תחת relativo משה assoluto, תחת sotto משה abbasso (תחת כרכוב המזבח מלמטה, ומה שני אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת הרי זה מקרא קצר, מתחת לשמים, כמו ואשר במים מתחת לארץ).

שבועה, אלה, נדר, נדבה, אסר. א) השבועה בשם ה' ותפול על כל דבר ודבר (ובשמו תשבע, בשמו ולא בשם ע"ז הרי שכל שבועה בשם אלהים) האלה ג"כ על כל דבר ודבר אלא שהיא בקללה, וע"כ רוב שמושה בהשביע אדם את חברו ולא בהשבעו מעצמו, כי האדם מתרחק בטבעו מלקלל את עצמו אפילו על תנאי, ולפיכך כתוב כה יעשה לי אלהים ורבות כאלה בלתי פירוש הקללה, כאשר האריך בטוב טעם ודעת Buxtorfius באוצר דקדוק לה"ק שלו ספר ב' פרק כ"א (אז תנקה מאלתי, והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה). הנדר הוא שבועה אלא שהוא תמיד לכבוד ה' להקריב קרבן וכיוצא (וידר יעקב נדר לאמר, כי יפליא לנדור נדר נזיר, כי נדר נדר עבדך). הנדבה גם היא שבועה לכבוד הקב"ה אלא שהנודב מפרט הדבר שהוא רוצה להקריב לה' הוא ולא אחר (אני ביושר לבבי התנדבתי כל אלה, אלה דווקא, וכבר היה הכל מוכן ומזומן כמפורש למעלה, מכאן אמרו חכמים נדבות אין חייב באחריותן). האסר איננו רק לענות נפש. שבע, רוה. השובע באכילה (ונשבע לחם) והרויה במשקה (הרוה את הצמאה, אריוך דמעת, כי רותה בשמים חרבי, והיית כגן רוה).

זונה, נואפת, קדשה. ב) הזנות והנאוף מעשה אחד הוא אלא שהוא נקרא זנות בבחינת הזלזול בכבוד האב ויקרא נאוף בבחינת הזלזול באהבת הבעל. הזונה תפר יראה ותחלל כבוד אביה גם כי אפשר שתהיה בעולה, והנואפת בוגדת באישה אפילו יהיה אביה בחיים (ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת, וידוע שאין הכתוב מדבר בפנויה, אלא שהוא מדבר בבחינת חלול כבוד האב שהוא כהן, לפיכך הוא אומר לזנות ולא לנאוף; וכן בישראל לאביהם שבשמים נאמר ל' זנות ולא נאוף, כי זנית מעל אלהיך, ורבים ככה. והנאוף יאמר תמיד כלפי הבעל אשר ינאף את אשת רעהו, האשה המנאפת תחת אישה הקה את זרים, לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה (והדרש תדרש בזהר ח"ב צ"ג ע"ב) אהובת רע ומנאפת, כאן אתה מוצא ענותנותו של הקב"ה

א) ע"י מ"ש בישרון לדידי מהר"י קאבאק שנה א' מחברת ב' עמוד 16 (שזח"ה)

ב) ע"י מ"ש בבכורי העתים תקפ"ז עמוד 196 (שזח"ה)

אחרי מחוצה לארץ יאמר תמיד לשון עלייה, על ההרים דלקונו, מדלוק אחרי פלשתים כי היו עומדים על ההר ככתוב שם).

ארב, צדה. האורב מתחבא (שים לך אורב לעיר מאחריה, ישב במארב חצרים, יארוב במסתר, נארבה לדם נצפנה לנקי, ואצל כל פנה תארוב, ובקרבו ישים ארבו, ועל פתח רעי ארבתיו); הצודה בא ביד רמה כמו הצייד (ואתה צודה את נפשי לקחתה).

נום, ברח. בנום ראובן מפני שמעון שמעון יודע כדבר (וינס החוצה), אבל הבורח נמלט בהחבא (וקום ברח לך אל לבן אחי הרנה, על בלי הגיד לו כי ברח הוא, ופירוש הכתוב שעלה בידו לגנוב את לב לבן מפני שלא הגיד לו (התרפים כי רחל גנבתם) כי בורח הוא (ואל תתמה על בלי הגיד לו בלשון יחיד והתרפים ל' רבים, שכן מצינו בדוד מלך ישראל והנה התרפים אל המטה וכביר העזים מראשותיו) שאם אין אתה אומר כן הרי כל הפסוק מיותר, כי כבר נאמר ויקם יעקב וכו' וינהג את כל מקנהו וכו' ועוד מה טעם גנבתם רחל? והלא לא היתה עובדתם מאחר שישבה עליהם, הרי לא גנבתם רק שלא יגידו לאביה בריתת יעקב, למה נחבאת לברוח, ויברחו ויצאו לילה, ויברחו בהחבא, וינס יותם ויברח, ראו שהלך לו ולא ראו היכן הלך).

מעביט, מלוה, משאיל. המעביט נותן כסף על ידי משכון (לא תשכב בעבוטו), והמלוה נותן כסף בלא משכון (מלוה ה' חונן דל), והמשאיל נותן כלים. מספר, מנין, חשבון. המספר קטון (ואני מתי מספר, ונשאתם מתי מספר, מספר יהיו ונער יכתבם, מכאן אמרו חכמים (מכות כ"ב ע"א) ארבעים חסר אחת, שנאמר כדי רשעתו, במספר ולא במנין, לומר שנפחות ולא שנותיר); והמנין גדול ממנו (למנות את עפר הארץ, מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל, אשר לא יספרו (במספר קטן) ולא ימנו (במספר גדול) מרוב, מונה מספר לכוכבים שמנינם קטון בעיניו, עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה, לרובם), אך החשבון הוא calcolo הנעשה בדעת ותבונה (וחשב עם קונהו, אך לא יחשב אתם, ובקש חכמה וחשבון, אחת אחת למצוא חשבון, כי את מעשה וחשבון).

עושר, חיל, הון, כבוד, רכוש, מקנה, קנין. העושר הוא רוב הרכוש, החיל הוא הכסף ואם מעט ואם הרבה, הון יקראו הדברים היקרים (כל הון יקר ונעים, כבר את ה' מהונך), הכבוד יכלול כל סימני העושר הנראים בכלי תשמישו של עשיר, ובלע"ז magnificenza, grandiosità splendore (לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה, הרי שאין הכבוד העושר עצמו רק יולד ממנו, לכבוד ולתפארת, וכבוד עשו לו במותו, כי ירבה כבוד ביתו, ממתכבד וחסר לחם, ושמה מרכבות כבודך, וישבת על כסא כבודה, גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון, כלומר מרוב הזהב והכסף ואבנים יקרות ולא מפני ביאת משיח כדברי הנוצרים). הרכוש יכלול כל אשר לאדם בין רב ובין מעט (תן לי הנפש והרכוש קח לך). מקנה יאמר על הבהמות כנודע, וקנין על העבדים (וכהן כי יקנה נפש קנין כספו, ומושל בכל קנינו, לאסור שריו בנפשו).

החליף, המיר. החלוף רע בטוב (ויחלף שמלותיו, חליפות שמלות, אם

כן חשבו כל הקדמונים. ואולם אף גם זאת אנ"ד לך כי כמעט שהכנסתה אותה בלבי, ולפחות אני מאמין שרוב המלות נבדלות אחת מחברתה, והוסיפה אומץ אמונתי זאת כאשר נתתי אל לבי לדרוש ולתור אותן אחת אחת, ומצאתי בין הרבה מהן הפרש מה, אולי יישר בעיני אדוני יש"ר לראות ההבדלות אשר הבדלתי בעזרת חונן הדעת.

שמש, חרם, חמה. המאור הגדול יקרא חמה כאשר יאיר אלינו (כאור החמה, ברה כחמה, קודר הלכתי בלא חמה), חרם כשלא יאיר לנו (האומר לחרם ולא יזרח, בטרם יבא החרסה), וסתם שמו שמש.

ירח, לבנה. המאור הקטן סתם שמו ירח ויקרא לבנה כשהוא במלואו או קרוב למלואו על שם מראהו (יפה כלבנה, וחפדה הלבנה, והיה אור הלבנה).

איש, אדם, גבר, אנוש. איש כל דבר במשמע (שבעה שבעה איש ואשתו, ופניהם איש אל אחיו, חוברות אישה אל אחותה, והאיש גבריאל). אדם יאמר במין האנושי בלבד ויכלול זכר ונקבה (אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וראה עצם אדם). אנוש שוה לאדם אלא שיאמר בבחינת חולשתנו ומומינו והוא מלשון כאב אנוש (אנוש כחציר ימיו, מה אנוש כי תגדלנו, מה אנוש כי יזכה). גבר לא יורה רק הזכר במין האנושי בלבד והוא לשון גבורה (לכו נא הגברים, להוציא הטף והזקנים והנשים, לא יהיה כלי גבר על אישה, דרך גבר בעלמה, וגבר ימות ויחלש, ומי לא ידע שהמת יחלש? אלא האיש שנקרא גבר על שם גבורתו ימות ובכל גבורתו יחלש).

דשן, אפר. הדשן כמו שהוא ויש בו פחמים וגחלים (והרים את הדשן אשר תאכל האש, ונשפך הדשן אשר עליו), ואפר בירה מוכן הוא ונכבר בכברה (והוא יושב בתוך האפר, כי אפר כלחם אכלתי, וילבש שק ואפר, ולולא היו כוברים אותו היתה סכנה בדבר מפני הגחלים, וכן כפור באפר יפזר לדקותו, מכאן אמרו חכמים בשלישי דפיה וכוברין אותו בכברות).

שונא, אויב. השנאה מיאוס בלב בלבד ואינה עושה רושם כבד (כי שנואה לאה, על שלשים ועל רבעים לשונאי, לא תשנא את אחיך בלבבך, כי גדולה השנאה אשר שנאה), והאויב ידע בכל יחלתו כנודע. א.

מביא דבה, מוציא דבה. המביא דבה דובר אמת (ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם), מוציא דבה משקר (ויוציאו דבת הארץ).

מלשין, הולך רכיל. המלשין מגיד חטאת החוטא אל מי שיש בידו להענישו כגון אל המלך או אל האדון (מלושנני בסתר רעהו דברי המלך דוד, אל תלשן עבד אל אדוניו), וההולך רכיל מספר אל ההדיוט שאין בידו לענוש אלא להנקם (לא תלך רכיל בעמך) בעמך דווקא כלומר בין איש ובין אחיו, ולפיכך סמך לו לא תעמוד על דם רעך, כלומר אם שמעת מראובן כי ביום פלוני רוצה להרוג את שמעון, אל תאמר אם אגלה און שמעון נמצאתי הולך רכיל, רק את נפשו שמור מבלי שתגלה לו את הסוד, כגון שתביאהו אצלך במקום אחר.

רדף, דלק. הרדיפה בכל מקום והדליקה רק במקום עלייה כנר הזה שהוא דולק והלהבה מתרוממת תמיד, או נגזר מן דלג אשר גם הוא על ההרים (כי דלקת

אחרי

א) ע"י מ"ש בבכורי העתים תקפ"ז עמוד 148 (שזח"ה)

כלל ועקר ? והכוּפּר Bayle עצמו הלא כתב: אחפּוּץ שיאמר אדם שאינני בעיר
הזאת, מאשר יאמר שאני בתוכה, אך מעשי רעים וחטאים. ואם אמת היה הדבר
הזה (אשר על אפי ועל חמתי אמת הוא) שהיה רמבמ"ן כּוּפּר בבחירה החפשית,
הלא זאת שגגה שיצאה מלפניו, מפני שגלכר ברשת הלומותיו של Leibnitz, וע"כ
האמין במציאות Monadi אשר בדה מלבו החכם ההוא, ולפיכך גם במציאות
Armonia prestabilita האמין, ואמונתו בחכם ההוא הביאתו להאמין בגזרת ה',
והוא לא ידע ואשם.

ואני טרם אכלה לדבר אל אדוני, אחלה פניך למען אהבת התורה ודורשיה,
אשר תרצה ותודיעני, מה מחשבתך, ומה מחשבת חכמי ישראל וחכמי א"ה אשר
ראית דבריהם, על אדות עטור סופרים, האמור בנדרים ל"ז ע"ב. כי אמונה שלמה
אני מאמין, שלא שלח אדם את ידו בתורה מעולם, כאשר הוכחתי בתורה נדרשת שאני
כותב והולך; וכבר כתבתי פ"ק בפני עצמו להראות כי שוא ודבר כזב דבר שמונה
עשרה תבות תקון סופרים, והקרתי הכתובים ההם אחד לאחד, והראתי שהדעת
מכרעת שכן נכתבו למבראשונה; ועתה אני נבוכ בענין עטור סופרים, והיה דברך
לי לששון ולשמח לבי, ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך: אתה עתה ברוך ה'.

טריאסטי כ"ח לירח בול הצות לילה לרגע ולפרט

עבד לחכם לב שמואל דוד לוצאטו.

Nr. IX

An J. S. Reggio

Nr. d'ordre de l'Ind. rais. 4.

Premier livre de Mém. 7.

5. 1 1819.

ח' טבת התקע"ט

כל ימי הייתי מצטער על משנה זאת כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה
להתקיים והלא לכאורה תהי להפך, כי אין דרך הצדיקים להחזיק במחלוקת, ואולם
הנה על ידיך אדוני היטב היטב הבינותיה, כי כונת החכם להודיענו כי הישרים
בלבותם יחזיקו במחלוקת ולא ירפוה עד אם תהיינה דעות שניהם שוות כאחת ומתוך
הוכוח תתברר האמת, ולא כן מעשה עם הארץ אשר יפרדו איש מעל אחיו כאשר
ילאו לריב יחדו ועדיין זה אומר בבה, וזה אומר בבה, ולא הועילה להם מחלוקתם
כלל ועקר להגיד להם אפוא הם תועים, ואולי תחשבני מבני הכת הזאת, ואמרת
בלבבך אין תועלת לריב אתי כי לא אודה על האמת חלילה לעבדך! כי האמת
אהבתי, ולפיכך לא אסור מדעתי עד אראה בבירור היותה כוזבת ומחלוקתי שהיא
לשם שמים סופה להתקיים עד יצא כנגד אור האמת, ואם תמצא אנשים אשר
תסירם מדעתם על נקלה אין זאת רק ממעוש ידיעתם בענין או כי יש אתם משוא
פנים ובלב ולב ידברו ואין מחלוקתם מתקיימת כי איננה לשם שמים. לא כאלה
חלקי והייתי נקי ממהשבותם ומחטאתם, ולא אודה בדבר אשר לא יכנס באזני,
ובפרט בהמנעות מציאות השמות הנרדפים אשר היא דעת חדשה מקרוב באה, ולא

ביתו, ומצאתי לפניו אגרתו אליך, וכתבתי לעיניו בשמה אחת את כל אשר כתב בחמש שטות ויותר.

ועל דבר הכתוב בספר במדבר ל"ה ד' וה', מתירא אני שמא יבא המלך המשיח, ויקח את גורל נחלתך, ואת כל גורל נחלת רבנו משה בן מיימון למען תת לכל ערי הלויים שלשת אלפים אמה מגרש, תחת אלפים שקבע להם הקב"ה בתורתו. יען גם מדברי ר"א בנו של ר"י הגלילי אין הכרע לדעתו של רמב"ם, כי כבר פירש רש"י (סוטה כ"ז ע"ב) שדות וכרמים: ואלפיים סביב נתנו ללויים, מהן הניחו אלף סביב העיר למגרש, והשאר שדות וכרמים (וכן פירש גם רבנו עובדיה); ובפירוש התורה כתב: אלפיים הוא נותן להם סביב, ומהם אלף הפנימיים למגרש, והחיצונים לשדות וכרמים; ובהדיא תניא בעירובין נ"ו ע"ב: אר"א בר' יוסי: תחום ערי הלויים אלפיים אמה.

ועתה שמע מה מחשבתי, ואשים לנגד עיניך תחלה דברי Condillac, ואכתוב דבריו בשפת איטליאה, מאין ספריו בידי, כי אם מתורגמים איטלקית, וזה לשונו Formando il recinto di Roma lasciato si avea di dentro tra le mura e le case uno spazio, nel quale permesso non era di fabbricare, e di fuori un' altro spazio, ch'era vietato di coltivare. Questa doppia striscia di terreno, che regnava tutto all'intorno della città, è quello che chiamavasi Pomerium.

וכן בספר Dictionnaire abrégé d'antiquités כתוב לאמר: Pomérion, Pomerium. C' était a Rome un espace au dedans de la ville, entre le mur et les maisons, où il n' était pas permis de bâtir et un autre au dehors du mur, où l' on ne pouvait labourer.

הלא מעתה הכתובים מתבררים כשמש בצהרים: כי תחלה אמר שיניחו מגרש מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב, והם הבינו כי היה להם להניח מגרש גם מחוץ לעיר לפניו מן החומה (כי מסתמא כן היה מנהג הימים ההם), אלא שלא היו יודעים כמה אמות יניחו, לפיכך הוא אומר להם: ומדותם מחוץ לעיר אלפיים באמה, כלומר אלף אמה מחוץ לקיר, ואלף אמה לפניו מן החומה, ובכללם אתה מוצא אלפיים אמה מחוץ לעיר. ובכן היטב נבין מפני מה כתוב תחלה: מקד העיר וחוצה, ואחר כן כתוב: ומדותם מחוץ לעיר ולא מחוץ לקיר. (א)

וידידנו החכם שחבד"ל דורש בשלומך ובשלום ביתך בכל לבבו ובכל נפשו; ואולם אמור יאמר כי לא ידע מאין יצא לך, היותו מודה שיש לפקפק בדברי רמב"ם, היאמין בבחירה החפשית, אם לא, ועומד הוא בדברו ואומר, שהיה האדם הגדול ההוא כופר באמונה הזאת, אשר לדעתי ולדעת גדולי החכמים היא באמת יסוד כל התורה כלה, וגם כל העולם כלו עליה הוא עומד, ובלעדיה אין דין ואין דיין, והקבוצ המדיני ישחת, והארץ היתה תהו ובהו; וכל הכופר בה מחרף ומגרף, יותר מאשר יכחיש מציאותו ית'. ומי לא יראה כי רבה רעת האדם האומר: יש בורא, אך יכריח ברואיו לחטוא, ואחרי כן ישלחם חרון אפו, מהאומר: לא ידעתי את ה' כלל

(א) ע"י מ"ש רשד"ל ז"ל בבכורי העתים תקפ"ט עמוד 114 ובמשתדל במדבר ל"ה ד' ה'. (שזה"ה)

אחדות משמעותם. ומי הטיפש אשר יתבלבל בשמעו: ה' מה רבו צרי, רבים קמים עלי? ומי לא יבין מיד שנכפל הענין במלות שונות?

השיב אשר דבר Francesco Soave (Istituzioni di Rettorica, Parte prima, Sezione prima, Cap. II) È raro che in una lingua si trovino due parole che esprimano precisamente la stessa idea: una persona pienamente versata nella proprietà della lingua sempre vi scorgerà qualche cosa in cui differiscano In francese un' util opera su questo soggetto ha da molti anni pubblicato l' Abate Girard col titolo Synonymes français; ed altra più estesa col medesimo titolo ne ha dato poscia Roubaud. Sarebbe desiderabile che anche in italiano alcuno intraprendesse una simile fatica.

ויישר כחו של רבנו נפתלי, אשר החל במלאכה זאת בלשוננו: אבל הרבה יותר מדאי עמד על כל שרש ושרש, והרבה דיו שפך, להגביל הוראת כל מלה ומלה, עד שלא הספיקו לו כל ימי חייו (גם כי בא בגבורות) להשלים את המצוה אשר התחיל בה; ועוד רצה לבטל לגמרי מציאות השמות הנרדפים, והרחיק את הקרובים בזרוע, וכתובים רבים פירש שלא כהוגן כגון כי ירא אנכי אותו (בראשית ל"ב י"ב), אל תירא אותו (דברים ג' ב'), שאמר בהם דברים אשר לא יכנסו באזני בעלי הפשט, מלבד כי באמת (כי לא ידעתי אכנה, ואם עדת חנף תאהב, צוה עלי, ואני שותק) נטה לבו אחרי אהבת החדשות והדעות הזרות, כפירושו על ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט י"ח) והכתוב ואהבת לו כמוך (ל"ד) יהרום בנינו; ועל ויהי קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר (שמות י"ז י"ט); ונמה עוד אחרי ספר אשר לא הורישו לנו אבותינו, ולכבוד הספר ההוא, אשר חשב היותו מעשה בן דוד, בדה מלבנו חדשות הרבה, שאין הדעת סובלתן, כגון מחשבתו על דבר קריעת ים סוף, ורבות זולתה.

על כן ברוב הימים (לולא ימנעני הרעב) אולי אתן את לבי גם אני לדרוש ולחקור את שמות הנרדפים, ואולי יהיה בין ספרי, ערוך קצר, אבאר בו מה בין שרש לשרש, כאשר אראה ביניהם הפרש, וכאשר אראה היותם דברים אחדים, אקיים היותם נרדפים; ולא אתעקש להכניס כל הכתובים בכללים איש אצב, אבל אודה במציאות היוצאים מן הכלל, כאשר הם (לדוגמא) שני הכתובים, כי ירא אנכי אותו, אל תירא אותו, אשר יוצאים הם, בלא ספק, מן הכלל הנכון והקיים, אשר גזר רבנו נפתלי, ואשר גזרתי גם אני ששה חדשים אחרי התחייבי במצות, והנער שמואל טרם ידע את החכם ההוא ואת ספריו — ומה טעם להכחיש מציאות היוצאים מן הכלל? התכחיש דברי גדולי המדקדקים, מפני שמלות זרות הרבה יש במקרא? ואולי יהיה ספר זה שאכתוב קטון מבית אחד של גן נעול, כי אינני כלל (כאשר השדתני) מתהלך ברחבה להראות חריפותי, ואל אלהים ה' הוא יודע, וישראל הוא ידע, אם לא אהבתי את האמת יותר מנפשי, ואין צורך לומר מכבודי. ואיכה תאמר לי, כי להראות חריפותי הארכתי לשון באגרותי הקודמת? והלא ברוב דברים עדיין לא עלתה בידי להכניס בלבך, אדוני, שאין מציאות השמות הנרדפים נמנעת: הרי כי לא יותר מדי, אך פחות מדי דברתי לפניך, והנה אמת, מצד אחד, שאני מאריך לשון, כי רבות מחשבות בלבי; אבל אני מפרש דברי בלשון קצרה ככל האפשר, ושחבד"ל יריב אתי יום יום על הדבר; וזה ימים מועטים באתי אל

שלום וכל אשר לך שלום כתשוקת ידידנו שחבר"ל אשר לא דרש שלומך באגרתי הראשונה כי לא הראתיה לו עד בא דברך וכבדתני וכתאות המבקש מחילה וסליחה על חלומותיו ועל דבריו.

טריאסטי ער"ה בול לסדר דמפטרינן ביה וזרעך גוים יירש לפ"ק.

עבד עולם שמואל דוד לוצאטו.

Nr. VIII

An Herrn Isack Samuel Reggio

Nr d'ordre de l'Index rais. 3.

Premier livre de Mém, Nr 5.

27. 11. 1818.

כ"ה חשוון התקע"ט

ישנו עם אחד מפורד ומפורד תחת כל השמים, אוהב השירים והמליצות, ומפליא לעשות עם כל המליצים, להבין אותם ולסעדם, ובלעדיו לא ירמו את ידם, וישחו כל בנות השיר, כי הוא המרומם אותם והוא המעשיר; ועל כן נתקבל בכבוד גדול מכל העמים אשר על פני האדמה, בעבור רוב התועלת אשר יועילם, עד כי באחרית הימים קם אחד מן החכמים, והרחיב פה והאריך לשון, ויבקש להמם ולאבדם, על לא חמם עשו; ואדם לא זכר את הגוי המסכן ההוא, ולא בא לעזרתו עד היום הזה: הכי קרא שמם שמות הנרדפים, כי נרדפו, ואין איש שם על לב; ולא זו בלבד, כי גם אתה, אדוני, נוספת על שונאיהם, ואתה תקום ושמעת בקול נפתלי, אשר דרש רעתם, ויאמר השמד, וכרות עמו הברית, להשמיד להרוג ולהכרית.

וכל זה איננו שוה להפוך לבי לשנוא אותם, וגם לא אאמין כלל שיכחישו החכמים (לא כלם ולא רובם) מציאות השמות הנרדפים, יען וביען זה ימים רבים פשט המנהג ברוב העולם, להיות כל איש שורר שירים שקולים במספר הברות ובחרוזים, ואין מערער על הדבר, ואין ספק שאי אפשר שנכתוב שירים כאלו אם אין בידנו שמות נרדפים, כנודע לכל אשר נסה באלה: א"כ רוב העולם מאמינים בשמות הנרדפים. והנני מסכים על ידך, ומודה אני כי לא כל התבות הכתובות בספר אהל מועד נרדפות הן, כי רבות מהן נבדלות אישה מאחותה, בדבר או בחצי דבר; אבל המלות המצויינות בספר זכר רב (מעשה ידי אדם גדול) בסימן אחדות המשמעות, אחשוב כי כמעט רובן נרדפות באמת; ולא אבטל דעתי עד שיבא אדם ויראני בבירור (בלי שיעוות הכתובים) מה הפרש בין זו לזו: כי גם אתה תודה לי שאין לשאת פנים בתורה, ולהאמין בדבר שאין עליו ראיה, מפני שאמרו אדם שכבר מת, או שהיה בדרך רחוקה, או שכתב ספרים הרבה, וכיוצא מן הטעמים הללו. מלבד שאין מציאות השמות הנרדפים מתנגדת כלל אל השכל הישר, כאשר איננו מתנגד אל היות לאדם בגדים הרבה ומזונות הרבה; גם כי דיו במאכל אחד ובלבוש אחד. ואם תמנע ידך מגזול לחם ושמלה מאשר יוכל לחיות זולתם, למה תתיר לעצמך לגזול מיד אנשי המליצה והשיר את השמות הנרדפים, אשר הם עשרם וקנינם? ומלבד שאין הקורא משתבש בהם כלל, מאחר שידע

כלומר שאין לגזור אומר כי השמות הנרדפים מתנגדים לרום מעלת לשוננו לולא היה הדבר מפורש בספרי הנבואה, שאם היה הדבר תלוי בהקירתנו כבר היינו אומרים שא"א שיברא הקב"ה תנשמת בלא עינים.

ואל יחר אפך בעבדך לומר שאני מחלל את הקדשים ומשוה לשוננו לקולות הבהמה והעוף, כי גם אני ידעתי שיש לה יתרון עליהם כיתרון האור מן החשך, כאשר יש יתרון גדול לנפש האדם על נפש שאר ב"ה, אבל אני אומר כי גם לשוננו גם לשונותיהם מעשה אלהים המה, ואשר עשה האלהים הוא יהיה לעולם, עליו אין להוסיף ממנו אין לגרוע, ברא גן עדן ברא גיהנם, ברא קדוש וברא חול, יוצר אור ובורא רע ברא שמות נרדפים ברא שמות משותפים, ומי מעכב על ידו? ואם תשאלני מפני מה נקראה לשוננו לה"ק אני אומר לך דברים של טעם.

לא מצינו שנקראה בשם הנכבד והנורא הזה בכל ארבעת ועשרים ספרינו, ושם נאמר ואל תדבר עמנו יהודית (מלכים ב' י"ח כ"ו) ואינם מכירים לדבר יהודית (נחמיה י"ג כ"ד). אכן בבית שני נשכחה מעם הארץ ולא השתמשו ממנה כי אם בקדש, כלומר בקריאת התורה ובלמוד המשנה, ולפיכך קראה לה"ק, וע"כ תראה בתרגום יב"ע (בראשית ל"א מ"ז ומ"ה י"ב) לישן בית קדשא, כלומר הלשון הנוהגת בבח"מ ששם סנהדרי גדולה ותלמידיה והכהנים הנגשים אל ה'.

ומאחר שאין להביא ראיה מקדושת הלשון נגד מציאות השמות הנרדפים מי הביא רבנו נפתלי להכחיש במציאותם? וכי עברו לפניו כבני מרון אחד אחד וראה והבין שכלם נבדלים זה מזה? לא כן אלא שמצא הפרש בין שנים ושלשה מהם והקים אותם אבני יסוד למגדל הפורח באויר מבלי לו על מה שיסמוך, ואם יפה אני זוכר מה שקראתי זה ד' שנים הוא עצמו מודה בהקדמת גן נעול כי כאשר הבדיל בין אחר מהמה ובושש מלמד על הכלל כלו הוציאם, ויקו להבדיל בין כל יתר תבות לשוננו דבר אחד לא יבצר מכל אשר לא יחוס על כבוד קונו ועל כבוד האמת, ויעוות את הכתובים לקיים שיטתו, ובזולת זה א"א כי מה בין משקוף לכפתור ובין תער למורה ובין קיר לכותל ובין מקצוע לזווית ובין חלון לאשנב ובין שופר ליובל ובין לבנה לירח ובין שמש לחרס וחמה ובין שאר השמות הנרדפים אשר לא יכולם הגליון? לא כן אדוני, אין ביניהם לא דבר ולא חצי דבר, ברך אלהים כי היחה הרוחה לכפול הענין במלות שונות, ואל תלחץ רגל המקראות אל הקיר לפרשם בדיוק שאינו צריך, ושמעת ושלחת את דבריך אשר אמרת על ולא אבה לשתותם (שמואל ב' כ"ג י"ו וי"ז) ולא אבה שמואל דוד לשתותם, כי לא נגלה אליו מתי הכה דוד בסנורים.

ידעתי אדוני ידעתי הרבה יותר מדאי הלאתיך, אך עוד דבר אלהים לי אליך, וראה זה מצאתי.

פעמים רבות כתוב בספר הזהר כי בני האלהים אשר לקחו להם נשים מכל אשר בחרו עזא ועזאל (שני מלאכי מרום) היו, ומחלק ג' דף ר"ח ע"א נראה בברור כי גם רשב"י כן חשב, ובב"ר פכ"ו כתוב לאמר ויראו בני האלהים רשב"י קרא להון בני דייניא רשב"י מקלל לכל מן דקרי להון בני אלהיא, ואני אשר אינני מוהר"ר משה קוניץ נלאתי לקיים שני המאמרים כאחד. ואתה שלום וביתך

חכם ונבין גם כי כופר (le Marquis d' Argens, Lettres Juives, Lettre 119.) על פי עשר ראיות אלו אמרתי וגזרתי היות לשוננו הראשונה שבלשונות, כלומר שספר בה אדה"ר, ואולם עד עצם היום הזה האמנתי כי מלבם ברו אדם וזהו אותה, והיום הזה בלבד הבינתי את כל תקף ראיותך מן הכתוב ויצו ה' אלהים על האדם וכו' (בראשית ב' י"ו), כי שם ראינו שהיה אדם שומע לה"ק מרם נוצרה חוה, ובהיותו לבדו א"א שיחדש לשון, ואנכי עמדתי מרעיד כרביע שעה ולא מצאתי למחשבתי תשועה ואמר בלבי שמות הבהמות אותם לפחות בדה אדה"ר מלבו, ומצאתי שגם זה הבל, כי בהיותו לבדו א"א שתעלה על דעתו לקרוא להן שמות, נמצאתי מוכרח לבטל דעתי מפני דעתך, ולומר בלא לב ולב כי מי שאמר והיה העולם הוא נתן לה"ק בפיו של אדה"ר, אעפ"י שמלות הרבה נתחדשו אחר זמן כפי הצורך, כגון צעף אבנט ושעטנו, ומלות הרבה נתחלפו באורך הזמן קצת אותיותיהם, כגון כעש בימי בעל ספר איוב (הקדמון לדעתי ממש רבנו) וכעס בדורות שלאחריו, וכן מצינו רזם בימי איוב, רשם בבית ראשון, ורמו בבית שני, ומלות הרבה אבדו ברוב הימים משמעותן הראשונה ולקחו אחרת תחתיה, כגון שרש סכן בבנין הקל אשר בימי איוב היה מורה כל תועלת בכלל ובימי דוד ושלמה השתמשו ממנו בענין תועלת ההום בפרט, ומלות הרבה קבלו משמעות אחרת מלבד משמעותן הראשונה, כגון שער שהורה תחלה פתח ואח"כ ב"ד, מפני שהיה מנהג קצת המקומות לתת בית המשפט בשער העיר, וכן סופר שנאמר ראשונה על כל מונה ואח"כ על אשר הספרים אומנותם בין ספרי הזכרונות כגון ספרי המלך ובין ספרי התורה והחכמה כעזרא הסופר, סוף דבר גם כי שלח ידו הזמן בלשוננו והחליף אותה חלופים קלים מכל מקום מאין באה אלינו? מאת ה' מן השמים. אולם בעבור זאת קדושה יש בה? וכי כל מה שברא הקב"ה בעולמו קדוש הוא? מי שמע כזאת? ונשכח כל הדברים שיוצרים עצמו קראם טמאים כגון כל אשר אין בו סימני טהרה ותועבה נקראו, ונגיח רבן גמליאל אחרי מותו אשר טמא טמא יקרא, ונעזוב זרע אשר יזרע לחיות זרע על פני כל הארץ, ולא נדבר כי אם על הלשונות; וכי כל לשון שלא בדינו אותה מלבנו והאלהים נתנה בפיו קדש היא? והלא אין ספק שלא נתן הקב"ה לשכוי בינה לחדש מלבו קוקודיק קוקודיק, והדבר ברור כי בורא השמים ונוטיהם נתן בפיו הדבר הזה, א"כ לשון קדש לשונו, וא"כ כמה לשונות קדושות יש לנו! ומה נכבד היום bou bou, gnau gnau iò iò יותר מלשון צרפת ואיטליאה שחדשו אותנה בני אדם! ואוי לרשע רע אשר יזיד לדבר סרה ולומר שיש שמות נרדפים או שמות משותפים בלשון העטלפים! חלילה לנבון דבר להעלות כאלה על לבבו, ולא אמרתי לפניך רק להניח לך מעצבך ומרגזך ומן העבודה הקשה אשר עבד בך במגלה הזאת הארוכה, אבל באמת יש לנו לדעת כי גבהו דרכי ה' מדרכינו ולא מחשבותינו מחשבותיו, ואם עלתה על דעתו של יוצר בראשית להמציא שמות נרדפים או גם דבר רע מהם (כי סוף סוף תועלת מרובה יש בהם, שאם לא היה לנו אלא דרך אחד להשמיע מחשבותינו, אוי לך מליץ אבדת משורר) היאמר חמר ליוצרו מה תעשה? הן אונק ושמע דברי אחד מגדולי חכמי צרפת (Fénélon, Lettres sur la Religion) Quand il s'agit de savoir ce qui convient ou qui ne convient pas à l'être infini, il ne faut pas le vouloir pénétrer par notre faible et courte raison. Le fini ne saurait comprendre l'infini. C'est de l'infini même qu'il faut apprendre ce qu'il peut vouloir, ou ne vouloir pas.

- וכיוצא בזה כדבריהם בב"ר פי"ה ול"א ?
2. ותלד את קין ותאמר קניתי (ד' א').
3. ותקרא את שמו שת כי שת לי (כ"ה).
4. ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו (ה' כ"ט).
5. שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ (י' כ"ה) ואין לסתור ארבע הראיות האחרונות הללו לאמר אולי שמות אחרים היו לקין ולשת ולנח ולפלג, ומשה קרא להם שמות עבריים כמשמעות שמותם הנכריים ושאר הטעמים ולא המלות, ואולי הבן הבכור אשר ילדה הוה acquisto היה שמו ולא קין, וכן כלם: אין זאת; ויש לי ראיה ברורה להוכיח שלא החליף משה את השמות אשר הזכיר, מאשר אנחנו רואים כי היונים מזכירים מקצת השמות הקדמונים בכתבן בתורה (מלבד שניים קלים) כגון תובל קין לוטש כל חורש נחשת וברזל Vulcanus, יובל אבי כלתופש כנור ועגב Apollon, יפת גדול מאהו Nihil Japete antiquius. והנה היונים הראשונים לא ידעו את ה' ואת משה עבדו ואת ספר תורתו, וא"א שלקחו ממנו את השמות האלה, ולא למדום אלא בקבלה קדמונית מפי נח ובניו, וא"כ משה כהווייתן כתבן, ולא שלח בהם יד, וא"כ נכון הדבר שגם ביתר השמות לא שלח ידו לתרגם יהודית.
6. וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו (בראשית ב' י"ט) בטוב טעם ודעת פירש"י הוא שמו לעולם, ומסתמא בלה"ק, שאם היה משה עומד בעיר Meaco אמרתי הוא שמו בלשון Giappone, עכשו שהוא בין בני ישראל א"א לומר אלא הוא שמו בלשון ישראל, שאל"כ פירש הדבר מאחר שלשונות הרבה היו בימיו א"כ אדה"ר בלה"ק סיפר.
7. בעבודה זרה הקדמונה נמצאו שמות הרבה שאין להם משמעות רק בלשוננו כגון Esperidi עץ פרי, Elion אלהים, Ghe גיא (אדמה), Berut בריאה, Dagon דג או דגן, Esculapio עץ קולף (שהיה לוקח קליפת העצים והשרף הנוטף מהם לרפואה) Astarte עשתרות הצאן, Cabiri כבירים, Campi Elisj, עדי העליזה והששון, Endimione אין דמיון ליפיו, Pitone פתן, Plutone פליט (שנמלט מידי סטורנו אביו שהיה הורג כל בניו, ואולי הוא הפליט שהגיד לאברם העברי (בראשית י"ד י"ג) ובתרגום יב"ע שהוא עוג וכן בב"ר פרשה מ"א וכן בנדה ס"א ע"א הרי שאפשר שלא יהיה הפליט הזה איש נמלט מיד אמרפל, ולפיכך נכתב בה"א הידיעה) Bel בעל ואדון, l'Erebo הערב, Calliope קול יפה, א"כ בלשוננו נפרו הגוים הקדמונים.
8. אין לך לשון שיהיה מספר אותיות תבותיה מועט בלשוננו, ובדעת ובחכמה כבר אמרת: כל מלה שרשית היא בעלת אותיות מועטות. והנגזרת הימנה ירבו בה האותיות יותר, א"כ מלשוננו נגזרו כל הלשונות.
9. עניותה עצמה של לשוננו, מעוט מספר שרשיה, רוב השמות המשותפים מאין עם לכל דבר ודבר, חסרון איזה זמנים ודרכים בפעלים, (il Preterito Imperfetto, il piu che perfetto primo, e secondo, e tutto il Modo Congiuntivo) ויתר ההצטרפות אשר בה לאות ולמופת על קדמותה, כי כבר צדקת בדבריך: ברבות העתים יושלם הדבר.
10. חסרון הנקודות והטעמים גם הוא מוכיח קדמות לשוננו, כאשר כתב איש

כ"ג י"ז) ועשית קערותיו (שמות כ"ח כ"ט) וביתר היוצאים מן הכלל אשר לא יספרו מרוב, ראיתי ונתון אל לבי כי הפרוץ מרובה על העומד וכי הלכתי קדורנית בחושבי להביא ראיה מן הפרט על הכלל, וראיתי שאין לעוות את הכתובים לכבוד בעל הנקוד והטעמים, אלא כל הזריות אשר נוכל לפרש בדרך נאה ומתקבל נפרש אותן, ואשר אין פירוש הגון מתישב בהן יש לנו לומר שכך קבל אותן החכם המפסיק, וכך היו בני דורו קוראין, וכך פשט המנהג בימיו (מפני השכחה מבלתי נקוד) עד שהוצרך החכם ההוא לנקד ולהפסיק לפעמים שלא כמשפט, כאשר עשו הקדמונים ממנו שמצאו מקראות משובשים, והניחום כאשר המה, רק אמרו כן כתוב ולא כן ראוי לקרא, כגון אוסרי לגפן עירה — ובדם ענבים סותה (בראשית מ"ט י"א) שראוי היה לכתוב עירו וסותו, ולא זרו להחליף הכתוב, ולא שלחו בו יד, אך הודיעונו הקריאה הנכונה מה היא (וגם מכאן ראיה על חדוש הנקוד, כי אם נמצא בימי מתקני הקרי והכתיב לא הוצרכו לכך כי די בחולם) ובעל הנקוד שקם אחר חתימת התלמוד, ולא היה כח בית דינו יפה בכח הקדמונים, לא שלח ידו אפילו בקריאה כאשר ראה שפישטה ברוב ישראל (כי אמנם לא חש לקבלת יחיד לא בבליית ולא ירושלמית, כי לא נתן בתורה ה' אלפים ותתפ"ח פסוקים, כדגרסינן בקדושין ל' ע"א, ולא הפסיק לתלתא פסוקי הנה אנכי בא אליך בעב הענן, כדפסקי ליה במערבא, ולא חצה את התורה לא בזהתגלה כדברי תלמודנו, ולא בוישחט ככתוב במ' סופרים פ"ט הלכה ג', ולא קרא מהלל כדגרסינן בשבת ל' ע"ב ועשה כרצונו במחלוקת הללויה וכסיה וידידיה ומרחביה^י בפסחים קי"ז ע"א ולא חש למ"ד ידה בסוטה י"ב ע"ב) וממקור זה נולדו כל הזריות, ואין להתעקש ולתת בכלן טעם כאשר לא יהיה רק טעם לפגם.

וברוך האלהים הרועה אותי מעודי, אשר אנה אותך לידי, לפקוח עינים עורות, ולהסיר מעל צוארי עול התבות הזרות, ולא איגע לריק ולא אלד לבהלה, ולא אעוות הכתוב מפני דקדוק המלה, ולא עוד אלא שאהיה נזהר לעתיד לבא מלהקיש אישי המין אל כל המין והפרט אל הכלל בל אבנה בנין אב וג"ש (Sistema) פה אשר שמנה לנו הגאון האומרת לכל חוקר: רב לך; הדברים אשר ידעת יודיעוך כל מה שלא ידעת, אשרי אוטם אזנו מזעקתה! ואולם אהה! רבים חללים הפילה, ואפילו החכם המופלג אשר ליהודים אורה ושמחה בענינים הרבה אוהב האמת ענו ושפל ברך אשר לא הפליג על המדה באמרו על עצמו.

יבחר אלהים לו אנוש רמה כנפתלי

גם האיש ההוא, הרשני לאמרו לפניך, גם האיש ההוא פתה אותו היצה"ר הזה ויפת, הסיתו ויוכל לו, וידיחו להביא ראיה מחלק הדבר על כלו^י ובאמת (אף כי אנוש רמה אדם להבל דמה חרם מחרסי אדמה לא יוכל לערוך אתו מלחמה) מי הביאו להכחיש מציאות השמות הנרדפים בלשוננו? אם חשב היותם מתנגדים לקדושת הלשון, כמה הקירות יש להקור על הקדושה הזאת! הנה אמת נכון הדבר היות לשוננו הראשונה שבלשונות וכלן בנותיה, ואעידה לי עשרה עדים נאמנים.

1. לזאת יקרא אישה כי מאיש לקחה זאת (בראשית ב' כ"ג) שמעת מימך אומרים גבר גברתא, אנתרופי אנתרופיא; uomo uoma; vir vira; männin, mann; homme, homme;

Nr. VII.

An H. I. S Reggio

30. 10. 1818.

ל' תשרי התקע"ט

Nr. d'ordre de l'Ind. rais. 2.

Premier livre de Mém. Nr. 3.

שלם טב לרב טב מרבון טב

יש הבל אשר נעשה על הארץ רבו הבנינים הרעועים העומדים על יסודות קיימים, ומשרש אמת יצא שקר, כאשר לא ישלש האדם החוקר באהבה העזה הנטועה בכל המשכילים, המביאה אותם ללמוד ג"ש (Sistema) מעצמם על פי שתים ושלש ידיעות ברורות אשר מצאו, ושלש כדון יפסקו הדון ואמרו זה בנה אב לכל דבר, והיה כזה כל מחקר, ולמען לכת בשיטתם יתחבמו בנבליהם להקיש דבר אל דבר, ואם בין זה לזה כרחוק מזרח ממערב.

ולחודיע כחו של יצר זה הביא Condillac בספרו Traité des Systèmes Cap. 12. למשל ולשנינה איש חכם בחקות שמים וארץ (Fisico) אשר חשב לפרש בדרך אשר בדה מלבו את כל פעולות הקימיק"ה, ויאמר לו איש חכם בחכמה הזאת, ראה דברך טובים ונכוחים, אלא שאין פעולות הקימיק"ה כאשר חשבת, ויען האיש ויאמר א"כ אפוא הוציאם אלינו ונדעה אותם, ואתה תחזה כי אבאר אותן לפי שטתי באר היטב: מובטח היה שתעלה בידו לפרש עפ"י דרכו את אשר עדיין לא ידע, כי לא יבצר ממנו לקרב את הרחוקים בזרוע; ומי יאמין לשמועתי אם אומר כי Condillac עצמו אשר ראה נגעי בני אדם, וגלה ערותם בספרו אשר הזכרתי, נגעי עצמו לא ראה ויפול בשחת יפעל? ובאמת לבבי יחשוב כי כ"ג ספרים גדולים שכתב, כלם יסבו בלכתם סביבות המרכז הזה: שנים ושנים הרי ארבעה דבר אשר עם היותו גלוי וידוע הוא בנה עליו בנין רעוע (l'analisi) אשר שלשת רבעיו שקר גמור למראה עיני. ואם איש כמוהו נפול נפל ברשת זו ואני אמלט? ואני אבקש לי גדולות? לא אבקש: אך בתם לבבי ולא בחלקלקות מודה אני לפניך, כי כמקרהו גם אותי קרה, יען וביען אחרי הואי שעלה בידי לתרץ ב' וג' זרויות בנקוד ספרינו ובפסוק טעמיהם, כגון ותמנע היתה פלגש (בראשית ל"ו י"ב) בפתח הנו"ן ואחות לוטן תמנע (כ"ב) בקמין, אלוף תמנע אלוף עלוה (כ"מ) בקמין, קנו ותמנע ועמלק (ד"ה א' א' ל"ו) בפתח ויהיו אלוף אדום אלוף תמנע (כ"ג א') בקמין וכן ועשה חסד לאלפים (שמות כ' ו') בפתח הלמד הראשונה נצר חסד לאלפים (ל"ד ז') בקמין ועשה חסד לאלפים (דברים ה' י') בפתח עשה חסד לאלפים (ירמיה ל"ב י"ח) בקמין בקצת ספרים, וכן ויאמר שאול אל ה' אלהי ישראל הבה תמים וילכד יונתן ושאול והעם יצאו (שמואל א' י"ד מ"א) שנראה מפסוק הטעמים שיונתן לבדו נלכד, ומה צורך עוד להפיל בין שאול ובין יונתן בנו ככתוב אח"כ? גזרתי אומר אשר לא יקום לי לאמר אין זרות במקרא. ועתה בראותי תבות למן היום הוסדה (שמות ט' י"ח) שא"א למלט אותן בשום פנים מזרויות הרבה, ובהתבונני בכתובים ויקרא לה נבה (במדבר ל"ב מ"ב) ויאמר לה בעז (רות ב' י"ד) לבנות לה בית (זכריה ה' י"א) ותחמרה בחמר ובזפת (שמות ב' ג') ורחמה הרת עולם (ירמיה כ' י"ז) לאחיו ודאחותו (במדבר ו' ז') ויביאו לו את המנחה (בראשית מ"ג כ"ו) ממושבתיכם תביאו (ויקרא

בראותי בכתוב הנני ממטיר כעת מחר (שמות ט' י"ח) למן היום בה"א הידיעה והוסדה בה"א רפה אמרתי הוסדה זמן עבר וחסרה תבת אשר, כפירושו של רש"י ז"ל שנתיסדה ובתרגום אנקלוס דאשתכללת; שאם היתה זמן מקור היתה הה"א במפיק, ועוד למן יום היה לו לומר ולא למן היום. וענית כחכמתך, שאם היתה התבה זמן עבר, נוסדה היה לו לומר, ואשיבך דבר בשגגה לאמר מבנין התפעל היא ונפלה התי"ו, וזה אפס ותהו, שאם כן היתה הוי"ו פתוחה והסמ"ך דגושה, עכשו שהוי"ו קמוצה והסמ"ך רפה אי אפשר לתבה שתהיה מבנין התפעל (וא"כ לכאורה מבנין נפעל היא, ומזמן מקור. ואולם גם כי תשובתי אשר השיבותיך לאמר מהתפעל היא נפלה נפלה בכל, מכל מקום נכון הדבר בעיני שתהיה התבה זמן עבר ולא מקור, ונ"ל היותה מבנין הפעל, וראוי היה לו לומר הוסדה כמו על הוסד בית ה' (עזרא ג' י"א) במשקל ה"י הורד מצרימה (בראשית ל"ט א') והועד בבעליו (שמות כ"א כ"ט) אלא שהומר השורק בחירק כאשר מצאנו ראינו תבת ויישם בארון במצרים (סוף בראשית) תחת ויישם, ומאחר שננקדה הה"א בחירק הונעה הוי"ו בהכרח).

וזאת שנית אמרתי לפניך שא"א לפרש אולי אוכל נכה בו (במדבר כ"ב ו') בזמן מקור, כי אעפ"י שיש לומר נכה במקום נכות כאשר מצאנו ענה תענה אותו (שמות כ"ב כ"ב) והפדה לא נפדתה (ויקרא י"ט כ') הכה ופצוע (מלכים א' כ' ל"ז) למען היה לה ברק מורטה (יחזקאל כ"א ט"ו) מכל מקום הכה היה לו לומר ולא נכה, כי לא מצאנו שורש זה רק בבנין הפעיל והפעל, וגם זה הבל, שהרי כתוב והפשתה והשעורה נכתה (שמות ט' ל"א) והחטה והכסמת לא נכו (ל"ב) וגם כי עדיין יש פתחון פה לרש"י לומר אם אמרת נכתה ונכו מבנין פועל תאמר נכה בפועל? והלא שרשים אחרים ראינו בפועל אשר לא ישרתו להם בפועל, כמו כי ממנה לקחת (בראשית ג' י"ט) ושפו עצמותיו לא ראו (איוב ל"ג כ"א) ולא מצאנו לקח וראה, מכל מקום אין הדבר רחוק כאשר חשבתיהו.

הנה אלה שתי שגגות אשר ישר בעיני להתודות עליהן לפניך טרם יבואו ימי הפקודה משפט לאלהי יעקב. (ועתה שאלה יש לי לשאול ואל יחר אפך בעבדך מה יאמר רבנו נפתלי הירץ וויזל בכתוב ולא אבה לשתותם (שמואל ב' כ"ג י"ו וי"ז)? ושם נאמר ויתאזה דוד ויאמר מי ישקני מים (ש"ס ט"ו) הלא נראה בעליל כי לא נמנע משתותם מבלי תאזה ולא מאסם ולא געלם, אך לא שתם מן הטעם המפורש, הדם האנשים ההלכים בנפשותם (ש"ס י"ז) ומה נבדל אפוא לשון מאן מלשון לא אבה?)

ואחרי אשר הלאתיך עד כה, אל אל שדי אעתיר, בסתר אהליו אותך וכל בני ביתך יסתיר, ועשרת תפארה אתכם יכתיר, וכל מוסרותיכם יתיר, ואתכם לטובה יותיר, וידין דינכם למזור, ושנת ברכה עליכם יגזור, ושלל ורכוש לכם יבזור, ואתכם לנצח יעזור, ובימיכם ישלח איש אזור אזור, ונחך ה' תמיד בכל אשר תאזה, ומעל פני האמת תסיר את המסוה, ונפש המשכילים דשן תרוה, בעשותך נוראות לא נקוה, והסיר ה' ממך כל חולי וכל מדוה, והיית כגן רוח.

מעלי יומא דריש שתא לסדר ולפרט כי לא דבר רק הוא
אוהב טהר לב שמואל דוד לוצאטו

פני ואיככה אתחזק, להפיל תחנוני לפני גבר באיזק, א) ומי יורני הדרך האשמאיל ואם אימינה, להעביר עברת בת חיל כטיטינה? ב)

אמנם ידעתי כי אתם עם, ונגד זיו מעשיכם זהב יועם, ולהעביר על המדה לכם ינעם, ועל החוטא לבכם לא ינעם, לכן אמרתי הנה מצאתי כופר, ארוצה אכתוב לכם אגרת כלבי וכעופר, וכפרתי אותה מבית ומחוץ בכופר, ידעתי צדקתכם כי גברה, אקומה ואדברה.

אליכם רעי, אודה עלי פשעי, מעשי ידי נצר מטעי, עליהם המו מעי, וימעדו קרסולי וכרעי, וארבעת רבעי, עתה הנני מתחרט, ואת פני אני מורט, ובבשרי שרטת אני שורט, כי ידעתי כי רבו מארבה וכלם אי אפשר לפרט, ועתה מה לי פה, ומה אעשה וישקוט הים מזעפו, את מכתי מי זה ירפא רפא; אך זאת חשבתי לתפארת, במתג ורסן עדיו לבלום כסוס ופרד, והוחלתי לדבריהם עד תסלחו כל מרד, כי זה כל דבר האגרת, הלא לכם לדעת כי בשנים אני נער, ובחכמות בער, כשרץ אדמה וחיתו יער, על הדבר הזה שיתו לבכם כי אז תוציאו משפט לאמתו, אז תאמרו אין לנער משפט מות אין להמיתו, כי רוח רעה מבעתו, גם אנכי ככם אדברה, ועל כל חטאתיכם אף כי מעטו אכפרה, ואל שדי אעתיר, בסתר אהלו אתכם יסתיר, ועטרת תפארה אתכם יכתיר, וכל מוסרותיכם יתיר, ושנת ברכה עליכם יגזור, ושלל ורכוש לכם יבזור, ואתכם לנצה יעזור, ולכל מדויכם ישלח מזור, ובימיכם ישלח איש אזור אזור, וכל צורר אז ישמן, והיינו כגן שמן, וכי"ר ונאמר אמן, הכורע מרחוק ונעלם,

אל האשה היקרה ברכה לוצאטו ואל כל בני ביתה שלום.

ש"ד עבד עולם.

Nr. VI (א)

An Herrn Isack Samuel Reggio

30, 9, 1818.

כ"ט אלול התקע"ח

Nr d'ordre de l'Index rais. 1. Ier Livre de Mémoires, Nr 1.

לאדוני ליצחק שלום ושקט

המשפילי לראות עד האזוב אשר יוצא בקיר, ולא געלה נפשך בהיותך בעיר הזאת לכבדני בחברתך ולענגני, בהראות אותי את עושר כבוד מלאכתך, ותהיינה אזניך קשובות לקול התשובות אשר השיבותיך לפעמים בלב תמים לא חנף ולא מחרף כדרכי כל הימים, ובלכתך מעמנו הגדלת והוספת ענותך אתי, ותחשוך את מרחק המקומות מהרחיק לבותינו לאמר, כתוב דבריך ובאר על הלוחות בלשון קצרה, ונשלוח ספרים ביד הרצים.

ואני לא אצתי להלאות אנשים, ועתה בחרתי לי דומיה לולא שני דברים אשר אמרתי לפניך אשר בהתבונני בם אחרי כן מצאתים כזב ושקר, ואלה המה בראותי

א) שם פרטי בלעז, ובלה"ק יצחק. (י"ל)

ב) כך היו קוראים בני משפחתה בלעז דרך חבה בת אחרת שילדה דודתו ברכה ושמה שמחה. (י"ל)

ג) נדפס באוצר נחמד א' עמוד 11 ובמ"ע I. Mosè 245. (ישעיה לוצאטו)

יקום אבי ויאכל, כי זה היום עשה מי כל, בשליש עפר הארץ, ויפרוץ על המצרים כל פרוץ, ועתה אדוני מה אומרה, כי אין בפי כל שירה, ויותר מהמה כי הזמן קצר, והמלאכה מרובה והפסח מצר, ועתה ישמע אדוני את חטאת עבדו, וזה כל פרי הסר חטאתו, כי אתה ידעת את אשר אתמול בקשתי, מאת מרת אמי וכעל כל הון ששתי, כי קנתה לי מעלה בית חורין, ספר הגדה עם הפירושין, ואתה ידעת את האיש ואת שיחו, ר' משה אלשיך שמו בקרבו, וגבורות ה' ועוללות אפרים, וגם אשר לא כתוב בלוחותים, דיני הגעלה ולישת מצות, הכל בחמישים פרוטות. ומאת אדוני עתה אישאל, לכפר את המעל אשר בנך מעל, ואתה תכפר ברוב טובך, את אשר עשה עבדך, סוף דבר הכל נשמע ברכני בברכתך, כי אני עבדך.

ש"ד

Nr. III

1814

(אגרת ששלח לרחל בת ברכה אחות אביו בשנת תקע"ד)
(אחותי רעיתי שלום א)

Nr. IV

1814

(משלי רפואות תעלה שהיו שגורים בפי דודתו ברכה ושנכתבו בספר מאת עד"ל ז"ל בשנת תקע"ב) ב

Nr. V

(אגרת ששלח לדודתו ברכה בערב ראש השנה תקע"ה)

4. 10. 1815

כ"ט אלול התקע"ה

אחי ובית אבי, פנו אל מכתבי, האוני את ניבי, ושלומכם ירבה:

הנה נא עזבני כחי ולבי טהרתי, איש אכלתני ואחר, ובשרי כמוקד נחר, כי חג לאדני מחר, מחר חג לאדני, על זה פקחתי עיני, על אלה נפלתי פני, ועל משכבי סליקו רעיוני, כי איכבה אוכל וראיתי השנה מתחדשת, ובפי לא תהיה ארשת, ולעוני לא תהיה רוחשת, וידי לא תאחו בקסת, ושפתי לא תהיה דובבת, וימיני לא כותבת, אגרת שלומים, אל אחי הנעימים, הלא זאת התורה וזאת התעודה, יקום כל איש מתוך העדה, ואל אשר הטא לו יתן תודה, אם הוציא עליו שם רע ומלבו בדה, ואשר לו צדה, או בכלי ברזל הכהו בחרב חדה, או עליו ידו חדה, על כל אלה יגיד עונו והתודה, באימה וברעדה, ולב נמס ופיק ברכים, וחלחלה בכל מתנים.

עתה אני הצעיר איך ארים עין ופי איך אפצה, וידי חובתי איכה אצא, ובמה ומתי ואיכה, ארצה גברתי ברכה, ואיך ארים את ידי, להתנפל לפני כבוד ברוך דודי, ואיך אפתח ואיך אחל, להתרצות לפני רום מעלת רחל, ואיך אעז את פני

א) מכתב ג' נשמט פה מהדפוס ע"י המגיד ש"ב 74 וש"ג 82 (שזה"ה)

ב) נדפסו הרבה מאלה הרפואות בהמגיד ש"ד 34 (הג"ל)

Nr. I (א)

(אגרת ששלח אל אביו בערב פסח תקע"ב והוא בן שתים עשרה שנה)

27. 3. 1812

י"ד ניסן התקע"ב.

רבי ומורי אבי והורי

במה אקדם ובמה אכף, האספוק כף אל כף, או כף על ירך אחבוט, עד יצא דם מהמכות, מרוב אולתי, הרפתי ובשתי, כי לא ידעתי ספורות, מעשי שוכן ערבות, המוציאנו ממצרים, מעבוד איש הבינים, הלא הוא פרעה הנוגש, אשר שולח למוקש, לבנים שרידי אל קדושי עליון, אשר בם בחר בורא מעון, ואחר מכות עשר, בורא עולם במאמרות עשר, השמידו והכחידו ועבודתו נשבתה, ויתר הנסים הנעשים ביה בלליא, ביה בלליא קטילו בכוריא, כל מאן דפלה לאליליא, ליל שמורים הלילה הזה לכל בני ישראל. אך לא פי יספרם כי יבלו שפתי, והרבה המה יותר משערותי (ב) אך אבטח בחסדך, ולי תסמוך ימינך, ותישב לך שו"ר פר"י ג) מזמרה ושירה, הלהן אישבר, כי אין לי פנאי לחבר, הלהן תעגינה ידי, כדי לכתוב יותר מדי, אמנם באתי בשיטות מועטות לפניך, כי ידעתי רוב רחמך, ורוב הכרתך בחולשת דעתי, הכרת פני ענתה בי, ונכון לבי כך בטוח, כי יודע אתה מתמול שלשום שאין בי מוח, לא בחיל ולא בכח, ואתה עתה ברוך אדני, ולא אמיר כבודך בבר חילוני, מעתה ועד עולם, ונשמח יחד בביאת גואל הדם, אכ"ר.

קולי זה בנך שמואל דוד
המוכן לעבודך תמיד

Nr. II

(אגרת ששלח אל אביו בערב פסח תקע"ג)

14. 4. 1813

י"ד ניסן התקע"ג

יען כי יעין עלינו האל טובה גדולה, והגיענו ליום הזה יום גאולה לכן אמרתי לא אחשוך עמי, מלכתוב לך כפי קוצר דעתי, וגם ידעתי כי לא תצחק עלי, כי ילד אני ובימי נעורי, ואף אם שגיתי ואחטא, טובתך תכפר על רוע השטח. לכן יקום

א) אמר ישעיה לוצאטו החמשה מכתבים הראשונים אשר לא הוזכרו בספר Index raisonné העתקתים מספר זכרונות שכתב מר אבי ז"ל בימי נעוריו. (זכרון י"ח. י"ט. כ'. כ"א. כ"ה). אחר כך מצאתי כי רוב האגרת הראשונה והשלישית כולה נדפסו בתוך "תולדות שד"ל" בספר מכתבי שפת קדש Prag 1857 דף 65. 68. 69.

ב) עד כאן נדפס בהמגיד שנה שניה עמוד 70 (שזה"ה)
ג) כך הוא קורא אותו בלשון לעז דרך חבה, וענין המלות האלה הוא "מר אבי" (ישעיה לוצאטו)

ולא הדר להם, ובזכרי כי יתומיו ילדי רוחו יקוננו לאביהם איו ואין להם מרחם. והנה מאז לכנור נהפך אבלי כי עתה לא יאבד מאומה מעזבונו וכל הדבר הקטן והגדול אשר הציב לו יד בחייו יעמוד לנם ולאות כבוד אחרי מותו שם עודם אשר לא ישכח. וכל אשר לא ראה אור בימיו בעוד בחיים חייתו יופיע עתה על יד בנו ישעיה הקם בנחלתו, נאמן בבריתו ומקיים את מאמרו. אמת מארץ תצמח וכצדקתו יעשה לו, כי כדאי היה שד"ל שלא יכבה שביב אשו ואהבתו לאומתו וללשונו הבוערת על מזבח לבבו לא תוקד כי אם יגיהו ויפיצו את קרני אורם ורשפי להבתם על פני חוצות ורבים יחמו בהם ויאמרו: האה! ראינו אור. והנה בדברי אלה לא אביט אל גדולת חכמתו ורוב חריצותו כי אם אל קרבו ולבבו אשר כלם אומרים כבוד ללאומנו ולחיי דתנו. אכן קרוב לנו האיש ויהי מכירנו ברוך כי רק לעתים רחוקות יראה בקרבנו רוח כביר כמהו אשר פי שנים נתן לו ממרומים

לקרב תורה וחכמה, דת ותושיה, והיו לאחדים בידו. נפש ר' יהודה הלוי נוססה בקרבו וממנו ראה הליכותיו בקדש להאיר ולחמם להבין ולהלהיב לגלות נצורות בחכמה ולשיר בשירים ברגשי עוז. הוא אהב את עמו בכל נפשו ובכל מאודו ועל כן נאהבהו ובר נמצא בו עון אשר חטא אם גם לפעמים דעת אחרת או דעת מוזרה לנו יביע פיהו ויכה בשוט לשונו ולא יחוס כי אמת ותמים היה דרכו ולא ראה לימין ולא לשמאל כי אם סר למשמעת לבבו וכאשר נתנה רוחו על לשונו כן דבר ולא יחת וגם במכתבי אהבתו לא נשא פנים לאיש בדברי חכמה אמר לרע רע ולא לפניו חנף יבא. כאחד הגדולים אשר באדם כן יראה לפנינו תמיד בעצם

נפשו ובתקפה אשר בעיניו יראה ובאוזניו ישמע ולא ישיף את אשר יבקשו בחוץ כי את אשר ידבנו לבו וכל אשר יפעמנו רוחו אותו יביע, הוא אחד ואין בו שני בכל חכמות דברי פיהו, הוא ולא אחר בכל הגות שכלו ובכל רגשי קרבו. כאשר ספר לידידי המנוח הרופא ד"ר. אוזי מו איש פאדובה לא נמצאה בארץ איטאליאה גלגלת גדולה ועצומה מימות דאנטע כגלגלתו של שד"ל כי שאר רוח בו אבל גם לבו היה רחב כפתחו של אולם לשאת עליו את עמו בני ישראל לשונם תהלוכותיהם וקורות גופם ורוחם.

ובזאת אשים קנצי למלי ואפרד מאת שד"ל ולבי נכון בטוח כי כמוני כמוהם גם הקוראים ימצאו עונג בקבוצת המכתבים הזאת ולא ישלחוה מידם כי אם תברכם ותריק עליהם מכל הטוב אשר צפון בקרבה. ורק זאת עצתי לבדה שישיתו עיניהם על שני הספרים הנזכרים למעלה אשר הוציא לאור בנו ישעי' כי כל הדבר הקשה יקריבו אליו והוא אסף בהם את כל אשר יסכון לנו לדעתו מדברי ימי שד"ל וקורות ספריו ומזמותיו. ואשנה ואשלש את בקשתי שיסלחו לי בבואי לפניהם היום כי לא להראות חכמה דאיתי בי באתי כי אם למלא את רצון שולחי אשר על פיהם עשיתי גם את הרשימה המכילה בקרבה בדברים קצרים את תוכן המכתבים המדעי להקל על הקורא בבקשו דבר הנודע לו בתוך המון המכתבים ורק להורות באצבע על מקומו ולא להעתיק את כל עניניו היתה מגמתי ומפה והלאה הטו נא אזנכם והקשיבו כי פי שמואל דוד הוא המדבר אליכם!

פה בודאפעסט כ"ד סיון תרמ"ב לפ"ק.

דוד בר' יהודה קויפמאנן.

כך כבימים האחרונים. ועוד זאת נראה כי עלה מעלה מעלה וכי ידיעתו התרחבה מיום ליום ותחת אשר לא נראה בו בבהרותו כי אם המדקדק והמפרש את כתבי הקדש או המשורר, נמצא בו בימים הבאים חוקר קדמוניות, מבקר ספרותנו אשר ידיו רב לו בקריאת כתבי יד מכתבי יד שונים וביריעתם, סופר ומונה גדולינו וחכמינו ומליצנו בימי הבינים, מוציא לאור ספרים ישנים נשכחים מלב, מקיץ נרדמים מאין כמהו אשר באהבתו ובהמלתו הגה סיגים ממטמוניו אשר הציל ויעשה לנו מטעמים בכל אשר נגע אליו. אכן כדאי היה שד"ל שנתן אוזן קשבת לכל דבריו ונראה בעינים פקוחות את דרכו בקודש, התחזקו והתגברו בידיעות ובכח הבקרה ושנתחקה על כל שרשי רגליו כאשר צעד בצעדי ענק לקראת המקום אשר הראה לו רוח האלהים אשר בקרבו. לא בן לילה יולד חוקר וכאשר נתענג על פרחי הגן אם נראם כאשר יצמחו יעלו לאט עד אשר ישמחונו בריחם הטוב ובהוד מראיהם כן נתעלם בראותינו איככה יעלה ויתרומם לעינינו חכם בחיר ה' עד אשר יגדל ויהיה לאיש ויגבה משכמו ולמעלה מכל העם.

ולא דברי ימי חיי שד"ל לבדו נכיר מתוך מכתביו אשר נסדרו לפנינו כפי העת אשר כתבם בו כי אם דברים רבים נמצא ונלמד בתוכם אשר יועילו לכל הבוחן את קורות עמנו וגדולי חכמיו בזמן הזה. ואל נאמר די לנו בכל הנייר הנדפס אשר נשאר למכביר מימינו האלה, עד אשר לא ידעו החוקרים העתידים לבקר בסבך הזה בין ימינם לשמאלם את מה לרחק ואת מה לקרב, כי עצמו מספר מכתבי העת לבני ישראל אשר זה יאמר בכה וזה בכה וכל דבר הקטן יביאו אליהם ויספחוהו אל תוך ילקוטם והיה במקום אשר היה לפנים אפס רוזן יהיה עתה שבע לרב עד אשר יהיה לזרא. מכתבים כמכתבי שד"ל נחוצים המה לנו גם עתה ובימים הבאים יודו לנו את החסד אשר גמלנו עם בני הדור האחרון להביא לפניהם תעלומות רוח כביר אשר עיניו היו משוטטות על כל הנעשה בתוך עמו ואל נשכח אף רגע כי הדברים אשר נדע אנחנו לא ידעו הבאים אחרינו וכאשר נצמא אנחנו לכל שמע היוצא לנו מפי הזמן אשר חלף ועבר, כן ייחלו כאל מלקוש לשמועתינו בעת אשר יפקד מקומנו ופי בני דורנו יאלם דום.

אבל למה אכביר מליץ להודיע את תועלת קבוצת המכתבים הזאת ויקר גדולתה הלא גם לולא דברי חכמה הנמצאים בה למכביר וספוני שמוני רוח חכם ומבקר מאין כמוהו אשר תגלה לעינינו, ראויה היתה לבוא בקהל לה ולפאר ולרומם את ספרותנו הדלה בספרים כאלה. הלא מעשי העמים יהי לנו לעינים אשר יוציאו לאור מכתבי מליציהם וחכמיהם מבלי ראות על המונם ומבלי חוס על מוצא כסף, כי מראש הכירו כירק בזאת יוקירו את גדוליהם באספם אספה את כל ילדי רוחיהם ובשמרם לנצח את כל דבר ודבר אשר יצא מפורש מפיהם פה מדבר חכמות ומגלה תעלומות. אכן אלה אפוא המה נפשותיהם של צדיקים, פעולותיהם בחייהם מעשי ידיהם להתפאר המכילים בקרבם את חיי רוחם ואף אחרי מותם לא יובלו עמהם לקברות כי על עפר יקומו ויגידו לדור אחרון את כבוד מחולליהם ותוקף רוחם. רק בזאת יהיה לנו למותר לעשות נפשות ולהרים מצבות צלמי אנוש אם נותר לדור יבא נפש בחרינו בספריהם ובכל מכתביהם. קירות לבי המה לי ונחלי דמעות התפרצו מתוך עיני בהשתטחי על קבר שד"ל בהיותי בפאדובה בשנת תרל"ז ולא ראיתי כי אם אותיות שמו חקוקים על מצבתו וחשך משחור תארם לא הוד

הקדש אשר עליה נוסדו הלכות מהלכות שונות הסתומות לנו עד עתה בענין עיקרם מן הכתוב. יותר משאני קראתי ושבתתי לפניכם כתוב כאן, אומר גם אני ואקוה כי כל קורא באהבה יתן אמון לדברי ויבין כי רק לזאת נתתי מחסום למהלל פי כי פעולות שד"ל הנה מהדברים שאין גומרים עליהם את ההלל.

הן אלה דרכי חכמינו וגדולינו כי לא נוכל לתאר את כל כבוד גדולתם, בהראותנו את כל אשר עשו ופעלו בשדה אחד כי לא על מקום אחד כי אם במקומות רבים ובשדמות שונות הודיעונו במה כחם גדול עד אשר נשתומם על רב כשרונותיהם ועל המון הידיעות אשר חנן אותם אלהים. והנה אחד מן הבחירים אשר ד' קורא היה שד"ל ורק אפס קצתו ראינו אם נתפלא על הגדולות אשר עשה בחכמת הלשון ופתרון המקראות כי אם גם החזיק בה ובה הראה לנו את רב בינתו, גם מהמון ספרינו אשר צמחו בימי הבינים לא הניח את ידו החזקה. כאשר יכתבו דברי ימי מדענו וחלק כחלק יחלוקו כל אלה אשר עבדו בכרם חכמת ישורון אז יזריח ויאיר שם שד"ל בתקפו ובגבורתו כי הוא דלה דלה לנו ממימי הנשיה ובכל מקום אשר השמיע את דבריו, אורה ושמחה היתה לכל החוקרים עמו. לבי עלי יהמה בזכרי את אשר פעל הוא אחד ואין לו שני לכבוד משוררינו הספרדים אשר גאלם משחת בלי והעלה אותם לנו ממחשכים אשר בס היה מכוסה שמם וזכר שיריהם ופניניהם אשר אין ערוך להם. הוא באמת עשה חסד עם החיים ועם המתים עד אשר לא בניו ומיודעיו לבדם בכו על מותו כי אם גם נפשות אלה אשר מתו כבר ועתה נשארו יתומים מחדש כי לקח מעל ראשם גואלם ומכירם —

אביהם. מי לא ידאב בראותו כי קבוצת שירי ר' יהודה הלוי אשר גם אחיו בשיר יודוהו וינשאוהו לא נשלמה כי קראהו האסון היותר נורא אשר יקרה לילדי הרוח כאשר יקרה לילדי בשר-במות אביהם. איך עלה הכורת וגדע את הארז אשר בלבנון בעודו באבו בעוד כח עלומים ברוחו ונפשו מלאה מזמות חדשות וגם ישנות העומדות להבצע! אבל הם, בל נקונן כעת ותהי זאת נהמתנו בראותנו אותו אשר בלא ימיו נקטף כי מלא צבאו וכי גדולות פעל בעדנו וכי לא אבד שריד ממשמוניו וכל אשר הגה ברוחו חיה יחיה בינינו ויהיה למזכרת נצח.

אבל לא לתאר את יקר שד"ל ומעלת פעולותיו בקרב עמנו באתי היום, מקבוצת אגרותיו היה לי לדבר, ואני נשיתי את מקומי ואלך כהמיתרוחי להשתטח על קברו ולבכות על אבדן כבודי כי הייתי גבר עברתי האהבה אשר לשמע נאהבו ו... ילך שולל ונשבה ברב התפעלותו והמון רגשי לבבו. ועל כן אתן מחסום למו פי ולא אוסיף לקונן עוד כי אם אשוב אל דברי הראשון ואומר כי גם בזאת גדול יהי כבוד הקובץ הזה כי בו נמצא דברים יקרי הערך אשר לא שמענו את שמעם עד עתה ולא ראינום בתוך ספרי שד"ל או בתוך אגרותיו הנדפסות. גלוי וידוע כבר מקדם כמה השפיע מבית גנוזי לכל הפונים אליו ולכל המבקשים עזרו ועצתו וכי הוא נתן ופזר בידו הנדיבה יד מלך לכל ארבע רוחות העולם, אבל עתה נודע ברור כמה פעל ועשה בעד אחרים כי אהבת החכמה נוססת בקרבו ובכל מקום אשר קוה כי לטובת המדע יהי פעלו ידיו היו פתוחות להעניק ולהריק ברכות עד בלי די. אמת כי בחוברת הראשונה לא נכיר עוד את מדתו הזאת, כי בעת כזאת אשר אליה תיוחסנה אגרות החוברת הזאת לא יצא עדנה שמו על פני החוצות כי אם בארצו ובמולדתו הכירוהו וינשאוהו וחזונו לא היה נפרץ כל

גדולתו ותפארת יקרו ולא יאמרו עוד כאשר חשבו אחדים בחכם לפניו, כי למותר יהי להוציא לאור את כל מכתב ומכתב אשר פזר נתן¹ לאביונים ולעשירים, לדלים ולרקים כאשר לאלה אשר ידם רב להם ולא יתחכמו עוד לשאול למה נשמור לחיי עד את אשר בן יום היה ובן יום אבד, ולמה נציל ממלתעות הנשיה את אשר לא בראו בעליו להיות למשמרת נצח. לא כן עמכם, אתם השואלים, כי שד"ל בעצמו ידע את אשר עשה, ועל כן התאמץ לשמור פתשגן כתביו בילקוטו והעתיקם על ידי תלמידיו, וגם בקש לקבל בחזרה את אגרותיו אחרי מות בעליהם אשר אליהם דבר את מלתו כי לא כמכתבי זולתו היו מכתביו כי נפשו ורוחו שפך בהם לפני הקורא וכל אשר פעל ועשה ואשר חזה ומצא ספח בהם ולא כלא בבית מאומה אם היה אגרתו בית כלי לקבל את מזמות רוחו אשר תסובנה על הדבר אשר שאלו עליו את פיהו. אין מלה על לשוני לתאר ולפאר כמשפטו וחקו את הוד מכתביו ויקרם. האם אהלל בלשון עלגים את לשון מדברת גדולות אשר אין מעצור לנגדו ברב או במעט להביע את כל אשר עלה על רוחו ולהלביש מחלצות קודש ומעטה תפארה את כל רעיוני לבו וכל צפוני טמוני חכמה אשר חזה בעין שכלו עין הברולה. נפשי בקרבי תעלוז ראל חי בזכרי אשר העמיד לנו וללשוננו הקדושה גואל בימינו אלה אשר חכמת דקדוק לשון הקודש היתה בהם למקנה זרים ורק חכמי העמים יחשבו למביני דעת ולגוזרי אומר ושם בנינו אשר להם היתה למורשה הלשון הזאת רא ישמע ולא יזכר. כל חיך אוכל ישעם וכל שופט מישרים יענו עתה ויעידו כי לא אבדה עוד מבינינו דעת לשוננו ומצפונינו כי מי בין חכמי העמים אשר נערוך אל שד"ל בעיני החודרת אל היכל הלשון פנימה ואשר נגלו לפניו סתריה וחביון עזה והמון רוזיה כמבראשית. כאשר נשלבים שמותם בשמו כן נדבקו יהדיו ברוחו פי שנים גבורת שמואל הרמתי ומתק שפתי נעים זמירות ישראל, כי כאשר דבריו ברור מללו בהשפיעו עלינו משפע ידיעותיו ומסתרי מראותיו אשר חזה כן יגביה עוף וירים את נפשנו בהוד מליצותיו ורום מעלת שיריו הנשאים. ואיש כזה אשר בו תחיה לשוננו חיי רוחה עד אשר ידבר כאחד מבני הנביאים הלא הוא נוצר מאין כמוהו כגלות לנו נצורותיה מני קדם, לעלות עד היסוד ולהראות לנו חדשות אשר לא שערום אבותינו ומה גם אלה אשר רק ינתחזה לנתחים כאחד המתים ויבקשו את רוח חיים בגויה נאלמה. ישוטטו רבים ויבינו במכתביו וימצאו את אשר עיניו ראו ולא זר כי יש בהם דברים נפלאים אשר לא נראו עדנה על פני חוצות כי אם גם נדפסו דבריו זה בכה וזה בכה בכתבי העתים ובהקדמות ספרי אחרים כאשר הראה לנו ישעיה בנו בהשקפתו הכללית על כל הנדפס ממטמוני אביו בס' הנקרא *Catalogo ragionato degli scritti sparsi di S. D. L., Padova 1881*. 8 עשרה ואורי לא אחד מן החמשים מאגרותיו המכילות בקרבן את שכיות חמדתו. מי כמהו ירד לעומק חקי הלשון להבדיל בין הנרדפים ולהפריד בין הדבקים, להכיר את הוראות המלות ומשמעות שרשיהם ובניניהם וכל ענפיהם המשתרגים מהם! ובזאת לא נגעתי כי אם אל הקצה כי גדולות מאלה עשה בגלותו לפנינו את מסתרי הכתובים ובהראותו אור בהיר במקומות השוכים אין נגוהות ובהבינו כי לבן של ראשונים חכמי המשנה והתלמוד היה כפתחו של אולם בהבנת לשון

ויאבד, אבל רוח והצלה עמד ממקום אחר, כי העיר ד' את רוח ה'. שאלתיאל אייזיק גרעבער בארץ גאליציאה, והוא באהבתו ובחמלתו לשד"ל התגבר ועשה חיל ולא השיב את ידו מכלה בטרם בצע את מזמתו הטובה והנדיבה להרפים את אגרות שד"ל, כתת את רגליו ונסע מעיר לעיר לבקש חותמים ולא פחד מכל מכשול ומכל אשר עמד נגדו להפריעו ממלאכתו. יישר כחו ראורייתא כי לא לבצע כסף עשה רצונו נחושה ויגע ועמל מבלי הרף, ולבן וצרף את ההגהה עד אשר יצא הספר מזוקק כפי שידו משגת.

והיה אם ישאלני שואל: מה קול הגבורה אשר תעביר במחנה העברים האם ספר חדש המכיל בקרבו נצורות מני קדם וסודות לא ידענום, יולד לנו, הדא רק מכתבים כאשר יכתבם איש אל רעהו יראו לפנינו? אענה אף אני חלקי ואומר: מי יתן וצלחה ערי רוח שד"ל במתק לשונו¹ והוד דבריו כי נעמו להגיד לעמי את אשר הנהו נותן לפניהם היום ולהשמיע לבית יעקב את כל היקר אשר ראו עיני ואשר יראה עתה לעיני כל רואיו ומכיריו. בל נבזה למכתב כי קצר ולאגרת כי קלה היא² וקטנה, איננם נופלים מספרים רחבי ידים ובריא—נייר. בל נשכח כי הורתו ולידתו של הספר היתה באגרת, הלא שמו מוכיח עליו כי מקדם גם הוא לא היה כי אם מכתב ושם ספר יכיל את שניהם. ואיככה נוכל ושכחנו כי רבים מספרי עמנו היותר יקירים נכתבו כדמות אגרת ובפרט הספרים אשר בין הערבים נולדו כמו ס' האמונה הרמה להראב"ד הראשון וס' מורה נבוכים לפאר עמנו הרמב"ם ועוד רבים וכן שלמים כאדה. הלא טוב לנו המכתב אשר תשתפך בו נפש כותבו מבלי מעצור וכל קרבו יתגלה מבלי לראות אל ימין ודשתוק או להביט אל שמאל ולהחביא את דעתו תחת מעטה זר עד אשר לא נכיר את מראהו האמתי כי הנהו מתעטף ומתנכר ומוזר הוא לעינינו. ומה גם אם נמצא מכתבי אנשים אשר יגלו בהם את חיי רוחם, וכל אשר חזו עיניהם לא יחשבו ממנו, אכן אדה כמטמונים יחשבו וערכם לא ידל בקטנם, כי רב טוב צפון בקרבם, ואולי עוד יותר מבספר רב ואיך. הלא גלוי וידוע לפני מכיר דברי ימי המדעים כי לפעמים היתה אורה ע"י מכתב קטן צעיר הכמות וכי לא אחת ולא שתיים נמצאו בהערה אשר התמלטה מפי כותב נבחר דברים העומדים ברומה של חכמה המאירים מחשכים ודולים פנינים ממימי הנשיה. ומה גם באגרות שד"ל אשר לא חשך את פלאי מציאותיו בבית עד אשר יקבצו על יד אחד לאחד ויהיו בידו לספר גדול הנוצה כי אם שלהם החוצה כצפרים³ עפות לשמח אנשים ולדשן עצם כי זה שמואל דוד האיש לא ידענו מה היה לו כי בזמן אשר כל החכמים והמבקרים סגרו דלתיהם בעדיהם ויצברו בר ויאספו אל תוך ילקוטם את כל אשר מצאו על פני חוצות ספרותנו ועל שדמות חכמתנו, הוא האחד פתח את דלתות ביתו וכהקר ביר מימיו כן הקר את תנובות רוחו אשר חנן אותו אלהים, לא ייחל עד עת האסוף ולא יצפה ליום אשר כלו בו לספריו חדשיהם ושנותיהם כי אם השפיע משובו כל היום בלי הפוגות בידו הנדיבה, על כן לא נבל עליהו ופריו דשן ורענן כי לא שמרהו אתו בבית הכלא עד אשר קמטו פניו וייבש ולא טעם ולא ריח ולא תואר ולא הדר לו.

היום לעת הראות בית נכאתו של שד"ל לעיני השמש, ידוע נדע את כבוד

אליכם אישים אקרא !

פתוני רעי ואפת ובפרט נדרשתי לאשר שאל ממני ידידי דר. ישעיה לוצאטו לכתוב הקדמה למכתבי אביו המנוח לעת יצאו נאספים אסיפת אסירים נגאלים כליל בהדרם כאשר רוחו חבלתם. ידעתי גם ידעתי את מך ערכי כי מי אני שאבא לפני המלך וגם לא נסתר ממני כי אך למותר יחשב כל דבר תהלה, הלא שם שד"ל עשה לו כנפים ובכל מקום שדברו יוצא מפורש, כל הצמאים לדברי חכמה יעשו אונם כאפרכסת ואם לא אפוא למלי לא יחושו ושכחי לא ינשאהו ובכל זאת לא נתתי און קשבת לחקקי לב כאלה, אמרתי יהי מה ! אדברה כאשר עם רוחי, הלא במקום אשר ימצאו את גדולתי שם ימצאו את ענותי, כי אהיה רק כשוער בהיכל מלך ורק בחוץ ורא בהיכל פנימה ישמע את קולי.

נפשי בקרבי תעלו ותגיל אף רנן כי בא היום שקויתיהו ואודה לאל חי שלא השבית גואל מספרותנו והמל על שארית פלישת בחיריו שלא תאבד מאכל לעש ולסם ולא תהיה לבז למלתעות הזמן, שמו נאה לו והוא נאה לשמו, אב יתומים הנהו, ולא לבד לילדי בשר כי אם גם לילדי הרוח אחרי מות מולידם ומחולליהם. אכן כדאי היה שד"ל שתראה עליו חמלת ד' אשר רחם על כל היקר אשר היסאיר אחריו לברכה והקים לו בן יוצא חלציו אשר אור חיל כגבור, ולא נה ולא שקט עד אשר אסף אליו את כל ילדי רוח אביו אשר שלח חוצה. זכותו של שד"ל הגין עליו כי אחרי מותו נהפך בנו אשר לא נסה עד הנה בדברי בקרת וחכמת ישראל למבקר ולדורש בשדה ספרותנו, לא חסה עד עמלו ולא נסוג אחור מהעבודה הקשה אשר העמים על שכמו מבלי לדעת כי רבה מהכיל וכי תשתרג תעלה על צוארו למעלה מראשו, בהריצות ידים מאין כמהו עשה לילות לימים ויחפש בלי הפוגות בכל החורים ובכל הסדקים ויכתוב מכתבים לכל ארבע פנות הארץ ויבקש וימצא וה' היה עמו עד אשר צבר אגרות אביו לקמצים, ויאספו חבילות חבילות למאות ולאלפים. ויותר משהיה ישעיה חרוץ ובלתי נלאה, עוד השכיל לעשות סדרים ולערוך את כל הכתבים כפי עת הבראם עד אשר נודע לו כמה אגרות נכתבו בשנה זו וכמה בשנה אחרת והוא סופר ומונה וחבר רשימה ומתוכה יקרא מגין המכתבים ועת הכתבם ולפעמים גם תוכנם ואל מי מבני דורו

יפנו ויהי שם הספר Index raisonné des livres de Correspondance de feu S.D. L. Padoue 1878, 8° ויהי כאשר יצא הספר הזה לאור על פני חוצות וישתוממו כל רואיו על רב הטוב הצפון בקרב המטמון אשר עליו יסוב דברו. ונפש כל אוהבי שד"ל התאותה תאוה לראות אגרותיו בעצמן ובתארן יוצאות לאור בי בעוד רשימתן ואפס קציהן בכפנו בלענון ואף כי בהראות לעינינו כלן בדי מגרעת. וגם אני הצעיר הרימותי את קולי והגדתי לבת עמי באיטאליאה (1) כי נטל עליה לפדות את ילדי שד"ל האסורים בחשך ולגאלם למען נראם ונשמח במאור פניהם והנה לרגעים קרני תקוה נראו בשחקים שימצאו בארץ מולדת שד"ל אנשים אשר נרבה רוחם אותם לגשת אל המלאכה מלאכת פדיון שבויים, אבל תקותנו נשארה מעל, וחיש מהרה השכו העבים וכל עמל ישעיה בנו עלה בתהו

דברים אחדים

אל הגבירים אשר נדב לבם אותם לקנות הספר הנכבד הזה .

הנני מתחיל לתת לפניכם היום את האוצר הנחמד כולל אגרות רשד"ל אשר הריץ אל חכמי דורו בכלל , ואל החכמים המפורסמים שי"ר ויש"ר בפרט , אך לא כל אגרותיו תבאנה בזה החבור , כי איזה מהן נשמטו אשר כבר נדפסו כה וכה במה"ע, ואמנם הקורא הנכבד ימצא אותן בספר אשר יש בדעתו של הדר. ישעיה לוצאטו נרו יאיר להוציא לאור בשם "מכתבי רשד"ל המפורסמים". ואם ירחיב ה' את גבולי אוציא לאור גם המכתבים אשר כתב שי"ר אל רשד"ל למען אלה ואדה תהיינה לאחדים בירכם .

אלף תודות לכם על אשר תמכתם אותי במצוה רבה כזאת. שמותיכם יזהירו כזהר הרקיע לעדי עד .

אלה דברי המוציא לאור

אגרות שד"ל

אכתוב דברי , ואם לא יהיה הדור כדאי להם , אניחם
לאדם שיהיה אחרי , והוא יוציאם לאור אחרי מותי
"שד"ל (1838)"

אשר הוציא לאור

שאלתיאל אייזיק גראבער

חלק ראשון

(בהוצאות המוציא לאור)

פרזעמיש

דרוק זופניק עט קנאללער

שנת תרמ"ב לפ"ק

S. D. LUZZATTO'S

hebräische Briefe

gesammelt von seinem Sohne

DR ISAIAH LUZZATTO

Herausgeber

EISIG GRÄBER

ERSTER BAND.

PRZEMYŚL.

1882.

Druck von Zupnik & Knoller, Przemyśl.

אגרות שד"ל

ה'תש"ח

ה'תש"ח

ה'תש"ח

ה'תש"ח

ה'תש"ח

ה'תש"ח

ה'תש"ח

ה'תש"ח

ה'תש"ח

אגרות שד"ל

אשר הוציא לאור
שאלתיאל אייזיק גראבער

חלק ראשון

מחירו 3 Franc

פרזעמישד

דרוק זופניק עט קנאללער

שנת תרמ"ב לפ"ק

אגרות שד"ל

אשר הוציא לאור
שאלתיאל אייזיק גראבער

חלק ראשון

מחירו 3 Franc

פרזעמישד

דרוק זופניק עט קנאללער
שנת תרמ"ב לפ"ק

Luzzatto, Samuel David, 1800-1865 / Luzzatto, Isaia / Graeber, Schealtiel
Eisik

Igrot Shadal

Bd.: 1

Przemyśl 1882

A.hebr. 862-1/5

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11538199-3